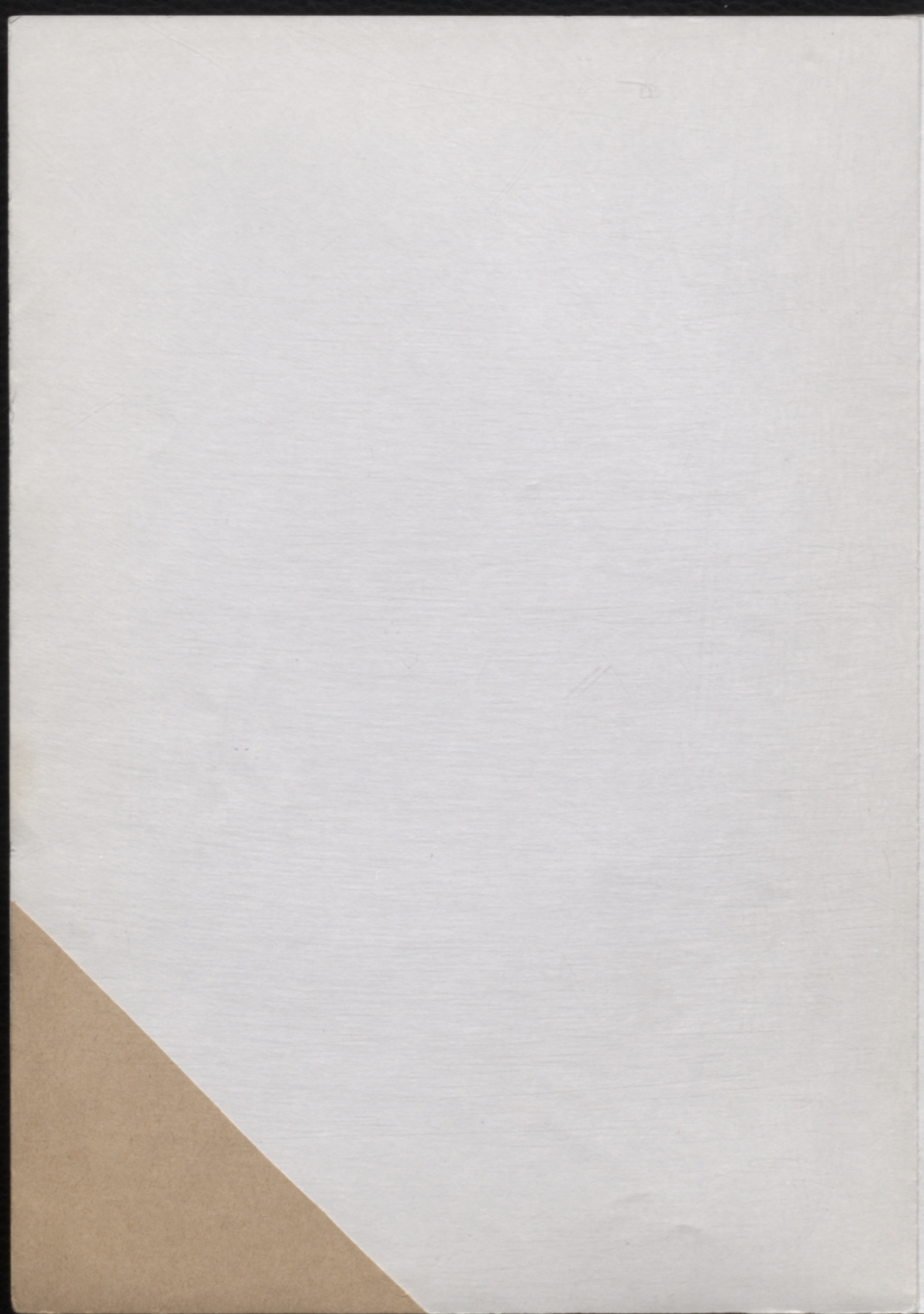

SOCIĀLIE PROCESI LATVIJĀ

Rīga 1998

PRIEKŠLĀT VIJAS CENTRĀLĀ STATISTIKAS PĀRVALDE

SOCIĀLIE PROCESI LATVIJĀ

Analītisks apskats

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

98- 18.413
03040213408

2-8e
EPI

NOSACĪTIE APZĪMĒJUMI

Parādība nav konstatēta	-
Parādība ir novērota, bet tās lielums ir mazāks par pusi no lietotās mērvienības	0
Parādība ir novērota, bet tās lielums ir mazāks par 0,05 no lietotās mērvienības	0,0
Dati tiks precizēti	◆
Trūkst datu	...

Vāka noformējums: Daumants Vēveris

© Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 1998

Pārpublicēšanas un citēšanas gadījumā atsauce obligāta

SATURA RĀDĪTĀJS

PRIEKŠVārds

1. IEDZĪVOTĀJI

Iedzīvotāju skaita izmaiņas

Dzimstība

Iedzīvotāju nacionālais sastāvs

Iedzīvotāju vecumsastāvs

Mūža ilgums

Migrācija

2. MĀJSAIMNIECĪBA UN ĢIMENE

Mājsaimniecība

Mājsaimniecību tipi

Reģistrētās laulības

Šķirtās laulības

3. IZGLĪTĪBA

Pirmskolas izglītība

Pamatizglītība un vidējā izglītība

Bērni, kuri neapmeklē skolu

Profesionālā izglītība

Augstākā izglītība

Izglītības finansēšana

4. NODARBINĀTĪBA

Nodarbinātība

Darbaspēka statuss

Darba laiks

Darba meklētāji

5. IENĀKUMI UN PATĒRIŅŠ	59
Mājsaimniecību ienākumi	60
Rīcībā esošais ienākumu sastāvs	62
Ienākumu sadalījums sabiedrībā	64
Iekšzemes kopprodukts	66
Personīgā patēriņa prioritātes	67
Uztura produktu patēriņš	69
Cenas un pirktspēja	70
Ilglietošanas priekšmeti mājsaimniecībā	72
6. VESELĪBA	75
Iedzīvotāju veselības stāvoklis	76
Veselības un iedzīvotāju emocionālais stāvoklis	78
Saslimstība	79
Kontakti ar veselības aizsardzības iestādēm	84
Kaitīgie ieradumi un veselība	84
Mirstība	85
Zīdaiņu mirstība	90
Veselība un ekonomika	93
7. SOCIĀLĀ AIZSARDZĪBA	95
Sociālās aizsardzības sistēma	96
Sociālā nodrošināšana	96
Valsts pensijas	98
Valsts sociālie pabalsti	102
Sociālā palīdzība	105
Sociālās aprūpe	108
8. NOZIEDZĪBA UN DROŠĪBA	113
Noziegumu skaits	114
Atklātie noziegumi	116
Aizturētie likumpārkāpēji	117
Notiesātās personas	119
Cietumi	120
Drošība	121

9. MĀJOKĻA APSTĀKĻI	123
Dzīvojamais fonds	124
Mājokļu būvniecība	125
Dzīvojamā fonda labiekārtošana	126
Dzīves vides apstākļi	127
Izdevumi dzīvoklim	128
10. APKĀRTĒJĀ VIDE	131
Vides stāvokļa novērtējums	132
Atmosfēras gaisa kvalitāte	133
Ūdens kvalitāte	135
Zemes izmantošana	135
Dabas resursi	136
Derīgie izrakteņi	138
11. TRANSPORTS	141
Sabiedriskais pasažieru transports	142
Aviotransporta pakalpojumi	144
Personīgs autotransports	145
Ceļu satiksmes drošība	146
Izdevumi transportam mājsaimniecību budžetā	147
12. IEDZĪVOTĀJU BRĪVAIS LAIKS	149
Informācijas avoti	150
Laika budžets un brīvais laiks	150
Brīvā laika apjoms un tā izmaiņas	151
Brīvā laika izlietojums un tā tendences	154
Izglītības ietekme	156

PRIEKŠVārds

Arvils Sautiņš

Arvils Sautiņš

Ģenerālstatistikas pārvaldes priekšsēdētājs
Rīga, 1998.gada jūnijs

9. MAJORITÄTÄKILL

- Dziwojanna fonda
- Majokubivniciba
- Dziwojanna fonda labikubivniciba
- Dziwojanna fonda apstibija
- Labevuniba dziwojanna

69

10. ARKATEL VIDE

- Vides dzivokla novetivuniba
- Atmosferas gaisa kvalitiba
- Udens kvalitiba
- Zemes izmantotiba
- Epas kvalitiba
- Dzive izmantojiba

70

11. TRANSPORTS

- Galvotiba gaisa transporta
- Aviotransporta palatiba
- Personal transporta
- Cepu kvalitiba dziviba
- Izdevumu transporta uzskaitnieciba budzetam

69

12. IZDEVUMU BUDZETA LAIKS

- Informacija avotam
- Laika budzeta un dziviba laiks
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Izdevumu izdevumi

71

5. IZDEVUMU BUDZETA LAIKS

- Informacija avotam
- Laika budzeta un dziviba laiks
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu

133

6. VIDE LAIKS

- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu

134

- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu

135

7. MAJORITÄTÄKILL

- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu

136

8. MAJORITÄTÄKILL

- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu
- Budzeta izdevumu un izdevumu

137

5

Ar katru gadu pieaug to jautājumu loks, kuri tiek pētīti, izmantojot statistikas metodes. Pētījumu rezultāti tiek publicēti ar nodomu, lai tos izmantotu gan profesionāli informācijas patērētāji, gan interesenti. Informācijas ir daudz, bet nereti tā ir izkliedēta. Turklāt, komentāri, ja tādi tiek sniegti, uzrakstīti statistiķiem pierastā lakoniskā faktu konstatācijas valodā, kura nereti vien ir sarežģīta vienkāršam lasītājam. Analītiskā apskata "Sociālie procesi Latvijā" sagatavošana publikācijai ir viens no mēģinājumiem padarīt statistiku pieejamu plašākai auditorijai.

Dzīves apstākļi Latvijā pirmo reizi vispusēji tika analizēti kopīgajā ar Norvēģijas Lietišķo sociālo pētījumu institūtu FAFO sagatavotajā publikācijā "Dzīves apstākļi Latvijā" (red. Odne Oslands, 1996, 353 lpp.). Taču tā galvenokārt balstījās uz viena pētījuma datu analīzi. Atšķirībā no tās, analītiskajā apskatā "Sociālie procesi Latvijā" mērķis ir plašāks - savākt vienkopus visu to informāciju, kas ir Latvijas statistiķu rīcībā, kā arī iegūta no citām valsts un sabiedriskajām institūcijām.

Apskatā "Sociālie procesi Latvijā" ir ietverta plaša informācija par pārmaiņām sabiedrības dzīves apstākļos kopš neatkarības atgūšanas Latvijā. Tā sastāv no 12 tematiskām sadaļām. Katrā no tām informācija ir atspoguļota tabulās, grafiskajos attēlos un komentāros pie tiem. Sadaļu noslēdzot, tiek dotas izmantoto terminu definīcijas un paskaidrojumi, datu avoti, literatūras saraksts un norādīti to speciālistu tālruna numuri, kuri var sniegt papildus informāciju. Nepieciešamības gadījumā interesenti var iegūt šīs publikācijas elektronisko versiju uz disketēm.

Šī publikācija tapusi, lielā mērā pateicoties ANO Attīstības programmas un ANO Eiropas ekonomiskās komisijas projektam "Atbalsts sociālās statistikas attīstībai". Šā projekta ietvaros tika organizēti divi mācību semināri, kas bija veltīti šādas publikācijas sagatavošanai. Kā paraugs šāda rakstura publikācijas sagatavošanai tika rekomendēta Lielbritānijas statistikas gadagrāmata "Social Trends". Mēs vēlamies izteikt savu pateicību ANO un tās Eiropas ekonomiskās komisijas statistikas nodaļas direktoram Tomam Griffīnam un projekta "Sociālās un demogrāfiskās statistikas gadagrāmata" vadītājam Volfam Skottam par efektīvo palīdzību publikācijas sagatavošanā.

Nākošā šai tēmai veltītā publikācija varētu iznākt pēc 3-5 gadiem, atkarībā no tā, kāda būs lasītāju ieinteresētība. Mēs ceram, ka tās saturs būs vēl bagātāks, jo jau tuvākajā laikā paredzam veikt apsekojumus, kuri paplašinātu sabiedrības informētību par sociālajiem procesiem valstī. Savas piezīmes, priekšlikumus un vērtējumus lūdzam sūtīt: *Centrālajai statistikas pārvaldei, Lāčplēša ielā 1, Rīga. LV-1301, Informācijas izdevniecības un poligrāfijas departamentam.*

Arvils Sautiņš
Centrālās statistikas pārvaldes priekšsēdētājs
Rīgā, 1998.gada jūnijā

PIEKŠVĀRDS

Ar katru gadu pieaug to jauniešu skaits, kuri tiek pārraudzināti, izmantojot statistikas metodus. Pārņemot rezultātus tiek publicēti ar nodomu, lai tos izmantotu gan profesionāli informācijas patērētāji, gan interesenti. Informācijas ir daudz, bet nereti tā ir izkliedēta. Turklāt komentāri ir reti, un šādi tiek saņemti uzskaitē stāvokļa pārskats iekšējās lēmumu konstatācijas veidā, kas nereti vien ir savstarpēji vienārtām iestādēm. Angliskā spēkā "Socialis process Latvija" sagatavošanas publikācijai, ir viena no mērķaizstrādes būtiskā statistikas pieņemamā plašākā audzināšanai.

Ļoti svarīgi ir Latvijas pirmo reizi veiktā šāda veida analīzei kopīgā ar Norvēģijas Iekšējās lietas departamenta izstrādātā publikācijā "Socialis process Latvija" (red. Omas Olsens, 1996. gada 1. izdevums). Tāda ir izstrādāta daudzu no vienlaikus veiktās analīzes. Atšķirība no šīs analīzes ir tā, ka šī "Socialis process Latvija" ir plašāka - savstarpēji vienārtām vien to informāciju, kas ir Latvijas statistiku izstrādātājam ir jāņem vērā un jānodrošina izstrādātājam.

Angliskā "Socialis process Latvija" ir ļoti laba šāda veida informācija par plašāku statistikas izstrādātājiem. Šajā publikācijā ir aprakstīti statistikas izstrādātājiem. Katrs no šīm informācijām ir sagatavots, lai palīdzētu statistikas izstrādātājiem. Katrs no šīm informācijām ir veidots, lai palīdzētu statistikas izstrādātājiem. Katrs no šīm informācijām ir veidots, lai palīdzētu statistikas izstrādātājiem.

Šī publikācija ir ļoti laba, lai palīdzētu statistikas izstrādātājiem. Katrs no šīm informācijām ir veidots, lai palīdzētu statistikas izstrādātājiem. Katrs no šīm informācijām ir veidots, lai palīdzētu statistikas izstrādātājiem.

Šī publikācija ir ļoti laba, lai palīdzētu statistikas izstrādātājiem. Katrs no šīm informācijām ir veidots, lai palīdzētu statistikas izstrādātājiem. Katrs no šīm informācijām ir veidots, lai palīdzētu statistikas izstrādātājiem.

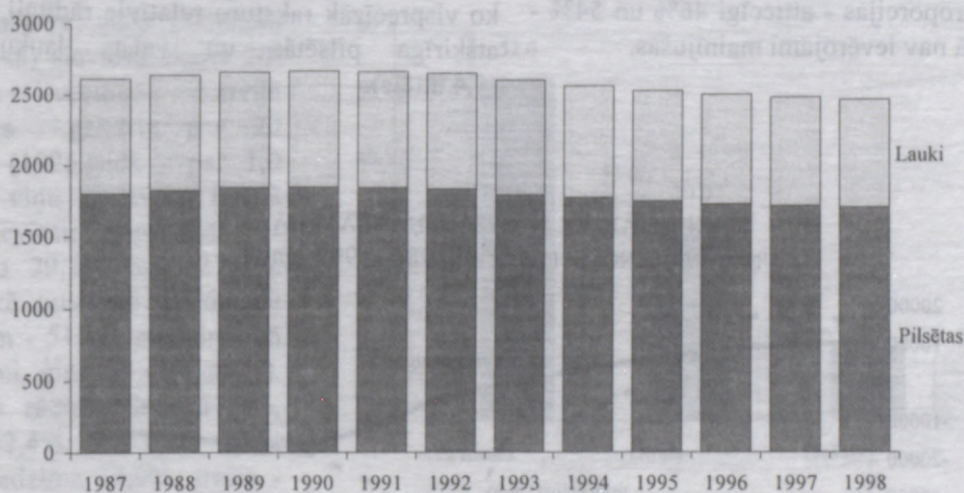
Atzīstot
Centrālās statistikas pārvaldes priekšsēdētājs
1998. gada jūnijā

1. IEDZĪVOTĀJI

Iedzīvotāju skaita izmaiņas	1998. gada sākumā Latvijā pastāvīgi dzīvoja 2 miljoni 458 tūkstoši iedzīvotāju. Iedzīvotāju skaits valstī no 1990. līdz 1997.gadam samazinājies vairāk nekā par 200 tūkstošiem.
Dzimumstība	Kopš 1991.gada iedzīvotāju dabiskais pieaugums ir negatīvs, kas liecina par to, ka mirušo skaits pārsniedz dzimušo skaitu.
Iedzīvotāju nacionālais sastāvs	Kaut arī iedzīvotāju skaits pēdējos gados samazinājies, tomēr pamatnācijas iedzīvotāju - latviešu - īpatsvars kopējā iedzīvotāju ir palielinājies no 52% pēdējās tautas skaitīšanas laikā (1989.gadā) līdz 55,3 % 1997.gada sākumā.
Iedzīvotāju vecumsastāvs	Zemā dzimstība, mirstības pieaugums un iedzīvotāju migrācijas negatīvais saldo Latvijā radīja izmaiņas arī iedzīvotāju vecumsastāvā. Pastiprinājās iedzīvotāju novecošanās process. Bērnu un pusaudžu īpatsvars (0-14 gadiem) kopējā iedzīvotāju skaitā samazinājās no 21,3% 1987.gada sākumā līdz 19,9% 1997.gada sākumā, iedzīvotāju skaits vecumā virs 60 gadiem šajā periodā pieauga no 16,8% līdz 19,4%. Kopš 1993.gada pensijas vecuma iedzīvotāju skaits pārsniedz bērnu un pusaudžu skaitu.
Mūža ilgums	Demogrāfisko situāciju un iedzīvotāju veselību raksturojošs rezultātīvs rādītājs ir vidējais paredzamais mūža ilgums. Šis rādītājs valstī ir zems, taču 1996.gadā tas ir palielinājies. 1996. gadā dzimušo iedzīvotāju vidējais paredzamais mūža ilgums, ja mirstība viņu dzīves laikā paliktu tādā līmenī kā dzimšanas gadā, bija 63,9 gadi vīriešiem un 75,6 gadi sievietēm.
Migrācija	Vienlaicīgi ar iedzīvotāju dabiskā pieauguma samazināšanos mainījās arī migrācijas procesu virziens - emigrācija diezgan strauji palielinājās un tās apjomi vairākkārt pārsniedza imigrācijas plūsmu.

1.1.attēls

IEDZĪVOTĀJU SKAITS LATVIJĀ 1987.-1998.gadā
(gada sākumā, tūkst. cilvēku)

Iedzīvotāju skaita izmaiņas

Demogrāfiskā situācija Latvijā vērtējama kā kritiska. Šādas situācijas iedēģļi sāka veidoties jau sešdesmito gadu sākumā. Pēc 1958.gada, kad dabiskais pieaugums pēckara laikā bija vislielākais (6,8 uz 1000 iedzīvotājiem), tas sāka kristies un viszemāko līmeni pirms neatkarības atjaunošanas sasniedza 1979.gadā (1,0 uz 1000 iedzīvotājiem). Pēc tam līdz astoņdesmito gadu vidum bija atkal vērojams dabiskā pieauguma kāpums, kas apstājās, sākot ar 1987.gadu. Kopš 1991.gada dabiskais pieaugums ir negatīvs, kas liecina par to, ka mirušo skaits pārsniedz dzimušo skaitu. Šāda situācija ir vērojama visos turpmākajos gados, pie kam visnegatīvākais dabiskais pieaugums bija novērojams 1994.gadā, kad mirušo skaits par 17,5 tūkstošiem pārsniedza dzimušo skaitu. Tāda tendence tiek dēvēta par "depopulāciju". Demogrāfiskās krīzes sekas sakņojas vispārējā ekonomiskā situācijā. Sākot ar 1994.gadu, samazinās gan mirstība, gan dzimstība.

Vienlaicīgi ar iedzīvotāju dabiskā pieauguma samazināšanos mainījās arī migrācijas procesu virziens - emigrācija diezgan strauji palielinājās un tās apjomi vairākkārt pārsniedza imigrācijas plūsmu. Rezultātā iedzīvotāju skaits valstī no 1990. līdz 1997.gadam samazinājies vairāk nekā par 200 tūkstošiem. 1998. gada sākumā tas bija 2 miljoni 458 tūkstoši jeb par 7,8% mazāks nekā pēdējās tautas skaitīšanas laikā 1989.gadā. 1.2.tabulas dati parāda iedzīvotāju skaita izmaiņas, kā arī tās veidojošos faktorus pēdējos gados.

Pilsētu un lauku iedzīvotāju īpatsvars valsts iedzīvotāju kopskaitā nav būtiski mainījies - 31% lauku iedzīvotāju un 69% - pilsētu. Arī vīriešu un sieviešu skaita proporcijas - attiecīgi 46% un 54% - pēdējo gadu laikā nav ievērojami mainījušās.

1.2. tabula

IEDZĪVOTĀJU SKAITA IZMAIŅAS LATVIJĀ 1986.-1997.gadā

Gads	Iedzīvotāju skaita izmaiņas	Tai skaitā	
		Dabiskais pieaugums	Migrācijas saldo
1986	24352	10632	13720
1987	29029	9985	19044
1988	24673	8854	15819
1989	7700	6338	1362
1990	-5600	3106	-8706
1991	-10912	-116	-10796
1992	-50782	-3851	-46931
1993	-40322	-12438	-27884
1994	-36311	-17501	-18810
1995	-27883	-17336	-10547
1996	-21790	-14538	-7252
1997	-21467	-14703	-6764

Iedzīvotāju skaits galvaspilsētā - Rīgā pēdējos 10 gados samazinājies par 74 tūkstošiem cilvēku. 1998.gada sākumā tas bija 806 tūkstoši.

Iedzīvotāju skaita samazinājuma tempi pēdējos gados kļuvuši lēnāki. 1997.gadā valsts iedzīvotāju skaits samazinājās par 0,9%, tai skaitā dabiskās kustības rezultātā - par 0,6% un migrācijas veidā - par 0,3%, salīdzinājumā ar 1,9% 1992.gadā, kad migrācijas negatīvais saldo bija vislielākais.

Iedzīvotāju skaita izmaiņu dinamiku un faktorus pēdējos gados atspoguļo 1.3. attēls.

Dabiskā pieauguma (samazinājuma) intensitāte, ko visprecīzāk raksturo relatīvie rādītāji, ir nedaudz atšķirīga pilsētās un valsts lauku teritorijā (1.4.attēls).

1.3. attēls

Dzimstība

1.4. attēls

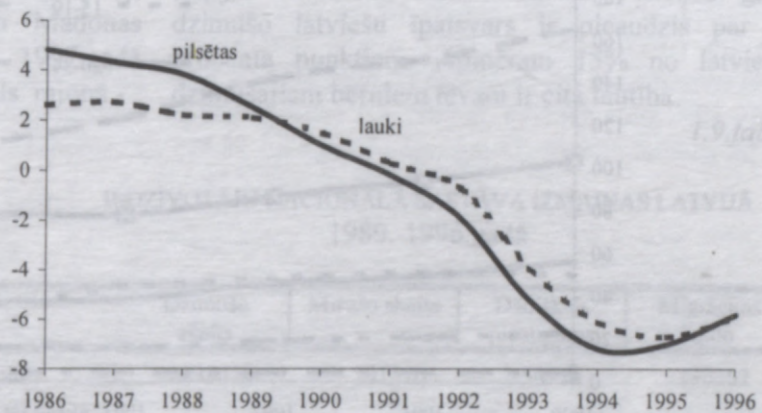
1996.gadā valstī piedzima 19782 bērni, t.i., par 1813 mazāk nekā 1995.gadā un par 22,4 tūkst. jeb divas reizes mazāk nekā 1987.gadā, kad dzimušo skaits Latvijā bija vislielākais pēckara gados. Rīgā 1996. gadā piedzima 5246 bērni jeb par 555 vairāk nekā 1995.gadā. Dzimstības līmenis Latvijā 1996.gadā samazinājās par 8,1% (1995.gadā - par 9,5%), bet mirstības līmenis - par 11,0% (1995.gadā - par 5,5%).

Dzimstības līmenis samazinājies gan pilsētās, gan laukos, par ko liecina speciālais dzimstības koeficients (dzimušo skaits uz 1000 sievietēm 15-49 gadu vecumā), ko parāda 1.5.tabula.

Pilsētās 1996.gadā, rēķinot uz katru tūkstoti 15-49 gadu vecuma sievietes, dzimis par 24 bērniem jeb par 46% mazāk nekā 1990.gadā, laukos tai pat laikā - par 35 bērniem jeb par 43% mazāk. Dzimstības līmenis Rīgā 1996. gadā, salīdzinot ar 1990.gadu, samazinājies par 50%.

Dzimstības līmeni ietekmē arī tas, ka pēdējos gados samazinās sievietes skaits fertīlajā vecumā (15-49 gadi), tai skaitā 20-29 gadu grupā, kurā dzimstības rādītāji ir visaugstākie. No 1991.gada sākuma līdz 1997.gada sākumam (6 gadu laikā) sievietes skaits 20-29 gadu vecumā Latvijā samazinājies gandrīz par 20 tūkstošiem (1996.gadā - par 1,0 tūkst.) un viņu īpatsvars fertīlā vecuma sievietes kopskaitā - attiecīgi no 29,1% uz 27,6%. Vairāk nekā puse no 1996.gadā dzimušajiem - 51,8% piedzima kā pirmie bērni ģimenē (1.6.attēls). Pilsētās šis rādītājs bija 57,9%, laukos - 42,4%. Kā otrie bērni ģimenēs piedzima 30,0%, trešie - 10,7%. Salīdzinājumam: 1990. gadā otro bērnu īpatsvars bija 32,8% un trešo bērnu - 12,7%.

DABISKĀ PIEAUGUMA KOEFICIENTS PILSĒTĀS UN LAUKOS
1986.-1996.gadā (uz 1000 iedzīvotājiem)

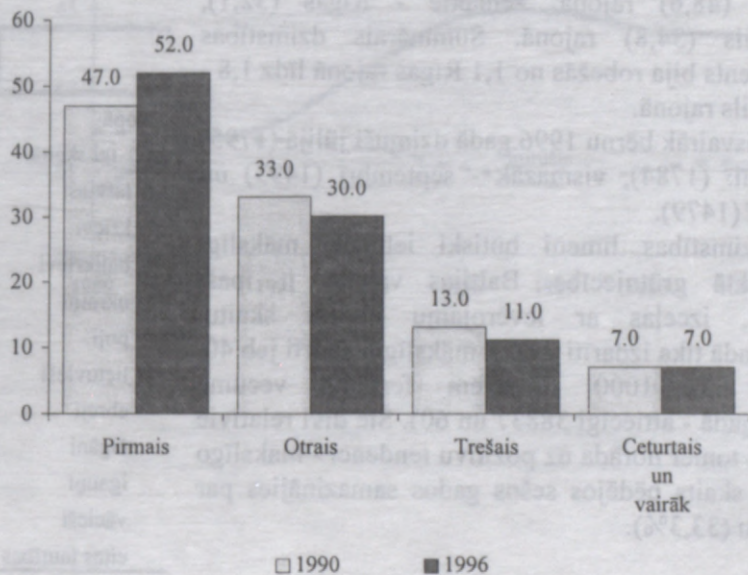
1.5. tabula

SPECIĀLAIS DZIMSTĪBAS KOEFICIENTS 1990. - 1996.gadā

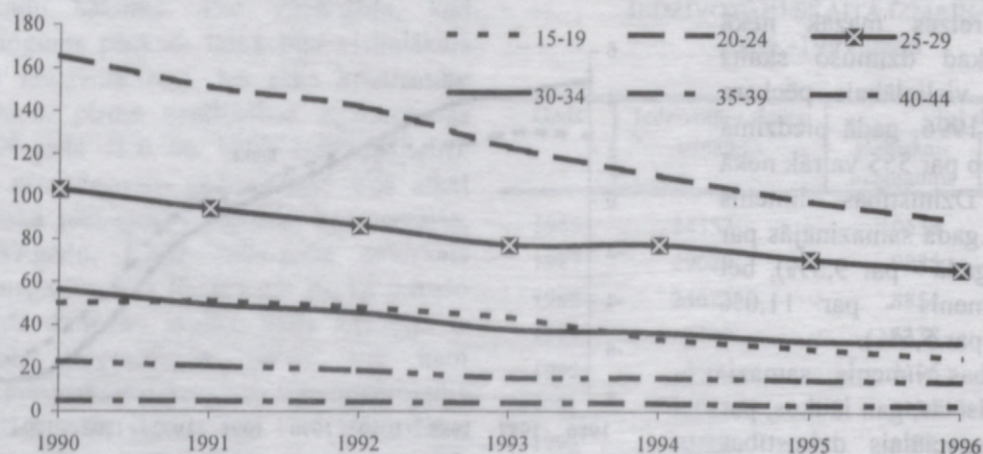
Gads	Latvija	Pilsētas	Tai skaitā Rīga	Lauki
1990	58,52	50,71	49,50	81,34
1991	53,92	46,87	41,64	74,35
1992	49,97	42,13	36,69	71,00
1993	43,16	35,36	30,09	63,33
1994	39,57	33,04	28,80	57,04
1995	35,44	30,08	26,97	49,68
1996	32,53	27,38	24,58	46,16

1.6. attēls

DZIMUŠO BĒRNU SADALĪJUMS PĒC DZIMŠANAS KĀRTAS SKAITĻA
1990. un 1996.gadā (procentos)

DZIMSTĪBAS LĪMEŅA IZMAIŅAS ATSEVIŠKĀS VECUMA GRUPĀS 1990. - 1996. gadā
(dzimušo bērnu skaits uz 1000 sievietēm attiecīgajā vecuma grupā)

Dzimstības līmenis samazinās sievietēm visās vecuma grupās, kas uzskatāmi redzams 1.7. attēlā.

Joprojām pieaug dzimušo īpatsvars reģistrētā laulībā nesastāvošām sievietēm. Aizvadītajā gadā valstī vidēji ārvalstīs dzimušie bija 33,1%, pilsētās - 31,1%, tai skaitā Rīgā - 31,2%, laukos - 36,2%. Jāatzīmē, ka arī lielā daļā Eiropas valstu - Austrijā, Dānijā, Somijā, Francijā, Norvēģijā, Zviedrijā, Lielbritānijā u.c. - ārpus laulības dzimušo bērnu īpatsvars ir pat augstāks nekā Latvijā.

Vidēji, rēķinot uz 1000 sievietēm 15-49 gadu vecumā, republikas pilsētās piedzima par 3 - 7 bērniem mazāk nekā valstī kopumā. Augstākie dzimstības rādītāji bija Rēzeknes (51,9 dzimušie uz 1000 sievietēm fertīlajā vecumā), Tukuma (48,7) un Saldus (48,6) rajonā, zemākie - Rīgas (32,1), Jēkabpils (34,8) rajonā. Summārais dzimstības koeficients bija robežās no 1,1 Rīgas rajonā līdz 1,8 - Ventspils rajonā.

Visvairāk bērnu 1996.gadā dzimuši jūlijā (1795) un aprīlī (1784), vismazāk - septembrī (1493) un oktobrī (1479).

Dzimstības līmeni būtiski ietekmē mākslīgi pārtrauktā grūtniecība. Baltijas valstīs, it īpaši Latvijā, izceļas ar ievērojamu abortu skaitu. 1996.gadā tika izdarīti 24227 mākslīgie aborti jeb 40, rēķinot uz 1000 sievietēm fertīlajā vecumā (1991.gadā - attiecīgi 38837 un 60). Šie divi relatīvie rādītāji tomēr norāda uz pozitīvu tendenci - mākslīgo abortu skaits pēdējos sešos gados samazinājies par trešdaļu (33,3%).

Iedzīvotāju nacionālais sastāvs

Latvijas iedzīvotāju sastāvam raksturīgs zems pamatnācijas iedzīvotāju īpatsvars un visai ievērojama citu tautību iedzīvotāju pārstāvniecība kopējā iedzīvotāju skaitā. Līdz ar kopējo iedzīvotāju skaita samazināšanos mainījies atsevišķu tautību iedzīvotāju īpatsvars. Iedzīvotāju skaits lielākajās tautību grupās 1989. un 1997. gada sākumā un to īpatsvars valsts iedzīvotāju kopskaitā sniegts 1.8.tabulā.

1.8. tabula

IEDZĪVOTĀJU NACIONĀLAIS SASTĀVS LATVIJĀ

	Kopā, tūkst. cilv.		Procentos	
	1989	1997	1989	1997
Kopā	2666,6	2479,9	100	100
tai skaitā:				
latvieši	1387,8	1371,6	52,0	55,3
krievi	905,5	805,7	34,0	32,5
baltkrievi	119,7	98,8	4,5	4,0
ukraiņi	92,1	72,6	3,5	2,9
poļi	60,4	54,6	2,3	2,2
lietuvieši	34,6	31,8	1,3	1,3
ebreji	22,9	10,3	0,9	0,4
čigāni	7,0	7,6	0,3	0,3
igauņi	3,3	2,7	0,1	0,1
vācieši	3,8	1,8	0,1	0,1
citas tautības	29,5	22,4	1,0	0,9

Pamatnācijas iedzīvotāju - latviešu - īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā 1997.gada sākumā bija palielinājies līdz 55,3%, salīdzinot ar 55,1% iepriekšējā gada sākumā. Latviešu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā ir diezgan atšķirīgs dažādos valsts reģionos. Augstākais tas ir Ventspils (95,2%), Talsu (91,1%), Limbažu (87,9%) un Madonas (86,1%) rajonā, turpretī Daugavpilī 1997.gada sākumā bija 14,2% latviešu, Daugavpils rajonā - 37,4%, Rīgā - 38,5%, Rēzeknē - 39,3%, Krāslavas rajonā - 44,5%, Liepājā - 44,8%, Jūrmalā - 46,4%, Ventspilī - 46,9%.

1.9. tabulā sniegti dati, kas parāda, kā nacionālā sastāva izmaiņas 1989. - 1996. gadā ietekmējusi iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija.

Latviešu skaits kopš pēdējās tautas skaitīšanas ir samazinājies par 16,2 tūkst., taču to īpatsvars ir pieaudzis par 3,3% punktiem. Samazinājies ir arī pārējo tautību absolūtais iedzīvotāju skaits, izņemot čigānus. Iedzīvotāju nacionālo sastāvu lielā mērā ietekmējusi migrācija. Kopš pēdējās tautas skaitīšanas 1989.gadā no valsts izbrauca par 130,4 tūkst. iedzīvotāju vairāk nekā iebrāuca. Migrācijas rezultātā samazinājies visu tautību iedzīvotāju skaits, izņemot latviešus. Skaitliski vairāk samazinājies slāvu tautību iedzīvotāju skaits, kuri veido lielāko daļu emigrantu. Latviešu skaits, imigrācijai pārsniedzot emigrāciju, pieaudzis par 6,1 tūkst. Latviešu īpatsvara pieaugumu šajā laikā vairāk ir ietekmējusi valsts iedzīvotāju kopskaita samazināšanās, ko izsaukusi citu tautību iedzīvotāju izbraukšana.

Dzimušo un mirušo latviešu īpatsvara dinamiku visu dzimušo un mirušo kopskaitā var redzēt 1.10. attēlā.

Tā kā latviešu tautības iedzīvotāju mirušo skaits lielāks nekā dzimušo, tad vēl arvien turpinās latviešu nācijas skaitliskā samazināšanās. Astoņos gados dzimušo latviešu īpatsvars ir pieaudzis par 9,5 procenta punktiem. Apmēram 15% no latvietēm dzimušajiem bērniem tēvam ir cita tautība.

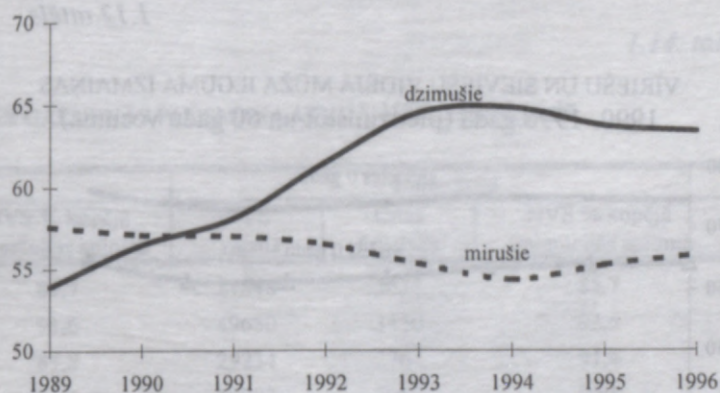
1.9.tabula

IEDZĪVOTĀJU NACIONĀLĀ SASTĀVA IZMAIŅAS LATVIJĀ
1989.-1996.gadā

	Dzimušo skaits	Mirušo skaits	Dabiskais pieaugums	Migrācijas saldo
Kopā	235434	291770	-56334	-130362
tai skaitā:				
latvieši	141217	163496	-22279	6091
krievi	63409	86853	-23444	-76387
baltkrievi	9570	13369	-3799	-17095
ukraiņi	7608	6342	1266	-20788
poļi	4900	8968	-4068	-1755
lietuvieši	3801	4843	-1042	-1755
ebreji	543	2882	-2339	-10269
čigāni	1273	600	673	-129
citas tautības	3113	4417	-1304	-6110

1.10. attēls

DZIMUŠO UN MIRUŠO LATVIEŠU TAUTĪBAS IEDZĪVOTĀJU ĪPATSVARŠ
(procentos)

Iedzīvotāju vecumsastāvs

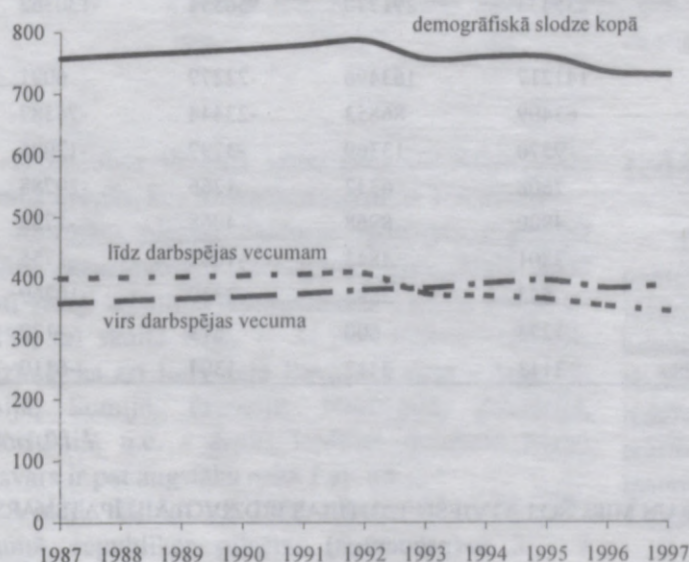
Zemā dzimstība, mirstības pieaugums un iedzīvotāju migrācijas negatīvais saldo Latvijā radīja izmaiņas arī iedzīvotāju vecumsastāvā. Pastiprinājās iedzīvotāju novecošanās process. Bērnu un pusaudžu īpatsvars (0-14 gadu vecumā) kopējā iedzīvotāju skaitā samazinājās no 21,3% 1987.gada sākumā līdz 19,9% 1997.gada sākumā, iedzīvotāju skaits vecumā virs 60 gadiem attiecīgajā periodā pieauga no 16,8%

līdz 19,4%. Kopš 1993.gada pensijas vecuma iedzīvotāju skaits pārsniedz bērnu un pusaudžu skaitu (0-14 gadu vecumā).

Darbspējas vecuma iedzīvotāju noslodze (bērnu un pensijas vecuma iedzīvotāju skaits uz 1000 darbspējas vecuma iedzīvotājiem) pēdējos gados sāk samazināties. Daļēji to var izskaidrot ar pensijā aiziešanas vecuma paaugstināšanu sievietēm.

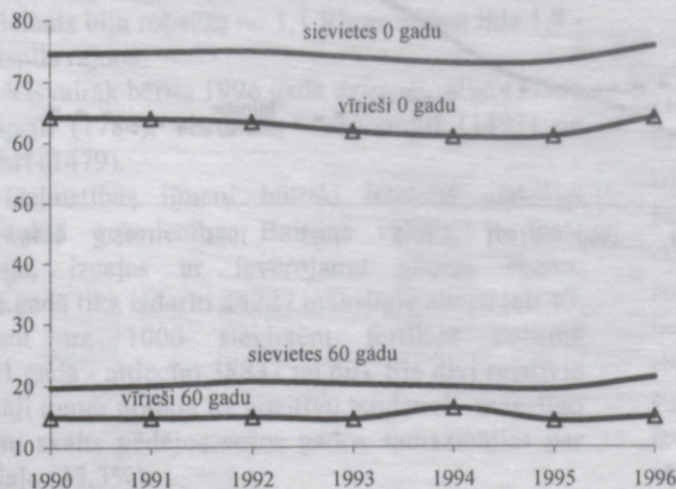
1.11. attēls

DEMOGRĀFISKĀS SLODZES LĪMENIS LATVIJĀ 1987.-1997.gadā (gada sākumā, uz 1000 darbspējīgiem iedzīvotājiem)

1.12. attēls

VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU VIDĒJĀ MŪŽA ILGUMA IZMAIŅAS 1990.-1996.gadā (piedzimstot un 60 gadu vecumā)

1.11. attēlā redzams, kā mainījies kopējais demogrāfiskās slodzes līmenis, kā arī atsevišķi līdz un virs darbspējas vecuma iedzīvotāju skaits uz 1000 darbspējīgiem iedzīvotājiem. Samazinājums 1993.gadā izskaidrojams ar izmaiņām likumdošanā, kad darbspējas vecuma sākuma robeža tika noteikta no 15 gadiem (līdz tam - 16).

Ja 80.gadu beigās bērnu un pusaudžu īpatsvars demogrāfiskajā slodzē bija augstāks par pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvaru, tad kopš 1993.gada, samazinoties dzimstībai, pieaugot darbspējas vecuma iedzīvotāju mirstībai un migrācijai, to skaits kļuva mazāks.

Mūža ilgums

Demogrāfisko situāciju un iedzīvotāju veselību raksturojošs rezultātīvs rādītājs ir vidējais paredzamais mūža ilgums, kas valstī ir zems, taču 1996. gadā tas ir būtiski pieaudzis. 1996. gadā dzimušo iedzīvotāju vidējais paredzamais mūža ilgums, ja mirstība viņu dzīves laikā paliktu tādā līmenī kā dzimšanas gadā, būtu 63,9 gadi vīriešiem un 75,6 gadi sievietēm. Taču mirstības un mūža ilguma tabulu aprēķini rāda, ka, piemēram, vīriešu, kuri 1996. gadā sasnieguši 60 gadu vecumu, vidējais turpmākās dzīves ilgums būs 14,8 gadi, bet šo pašu vecumu sasniegušajām sievietēm - 21,2 gadi. Vidējā mūža ilguma izmaiņas vīriešiem un sievietēm dažādā vecumā 1990.-1996.gadā parāda 1.12.attēls.

Migrācija

Migrācijas negatīvais saldo, kas pirmo reizi tika konstatēts 1990. gadā (-516 cilvēku) un maksimālo negatīvo vērtību sasniedza 1992.gadā (-46,9 tūkst.), pēdējos gados ir ievērojami sarucis. Emigrācija uz ārvalstīm 1997.gadā salīdzinājumā ar 1996.gadu samazinājās par 3,2 %, imigrācija - palielinājās par 6% (1.13.attēls). Valsts iekšējās migrācijas intensitāte pēdējos 3 gados bija praktiski vienā līmenī - nedaudz virs 39 tūkst. cilvēku.

Starptautu imigrācijas un emigrācijas plūsmā NVS valstu īpatsvars ir visaugstākais - 80-90%. Imigrācija Latvijā no citām valstīm pēdējos 4 gados ir bijusi diezgan stabilā līmenī - ap 3 tūkstošiem cilvēku gadā. Emigrācijas apjomi ir samazinājušies, bet pārsvarā uz NVS valstu rēķina. 1996.gadā uz NVS valstīm emigrēja 6 reizes mazāk iedzīvotāju nekā 1992.gadā. 1.14. tabulā aplūkojamas imigrācijas un emigrācijas plūsmu tendences pēdējos 6 gados.

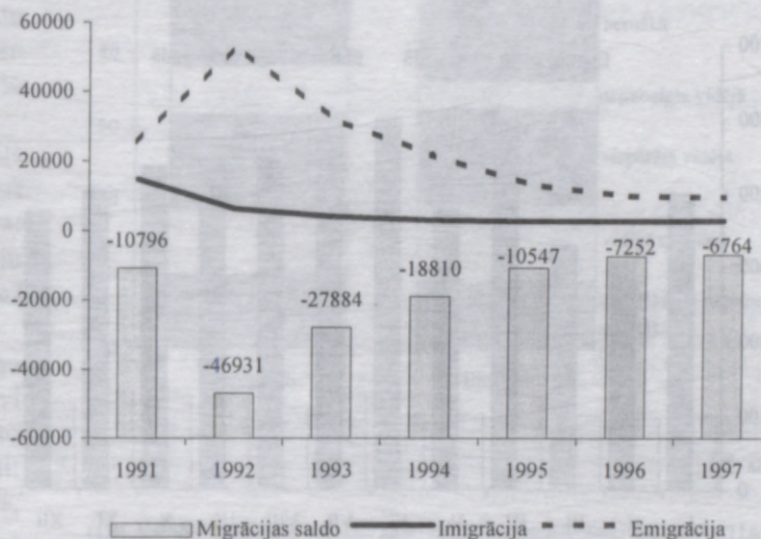
Praktiski nemainīgs ir to valstu saraksts, uz kurām emigrācijas plūsma ir vislielākā. Absolūtos skaitļos lielākais emigrantu skaits 1996.gadā devās uz Krieviju - 6360, Ukrainu - 719, Baltkrieviju -

685, Vāciju - 638, Izraēlu - 581, ASV - 453 cilvēki. Kā atsevišķu personu migrācijas galamērķis nosauktas arī tādas attālas valstis kā Austrālija, Kanāda, Kuba, Brazīlija, Dienvidāfrikas Republika, Kolumbija, Ķīna, Nigērija u.c.

No Armēnijas, Bulgārijas, Francijas, Kubas, Libānas, Šveices, Zviedrijas, arī vēl dažām citām valstīm 1996.gadā Latvijā ieradās uz pastāvīgu dzīvi vairāk cilvēku, nekā izbrauca uz tām.

1.13.attēls

IMIGRĀCIJAS UN EMIGRĀCIJAS APJOMI LATVIJĀ 1991.-1997.gadā

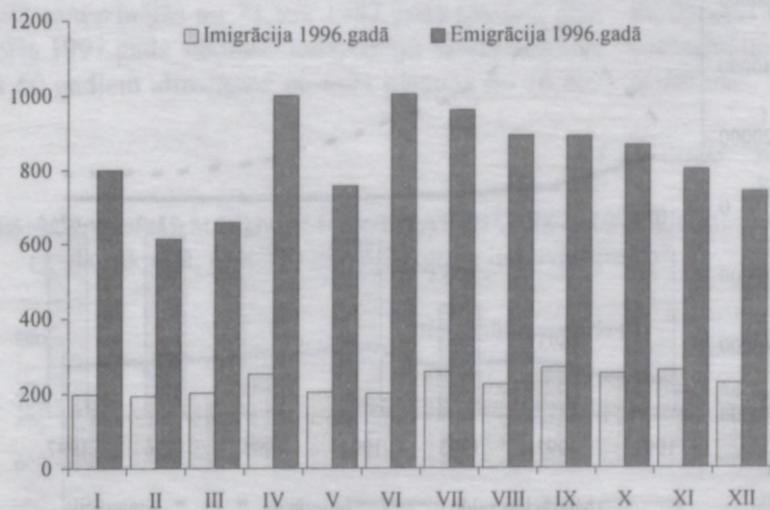
1.14. tabula

IMIGRĀCIJAS UN EMIGRĀCIJAS GALVENĀS PLŪSMAS LATVIJĀ 1991.-1996.gadā

Gads	Imigrācija			Emigrācija		
	NVS valstis	Citas ārvalstis	NVS % kopējā imigrācijas apjomā	NVS valstis	Citas ārvalstis	NVS % kopējā emigrācijas apjomā
1991	11994	2690	81,7	21848	3632	85,7
1992	5676	523	91,6	49680	3450	93,5
1993	3529	585	85,8	29234	2764	91,4
1994	2489	557	81,7	19787	2069	90,5
1995	2298	501	82,1	11282	2064	84,5
1996	2274	473	82,8	7908	2091	79,1

1.15. attēls

IEDZĪVOTĀJU STARPVALSTU MIGRĀCIJA LATVIJĀ PA MĒNEŠIEM
1996.gadā (cilvēku)

Starptautisko imigrācijas un emigrācijas apjomi pa mēnešiem 1996.gadā attēloti 1.15. attēlā.

Kā rāda 1.15. attēls, migrācijas sezonālībai mēnešu skatījumā raksturīga samērā liela stabilitāte.

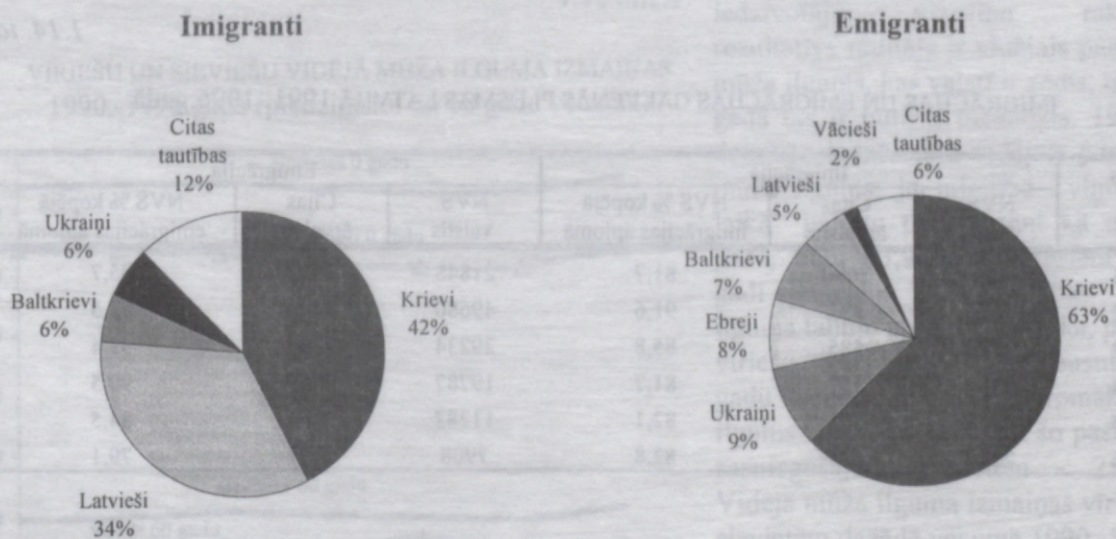
Nodaļā par iedzīvotājiem tika apskatīts jautājums par nacionālo sastāvu, ko ietekmē arī iedzīvotāju migrācija. Imigrējušo un emigrējušo personu tautība uzskatāmi parādīta 1.16. attēlā.

Atšķirīgs ir vīriešu un sieviešu procentuālais sadalījums imigrantu un emigrantu vidū. Latvijā vairāk iebrauc vīrieši (68% no iebraukušo skaita 1996.gadā), emigrējušo vīriešu un sieviešu skaits nav pārāk atšķirīgs (attiecīgi 49% un 51%).

Visvairāk migrē iedzīvotāji ar vispārējo vidējo un zemāku par to izglītības līmeni. Tomēr liels ir arī emigrantu skaits ar augstāko izglītību. Iedzīvotāju skaits ar augstāko izglītību mūsu valstī emigrācijas rezultātā 1996.gada laikā samazinājās par 1116, ar nepabeigtu augstāko izglītību - par 140, ar vidējo speciālo izglītību - par 1580, ar vidējo izglītību - par 1934 cilvēkiem.

1.16. attēls

IMIGRĒJUŠO UN EMIGRĒJUŠO PERSONU TAUTĪBA 1996.gadā
(procentos)

Starpvalstu imigrantu un emigrantu grupējums pēc izglītības līmeņa attēlots 1.17. attēlā.

Emigrācijas rezultātā samazinās arī ģimeņu skaits Latvijā, jo starpvalstu emigrantu vidū augstāks ir precējušos īpatsvars (47,8% salīdzinājumā ar 46,7% imigrantu 1996.gadā), turpretī imigrantu vidū vairāk bija laulībā nesastāvošu personu (41,1% salīdzinot ar 38,7% emigrantiem).

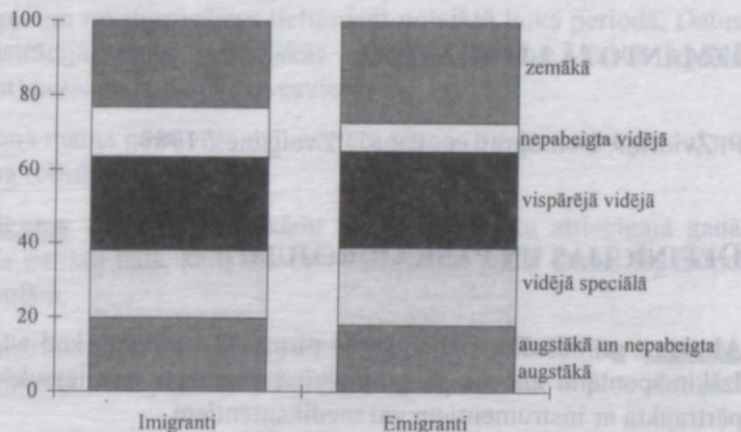
Labvēlīgāka nekā valsts iedzīvotājiem kopumā 1996.gadā bija arī emigrējušo iedzīvotāju vecuma struktūra: lielāks - darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars un mazāks - bērnu, kā arī pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvars.

1.18. attēlā uzrādīti personu pastāvīgās dzīvesvietas maiņas motīvi (1996.gadā jaunā dzīvesvietā pierakstīto personu sniegtie dati). Tie bija šādi: došanās uz dzīvi pie vecākiem - 33,3%, uz mācībām - 12,2%, dzīvokļa maiņa - 10,5%, pie vīra vai sievas - 8,6%, namīpašuma iegūšana - 7,3%, uz apakšīres līguma pamata - 5,2%, darba vietas maiņa - 4,5%, dzīvokļa saņemšana - 4,5%, vecāku apmešanās pie bērniem - 3,4%, atgriešanās no apcietinājuma - 2,2%, jaunie speciālisti - 0,1%, citi motīvi - 8,2%.

Latviešu tautības iedzīvotāju migrācijas saldo, atšķirībā no visām citām migrācijas uzskaitē ietvertajām tautībām, izņemot čigānus, bija ar plus zīmi (402 cilvēki). 1996.gadā no Latvijas uz pastāvīgu dzīvi citās valstīs izbrauca 530 cilvēki, bet ieradās vai atgriezās no citām valstīm 932 latvieši.

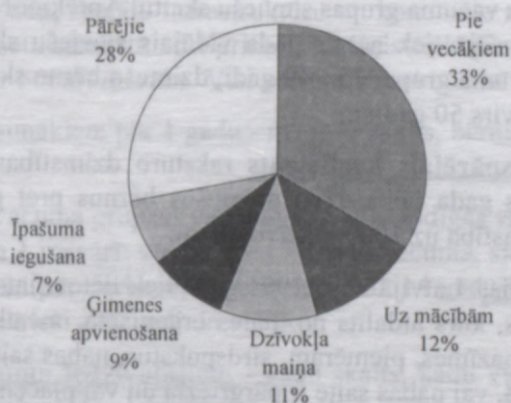
Atšķirīgs no kopējā ir gan migrējošo latviešu tautības iedzīvotāju dzimuma, gan arī vecumsastāvs. Starpvalstu migrantu - latviešu vidū 1996.gadā bija 68% vīriešu un tikai 32% sievietes, turpretī visu migrantu vidū dzimumu proporcija bija: 53% - vīriešu un 47% - sievietes. No latviešu tautības pārstāvju migrācijas saldo 69,6% bija darbības vecumā, 29,6% - vecāki par darbības vecumu un tikai 0,8% - personas 0-14 gadu vecumā. Migrantiem kopumā 1996. gadā zemāks bija darbības, kā arī pensijas vecuma cilvēku īpatsvars

1.17. attēls
STARPVALSTU IMIGRANTI UN EMIGRANTI LATVIJĀ PĒC
IZGLĪTĪBAS LĪMEŅA 1996.gadā
(procentos)

1.18. attēls

GALVENIE DZĪVESVIETU MAINĪJUŠO PERSONU MIGRĀCIJAS
MOTĪVI 1996. gadā

un augstāks bērnu (0-14 gadu) īpatsvars. Atšķiras no kopējā arī mūsu valstī uz pastāvīgu dzīvi ieradušos un no valsts aizbraukušo latviešu migrācijas virzieni. Latviešu vidū 1996.gadā bija vērojama augstāka migrācijas intensitāte ar Rietumvalstīm. Tā visu imigrantu vidū no Rietumvalstīm ieradušos īpatsvars bija 12,9%, tai skaitā latviešu vidū - 23,6% jeb 1,8 reizes vairāk. Uz Rietumvalstīm 1996.gadā izceļoja 18,6% no visiem emigrantiem un 40,4% - latviešu tautības emigrantu (2,2 reizes vairāk).

DATU AVOTI

Centrālās statistikas pārvaldes statistiskie pārskati.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

P. Zvidriņš, Demogrāfija, Rīga, "Zvaigzne" 1989.

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Aborts - grūtniecības izbeigšanās pirms 22 nedēļām, kad auglis ārpus mātes organisma nav dzīvotspējīgs. Izšķir spontānu abortu, ja grūtniecība izbeidzas bez iejaukšanās, un mākslīgu abortu, ja grūtniecība tiek pārtraukta ar instrumentiem vai medikamentiem.

Demogrāfiskā slodze - rādītājs, kas raksturo bērnu un pensijas vecuma iedzīvotāju attiecību pret darbaspējīgajiem iedzīvotājiem. Tiek rēķināta kā abu šo grupu kopīgā attiecība vai arī kā bērnu un pensijas vecuma iedzīvotāju attiecība atsevišķi.

Dzimstības vecumkoeficients raksturo vidējo dzimstības līmeni sievietēm pa vecuma grupām. Koeficients tiek aprēķināts, attiecinot gada laikā dzimušo bērnu skaitu sievietēm attiecīgajā vecuma grupā pret gada vidējo šīs pašas vecuma grupas sieviešu skaitu. Aprēķinot speciālo dzimstības koeficientu vecuma grupai līdz 20 gadiem, saucējā tiek ņemts gada vidējais sieviešu skaits 15 - 19 gadu vecumā. Aprēķinot dzimstības koeficientu vecuma grupai 15 - 49 gadi, dzimušo bērnu skaitā ir iekļauti bērni, kuri dzimuši sievietēm līdz 15 gadiem, kā arī virs 50 gadiem.

Dzimstības vispārējais koeficients raksturo dzimstības intensitāti kopumā. Koeficients tiek aprēķināts, attiecinot visus gada laikā dzīvi dzimušos bērnus pret gada vidējo iedzīvotāju skaitu. Visbiežāk tas tiek izteikts kā dzimstība uz 1000 iedzīvotājiem.

Dzīvi dzimušais. Latvijā kopš 1991.gada tiek lietota jauna dzīvi dzimušā definīcija. Par dzīvi dzimušu tiek uzskatīts auglis, kurš atdalīts no mātes organisma, neatkarīgi no grūtniecības laika, ja tas elpo vai parāda citas dzīvības pazīmes, piemēram, sirdspukstus, nabas saites pulsācijas vai patvaļīgas muskulatūras kustības, neatkarīgi no tā, vai nabas saite ir pārgriezta un vai placenta ir izdalījusies.

Emigrants (ilgtermiņa) - persona, kura izbrauc no dotās administratīvās teritorijas uz citu pastāvīgās dzīvesvietas maiņas nolūkā. Emigrantu skaits ir viens no migrācijas apjomu raksturojošiem lielumiem noteiktā laika periodā. Datus par emigrantu skaitu iegūst, apstrādājot izrakstīšanas lapu statistiskās uzskaites talonus, kurus izpilda pašvaldību amatpersonas pie personas izrakstīšanas.

Statistiskās uzskaites talonus neizpilda, ja persona maina pastāvīgo dzīvesvietu vienas pilsētas robežās vai no viena pagasta uz citu viena administratīvā rajona robežās.

Gada vidējais iedzīvotāju skaits tiek aprēķināts kā aritmētiskais vidējais no iedzīvotāju skaita kalendāra gada sākumā un beigās.

Ģimenes stāvoklis - katra indivīda personiskais statuss attiecībā pret ģimenes likumdošanu valstī. Tiek lietotas 4 standartkategorijas - nekad nav sastāvējis(-usi) laulībā, sastāv laulībā, atraitnis(-ne), šķīries (-usies). Demogrāfiskajā statistikā iedzīvotāju klasifikācija pēc viņu ģimenes stāvokļa tiek veikta uz ierakstu pamata persondokumentos.

Iedzīvotāju dabiskais pieaugums - starpība starp noteiktā laika periodā dzimušo un mirušo skaitu. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums ir pozitīvs, ja dzimušo skaits pārsniedz mirušo skaitu, un negatīvs, ja mirušo skaits pārsniedz dzimušo skaitu.

Iedzīvotāju dabiskā pieauguma koeficients - starpība starp dzimstības vispārējo koeficientu un mirstības vispārējo koeficientu.

Iedzīvotāju migrācija (ilgtermiņa) - iedzīvotāju pastāvīgās dzīvesvietas maiņa no vienas administratīvās teritorijas uz citu.

Imigrants (ilgtermiņa) - persona, kura ierodas dotajā administratīvajā teritorijā no citas, lai apmestos te uz dzīvi. Imigrantu skaits ir viens no migrācijas apjomu raksturojošiem lielumiem noteiktā laika periodā. Datus par imigrantu skaitu iegūst, apstrādājot reģistrācijas lapas statistiskās uzskaites talonus, kurus izpilda pašvaldību amatpersonas, pierakstot (reģistrējot) personu jaunajā dzīvesvietā.

Statistiskās uzskaites talonus neizpilda, ja persona maina pastāvīgo dzīvesvietu vienas pilsētas robežās vai no viena pagasta uz citu viena administratīvā rajona robežās.

Jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums - gadu skaits, kādu vidēji nodzīvotu attiecīgajā gadā dzimušie, ja viņu dzīves laikā mirstības līmenis paliktu tāds, kāds tas bija dzimšanas gadā. Datus iegūst no mirstības un vidējā paredzamā mūža ilguma tabulām.

Migrācijas saldo - starpība starp dotajā administratīvajā teritorijā uz pastāvīgu dzīvi ieradušos un no tās uz citu pastāvīgās dzīvesvietu izbraukušo skaitu noteiktā laika periodā. Migrācijas saldo var būt ar plus zīmi vai ar mīnus zīmi.

Migrants (ilgtermiņa) - persona, kas maina pastāvīgo dzīvesvietu. Katrs migrants ir emigrants attiecībā uz administratīvo teritoriju, no kuras viņš izbrauc, un imigrants - attiecībā uz administratīvo teritoriju, kurā viņš ierodas uz pastāvīgu dzīvi.

Pastāvīgais iedzīvotājs - iedzīvotājs, kura legālā dzīvesvieta ir attiecīgā administratīvā teritorija. Iedzīvotāju iedalījums pilsētu un lauku iedzīvotājos tiek veidots pēc dzīvesvietas. Pilsētu iedzīvotājs ir persona, kas dzīvo pilsētā, t.i., apdzīvotajā vietā ar attīstītu ražošanu, sociālo infrastruktūru un komunālo saimniecību un kurā ir ne mazāk kā 2000 pastāvīgo iedzīvotāju. Pilsētu sarakstu apstiprina LR Ministru kabinets. Atsevišķās vēsturiski izveidojušās pilsētās iedzīvotāju skaits var būt arī mazāks. Visi pārējie ir lauku iedzīvotāji.

Vecums - nodzīvoto (pilnu) gadu skaits, bērniem, jaunākiem par 1 gadu - mēnešu skaits, bērniem, jaunākiem par 1 mēnesi - dienu skaits.

Atkarībā no analīzes mērķiem tiek lietotas dažādas vecuma grupas (viengadīgas, piecgadīgas vai arī lielākas). Piemēram, darbaspējas vecuma iedzīvotāji 1997.gada 1.janvārī: vīrieši 15 - 59 gadu vecumā, sievietes 15 - 55 gadu vecumā (sākot no 1996.gada 1.janvāra); jaunāki par darbaspējas vecumu - līdz 14 gadu vecumam; vīrs darbaspējas vecuma: sievietes - 56 gadi un vecākas, vīrieši - 60 gadi un vecāki.

Vidējais paredzamais mūža ilgums noteikta vecuma iedzīvotājiem - gadu skaits, kādu vidēji nodzīvotu attiecīgo vecumu sasniegušas personas, ja viņu turpmākās dzīves laikā mirstība katrā vecumā saglabātos pašreizējā līmenī. Datus iegūst no mirstības un vidējā paredzamā mūža ilguma tabulām.

bedeutung: die Bedeutung eines Wortes, die ihm durch die Sprachgemeinschaft beigegeben ist.

bedeutungslos: ein Wort, das keine Bedeutung hat, z.B. 'Schneeblau'.

bedeutungsneutral: ein Wort, das keine spezifische Bedeutung hat, z.B. 'rot'.

bedeutungsstabil: ein Wort, dessen Bedeutung über die Jahrhunderte hinweg gleich geblieben ist.

bedeutungsverschiebung: eine Veränderung der Bedeutung eines Wortes über die Zeit.

bedeutungsweiterung: eine Erweiterung der Bedeutung eines Wortes, z.B. 'Haus'.

bedeutungsverengung: eine Verengung der Bedeutung eines Wortes, z.B. 'Fisch'.

bedeutungsübertragung: eine Übertragung der Bedeutung eines Wortes auf ein neues Objekt.

bedeutungsähnlichkeit: eine Ähnlichkeit in der Bedeutung zweier Wörter.

bedeutungsähnlichkeit: eine Ähnlichkeit in der Bedeutung zweier Wörter.

bedeutungsähnlichkeit: eine Ähnlichkeit in der Bedeutung zweier Wörter.

bedeutungsähnlichkeit: eine Ähnlichkeit in der Bedeutung zweier Wörter.

bedeutungsähnlichkeit: eine Ähnlichkeit in der Bedeutung zweier Wörter.

bedeutungsähnlichkeit: eine Ähnlichkeit in der Bedeutung zweier Wörter.

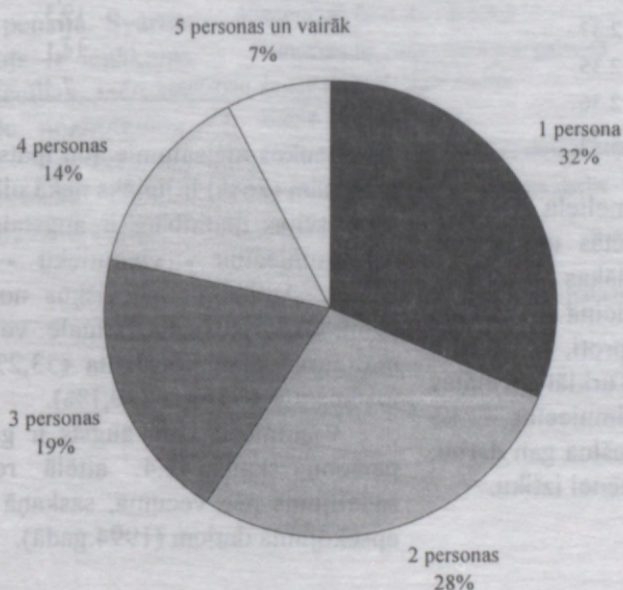
bedeutungsähnlichkeit: eine Ähnlichkeit in der Bedeutung zweier Wörter.

2. MĀJSAIMNIECĪBA UN ĢIMENE

Mājsaimniecība	Latvijā ir aptuveni viens miljons mājsaimniecību. Mājsaimniecības vidējais lielums ir 2,4 cilvēki. Nav būtiskas atšķirības starp mājsaimniecības lielumu pilsētās un laukos.
Mājsaimniecību tipi	Latvijā augsts ir vienas personas mājsaimniecību īpatsvars - 32%. Mājsaimniecību skaits, ko veido viens laulātais pāris ar bērniem vecumā līdz 16 gadiem, ir tikai 16,5%.
Reģistrētās laulības	1996.gadā Latvijā tika reģistrētas 9634 laulības, kas bija par 13985 mazāk nekā 1990.gadā. Apmēram puse laulību tiek noslēgtas 20-24 gadu vecumā. Valstī palielinās to ģimeņu skaits, kas nav oficiāli reģistrējušas laulību (konsensuālās laulības). Apmēram 19% laulību tiek noslēgtas baznīcā.
Šķirtās laulības	Šķirto laulību rādītāji Latvijā ir vieni no augstākajiem Eiropā, taču pēdējos gados laulību šķiršanas intensitāte samazinās. 34-36 % laulību tiek šķirtas pēc 5-9 gadu kopdzīves. No visām šķirtajām laulībām vidēji 60-70% bija ģimenes ar nepilngadīgiem bērniem.

2.1.attēls

MĀJSAIMNIECĪBU SADALĪJUMS PĒC TO LOCEKĻU SKAITA 1997.gadā

Mājsaimniecība

Sabiedrības mazākā saimnieciskā vienība ir mājsaimniecība. Tā sastāv no personu kopuma, kas mitinās vienā dzīvojamā vienībā (dzīvoklis, ģimenes māja vai tās daļa) un kopīgi sedz savas dzīves izmaksas (izdevumi uzturam, maksa par dzīvokli un komunālajiem pakalpojumiem u.c.). Mājsaimniecību var veidot viena persona, vairākas kopā dzīvojošas personas, ģimene vai vairākas ģimenes. Mājsaimniecību neveido personas, kuras atrodas internātos, dzīvo kopmītnēs, dienē armijā un uzturas citās kolektīvās apmešanās vietās.

Latvijai raksturīgas skaitliski nelielas mājsaimniecības. To apstiprina vairāki pētījumi. Viens no tiem ir mājsaimniecību budžetu pētījums, kura datus galvenokārt izmantosim mājsaimniecības lieluma, tās sastāva un mājsaimniecību demogrāfisko tipu raksturošanai. Dati par mājsaimniecības vidējo lielumu dažāda tipa apdzīvotās vietās 1997.gadā ievietoti 2.2. tabulā.

2.2.tabula

MĀJSAIMNIECĪBAS VIDĒJAIS LIELUMS 1997.gadā

	Mājsaimniecības locekļu vidējais skaits
Visas mājsaimniecības	2,42
tajā skaitā:	
pilsētās	2,37
republikas pilsētās	2,35
Rīgā	2,36
laukos	2,54

Kā liecina tabulas dati, pastāv neliela atšķirība starp mājsaimniecības lielumu pilsētās un laukos. Vismazākās tās ir lielpilsētās, lielākas - laukos. Vairāki faktori laukos veicina lielāku mājsaimniecību veidošanos, proti, lielāka apdzīvojamā platība nekā pilsētās. Turklāt piemājas vai cita lauksaimnieciska saimniecība, kā ekonomiskās aktivitātes forma, nodrošina gan darbu, gan nelielus ienākumus, kas dod ģimenei iztiku.

Vidējais mājsaimniecības lielums 1997.gadā Latvijas novados svārstījās no 2,4 līdz 2,6 personām vienā mājsaimniecībā. Nedaudz lielākas par vidējo rādītāju bija Vidzemes mājsaimniecības (2,58 personas), bet mazākas - Rīgas reģionā un Latgalē (2,38 personas). Mājsaimniecības lielums zināmā mērā ir atkarīgs no mājsaimniecības sociālās piederības. Parasti to nosaka galvenā pelnītāja iztikas līdzekļu avots. Vislielākās mājsaimniecības bija tur, kur galvenais pelnītājs bija uzņēmējs vai cits pašnodarbinātais - 3,10 personas un vismazākās bija pensionāru mājsaimniecības - 1,59 personas.

Līdzīgas atšķirības starp pilsētām un laukiem pastāv arī mājsaimniecību sadalījumā pēc to locekļu skaita, kas redzams 2.3. tabulā.

2.3.tabula

MĀJSAIMNIECĪBAS SADALĪJUMS PĒC LIELUMA 1997.gadā (procentos)

	Visas mājsaimniecības	Tajā skaitā	
		pilsētās	laukos
Visas mājsaimniecības	100	100	100
tajā skaitā ar mājsaimniecības locekļu skaitu:			
1 persona	31,5	30,6	33,7
2 personas	27,7	29,1	24,1
3 personas	19,3	20,6	15,8
4 personas	14,1	14,0	14,4
5 un vairāk personas	7,4	5,7	12,0

Laukos mājsaimniecību īpatsvars ar 4 un vairāk personām (26%) ir lielāks nekā pilsētās (20%). Viena no Latvijas īpatnībām ir augstais vienas personas mājsaimniecību - vieninieku - īpatsvars, sevišķi laukos. Aplūkojot atsevišķus novadus, redzam, ka vieninieku īpatsvars Latgalē veido trešo daļu no mājsaimniecību kopskaita (33,2%), bet zemāks to īpatsvars ir Vidzemē (30,1%).

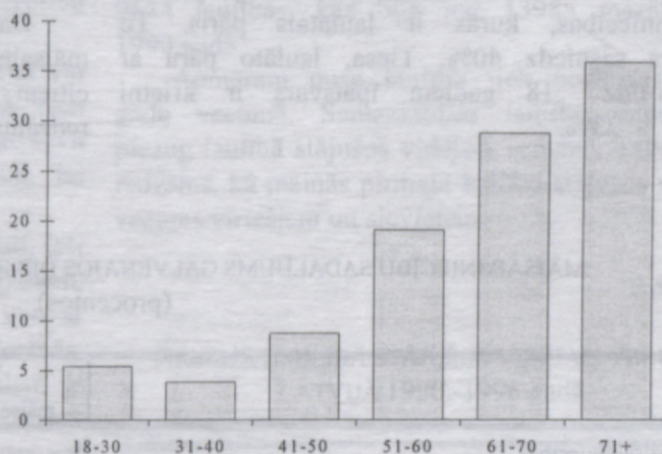
Vieninieku vidū augsts ir gados vecu vientuļu personu skaits. 2.4. attēlā redzams vieninieku sadalījums pēc vecuma, saskaņā ar dzīves apstākļu apsekojuma datiem (1994.gadā).

Sevišķi liels ir vieninieku ģpatsvars, sākot no 61 gada vecuma. Gados vecu cilvēku vientulība ir ne tikai saimnieciska (vieniniekam ir lielāka mājsaimniecības kopējo izmaksu nasta, piemēram, par dzīvokli), bet arī nopietna sociāla un psiholoģiska problēma. Lielākā daļa sieviešu, kas dzīvo vienas personas mājsaimniecībās, ir atraitnes.

Katras mājsaimniecības materiālais stāvoklis lielā mērā ir atkarīgs no strādājošo, darba nespējīgo un citu apgādājamo samēra, respektīvi, no atsevišķu tās locekļu iztikas līdzekļu avotiem. Mājsaimniecību locekļu sadalījums pēc to sociālekonomiskā statusa (galvenā iztikas līdzekļu avota) 1997.gadā, saskaņā ar mājsaimniecību budžetu pētījuma datiem, ir atspoguļots 2.5. tabulā.

Mājsaimniecību sastāvs liecina, ka reāli nodarbināti vidēji ir 37% no mājsaimniecības locekļu kopskaita. Lielākajā daļā gadījumu galvenais iztikas līdzekļu avots ir algots darbs, kā arī pensija. Svarīgs iztikas līdzekļu avots ir ienākums no piemājas saimniecības, taču tas ir tikai trešais pēc nozīmīguma. Laukos katrs ceturtais mājsaimniecības loceklis atrodas apgādībā, galvenokārt tie ir bērni.

IEDZĪVOTĀJU SADALĪJUMS VECUMA GRUPĀS
VIENPERSONAS MĀJSAIMNIECĪBĀS 1997.gadā
(procentos no indivīdiem, kuru vecums ir 18 gadi un vairāk)

2.5.attēls

MĀJSAIMNIECĪBAS LOCEKĻU SADALĪJUMS
PĒC GALVENĀ IZTIKAS LĪDZEKĻU AVOTA 1997.gadā
(procentos)

	Visas mājsaimniecības	Tajā skaitā	
		pilsētās	laukos
Visi mājsaimniecības locekļi	100	100	100
tajā skaitā sadalījumā pēc galvenā iztikas līdzekļu avota:			
algota darba samaksa	32,6	36,6	23,1
darbs zemnieka, piemājas saimniecībā	3,9	0,3	12,5
uzņēmēja, cita pašnodarbinātā darbs	0,6	0,8	0,3
pensija	27,6	26,4	30,5
stipendija	1,5	1,6	1,2
valsts sociālās nodrošināšanas pabalsti	1,4	1,3	1,6
bezdarbnieka pabalsts	1,1	0,9	1,5
atrodas apgādībā	26,5	27,0	25,3
cits iztikas avots	4,8	5,1	4,0

Mājsaimniecību tipi

Mājsaimniecību sastāvs var būt dažāds. Mēģināsim to raksturot, sadalot mājsaimniecības demogrāfiskās grupās.

Kā liecina 2.6.tabulas dati, Latvijā prevalē mājsaimniecības, kurās ir laulātais pāris. To īpatsvars sasniedz 40%. Tiesa, laulāto pāru ar bērniem līdz 18 gadiem īpatsvars ir krietni zemāks - 23%.

Tas nozīmē, ka praktiski katrā otrajā tāda tipa mājsaimniecībā mātei apgādībā ir divi bērni. Šajās mājsaimniecībās parasti ienākumu līmenis ir zems vai pat tās ir trūcīgas.

Daudzskaitlīgākās ir vairāku paaudžu mājsaimniecības, kurās ir laulātie pāri ar bērniem un citiem radniekiem, piemēram, vecvecākiem, kas redzams no 2.7. tabulas datiem.

2.6.tabula

MĀJSAIMNIECĪBU SADALĪJUMS GALVENAJOS DEMOGRĀFISKAJOS TIPOS 1997.gadā
(procentos)

	Visas mājsaimniecības	Tajā skaitā	
		pilsētās	laukos
Visas mājsaimniecības	100	100	100
tajā skaitā mājsaimniecības, kas sastāv:			
no vienas personas	31,5	30,6	33,7
no viena pieaugušā un bērniem līdz 16 gadiem	6,1	7,4	2,9
no viena pieaugušā ar bērniem līdz 18 gadu vecumam, kā arī ar citiem radniekiem	3,8	4,0	3,3
no laulātā pāra bez bērniem	16,3	16,3	16,3
no laulātā pāra ar bērniem līdz 16 gadiem	16,5	16,4	16,8
no laulāta pāra/vairākiem pāriem ar bērniem līdz 18 gadu vecumam, kā arī ar citiem radniekiem	6,8	6,2	8,4
pārējās mājsaimniecības	19,0	19,1	18,6

2.7.tabula

MĀJSAIMNIECĪBAS VIDĒJAIS LIELUMS DAŽĀDU DEMOGRĀFISKO TIPU MĀJSAIMNIECĪBĀS 1997.gadā

Mājsaimniecību tipi	Mājsaimniecības locekļu vidējais skaits
viena persona	1,00
viens pieaugušais un bērns līdz 16 gadiem	2,54
viens pieaugušais ar bērniem līdz 18 gadu vecumam, kā arī ar citiem radniekiem	3,82
laulātais pāris bez bērniem	2,00
laulātais pāris ar bērniem līdz 16 gadiem	3,72
laulātais pāris/vairāki pāri ar bērniem līdz 18 gadu vecumam, kā arī ar citiem radniekiem	4,88

Latvijai raksturīgs ir arī samērā liels nepilno ģimeņu skaits, kas sastāv no viena vecāka un bērniem. Katrā desmitajā mājsaimniecībā ar bērniem vecumā līdz 18 gadiem ir tikai viens no to vecākiem. Turklāt tipisku nepilno ģimeņu (sastāv tikai no viena vecāka ar bērnu/vairākiem bērniem) īpatsvars sasniedz 6%, respektīvi, tāda ir katra sešpadsmitā mājsaimniecība. Tas ir smags pārbaudījums ģimenes budžetam, jo šādā mājsaimniecībā labākajā gadījumā var būt tikai viens pelnītājs. Mājsaimniecību budžetu pētījuma dati liecina, ka šādas mājsaimniecības vidējais lielums ir 2,6 personas.

Vairākpaaudžu mājsaimniecībām mūsdienā sarežģītajos ekonomiskajos apstākļos ir vairākas priekšrocības - mazākas kopējās izmaksas uz katru tās locekli, vecvecāki var aprūpēt mazbērņus, nodot dzīves pieredzi saviem bērniem. Taču veidot šādas mājsaimniecības sevišķi grūti ir pilsētā, kur pārsvarā ir nelieli dzīvokļi, kas rada dzīvokļa pārapsūtinātību un sadzīves neērtības.

Jaunie laulātie pāri nereti dzīvo pie viena vai otra laulātā drauga vecākiem, jo viņiem bieži vien nav iespēju atstāt vecāku mājas un nodibināt savu mājsaimniecību. Tikai nedaudziem ir līdzekļi, lai varētu nopirkt vai īrēt dzīvokli.

Kā liecina dzīves apstākļu apsekojuma dati, ļoti maz iedzīvotāju vecuma grupā no 18 līdz 24 gadiem, ja viņiem nav bērnu, dzīvo vieni paši vai ar partneriem atsevišķās mājsaimniecībās. Mājsaimniecību tipi ar apgādājamiem bērniem ir lielā pārsvarā vecumā starp 25 un 50 gadiem, bet vecākas personas šajā grupā mēdz dzīvot vienas vai tikai ar savu partneri, jo viņu bērni pamazām pamet savu vecāku mājokli un pāriet dzīvot citur. Jāatzīmē, ka šajās vecuma grupās biežāk var sastapt mājsaimniecības, kurās ir vientuļš tēvs vai māte, salīdzinot ar grupām, kurās ir jauni cilvēki. Vecāki, kas ir kļuvuši par atraitņiem vai šķīrušies vecumā virs 30 gadiem, parasti paliek vieni ar saviem bērniem. Visbiežāk lielākā daļa vientuļo vecāku ir sievietes. Vīrieši veido tikai 14% no tiem, kas dzīvo vieni ar apgādājamiem bērniem.

Cilvēki pēc 50 gadiem retāk dzīvo mājsaimniecībās ar apgādājamiem bērniem, lai gan daži vecvecāki dzīvo kopā ar saviem mazbērņiem, turklāt ievērojams skaits dzīvo triju paaudžu mājsaimniecībās.

Reģistrētās laulības

Pēdējos 10 gados notikušas būtiskas pārmaiņas ģimeņu veidošanā un laulību šķiršanā. Pazeminājušies laulību noslēgšanas absolūtie un relatīvie rādītāji. 1996.gadā Latvijā tika reģistrētas 9634 laulības, kas bija par 13985 mazāk nekā 1990.gadā.

Apmēram puse laulību tiek noslēgtas 20-24 gadu vecumā. Samazinoties laulību intensitātei, pieaug laulībā stājušos vidējais vecums. Tabulā 2.8. redzams, kā mainās pirmajā laulībā stājušos vidējais vecums vīriešiem un sievietēm.

2.8.tabula

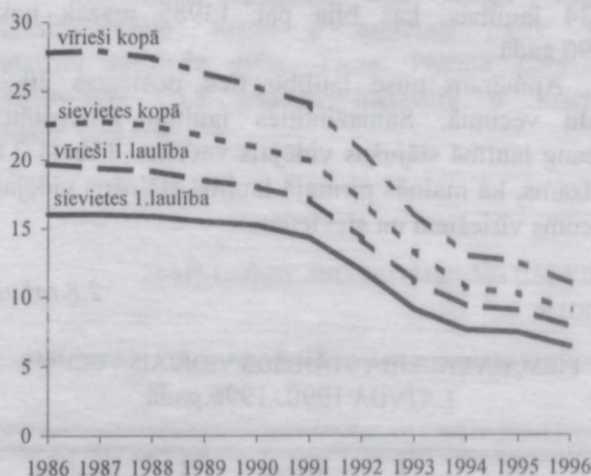
PIRMAJĀ LAULĪBĀ STĀJUŠOS VIDĒJAIS VECUMS
LATVIJĀ 1990.-1996.gadā

	Vīrieši	Sievietes
1990	24,0	22,2
1991	23,9	22,2
1992	24,0	22,4
1993	24,3	22,5
1994	24,5	22,5
1995	24,8	22,8
1996	25,1	23,2

Vispārīgais laulātības koeficients (laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem) samazinājies no 8,8 1990.gadā līdz 3,9 laulībām 1996.gadā (gandrīz 2,3 reizes). Samērā vienmērīgi samazinājās gan kopīgie, gan arī pirmo laulību koeficienti. Šīs tendences parāda 2.9. attēls.

2.9.attēls

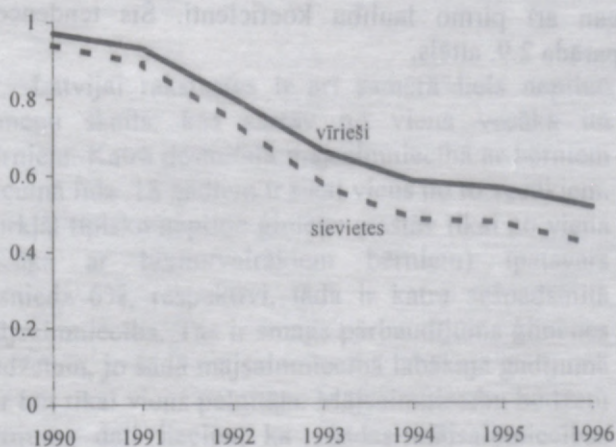
REĢISTRĒTO LAULĪBU SKAITS LATVIJĀ
1986.-1996.gadā
(uz 1000 iedzīvotājiem vecumā virs 16 gadiem)

Summārais laulātības koeficients, kas rāda vidējo noslēgto laulību skaitu attiecīgajā paaudzē tās dzīves laikā, ir samazinājies no apmēram 1 līdz 0,4. Pašlaik apmēram tikai puse attiecīgās paaudzes iedzīvotāju noslēdz laulību. Kā mainījies šis rādītājs vīriešiem un sievietēm pēdējos gados, redzams 2.10.attēlā.

2.10.attēls

SUMMĀRAIS LAULĀTĪBAS KOEFICIENTS 1997.gadā

80.gadu otrajā pusē bija vērojama tendence pieaugt laulībā stājušos īpatsvaram vecumā līdz 20 gadiem. Taču tas nebija ilglaicīgi un 90.gadu sākumā šis rādītājs jau sāka samazināties. 1996.gadā 4% vīriešu un 14% sieviešu stājās laulībā līdz 20 gadiem (1990.gadā attiecīgi 7% un 25%).

Līdzīga tendence vērojama arī nepilngadīgo laulībās. Piemēram, 1991.gadā laulībā stājās 125 nepilngadīgi vīrieši un 729 nepilngadīgas sievietes. Bet 1996.gadā laulības slēdza vairs tikai 11 nepilngadīgi vīrieši un 189 sievietes.

Ik gadus apmēram trešdaļa laulību tiek noslēgtas starp dažādu tautību partneriem. Ar citas tautības pārstāvi 1996.gadā laulībā stājās 18% latviešu līgavaiņu un 17% līgavu. Jāatzīmē, ka pēdējos gados aizvien lielāka daļa cilvēku nevēlas laulību reģistrēt ne dzimtsarakstu iestādē, ne baznīcā. Tā dēvētās konsensuālās laulības, kas diezgan plaši izplatītas Skandināvijā un citur Eiropā, gūst izplatību arī Latvijā.

Vidēji valstī apmēram 19% laulību tiek noslēgtas baznīcā. Lielākais baznīcā noslēgto laulību skaits ir Latgales reģionā - no 34% Rēzeknes rajonā līdz 40% Balvu rajonā (1996.gada dati), zemākais - Ventspils un Limbažu rajonā - 4%.

Šķirtās laulības

Harmoniskai ģimenes dzīvei, kā arī bērnu audzināšanai, svarīga ir laulības stabilitāte. Diemžēl šķirto laulību rādītāji Latvijā ir vieni no augstākajiem Eiropā. Tiesa, pēdējos gados laulību šķiršanas intensitāte samazinās. Ir samazinājušies gan absolūtie, gan relatīvie rādītāji, taču, ņemot vērā zemo laulātības intensitāti, šķirto laulību īpatsvars, salīdzinot ar laulību skaitu, joprojām pārsniedz 60%. To daļēji var izskaidrot ar jaunu situāciju ģimenes attiecību veidošanā. Latvijā palielinās to ģimeņu skaits, kas nav oficiāli reģistrējušas laulību (konsensuālās laulības).

1996.gadā Latvijā tika šķirta 6051 laulība. Šķiršanās koeficients uz 1000 iedzīvotājiem bija 2,4 salīdzinājumā ar 4,0 1990.gadā. Šķirto laulību speciālo koeficientu dinamika pēdējos gados (salīdzinājumā ar laulātības koeficientiem) aplūkojama 2.11.attēlā.

Rādītāju pieaugums 1992.gadā izskaidrojams ar Latvijas Iedzīvotāju reģistra veidošanu, kad liela daļa iedzīvotāju oficiāli noformēja iepriekšējos gados faktiski izirušo laulību šķiršanu.

No visām šķirtajām laulībām vidēji 60-70% tika šķirtas ģimenēs ar nepilngadīgiem bērniem. 2.12. tabulā redzams, kāds ir bērnu skaits šajās ģimenēs. Vidējais nepilngadīgo bērnu skaits šķirtajās ģimenēs ir praktiski nemainīgs - 1,4.

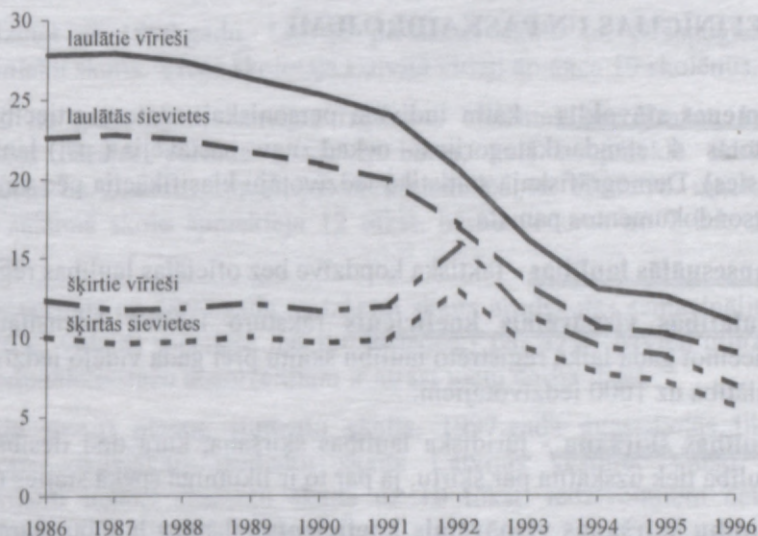
34-36% laulību tiek šķirtas pēc 5-9 gadu kopdzīves. Pēdējos gados vērojams vidējā laulības ilguma neliels pieaugums. Ja 1990.gadā vidējais laulības ilgums līdz šķiršanas brīdim bija 7,8 gadi, tad 1996.gadā - jau 9,1 gads.

Pirmo laulību gan vīrieši, gan sievietes 1996.gadā šķīra vidēji 34 gadu vecumā.

DATU AVOTS

2.11.attēls

SPECIĀLIE REĢISTRĒTO UN ŠĶIRTO LAULĪBU KOEFICIENTI
LATVIJĀ 1986.-1996.gadā
(uz 1000 attiecīgā dzimuma iedzīvotājiem vecumā virs 16 gadiem)

2.12.tabula

ŠĶIRTĀS LAULĪBAS PĒC KOPIĢO BĒRNU SKAITA

Gads	Šķirto laulību skaits	tai skaitā ar nepilngadīgiem bērniem		Bērnu skaits šķirtajās ģimenēs	Vidējais bērnu skaits ģimenē
		kopā	% pret šķirtām laulībām		
1990	10783	6669	62	9556	1,4
1991	11070	6924	63	9958	1,4
1992	14553	9418	65	13677	1,5
1993	10278	6426	63	9237	1,4
1994	8416	5592	66	8077	1,4
1995	7821	5289	68	7653	1,4
1996	6051	3981	66	559	1,4

DATU AVOTI

Dzīves apstākļu apsekojums.

Mājsaimniecības budžetu pētījums.

Centrālās statistikas pārvaldes statistiskie pārskati.

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Ģimenes stāvoklis - katra indivīda personiskais statuss attiecībā pret ģimenes likumdošanu valstī. Tiek lietotas 4 standartkategorijas - nekad nav sastāvējis (-usi) laulībā, sastāv laulībā, atraitnis (-ne), šķīries (-usies). Demogrāfiskajā statistikā iedzīvotāju klasifikācija pēc viņu ģimenes stāvokļa tiek veikta uz ierakstu persondokumentos pamata.

Konsesuālās laulības - faktiskā kopdzīve bez oficiālas laulības reģistrācijas tam pilnvarotajās iestādēs.

Laulātības vispārējais koeficients raksturo laulību intensitāti kopumā. Koeficients tiek aprēķināts, attiecinot gada laikā reģistrēto laulību skaitu pret gada vidējo iedzīvotāju skaitu. Visbiežāk tas tiek izteikts kā laulātība uz 1000 iedzīvotājiem.

Laulības šķiršana - juridiska laulības šķiršana, kura dod tiesības abām pusēm noslēgt atkārtotu laulību. Laulība tiek uzskatīta par šķirtu, ja par to ir likumīgā spēkā stājies tiesas spriedums.

Laulību šķiršanas vispārējais koeficients raksturo laulību šķiršanas intensitāti kopumā. Koeficients tiek aprēķināts, attiecinot gada laikā šķirto laulību skaitu pret gada vidējo iedzīvotāju skaitu. Visbiežāk tas tiek izteikts kā šķirto laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem.

Mājsaimniecība - persona vai personu grupa, ko saista radniecība vai citas personiskās attiecības un kam ir kopēji izdevumi uzturam un kas mitinās vienā dzīvojamā vienībā (mājā, dzīvoklī u.tml.), kuras uzturēšanu sedz kopīgi.

Summārais laulātības koeficients raksturo vidējo noslēgto laulību skaitu attiecīgajā paudzē tās dzīves laikā.

Speciālie reģistrēto un šķirto laulību koeficienti raksturo reģistrēto un šķirto laulību līmeni noteiktā vecuma grupā.

Vecuma grupa	Reģistrēto laulības koeficients	Šķirto laulības koeficients	Summārais laulātības koeficients
15-19	0,0	0,0	0,0
20-24	0,0	0,0	0,0
25-29	0,0	0,0	0,0
30-34	0,0	0,0	0,0
35-39	0,0	0,0	0,0
40-44	0,0	0,0	0,0
45-49	0,0	0,0	0,0
50-54	0,0	0,0	0,0
55-59	0,0	0,0	0,0
60-64	0,0	0,0	0,0
65-69	0,0	0,0	0,0
70-74	0,0	0,0	0,0
75-79	0,0	0,0	0,0
80-84	0,0	0,0	0,0
85-89	0,0	0,0	0,0
90-94	0,0	0,0	0,0
95-99	0,0	0,0	0,0

Nodaļu MĀJSAIMNIECĪBA UN ĢIMENE sagatavoja Sociālās statistikas departaments, kontakttelefons 7333387 Edmunds Vaskis un Iedzīvotāju statistikas daļa, kontakttelefons 7366900 Uldis Ušackis.

3. IZGLĪTĪBA

Pirmsskolas izglītība

Deviņdesmitajos gados Latvijā gandrīz divreiz samazinājies bērnu skaits pirmsskolas iestādēs visstraujāk samazinājās 1992.-1993.gadā. Kopš 1994.gada situācija ir stabilizējusies. Ja 1993.gadā bērnu dārzus apmeklēja 28 % bērnu vecumā no 1 - 6 gadiem, tad 1997.gadā - 44 %.

Pamatizglītība un vidējā izglītība

Salīdzinot ar 1990.gadu, Latvijā pieaudzis skolu un pedagoģisko darbinieku skaits. Viens skolotājs Latvijā vidēji apmāca 10 skolēnus.

Bērni, kas neapmeklē skolu

Viena no galvenajām Latvijas izglītības sistēmas problēmām, kas radusies pārejas perioda laikā, ir bērni, kuri neapmeklē skolu. Izglītības un zinātnes ministrijas darbinieki lēš, ka 1997./98. mācību gada sākumā skolu apmeklēja 12 tūkst. bērnu vecumā no 7 līdz 15 gadiem.

Profesionālā izglītība

Laika periodā no 1990.gada audzēkņu skaits arodskolās samazinājies par 16%, vidējās speciālās mācību iestādēs - par 47%. Arvien grūtāk profesionālo iestāžu absolventiem ir atrast vietu darba tirgū.

Augstākā izglītība

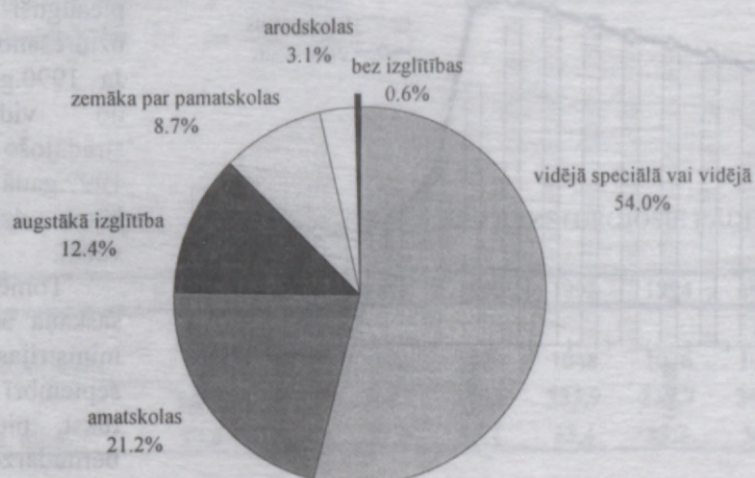
Latvijā strauji pieaug studentu skaits. 1997.gadā augstskolās tika uzņemts vislielākais studentu skaits Latvijas vēsturē. Valstī ir ievērojami lielāks studentu skaits uz 10 tūkst. iedzīvotājiem nekā Lietuvā un Igaunijā (3.22. tabula).

Izglītības finansēšana

Pieaug valsts kopbudžeta finansējums izglītībai, tomēr tas ir nepietiekams izglītības iestāžu uzturēšanai, pedagoģu algām, kā arī izglītības sistēmas tālākai attīstībai.

3.1.attēls

IEDZĪVOTĀJU SKAITA SADALĪJUMS PĒC IZGLĪTĪBAS LĪMEŅA¹

¹ Pēc 1997.gada novembra darbaspēka izlases apsekojuma datiem (iedzīvotāji 15 gadus veci un vecāki).

Pirmsskolas izglītība

Latvijā, tāpat kā citās valstīs, bērnu pirmā saskarsme ar izglītības sistēmu sākas pirmsskolas iestādēs jeb bērnudārzos, kurus bērni apmeklē līdz mācību gaitu uzsākšanai skolā. Pirmsskolas izglītība nav obligāta. Tas nozīmē, ka vecākiem tiek dota izvēle audzināt bērnu mājās vai bērnudārzā. Taču šī izvēle bieži nav atkarīga tikai no vecāku gribas vien.

Ja padomju laikā tika būvēti daudz jauni bērnudārzi un vietu skaits tajos pieauga (1985.gadā

60,8% no bērnu skaita 1 - 6 gadu vecumā apmeklēja bērnudārzus), tad sākot ar 1989.gadu bērnu skaits pirmsskolas iestādēs sāka strauji samazināties (1993.gadā bērnudārzus apmeklēja tikai 28,4% no bērnu skaita 1 - 6 gadu vecumā). 1997.gadā 44% no attiecīgā vecuma bērnu skaita bija nodrošināti ar patstāvīgajām pirmsskolas iestādēm (salīdzinājumam 1996.gadā Lietuvā - 31%, bet Igaunijā - 60%).

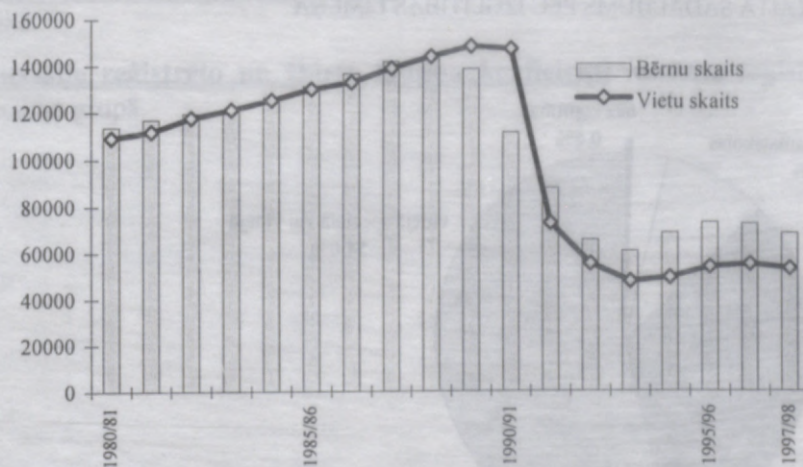
3.2.tabula

PIRMSSKOLAS IESTĀŽU DARBĪBU RAKSTUROJOŠIE RĀDĪTĀJI

	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Pirmsskolas iestāžu skaits	993	1123	1014	750	647	608	608	611	598
Bērnu skaits pirmsskolas iestādēs, tūkst.	131,1	111,5	87,8	65,4	60,5	68,5	72,8	72,3	68,4
Bērnu skaits pirmsskolas iestādēs procentos no bērnu skaita 1-6 gadu vecumā	61	48	38	29	28	34	39	43	44

3.3.attēls

PIRMSSKOLAS IESTĀDES APMEKLĒJOŠO BĒRNU SKAITS SALĪDZINĀJUMĀ AR PIRMSSKOLAS IESTĀDĒS ESOŠO VIETU SKAITU

Šim samazinājumam ir vairāki iemesli. Pirmkārt, pārejas periodam raksturīgā vispārējā ekonomiskā stāvokļa pasliktināšanās rezultātā tika slēgtas apmēram puse no visām pirmsskolas iestādēm. Ja 1990. gadā valstī darbojās 1123 pirmsskolas iestādes, tad 1997. gadā tikai 598. Otrkārt, strauji pieaugusi maksa par bērnu uzturēšanos pirmsskolas iestādēs. Ja 1990.gadā tā vidēji bija 4% no vidējās tautsaimniecībā strādājošo mēneša darba algas, tad 1997.gadā - 11%. Būtisks fakts ir bērnu dzimstības samazinājums valstī.

Tomēr, neraugoties uz to, saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas datiem 1997.gada septembrī netika apmierināti 6,6 tūkst. pieprasījumu pēc vietām bērnudārzos.

Latvijā dzemdību pabalstu un ikmēneša bērna un ģimenes pabalstu summas ir samērā nelielas, tāpēc mātes nevar ilgāku laiku pavadīt mājās, lai aprūpētu un audzinātu savus mazuljus. Trīs paaudžu mājsaimniecībās šādos gadījumos parasti palīdz vecvecāki. 1994.gadā veiktā dzīves apstākļu apsekojuma dati liecina, ka trīs paaudžu mājsaimniecību īpatsvars ar vienu vai vairākiem bērniem, kas apmeklē pirmsskolas bērnu iestādes, ir divas reizes mazāks par minēto īpatsvaru neprecēto vecāku mājsaimniecībās (attiecīgi 31% un 65%).

3.4.tabula

PIRMSSKOLAS IESTĀŽU DARBĪBU RAKSTUROJOŠIE RĀDĪTĀJI BALTIJAS VALSTĪS

	Pirmsskolas iestāžu skaits		Bērnu skaits pirmsskolas iestādēs, tūkst.		Bērnu skaits pirmsskolas iestādēs procentos no bērnu skaita 1-6 gadu vecumā	
	1990	1996	1990	1996	1990	1996
Igaunija	794	667	82,0	58,8	65	60
Latvija	1123	611	111,5	72,3	48	43
Lietuva	1681	729	163,2	93,8	48	31

3.4.tabula raksturo pirmsskolas iestāžu darbību Baltijas valstīs. Statistikas dati liecina, ka, ja Lietuvā pārejas perioda laikā pirmsskolas iestāžu darbībā bija vērojamas līdzīgas tendences kā Latvijā, tad Igaunijā šo iestāžu raksturojošo rādītāju samazinājums nav bijis tik izteikts un arī pašlaik Igaunijā ir sasniegta visaugstākā bērnu nodrošinātība ar pirmsskolas iestādēm.

Pamatizglītība un vidējā izglītība

Nākamais posms pēc pirmsskolas izglītības Latvijas izglītības sistēmā ir pamatskolas izglītība, kas ietver sākumskolas izglītību (1.-4.klase) un otrā posma pamatizglītību (5.-9.klase). Saskaņā ar Latvijas Republikas Izglītības likumu pamatskolas izglītības programmas apgūšana ir obligāta.

Pamatizglītību Latvijā var iegūt pamatskolās, vidusskolās, kurās ir pamatizglītības klašu grupas, kā arī speciālajās skolās, kuras paredzētas bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem. Vidējo izglītību pamatskolu beidzēji var iegūt vidusskolās, speciālajās skolās, kurās ir vidusskolas klases, kā arī profesionālās izglītības mācību iestādēs, kurās līdzās profesionālajai izglītībai var apgūt arī vidusskolas mācību programmas.

Kopš 1980.gada, kad Latvijā pavisam bija 865 vispārīzglītojošās dienas skolas, to skaits gadu no gada ir vienmērīgi pieaudzis un 1997.gadā Latvijā jau darbojās 1074 vispārīzglītojošās dienas mācību iestādes. Skolēniem, kuri dienas laikā strādā, ir iespēja apgūt pamata un vidējo izglītību vispārīzglītojošajās vakara (maiņas) skolās, kuru skaits arvien samazinās (68 - 1980.gadā; 36 - 1997.gadā).

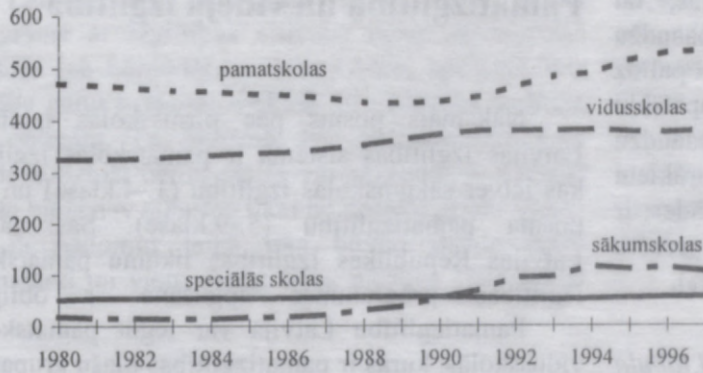
3.5.tabula

VISU VEIDU VISPĀRIZGLĪTOŠO SKOLU DARBĪBU RAKSTUROJOŠIE RĀDĪTĀJI

	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Visu veidu vispārīzglītojošo skolu skaits	915	962	990	1029	1048	1076	1094	1112	1110
Skolēnu skaits tajās, tūkst.	345,6	352,5	348,7	336,9	335,9	339,7	347,5	354,5	360,0
Pedagoģisko darbinieku skaits, tūkst.	27,8	32,1	32,4	33,4	33,4	33,3	34,7	35,9	36,2

3.6.attēls

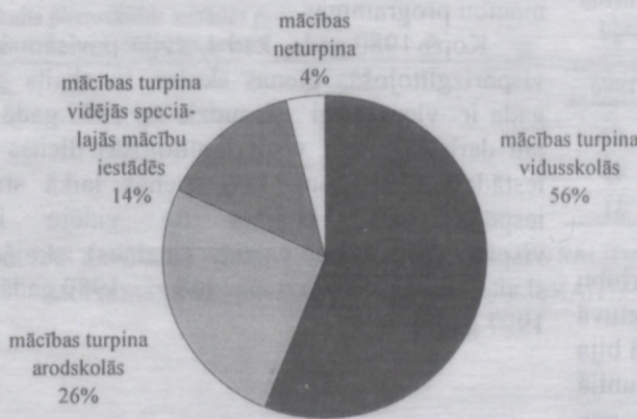
VISPĀRIZGLĪTOJOŠO DIENAS SKOLU SKAITA IZMAIŅAS

Ja 1985.gadā no pamatskolas absolventiem mācības turpināja 98,4% skolēnu, no kuriem 45% - vidusskolā, tad 1995.gadā mācības turpināja tikai 90% pamatskolu absolventi, no kuriem 54% - vidusskolā. 1997.gada pamatskolas absolventu izvēli raksturo 3.7.attēls.

3.7.attēls

SKOLĒNU, KAS BEIGUŠI PAMATSKOLU, SADALĪJUMS PĒC TĀLĀKĀS IZGLĪTĪBAS 1997.gadā

Ar 1991.gadu, Latvijā sāka darboties pirmās valsts akreditētās privātās vispārīzglītojošās mācību iestādes. 1997.gadā Latvijā darbojās jau 42 privātās vispārīzglītojošās mācību iestādes, no kurām 11 bija sākumskolas, 15 pamatskolas un 16 vidusskolas. Pagaidām privāto skolu darbība nav sevišķi plaša. To īpatsvars kopējā dienas skolu skaitā ir 4% un tās apmeklē tikai 0,6% no kopējā skolēnu skaita.

Salīdzinot ar 1980.gadu, visstraujāk - vairāk kā 6 reizes ir pieaudzis sākumskolu skaits. Pavisam Latvijā 1997.gadā darbojās 105 šādas skolas (3.6.attēls).

Bērni ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem sākuma, pamata un vidējo izglītību var iegūt vispārīzglītojošajās speciālajās skolās. Kā liecina 3.6.attēls, šo skolu skaits laika gaitā nav būtiski mainījies.

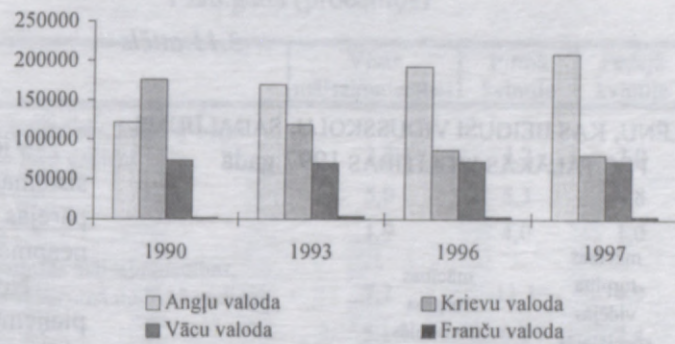
1997.gadā Latvijā darbojās 56 speciālās izglītības iestādes, kurās mācījās 8284 bērni ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem jeb 2% no kopējā skolēnu skaita. Diemžēl speciālajās skolās palielinās to bērnu skaits, kuriem ir smagi attīstības traucējumi. Tomēr, līdzīgi kā ārzemēs, arī Latvijā pakāpeniski notiek bērnu ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem tuvināšana sabiedrībai. Piemēram, šo bērnu dzīvesvietas tuvumā esošajās skolās tiek atvērtas speciālas klases bērniem ar dažādiem attīstības traucējumiem, bet atsevišķas speciālās skolas tiek pārveidotas par attīstības centriem.

3.8.attēls

Neatkarības apstākļos Latvijā ir būtiski mainījušās vispārizglītojošo skolu mācību programmas. Ievērojamas izmaiņas ir notikušas svešvalodu apguvē (3.8.attēls).

Pēdējos gados Latvijas skolās paralēli apgūstamajām tradicionālajām svešvalodām, arvien biežāk mācību programmās tiek ietvertas zviedru, norvēģu, dāņu, somu, latīņu, poļu, ivrita, spāņu u.c. svešvalodas.

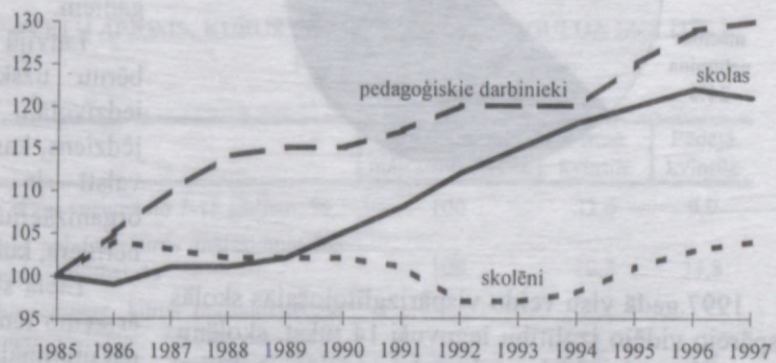
SVEŠVALODU APMĀCĪBA LATVIJAS SKOLĀS
(skolēnu skaits)

1997.gadā Latvijas vispārizglītojošajās dienas un vakara (maiņas) skolās strādāja 36175 pedagoģiskie darbinieki. To kopējais skaits, salīdzinot ar 1985.gadu, ir audzis straujāk nekā skolēnu skaits (3.9.attēls).

Pēc Izglītības un zinātnes ministrijas datiem 81% pedagoģisko darbinieku ir augstākā vai nepabeigta augstākā izglītība, 14% - vidējā pedagoģiskā vai speciālā izglītība un tikai 5% - vidējā vai zemāka par vidējo izglītību. 62% pedagoģu darba stāžs ir lielāks par 10 gadiem un tikai 2% - darbu uzsākuši 1997.gadā.

SKOLU, SKOLĒNU UN PEDAGOĢISKO DARBINIEKU SKAITA DINAMIKA
(1985 = 100%)

3.9.attēls

3.10.tabula

Salīdzinot skolēnu skaitu Baltijas valstīs, vērojama līdzīga tendence - strauja skolēnu kopskaita samazināšanās 1992. - 1994.gadā, un skolēnu skaita pieaugums, sākot ar 1995.gadu (3.10.tabula).

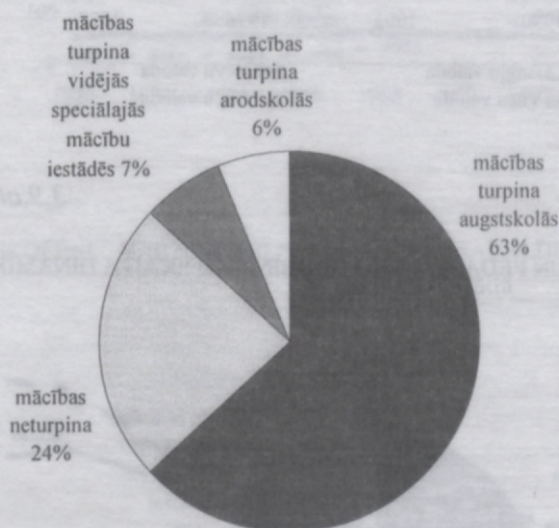
VISPĀRIZGLĪTOJOŠO SKOLU DARBĪBU RAKSTUROJOŠIE RĀDĪTĀJI
BALTIJAS VALSTĪS

	Vispārizglītojošo skolu skaits				Skolēnu skaits, tūkst.			
	1985	1990	1993	1996	1985	1990	1993	1996
Igaunija	593	669	748	760	223,1	225,4	215,4	222,7
Latvija	915	962	1048	1112	345,6	352,5	335,9	354,5
Lietuva	2236	2157	2317	2373	555,8	525,2	510,5	551,2

Bērni, kuri neapmeklē skolu

3.11.attēls

SKOLĒNU, KAS BEIGUŠI VIDUSSKOLU, SADALĪJUMS PĒC TĀLĀKĀS IZGLĪTĪBAS 1997.gadā

1997.gadā visu veidu vispārīgajās skolās vispārējo vidējo izglītību ieguvuši 14 tūkst. skolēnu. 3.11.attēls rāda, kādu ceļu pēc vidējās izglītības iegūšanas izvēlējušies 1997.gada vidusskolu absolventi.

Viena no galvenajām Latvijas izglītības sistēmas problēmām, kas radusies, valstij esot pārejas periodā, saistās ar vispārīgā skolu neapmeklētību.

Neskatoties uz to, ka 1991.gada 19.jūnijā pieņemtais Izglītības likums nosaka, ka bērniem obligātais mācību laiks ir līdz 15 gadu vecuma sasniegšanai vai pamatskolas beigšanai, salīdzinot Iedzīvotāju reģistra datus un bērnu skaitu, kuri apmeklē skolu, Izglītības un zinātnes ministrijas darbinieki lēš, ka uz 1997./98. mācību gada sākumu vispārīgajās skolās neapmeklēja aptuveni 12 tūkst. bērnu jeb 3,5% bērnu vecumā no 7 līdz 15 gadiem.

Latvijā vēl joprojām nav ieviesta pilnīga šo bērnu uzskaitē, ko lielā mērā kavē precīzas iedzīvotāju uzskaites trūkums. Nav formulēts arī jēdziens, kas ir skolu neapmeklējošs bērns. Tādējādi valstī ir izveidojusies situācija, ka dažādu organizāciju pārstāvji nosauc atšķirīgus datus par bērniem, kuri neapmeklē skolu (no 2 līdz 26 tūkst.).

Lielā skolu neapmeklētība daļēji izskaidrojama ar zemo ienākumu līmeni ģimenēs, kas nenodrošina pat minimālo izdevumu apjomu bērnu izglītošanai.

Pēc mājsaimniecības budžeta apsekojuma datiem, izdevumi izglītībai 1997.gadā vidēji visās mājsaimniecībās veidoja 0,9% no to patēriņa izdevumiem. Pirmajai kvintilei¹ piederušās mājsaimniecības, kurās ir vislielākais bērnu skaits skolas vecumā, šiem nolūkiem izlietoja 2,2 % no to patēriņa izdevumiem. Šādos apstākļos, tērējot izglītības vajadzībām pat procentuāli vairāk līdzekļu no sava niecīgā budžeta, tās nespēja nodrošināt tādu skolu apmeklēšanas līmeni, kāds ir vidēji visās mājsaimniecībās, par ko liecina 3.12. tabulas dati.

Izglītības iegūšanas iespējas lielā mērā atrodas kopsakarībā ar to līdzekļu apjomu, kuru mājsaimniecība var atļauties tērēt šim mērķim. Ievērojami mazāki izdevumi izglītībai ir mājsaimniecībās ar zemu ienākumu līmeni, ko apliecina 3.13. tabulas dati.

Pārejas perioda ekonomikas apstākļos izglītības līmeņa, sevišķi augstāka par otro, iegūšanas iespējas arvien lielākā mērā kļūst atkarīgas no vecāku iespējām tās materiāli atbalstīt. Sliktākas iespējas iegūt izglītību trūcīgās mājsaimniecībās kavē tām rast iespējas celt savu materiālās labklājības līmeni un gala rezultātā noved pie tādu pašu trūcīgu iedzīvotāju skaita atražošanas. Izglītoties parasti neturpina bērni ģimenēs, kurās vecāku izglītības līmenis ir zems, par ko liecina arī 3.14. tabulas dati.

BĒRNU, KURI NEMĀCĀS, IPATSVARS PIRMAJĀ UN PĒDĒJĀ KVINTIĻU GRUPĀ 1996.gadā (procentos)

	Visas mājsaimniecības	Pirmā kvintile	Pēdējā kvintile
Visas mājsaimniecības, kurās ir bērni vecumā no 7-15 gadiem	3,3	4,7	2,0
7-10 gadi	5,0	5,3	2,8
11-15 gadi	1,9	4,0	1,0
Pilsētās dzīvojošās mājsaimniecības, kurās ir bērni vecumā no 7-15 gadiem	7,2	11,1	4,9
7-10 gadi	5,1	6,2	2,4
11-15 gadi	1,0	2,4	1,3
Laukos dzīvojošās mājsaimniecības, kurās ir bērni vecumā no 7-15 gadiem	10,6	14,6	3,1
7-10 gadi	5,0	4,4	2,7
11-15 gadi	4,1	6,8	-

3.13.tabula

LĪDZEKĻU APJOMS, KURUS MĀJSAIMNIECĪBA IEGULDA IZGLĪTĪBĀ 1996.gadā

	Visas mājsaimniecības	Pirmā kvintile	Pēdējā kvintile
Bērnu skaits vecumā no 7-15 gadiem, %	100	33,6	9,9
Līdzekļu apjoms, kurus mājsaimniecība izmanto izglītībai, %	100	10,3	34,8
Līdzekļu apjoms, kurus mājsaimniecība izmanto izglītībai, rēķinot uz vienu skolas vecuma bērnu, Ls mēnesī	4,0	1,8	7,9

3.14.tabula

SKOLAS VECUMA BĒRNU, KURI NETURPINA IZGLĪTOŠANOS, IPATSVARS MĀJSAIMNIECĪBĀS ATKARĪBĀ NO TĀS GALVENĀ PELNĪTĀJA IZGLĪTĪBAS LĪMEŅA 1996.gadā (procentos)

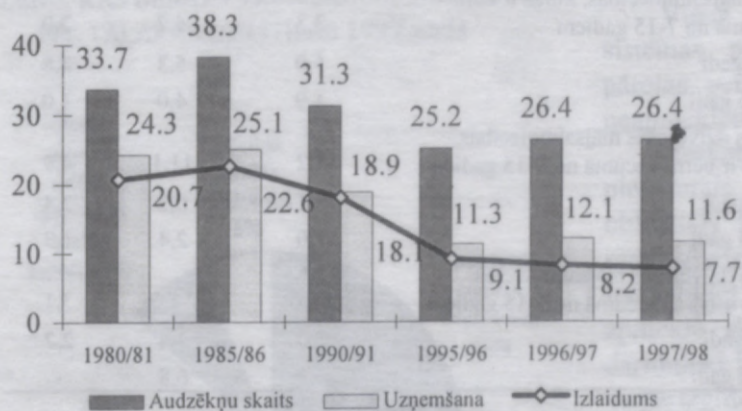
	Vecuma grupas	
	7-15 gadi	16-18 gadi
Visas mājsaimniecības		
no tām ar mājsaimniecības galvenā pelnītāja izglītības līmeni:	3,3	26,0
augstākā	1,2	9,9
vidējā (ieskaitot vidējo tehnisko un vidējo speciālo)	3,3	23,9
vidējā speciālā un arodskolas, kura nedod vidējo izglītību	4,2	38,5
pamatskolas	6,3	40,0
zemāka par pamatskolas	12,2	68,5

¹ Kvintile - viena piektā daļa no apsekoto mājsaimniecību skaita, kuras sagrupētas pieaugošā kārtībā pēc to rīcībā esošā ienākuma lieluma. Pirmajā kvintilē pārstāvētas 20% pašas trūcīgākās mājsaimniecības, bet pēdējā (piektajā) - 20% pašas turīgākās.

Profesionālā izglītība

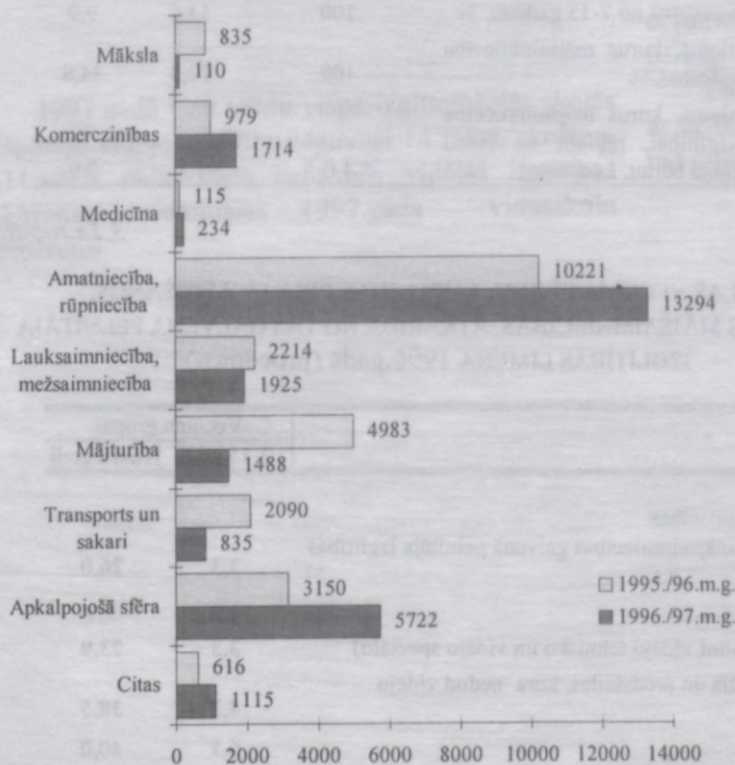
3.15.attēls

AUDZĒKŅU SKAITS, UZŅEMŠANA UN IZLAIDUMS
ARODIZGLĪTĪBAS MĀCĪBU IESTĀDĒS
(tūkst.)

3.16.attēls

AUDZĒKŅU SADALĪJUMS PA IZGLĪTĪBAS PROGRAMMĀM
ARODSKOLĀS

Latvijā vidējās pakāpes profesionālo izglītību var iegūt arodizglītības un vidējās speciālās izglītības mācību iestādēs. Šajās iestādēs mācības var uzsākt jaunieši pēc pamatzglītības (9 klases) vai vispārējās vidējās izglītības (12 klases) iegūšanas.

Arodizglītības programmas paredzētas kvalificētu strādnieku sagatavošanai. Atkarībā no izglītības programmas virziena un satura mācību laiks ir 1-4 gadi. Pēc šo mācību iestāžu beigšanas, iespējas turpināt izglītību augstākajās mācību iestādēs ir tikai tiem audzēkņiem, kuri jau iepriekš vai paralēli arodizglītības iegūšanai ir ieguvuši arī vispārējo vidējo izglītību.

Latvijas pašreizējās profesionālās izglītības sistēma veidojusies uz padomju periodā dibinātā izglītības iestāžu tīkla bāzes, kuram līdz 1990. gadam bija tendence paplašināties. Taču periodā no 1990.gada līdz 1997.gadam bija vērojams profesionālās izglītības iestāžu skaita samazinājums un arodskolu skaits šā perioda laikā samazinājies par 12%.

Arodskolu skaita samazināšanos var izskaidrot ar mācību iestāžu tīkla optimizāciju, kuras rezultātā tika apvienotas viena profila izglītības iestādes. Jāatzīmē, ka 1994.gadā no sākotnējās profesionālās izglītības tika izslēgtas gandrīz visas profesionālās izglītības mācību iestādes, kuras bija izvietotas ciemos.

1997./98. mācību gada sākumā Latvijā darbojas 76 arodskolas, kurās mācās 26,4 tūkst. audzēkņu. Pēdējos gados ir vērojams audzēkņu skaita pieaugums, kuri apgūst amatniecības, tirdzniecības, rūpniecības, komerczinības un pakalpojumu mācību programmas. Samazinās to audzēkņu skaits, kuri apgūst transporta un sakaru, mājturības, kā arī lauksaimniecības un mežkopības mācību programmas (3.16.attēls).

Vidējās speciālās izglītības

programmas ietver profesionālo izglītību un vispārējo vidējo izglītību. Atkarībā no izglītības programmas satura mācību ilgums pēc pamatskolas beigšanas ir 4 - 5 gadi, bet pēc vidusskolas beigšanas 2 - 3 gadi. Vidējo speciālo mācību iestāžu, īpaši programmu, kas paredzētas vidusskolu absolventiem, nākotne patlaban ir neskaidra. Tā kā mācības šajās programmās bieži ir ilgstošas un augstā līmenī, Latvijas izglītības reformas ietvaros vidējās speciālās mācību iestādes drīzumā paredzēts pārorganizēt par aroda (vai neuniversitāšu) tipa augstākās izglītības iestādēm, līdzīgi kā vācu *Fachhochschulen* vai Holandiešu *Hogescholen*.

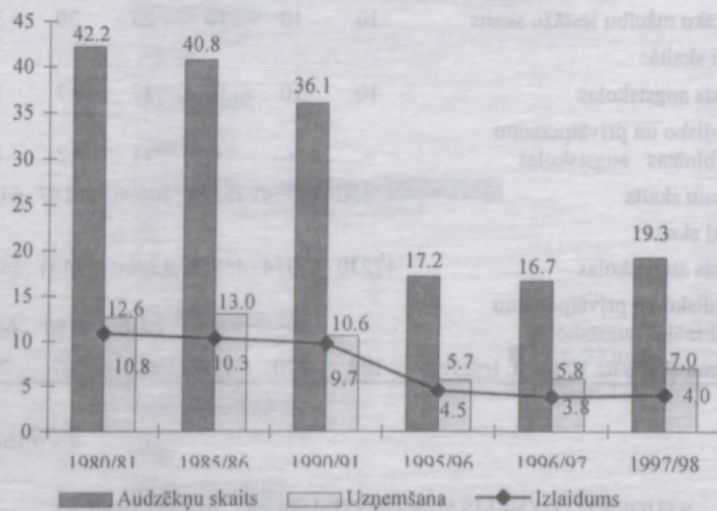
No 1985.gada vidējās speciālās mācību iestādēs vērojama audzēkņu skaita samazināšanās. Tomēr visstraujāk minētais process noticis deviņdesmito gadu sākumā, par ko liecina 3.17.attēls.

1997./98. mācību gada sākumā Latvijā darbojās 47 vidējās speciālās mācību iestādes, kuras apmeklēja 19,3 tūkst. audzēkņu. Pēdējos gados vērojams audzēkņu skaita pieaugums komerczinību un mājturības mācību programmās un samazinājums transporta un sakaru, lauksaimniecības un mežsaimniecības, kā arī medicīnas mācību programmās (3.18.attēls).

Viens no rādītājiem, kas raksturo profesionālo izglītību, ir absolventu nodarbinātība. 1997.gada beigās Nodarbinātības valsts dienestā bija oficiāli reģistrēti 84,9 tūkst. bezdarbnieki, no kuriem 1,1 tūkst. bija 1997.gada profesionālās izglītības mācību iestāžu absolventi. Lielākais absolventu bezdarbnieku īpatsvars no kopējā audzēkņu izlaiduma attiecīgajās izglītības programmās ir transporta un sakaru izglītības programmās, lauksaimniecības un mežkopības, kā arī apkalpojošo arodu izglītības programmās.

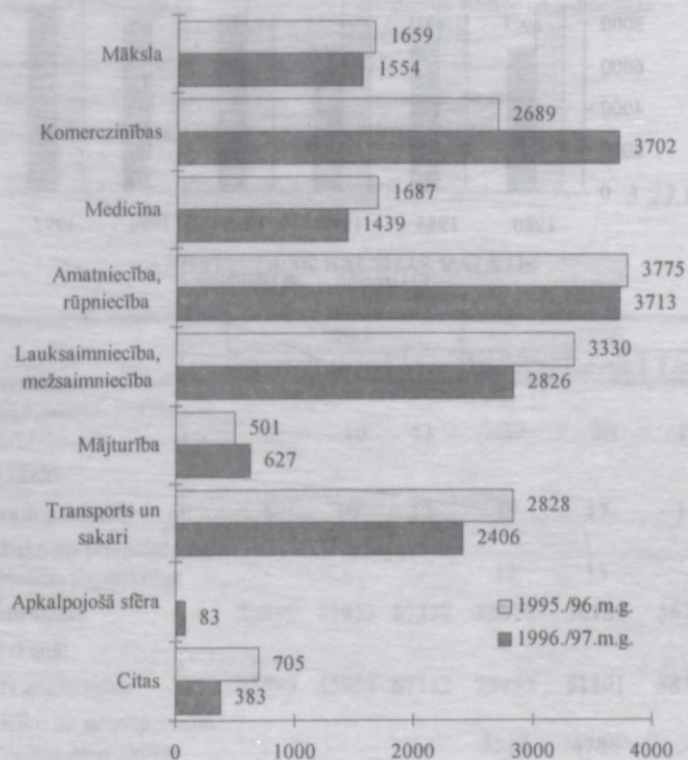
3.17.attēls

AUDZĒKŅU SKAITS, UZŅEMŠANA UN IZLAIDUMS
VIDĒJĀS SPECIĀLĀS IZGLĪTĪBAS MĀCĪBU IESTĀDĒS
(tūkst.)

3.18.attēls

AUDZĒKŅU SADALĪJUMS PA IZGLĪTĪBAS PROGRAMMĀM VIDĒJĀS
SPECIĀLĀS IZGLĪTĪBAS MĀCĪBU IESTĀDĒS

Augstākā izglītība

3.19.attēls

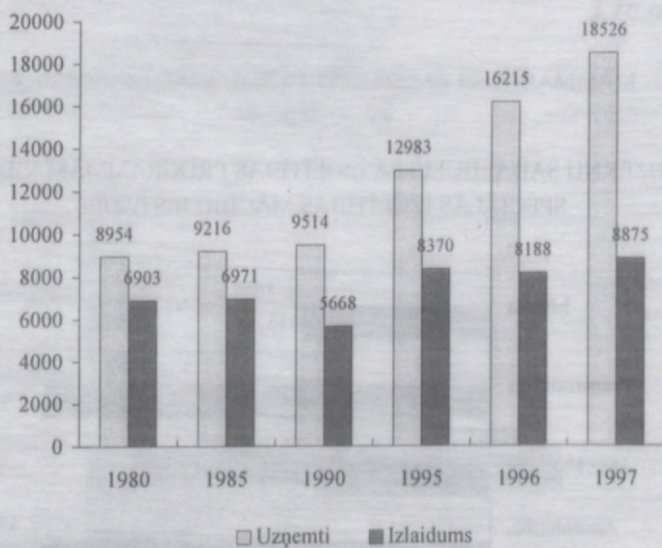
AUGSTSKOLAS LATVIJĀ

	1980	1985	1990	1995	1996	1997
Augstāko mācību iestāžu skaits	10	10	10	28	30	33
tai skaitā:						
valsts augstskolas	10	10	10	17	17	18
juridisko un privātpersonu dibinātas augstskolas	-	-	-	11	12	15
Studentu skaits	47230	43914	45953	46696	56187	64948
tai skaitā:						
valsts augstskolas	47230	43914	45953	43760	51401	58271
juridisko un privātpersonu dibinātas augstskolas	-	-	-	2936	4786	6677
Studentu skaits uz 10 tūkst. iedzīv.	188	170	172	187	227	264

Pēc 1997. gada beigās veiktā darbaspēka izlases apsekojuma datiem, augstākā izglītība ir 12,4% Latvijas iedzīvotāju, kuri vecāki par 15 gadiem. 1997. gadā valstī darbojās 18 valsts augstskolas un 15 juridisku personu dibinātas augstskolas, kurās mācījās 64,9 tūkst. studentu.

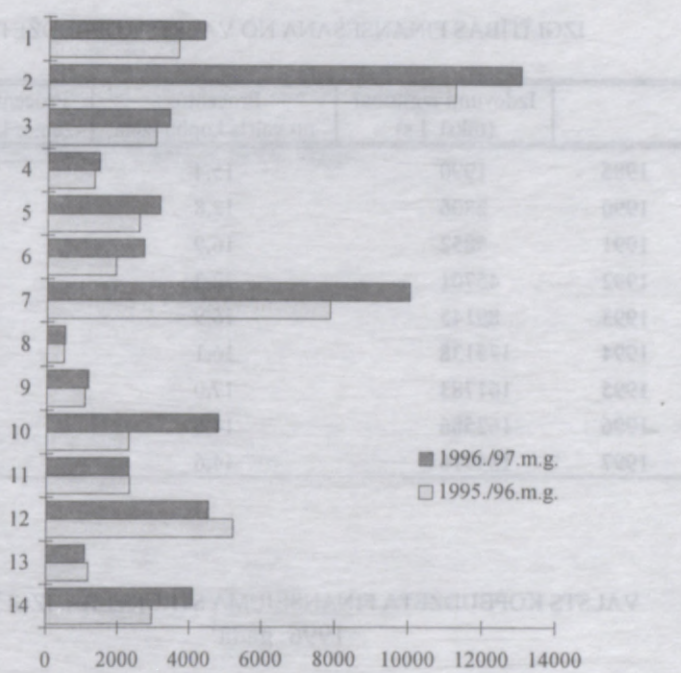
3.20.attēls

STUDENTU UZŅEMŠANA UN IZLAIDUMS AUGSTSKOLĀS

Valstī strauji pieaudzis augstskolās imatrikulēto studentu skaits. 1997. gadā uzņemti 18,5 tūkst. studentu, kas ir par 14 % vairāk kā 1996. gadā. 1997. gadā uzņemto studentu skaits ir līdz šim vislielākais Latvijas vēsturē.

STUDENTU SKAITA SADALĪJUMS PA STUDIJU NOZARĒM

- 1 -Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zvejnniecība
- 2 -Izglītība, zinātne un skolotāju apmācīšana
- 3 -Humanitārās zinātnes, reliģija un teoloģija
- 4 -Tēlotāja un lietišķā māksla
- 5 -Tieslietas un jurisprudence
- 6 -Sociālās un uzvedības zinātnes
- 7 -Komerzinības un biznesa vadība
- 8 - Masu komunikācija un dokumentācija
- 9 - Dabas zinātnes
- 10 -Matemātika un datorzinātnes
- 11 -Medicīnas zinātne un radniecīgas programmas
- 12 -Inženierzinātnes
- 13 -Transports un sakari
- 14 -Pārējās programmas

Visvairāk studētgrībētāju uzsāka apgūt pedagogu (22%), komerczinību un biznesa vadības (18%) kā arī matemātikas un datorzinību (11%) mācību programmas. Kopējais studentu skaits pa studiju nozarēm atspoguļots 3.21. attēlā.

Augstākās izglītības finansēšanai 1996.gadā no valsts budžeta tika izlietoti Ls 22 milj. jeb 12% no valsts finansējuma izglītībai. No kopējā studentu skaita par mācībām maksāja 51% studentu. 1997.gada beigās uzsākta studentu kreditēšana, tomēr tā aptver tikai nelielu dienas nodaļas studentu skaitu. Tā, piemēram, Latvijas Universitātē iespēja saņemt kredītu 1997. gadā bija 19% dienas nodaļas studentu, no kuriem kredīta saņemšanai pieteicās tikai 7%.

Aplūkojot augstskolu darbību kaimiņvalstīs - Igaunijā un Lietuvā, jāsecina, ka Latvijā, rēķinot uz 10 tūkst. iedzīvotājiem, mācās ievērojami vairāk studentu (3.22.tabula).

3.22.tabula

AUGSTSKOLAS BALTĪJAS VALSTĪS

	1990			1996		
	Igaunija	Latvija	Lietuva	Igaunija	Latvija	Lietuva
Augstāko mācību iestāžu skaits	6	10	13	27	30	15
tai skaitā:						
valsts augstskolas	6	10	13	15	17	15
juridisko un privātpersonu dibinātas augstskolas	-	-	-	12	13	-
Studentu skaits	25899	45953	67312	30072	56187	58776
tai skaitā:						
valsts augstskolas	25899	45953	67312	25453	51401	58776
juridisko un privātpersonu dibinātas augstskolas	-	-	-	4619	4786	-
Studentu skaits uz 10000 iedzīv.	165	172	179	205	227	159

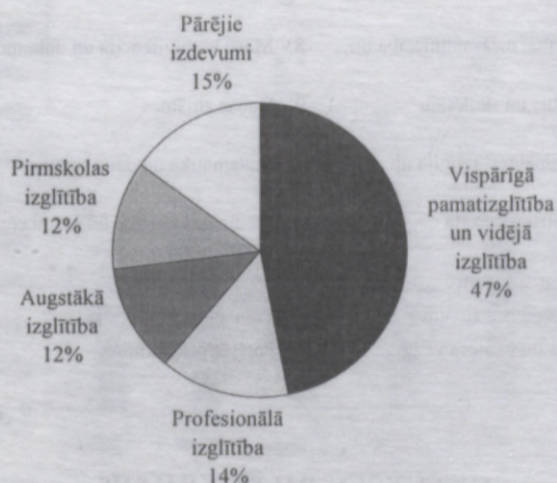
Izglītības finansēšana

3.23.tabula

IZGLĪTĪBAS FINANSĒŠANA NO VALSTS KOPBUDŽETA

	Izdevumi izglītībai (tūkst. Ls)	Procentos no valsts kopbudžeta	Procentos no iekš- zemes kopprodukta
1985	1990	15,4	4,7
1990	2806	12,8	4,5
1991	5852	16,9	4,1
1992	45701	22,2	4,5
1993	89145	16,9	6,1
1994	125138	16,1	6,1
1995	161783	17,0	6,9
1996	162586	14,6	5,7
1997	184916	14,6	5,8

3.24.attēls

VALSTS KOPBUDŽETA FINANSĒJUMA STRUKTŪRA IZGLĪTĪBAI
1996. gadā¹

3.25.tabula

TAUTSAIMNIECĪBĀ NODARBINĀTO VIDĒJĀ DARBA SAMAKSA
(latos)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Pavisam	21,50	47,23	71,87	89,50	98,73	120,03
tai skaitā: izglītība	19,99	39,35	54,34	71,58	78,20	93,07

¹ LR Valsts kases dati.

Latvijas izglītības iestāžu saņemtā finansējuma avoti ir valsts budžets, pašvaldību budžets, fizisko un juridisko personu līdzekļi, kā arī ārvalstu palīdzība atsevišķu izglītības projektu risināšanā. Tā kā Latvijā neliels studentu skaits mācās privātās mācību iestādēs, galvenais izglītības sistēmas finansēšanas avots ir valsts kopbudžets (3.23.tabula).

Budžeta līdzekļu sadalījums starp dažādām izglītības iestādēm atspoguļots 3.24. attēlā.

Pēc Finanšu ministrijas datiem, 51% no budžeta finansējuma tiek izmantots darba algām. Izglītības iestādēs strādājošo darba alga ir ievērojami zemāka, nekā vidējā alga tautas saimniecībā strādājošiem. (3.25.tabula).

Ja salīdzina vidējo darba algu izglītībā ar pilnu iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vērtību, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, kas 1997. gadā vidēji bija Ls 78,78, saprotams, kāpēc no skolām aiziet gados jauni pedagogi, kā arī, piemēram, svešvalodu pasniedzēji, kuri atrod darbu citās nozarēs.

DATU AVOTI

Darbspēka apsekojums.

Dzīves apstākļu apsekojums.

Nacionālais ziņojums par bērnu tiesību aizsardzības stāvokli Latvijā 1996, Rīga.

Mājsaimniecību budžetu pētījums.

Profesionālā izglītība Latvijā, 1997, Rīga.

Ungarische Wirtschaft

Tab. 1.1

DATU AVOTTI

STATISTIKASISKA TALA OM ANSÄKNADE AV ARBETARE

År	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1000 personer	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
1997/1990	100	100	100	100	100	100	100	100

Statistiska centralbyråns rapportering visar att arbetslösheten i Ungary har ökat betydligt sedan 1990. Detta beror på en kombination av faktorer, inklusive en stark ekonomisk tillväxt som har lett till en ökad efterfrågan på arbetskraft, samtidigt som den offentliga sektorn har expanderat. Detta har resulterat i en ökad efterfrågan på utbildade och kvalificerade arbetare, vilket har lett till en ökad arbetslöshet bland ungdomar och personer med högre utbildning.

Tab. 1.2

STATISTISKA TALA OM ANSÄKNADE AV ARBETARE

Enligt de senaste tillgängliga uppgifterna har arbetslösheten i Ungary fortsatt att öka. Detta beror på en kombination av faktorer, inklusive en stark ekonomisk tillväxt som har lett till en ökad efterfrågan på arbetskraft, samtidigt som den offentliga sektorn har expanderat. Detta har resulterat i en ökad efterfrågan på utbildade och kvalificerade arbetare, vilket har lett till en ökad arbetslöshet bland ungdomar och personer med högre utbildning.

Tab. 1.3

STATISTISKA TALA OM ANSÄKNADE AV ARBETARE

År	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1000 personer	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
1997/1990	100	100	100	100	100	100	100	100

Enligt de senaste tillgängliga uppgifterna har arbetslösheten i Ungary fortsatt att öka. Detta beror på en kombination av faktorer, inklusive en stark ekonomisk tillväxt som har lett till en ökad efterfrågan på arbetskraft, samtidigt som den offentliga sektorn har expanderat. Detta har resulterat i en ökad efterfrågan på utbildade och kvalificerade arbetare, vilket har lett till en ökad arbetslöshet bland ungdomar och personer med högre utbildning.

Statistiska centralbyråns rapportering visar att arbetslösheten i Ungary har ökat betydligt sedan 1990. Detta beror på en kombination av faktorer, inklusive en stark ekonomisk tillväxt som har lett till en ökad efterfrågan på arbetskraft, samtidigt som den offentliga sektorn har expanderat. Detta har resulterat i en ökad efterfrågan på utbildade och kvalificerade arbetare, vilket har lett till en ökad arbetslöshet bland ungdomar och personer med högre utbildning.

4. NODARBINĀTĪBA

Nodarbinātība

Kopš 1990.gada valstī pazeminājies nodarbinātības līmenis. Tā tautsaimniecībā nodarbināto skaits 1997.gadā salīdzinājumā ar 1990.gadu samazinājies par 372 tūkst. cilvēku jeb par 26%. Pēc darbaspēka apsekojuma datiem 1997.gada novembrī nodarbināti bija 51% no 15 gadus un vecākiem iedzīvotājiem.

Darbaspēka statuss

Pēc darbaspēka statusa pamatdarba vietā 1997.gada novembrī no nodarbināto kopskaita 81% bija darba ņēmēju, 3% - darba devēju, 10% - pašnodarbināto un 6% - neapmaksāto ģimenes locekļu un radnieku.

Darba laiks

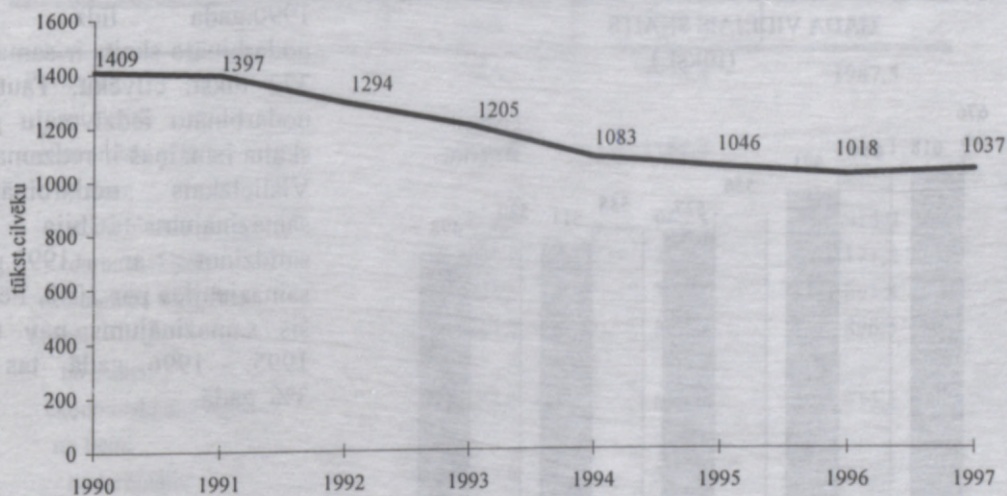
1997.gada novembrī 87% nodarbināto iedzīvotāju strādāja pilnu darba laiku, bet 13% - nepilnu. Pilnu darba laiku nodarbinātie strādāja vidēji 41,3 stundas nedēļā.

Darba meklētāji

1997.gada novembrī pēc darbaspēka apsekojuma rezultātiem valstī bija 171,2 tūkst. darba meklētāju, kas veidoja 14,4% no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaita.

4.1.attēls

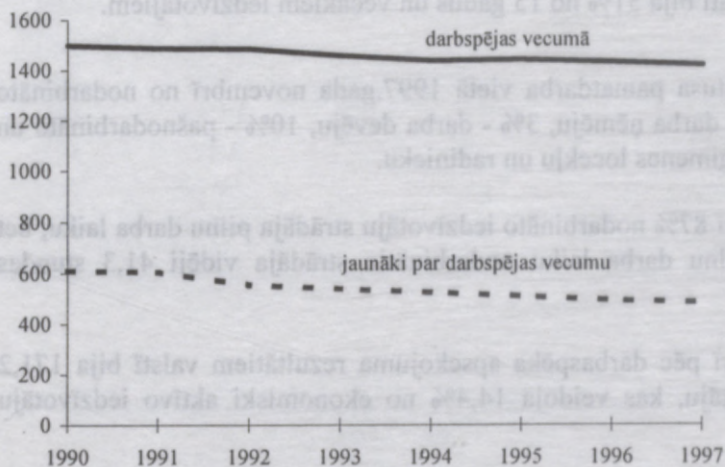
TAUTSAIMNIECĪBĀ NODARBINĀTO GADA VIDĒJAIS SKAITS

Nodarbinātība

4.2.attēls

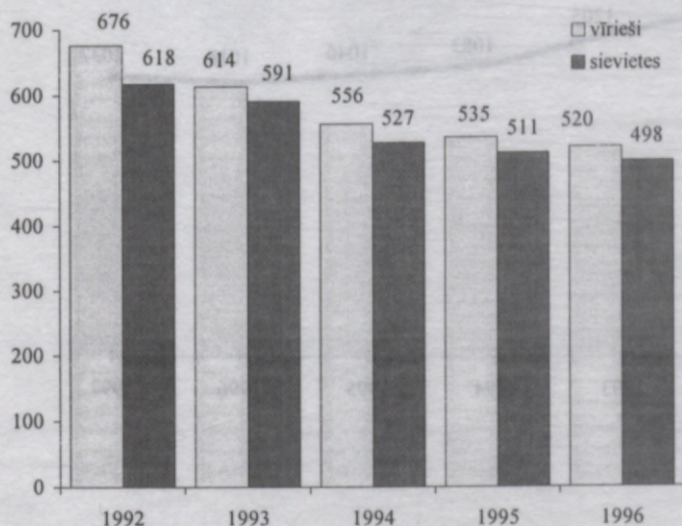
IEDZĪVOTĀJU SKAITS DARBSPĒJAS VECUMĀ UN JAUNĀKU PAR DARBSPĒJAS VECUMU (tūkst. cilvēku)

Viens no svarīgākajiem katras valsts tautsaimniecības attīstības rādītājiem ir darbaspēks (skaitliskais sastāvs, darba laiks, intensitāte, ražīgums u.c.). Runājot par nodarbinātību, svarīgi ir zināt iedzīvotāju skaitu darbspējīgajā vecumā un to iedzīvotāju skaitu, kas laika gaitā varētu kalpot darba spēka resursu papildināšanai. Šajā ziņā situācija nav viennozīmīga. No vienas puses, lēnām samazinās iedzīvotāju skaits darbspējīgajā vecumā, no otras puses, sašaurinās iespējas to atražošanai, jo ievērojami straujāk sarūk iedzīvotāju skaits, kuri ir jaunāki par darbspējīgo vecumu un kuriem nākotnē būs jāpapildina strādājošo rindas. Minēto raksturo 4.2.attēls.

4.3.attēls

TAUTSAIMNIECĪBĀ NODARBINĀTO VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU GADA VIDĒJAIS SKAITS (tūkst.)

Sabrūkot centralizētai plānveida ekonomikai jeb komandekonomikai, Latvijā ir notikušas būtiskas izmaiņas darba tirgū. Tautsaimniecības pārveidošana ir atstājusi lielu ietekmi uz nodarbinātību, kas samērā strauji ir samazinājusies. Kopumā no 1990.gada līdz 1997.gadam nodarbināto skaits ir samazinājies par 372 tūkst. cilvēku. Tautsaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju gada vidējā skaita izmaiņas ir redzamas 4.1.attēlā. Vislielākais nodarbināto skaita samazinājums bija 1994.gadā, salīdzinot ar 1993.gadu, tas samazinājies par 10%. Pēdējos gados šis samazinājums nav tik izteikts. 1995. - 1996. gadā tas sarucis par 3% gadā.

1997.gada novembrī absolūti lielākais tautas saimniecībā nodarbināto skaits strādāja pakalpojumu sfērā - 52% nodarbināto, rūpniecībā un būvniecībā - 27% un lauksaimniecībā un zvejniecībā - 21%.

Aplūkojot tautsaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju gada vidējo skaitu sadalījumā pa darbības veidiem, tautsaimniecības pārejas posmā ir notikušas būtiskas šīs struktūras izmaiņas. Salīdzinot 1996.gadu ar 1992.gadu, nodarbināto gada vidējais skaits visvairāk ir samazinājies viesnīcās un restorānos (par 55%), apstrādājošā rūpniecībā (42%), darbībā ar nekustamiem īpašumiem (34%) un būvniecībā (32%). Savukārt nozares, kurās ievērojami pieaudzis nodarbināto gada vidējais skaits, ir šādas: valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana (par 69%) un finansu starpniecība (67%).

Pašlaik darba tirgū pasaulē ir vērojams sieviešu darbaspēka pakāpenisks pieaugums, kas izskaidrojams ar sabiedrības uzskatu maiņu. No sabiedrības apziņas arvien vairāk izzūd viedoklis, ka sievietes misija ir būt mājsaimniecei, audzināt bērnus un veikt mājas darbus. Pasaulē sieviešu darbs arvien vairāk tiek pielīdzināts vīriešu darbam. Arī Latvijā ir vērojams sieviešu darbaspēka īpatsvara pieaugums,

kaut gan iespējams par galveno iemeslu mūsu valstī var minēt ekonomiskos apstākļus, kas izraisa vienkāršu nepieciešamību strādāt, jo ģimenei var būt grūtības iztikt no vienas algas. 1996.gadā sievietes veidoja 49% no nodarbinātiem (vīrieši - attiecīgi 51%), 1992.gadā attiecīgi sievietes - 48%, vīrieši - 52%. Nodarbināto iedzīvotāju skaita izmaiņas sadalījumā pēc dzimuma redzamas 4.3. attēlā.

Darba tirgus detalizētām novērtējuma Centrālā statistikas pārvalde 2 reizes gadā (maijā un novembrī) kopš 1995.gada novembra veic regulārus darbaspēka izlases apsekojumus.

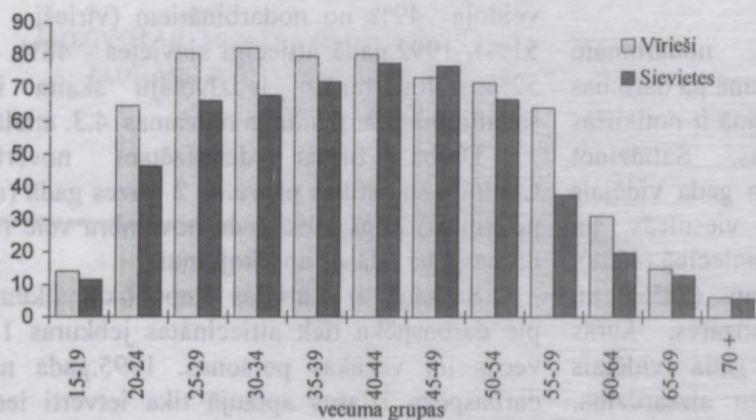
Saskaņā ar Latvijas Republikas likumdošanu, pie darbaspēka tiek attiecinātas jebkuras 15 gadus vecas un vecākas personas. 1995.gada novembrī darbaspēka izlases aptaujā tika ietverti iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 69 gadiem, bet, sākot ar 1996.gadu, tika intervēti visi mājsaimniecību locekļi, kas vecāki par 15 gadiem. Šis apstāklis atspoguļojas iegūtajos rezultātos. Tā kā iedzīvotāji pēc 69 gadiem parasti atrodas pensijā un nestrādā, tad 1996.gadā, salīdzinot ar 1995.gadu, ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaits ir pieaudzis par 38% (ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaits vecuma grupā pēc 70 gadiem veidoja vienu ceturtdaļu 1996.gadā).

4.4.tabula

IEDZĪVOTĀJU SKAITA SADALĪJUMS PĒC DARBASPĒKA STATUSA UN DZIMUMA
(tūkst. cilvēku)

	1995	1996	1997
Pavisam	1775,5	1978,4	1987,5
tai skaitā:			
ekonomiski aktīvie	1200,0	1182,2	1186,1
no tiem:			
nodarbinātie	973,0	965,5	1014,9
darba meklētāji	227,0	216,7	171,2
ekonomiski neaktīvie	575,5	796,2	801,3
Vīrieši	837,2	892,0	896,5
tai skaitā:			
ekonomiski aktīvie	641,7	622,9	615,2
no tiem:			
nodarbinātie	515,2	505,0	527,1
darba meklētāji	126,5	117,9	88,0
ekonomiski neaktīvie	195,5	269,1	281,3
Sievietes	938,3	1086,4	1091,0
tai skaitā:			
ekonomiski aktīvās	558,3	559,3	571,0
no tiem:			
nodarbinātās	457,8	460,5	487,8
darba meklētājas	100,5	98,8	83,2
ekonomiski neaktīvās	380,0	527,1	520,1

NODARBINĀTĪBAS LĪMENIS PĒC VECUMA GRUPĀM UN DZIMUMA
1997.gada novembrī (procentos)

Pēc darbaspēka apsekojumu datiem, 1997.gada novembrī ir pieaudzis nodarbināto iedzīvotāju skaits, bet samazinājies darba meklētāju skaits. Latvijā 1997.gada novembrī nodarbināti bija 51% no iedzīvotājiem, kas vecāki par 15 gadiem (vīrieši - 59% un sievietes - 45%). Izmaiņas iedzīvotāju ekonomiskajā aktivitātē raksturo 4.4.tabula.

Vīriešiem pēdējo 3 gadu laikā raksturīgs ekonomiskās aktivitātes līmeņa neliels kritums, savukārt sievietēm tas 1997.gada novembrī, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, ir palielinājies. Ekonomiskās aktivitātes līmenis aug līdz ar vecuma palielināšanos, bet strauji samazinās, iestājoties pensijas vecumam (vīriešiem pēc 60 gadiem, sievietēm - pēc 55 gadiem). Visaugstākais ekonomiskās aktivitātes līmenis vīriešiem ir vecuma grupā 25-34 gadi. Šai vecuma grupai ir vislielākās iespējas darba tirgū, jo tā šobrīd ir vispieprasītākā Latvijas darba tirgū. Savukārt sievietēm ekonomiskās aktivitātes līmenis augstāks ir vecuma grupā 40-49 gadi (4.5.attēls).

Līdzīga situācija novērojama nodarbinātības līmenī. Daļēji to var izskaidrot ar to, ka daudzas jaunas sievietes audzina mājās bērnus līdz 3 gadu vecumam, jo Latvijas likumdošana paredz iespēju atrasties apmaksātā bērna kopšanas atvaļinājumā un bērnus, līdz tie sasniedz 3 gadu vecumu (ierēdņiem -

4.5.attēls 1 gada vecumu), audzināt mājās. Vecumā pēc 40 gadiem sievietēm samazinās rūpes par bērniem, kā rezultātā sievietes var aktīvāk iesaistīties darba tirgū un to nodarbinātības līmenis paaugstinās. Vecuma grupa 45-49 gadi ir vienīgā, kur sieviešu nodarbinātības līmenis ir augstāks nekā vīriešiem.

Vīriešiem pensijas vecums iestājas no 60 gadiem, tomēr pēc 60 gadiem daļa turpina strādāt. Šajā vecuma grupā vidējais nodarbinātības līmenis sasniedz 17% (vecumā 60-64 gadi tas ir 31%, vēlākās vecuma grupās tas jau straujāk samazinās).

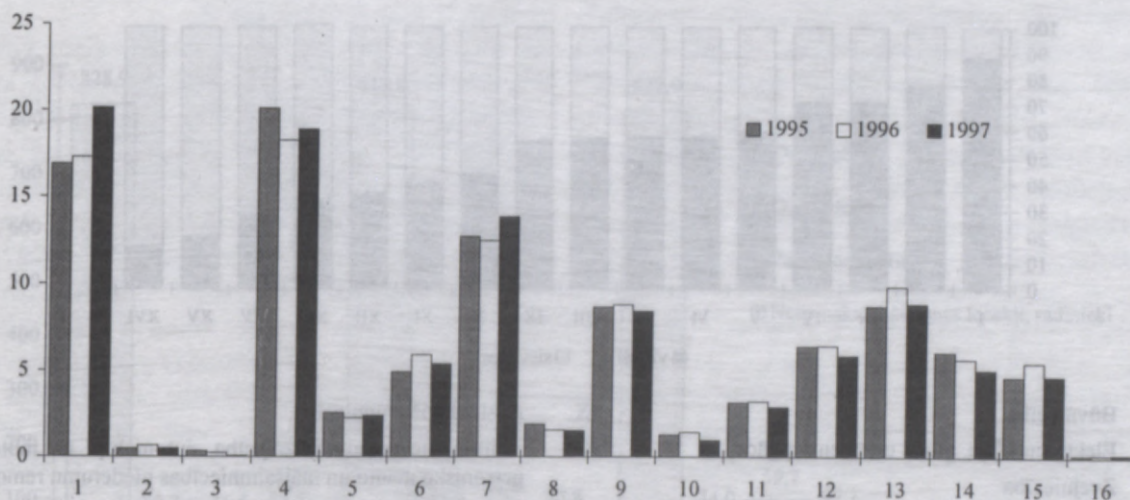
Salīdzinot pēdējo 3 gadu rezultātus, raksturīgi, ka samērā strauji pieaudzis pensijas vecumā nodarbināto iedzīvotāju skaits (gan vīriešiem, gan sievietēm), bet samazinājies jauniešu nodarbinātības līmenis, īpaši jauno vīriešu vidū vecumā no 15-19 gadiem. Tas ļauj secināt, ka jaunieši aizvien vairāk apzinās izglītības nozīmi, ko šajā vecumā cenšas pilnveidot, lai vēlāk ar pienācīgi augstu kvalificētu izglītību varētu būt konkurentspējīgi, iesaistoties darba tirgū.

Nodarbinātie lauksaimniecībā, medniecībā un mežsaimniecībā 1997.gada novembrī veidoja vienu piektdaļu no visiem nodarbinātajiem (204,4 tūkst. cilv.) (4.6.attēls). Dabīgi, ka šajā nozarē strādājošie galvenokārt ir lauku iedzīvotāji (90%). Šeit jāatzīmē arī apstākļi, ka lielākā daļa nodarbināto lauku iedzīvotāju pēc darbaspēka statusa ir pašnodarbinātie (1997.gada novembrī - 76,9 tūkst. cilvēku jeb 38% no nodarbināto kopskaita šajā nozarē), kā arī neapmaksāti ģimenes locekļi vai radnieki (56,7 tūkst. cilv. jeb 28%). Tā kā laukos pastāv tomēr vislielākās problēmas atrast algotu darbu, tad lielākajai daļai lauku iedzīvotāju iztikas avots ir darbs savās saimniecībās, nodarbojoties ar zemkopību un lopkopību.

Pie nozarēm, kurās raksturīgs augsts nodarbināto īpatsvars, pieder arī apstrādājošā rūpniecība (1997.gada novembrī - 19%, 1995.gada novembrī - 20%) un tirdzniecība (1997.gada novembrī - 14%).

4.6.attēls

NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU ĪPATSVARA IZMAIŅAS PĒC PAMATDARBA VIETAS DARBĪBAS VEIDA (procentos)

1 Lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība	9 Transports un sakari
2 Zvejniecība	10 Finanšu starpniecība
3 Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	11 Nekustamo īpašumu izmantošana; noma un komercdarbība
4 Apstrādājošā rūpniecība	12 Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana
5 Elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde	13 Izglītība
6 Būvniecība	14 Veselības aizsardzība un sociālā aprūpe
7 Vairum- un mazumtirdzniecība, automobiļu un motociklu, personisko mantu un mājsaimniecības piederumu remonts	15 Citi komunālie, sociālie un individuālie pakalpojumi
8 Viesnīcas un restorāni	16 Mājsaimniecības ar algotu darbaspēku

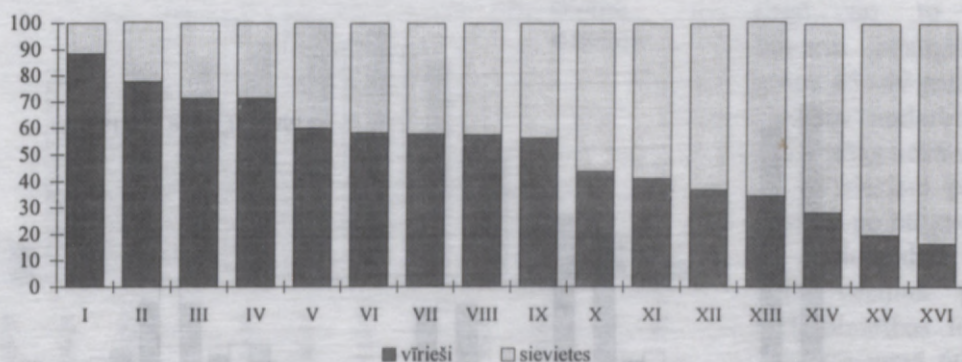
Vislielākais nodarbināto īpatsvara samazinājums 1997.gada novembrī, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, bija valsts pārvaldē un aizsardzībā, obligātā sociālā apdrošināšanā, izglītībā, viesnīcu un restorānu sektorā.

Pēc vecuma struktūras viena trešdaļa jauniešu vecuma grupā 15-19 gadi ir nodarbināti lauksaimniecībā un mežsaimniecībā, liecinot, ka šajā vecumā jauniem cilvēkiem vēl nav iegūta speciālā vai augstākā izglītība, tādējādi viņiem paliek izvēle strādāt lauku saimniecībās vai mežos. Viena sestdaļa

15-19 gadus veci jaunieši strādā apstrādājošā rūpniecībā un tirdzniecībā. Pensijas vecuma cilvēki pārsvarā arī strādā lauksaimniecībā, apstrādājošajā rūpniecībā un izglītības sfērā.

Aplūkojot situāciju nodarbinātībā pēc dzimuma, vislielākais nodarbināto vīriešu īpatsvars ir būvniecībā, elektroenerģijas, gāzes un ūdens apgādē, zvejniecībā, transporta un sakaru nozarē. Savukārt sievietes vairāk strādā veselības aizsardzībā un sociālajā aprūpē, izglītībā, viesnīcās un restorānos, finanšu starpniecībā (4.7.attēls).

NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU SADALĪJUMS PĒC PAMATDARBA VIETAS DARBĪBAS VEIDA UN DZIMUMA
1997.gada novembrī (procentos)

I	Būvniecība	IX	Apstrādājošā rūpniecība
II	Elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde	X	Vairum- un mazumtirdzniecība, automobiļu un motociklu, personisko mantu un māsaimniecības piederumu remonts
III	Zvejniecība	XI	Citi komunālie, sociālie un individuālie pakalpojumi
IV	Transports un sakari	XII	Māsaimniecības ar algotu darbaspēku
V	Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	XIII	Finansu starpniecība
VI	Nekustamo īpašumu izmantošana, noma un komercdarbība	XIV	Viesnīcas un restorāni
VII	Valsts pārvalde un aizsardzība, obligātā sociālā apdrošināšana	XV	Izglītība
VIII	Lauksaimniecība, medniecība un mezsaimniecība	XVI	Veselības aizsardzība un sociālā aprūpe

Darbaspēka statuss

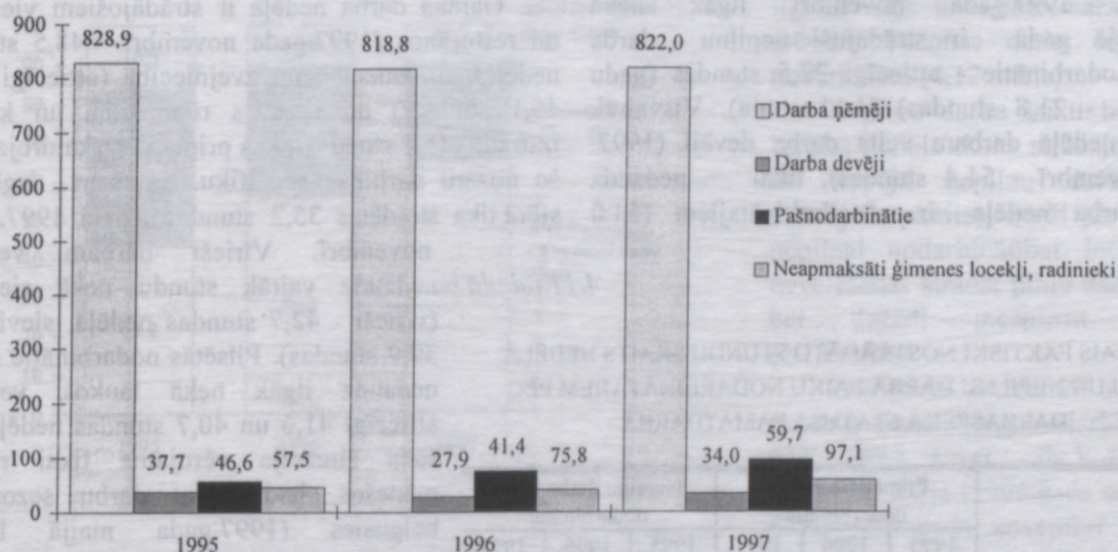
4.8.tabula

NODARBINĀTO VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU SADALĪJUMS PĒC DARBASPĒKA STATUSA PAMATDARBA VIETĀ (tūkst. cilvēku)

	Vīrieši			Sievietes		
	1995	1996	1997	1995	1996	1997
Darba ņēmēji	429,0	418,7	420,8	399,9	400,1	401,2
Darba devēji	26,5	20,1	25,7	11,2	7,8	8,3
Pašnodarbinātie	37,2	45,6	53,2	20,3	30,2	43,9
Neapmaksāti ģimenes locekļi, radnieki	21,1	19,1	25,7	25,5	22,4	33,9

Aplūkojot nodarbinātības situāciju pēc darbaspēka statusa, pēdējos gados raksturīgs pašnodarbināto un neapmaksāto ģimenes locekļu, radnieku īpatsvara izmaiņas kopējā nodarbināto skaitā. It īpaši strauji ir pieaudzis sieviešu - neapmaksāto ģimenes locekļu un radnieku skaits (1997.gada novembrī par 51% vairāk nekā 1996.gada novembrī), kā arī pašnodarbināto sieviešu skaits (attiecīgi par 45%). Vīrieši biežāk nekā sievietes kļūst par darba devējiem (4.8.tabula, 4.9. un 4.10.attēls).

NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU SADALĪJUMS PĒC DARBASPĒKA STATUSA PAMATDARBA VIETĀ
(tūkst. cilvēku)

4.10.tabula

NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU ĪPATSVARA SADALĪJUMS PĒC PROFESIJU GRUPĀM UN DZIMUMA

	1995		1996		1997	
	vīrieši	sievietes	vīrieši	sievietes	vīrieši	sievietes
Pavisam (tūkst. cilv.)	515,2	457,8	505,0	460,5	527,1	487,8
tai skaitā (procentos)						
likumdevēji, valsts vecākās amatpersonas un vadītāji	10,7	7,8	10,0	6,4	9,1	5,9
vecākie speciālisti	7,3	17,3	6,4	16,9	6,2	15,9
speciālisti	8,2	17,8	8,8	18,0	8,6	15,9
kalpotāji	1,4	7,2	1,6	8,1	1,9	7,7
pakalpojumu un tirdzniecības darbinieki	5,8	16,3	4,8	15,8	5,2	16,9
kvalificēti lauksaimniecības un zivsaimniecības speciālisti	10,8	10,0	11,8	9,5	13,1	13,0
kvalificēti strādnieki un amatnieki	24,2	6,4	23,1	6,2	24,2	6,0
iekārtu un mašīnu operatori un izstrādājumu montieri	18,7	3,6	19,2	5,3	17,8	4,5
vienkāršās profesijas	12,7	13,6	14,2	13,8	13,9	14,3

Nodarbināto sadalījumā pa profesijām lielāko īpatsvaru veido kvalificēti strādnieki un amatnieki, vienkāršo profesiju pārstāvji, kā arī kvalificēti lauksaimniecības un zivsaimniecības speciālisti, kuru īpatsvars 1997.gada novembrī ir palielinājies visstraujāk. Savukārt samazinājies ir likumdevēju, valsts vecāko amatpersonu un vadītāju, arī speciālistu un vecāko speciālistu īpatsvars. Profesiju sadalījumā pastāv samērā būtiskas atšķirības pēc dzimuma. Sievietes galvenokārt ir kalpotājas, pakalpojumu un tirdzniecības darbinieces, arī vecākās speciālistes, bet vīriešu pārsvars ir kvalificētu strādnieku un amatnieku, iekārtu un mašīnu operatoru, izstrādājumu montieru vidū, kā arī likumdevēju, valsts vecāko amatpersonu un vadītāju sastāvā.

Darba laiks

Vidējais faktiski nostrādāto stundu skaits nedēļā pamatdarba vietā 1997.gada novembrī bija 41,3 stundas (pilnu darba laiku nodarbinātiem), kas par 4% pārsniedz 1996.gada novembrī uzrādīto. 1997.gada novembrī ilgāk nekā iepriekšējā gadā ir strādājuši nepilnu darba laiku nodarbinātie - attiecīgi 22,5 stundas (gadu iepriekš - 21,8 stundas) (4.11.tabula). Visvairāk stundas nedēļā darbam velta darba devēji (1997.gada novembrī - 54,4 stundas), tikai nedaudz īsāka darba nedēļa ir pašnodarbinātajiem (54,0

stundas) un neapmaksātajiem ģimenes locekļiem, radniekiem (52,6 stundas). Tajā pat laikā algotu darbu strādājošie (darba ņēmēji) pamatdarbā pavadījuši 42,6 stundas nedēļā.

Garākā darba nedēļa ir strādājošiem viesnīcās un restorānos (1997.gada novembrī - 48,5 stundas nedēļā), tirdzniecībā un zvejniecībā (attiecīgi katrā 46,1 stundas) un ieguves rūpniecībā un karjeru izstrādē (45,1 stundas), kas principā izskaidrojams ar šo nozaru darbības specifiku. Savukārt izglītības sfērā tika strādātas 35,2 stundas nedēļā 1997.gada novembrī. Vīrieši darbam veltījuši nedaudz vairāk stundu nekā sievietes (vīrieši - 42,7 stundas nedēļā, sievietes - 39,9 stundas). Pilsētās nodarbinātie strādā nedaudz ilgāk nekā laukos, veidojot attiecīgi 41,6 un 40,7 stundas nedēļā, bet šāda situācija vērojama tikai rudens mēnešos, kad lauku darbu sezona ir beigusies (1997.gada maijā laukos dzīvojošie strādāja vairāk stundu nekā pilsētās - attiecīgi laukos 42,7 stundas un pilsētās - 40,4 stundas nedēļā).

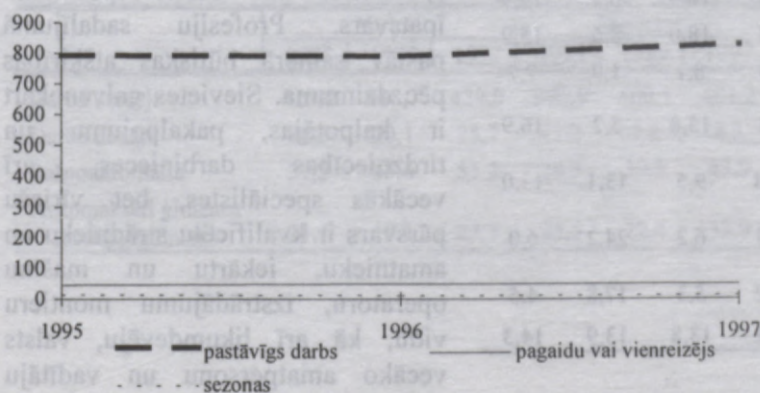
4.11.tabula

VIDĒJAIS FAKTISKI NOSTRĀDĀTO STUNDU SKAITS NEDĒĻĀ PILNU UN NEPILNU DARBA LAIKU NODARBINĀTAJIEM PĒC DARBASPĒKA STATUSA PAMATDARBĀ

	Pilnu darba laiku nodarbinātie			Nepilnu darba laiku nodarbinātie		
	1995	1996	1997	1995	1996	1997
Pavisam ¹	40,8	39,9	41,3	21,9	21,8	22,5
Darba ņēmēji	42,3	41,4	42,6	21,3	21,3	20,8
Darba devēji	56,1	51,2	54,4	29,8	16,4	27,9
Pašnodarbinātie	47,2	49,8	54,0	23,8	22,9	24,9
Neapmaksāti ģimenes locekļi	48,6	48,2	52,6	22,4	23,2	22,4

4.12.attēls

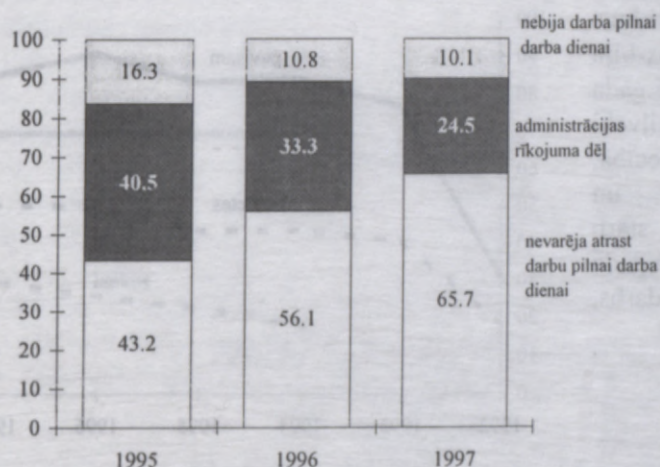
NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU SKAITA SADALĪJUMS PĒC DARBA LĪGUMA VEIDA (tūkst. cilvēku)

¹ Ieskaitot nodarbinātos, kuri apsekojuma nedēļā dažādu iemeslu dēļ (piemēram, ikgadējais atvaļinājums, slimība u.c.) nenostādāja nevienu stundu.

4.13.attēls

PIESPIEDU NEPILNAS DARBA DIENAS NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU SADALĪJUMS PĒC CĒLOŅIEM (procentos)

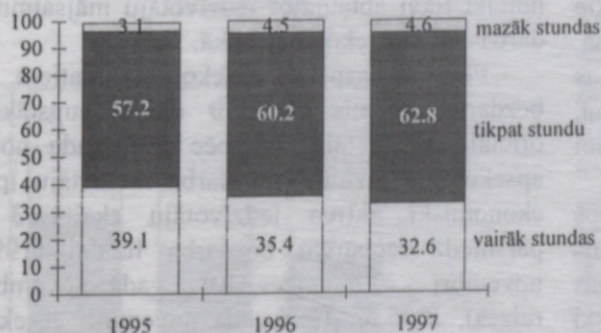

Pagaidu vai vienreizējs darbs bija 5% strādājošo, no kuriem vienai trešdaļai darba līgums bija noslēgts uz 7-12 mēnešiem, bet vienai ceturtdaļai - uz 5-6 mēnešiem. Tajā pašā laikā vienai septītajai daļai līgums bija uz laiku mazāk par 1 mēnesi. Sezonas darbs bija 1% nodarbināto (4.12.attēls).

Nepilnu darba laiku brīvprātīgi izvēlas neliels skaits strādājošo (37% no kopējā nepilnu darba laiku strādājošo skaita). Bieži par iemeslu nepilnai nodarbinātībai ir ne tikai nevēlēšanās strādāt pilnu darba laiku, bet dažādi piespiedu iemesli. (4.13.attēls).

4.14.attēls

NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU ĪPATSVARA SADALĪJUMS PĒC VĒLAMĀM DARBA STUNDĀM, ATTIECĪGI MAINĪTĪS DARBA SAMAKSAI (procentos)

1997.gada novembrī no visiem nepilnu darba laika nodarbinātajiem 63% (82,1 tūkst. cilvēku) to darīja piespiedu kārtā (1996.gada novembrī - 67%, 1995.gada novembrī - 63%). Piespiedu nepilnā nodarbinātība raksturīga lauksaimniecībai, medniecībai un mežsaimniecībai, apstrādājošai rūpniecībai un tirdzniecībai.

Apsekojumā tiek arī uzdots jautājums par vēlamo darba laiku, kas atbilstoši mainītu arī darba samaksu. Uz šo jautājumu lielākā daļa cilvēku atbild, ka nevēlas mainīt savu darba laiku. Pēdējo 3 gadu laikā šo cilvēku īpatsvars ir pakāpeniski pieaudzis, tāpat ir nedaudz palielinājies to cilvēku īpatsvars, kas vēlētos strādāt mazāk stundas, bet samazinājies to strādājošo skaits, kas būtu ar mieru strādāt vairāk stundu, ja par to saņemtu arī lielāku samaksu.

1997. un 1996.gada novembrī sev citu pamatdarbu meklēja 9% no nodarbināto kopskaita, bet 1995.gada novembrī - 10%. Apmēram puse no šo cilvēku skaita nav apmierināti ar darba samaksu pašreizējā darba vietā.

Darba tirgū vienmēr pastāv tāda nodarbināto daļa, kas strādā vienu vai pat vairākus papilddarbus. 1997. un 1996.gada novembrī kāds papilddarbs bija 5% cilvēku no nodarbināto kopskaita, bet 1995.gada novembrī šis skaitlis bija 8%. Papilddarbu cilvēki pārsvarā izvēlas tādās nozarēs kā lauksaimniecība, medicīna, mežsaimniecība, izglītības un pakalpojumu sfēra. Nav lielu atšķirību starp dzimumiem, iesaistoties papilddarbā; tikai 1996.gada novembrī sieviešu skaits, kam bija papilddarbs, nedaudz pārsniedza vīriešu skaitu.

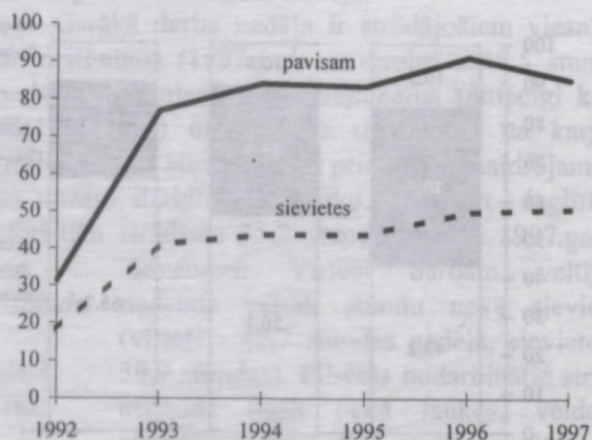
Darba meklētāji

Viens no valsts stabilitātes rādītājiem ir pēc iespējas zemāks bezdarba līmenis. Normālos tirgus apstākļos neliela apjoma bezdarbam ir attaisnojama loma, jo vienmēr kāds sev meklēs piemērotāku darbu, kāds cits centīsies stāties darba attiecībās pirmo reizi utt. Problēma pastāv, lai cilvēki atrastu savai kvalifikācijai un vēlmēm darba tirgū atbilstošas darba vietas. Šādā veidā cilvēki sev atrod izdevīgāku un piemērotāku darbu.

Bezdarbs Latvijā vairāk raksturojams kā strukturālais bezdarbs, ko radīja būtiskie pārkārtojumi sociālekonomiskajā sistēmā, pārkārtojot tautsaimniecības struktūru valstī, kuras rezultātā tika likvidēts liels skaits uzņēmumu, tādējādi sarūkot darbaspēka pieprasījumam (4.15.attēls).

Latvijā bezdarbu oficiāli sāka reģistrēt kopš 1992.gada, tieši šajā gadā bija vērojams straujš bezdarba pieaugums, tā līmenim decembra beigās sasniedza 2,3% (31,3 tūkst. cilvēku) no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. Savukārt 1993.gada beigās tas jau bija 5,8% (76,7 tūkst. cilvēku). Kopš 1992.gada visaugstākais bezdarba līmenis līdz šim brīdim reģistrēts 1997.gada maijā, tam sasniedzot 7,7% (96,2 tūkst. cilvēku). Sākot ar 1997.gada jūniju, reģistrētais bezdarba līmenis ir pakāpeniski samazinājies un 1997.gada beigās tas bija 6,7% (84,9 tūkst. cilvēku).

KOPĒJAIS REĢISTRĒTO BEZDARBNIEKU UN SIEVIEŠU BEZDARBNIEČU SKAITS GADA BEIGĀS (tūkst. cilvēku)

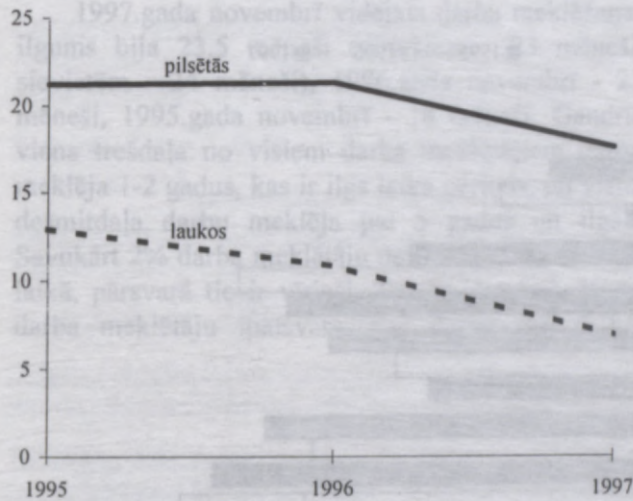
Tā kā strukturālais bezdarbs parasti ir ilgstošs, cilvēki bieži vien darbu gaida gadu un pat ilgāk. 1997.gada beigās ilgstošie reģistrētie bezdarbnieki (t.i. bezdarbnieki ilgāk par 1 gadu) veidoja 32,4 tūkst. cilvēku (37% no bezdarbnieku kopskaita).

Šie dati atspoguļo tikai Nodarbinātības valsts dienestā reģistrēto cilvēku skaitu, bet valstī eksistē daudzi cilvēki, kam nav darba, kas to meklē un ir gatavi uzsākt darbu, bet nav reģistrējušies kā bezdarbnieki. Šo cilvēku skaitu bija iespējams noteikt tikai aptaujājot iedzīvotāju mājsaimniecības darbaspēka apsekojumu laikā.

Pēc darbaspēka apsekojuma datiem reālais bezdarba līmenis valstī ir daudz augstāks nekā oficiāli reģistrētais. Tā, pēc 1995.gada novembra apsekojuma rezultātiem, darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitā 3 reizes pārsniedz reģistrēto bezdarba līmeni (1996.gada novembrī - 2,6 reizes, 1997.gada novembrī - 2 reizes). 1995.un 1996.gada novembra apsekojumos iezīmējas lielāks vīriešu darba meklētāju īpatsvars, bet 1997.gada novembrī sieviešu darba meklētāju īpatsvars ir jau nedaudz lielāks nekā vīriešu.

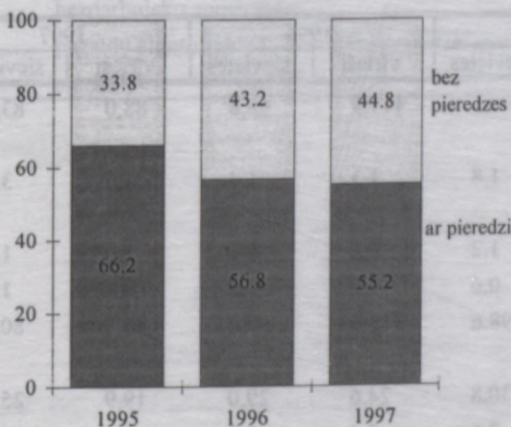
4.16.attēls

DARBA MEKLĒTĀJU ĪPATSVARŠ EKONOMISKI AKTĪVO
IEDZĪVOTĀJU KOPSKAITĀ PILSĒTĀS UN LAUKOS
(procentos)

4.17.attēls

DARBA MEKLĒTĀJU SADALĪJUMS PĒC DARBA
PIEREDZES
(procentos)

Pilsētās darba meklētāju īpatsvars ir augstāks nekā laukos (4.16.attēls). Rīgā 1997.gada novembrī bija augsts darba meklētāju īpatsvars - 19%, kas 2,8 reizes pārsniedz reģistrēto bezdarba līmeni. Interesanti, ka Rīgas pilsētā iezīmējas augstāks vīriešu - darba meklētāju īpatsvars (19,1%) nekā sievietēm (18,9%). Savukārt laukos, salīdzinot darba meklētāju īpatsvaru pēc dzimuma, tas ir augstāks sievietēm (7,3%) nekā vīriešiem (6,5%).

Daļa cilvēku zaudējuši cerību atrast darbu, un līdz ar to atteikušies no aktīviem pasākumiem darba meklēšanā, tiek uzskatīti par ekonomiski neaktīviem. 1997.gada novembrī tādu cilvēku bija 50,4 tūkst., kas ir par 13,3 tūkst. cilvēku vairāk nekā 1996.gadā un 13,7 tūkst. cilvēku vairāk nekā 1995.gadā.

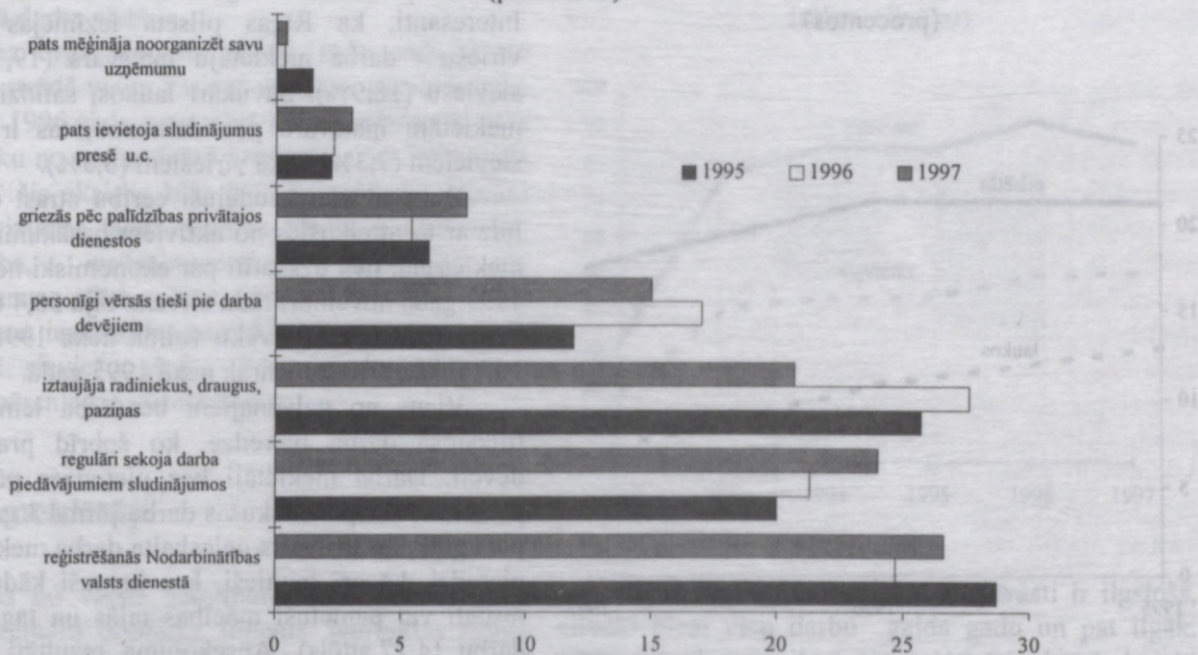
Viens no galvenajiem bezdarba iemesliem ir trūkstošā darba pieredze, ko šobrīd prasa darba devēji. Darba meklētāji bez pieredzes pārsvarā ir personas, kas pārtraukušas darbu pirms 3 gadiem vai pat agrāk, un tās vairs neieskaita darba meklētājos ar pieredzi, kā arī jaunieši, kas beiguši kādu mācību iestādi vai pametuši mācības tajās un tagad meklē darbu (4.17.attēls). Apsekojuma rezultāti rāda, ka pakāpeniski samazinās to darba meklētāju īpatsvars, kam ir darba pieredze, bet pieaug darba meklētāju īpatsvars bez pieredzes, sasniedzot 1997.gada novembrī 45%.

Salīdzinot pēc dzimuma, sievietes - darba meklētāju bez pieredzes ir vairāk nekā vīrieši (1997.gada novembrī sievietes - 47%, vīrieši - 43%, bet 1995.gada novembrī sievietes - 36%, vīrieši - 32%). Aplūkojot situāciju, kuros ekonomiskās darbības veidos pārsvarā strādājuši darba meklētāji ar darba pieredzi, tās galvenokārt ir apstrādājošā rūpniecība un tirdzniecība. Savukārt pēc nodarbinātības statusa darba meklētāji ar pieredzi galvenokārt ir darba ņēmēji.

Darba meklētājiem ar darba pieredzi ir dažāda ilguma darba stāžs. Visvairāk darba meklētājiem ar pieredzi ir jau iepriekšējais darba stāžs no 16-20 gadiem (1997.gada novembrī - 8,9% no visiem darba meklētājiem), no 11-15 gadiem (8,6%), no 21-25 gadiem (6,7%). Darba meklētāji, kam darba stāžs ir mazāks kā 1 gads, veido 2,2% no visiem darba meklētājiem.

Ļoti dažādi ir veidi, kā tiek meklēts darbs (4.18.attēls).

DARBA MEKLĒTĀJU SADALĪJUMS PĒC TO GALVENĀ VEIDA DARBA MEKLĒŠANĀ
(procentos)

Kā 1997., tā arī 1995.gadā darba meklētāji kā galveno darba meklēšanas veidu izvēlējās reģistrēšanos Nodarbinātības valsts dienestā (1997.gada novembrī - 27%, 1995.gada novembrī - 29%). 1997.gadā, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem,

ir pieaudzis to darba meklētāju īpatsvars, kas regulāri seko līdzī darba piedāvājumiem presē. Salīdzinoši maz cilvēki griežas pēc palīdzības privātajos dienestos, kaut gan 1997.gadā šo darba meklētāju īpatsvars ir nedaudz pieaudzis.

4.19.tabula

DARBA MEKLĒTĀJU SADALĪJUMS PĒC TO GALVENĀ VEIDA DARBA MEKLĒŠANĀ
(tūkst.iedzīvotāju)

	1995		1996		1997	
	vīrieši	sievietes	vīrieši	sievietes	vīrieši	sievietes
Kopā:	126,5	100,5	117,9	98,8	88,0	83,2
tai skaitā:						
nemeklēja darbu:	2,0	1,8	1,3	1,4	1,9	3,1
no tiem:						
dabūja darbu, sāks to veikt tuvāko 2 nedēļu laikā	1,8	1,2	0,4	0,4	1,0	1,2
ar NVD norīkojumu ir apmācībās	0,2	0,6	0,9	1,0	0,8	1,9
meklēja darbu pēdējo 4 nedēļu laikā:	124,5	98,6	116,6	97,4	86,2	80,1
tai skaitā:						
bija reģistrējies Nodarbinātības valsts dienestā	34,3	30,8	24,6	29,0	19,9	25,6
griezās pēc palīdzības privātajos dienestos	6,3	7,6	7,4	4,2	6,5	6,4
regulāri sekoja darba piedāvājumiem sludinājumos	25,7	19,7	23,9	22,3	19,2	21,8
pats ievietoja sludinājumus presē u.c.	2,5	2,6	3,7	1,3	2,8	2,2
iztaujāja radniekus, draugus, paziņas	32,8	25,5	33,8	26,1	20,9	14,5
personīgi vērsās tieši pie darba devējiem	17,9	9,0	22,8	14,1	16,1	9,5
mēģināja noorganizēt pats savu uzņēmumu	2,2	1,0	0,4	0,3	0,7	0,0
citas aktivitātes	2,7	2,4	0,0	0,0	0,0	0,0

Pastāv atšķirības darba meklēšanas veidos pēc dzimuma, kas redzams 4.19.tabulā. Vīrieši vairāk dod priekšroku radnieku, draugu un paziņu iztaujāšanai, savukārt sievietes atzīst reģistrēšanos Nodarbinātības valsts dienestā. Ir pieaudzis arī to sieviešu skaits, kas ar Nodarbinātības valsts dienesta rīkojumu dodas apmācībās.

1997.gada novembrī vidējais darba meklēšanas ilgums bija 23,5 mēneši (vīriešiem - 23 mēneši, sievietēm - 24 mēneši), 1996.gada novembrī - 23 mēneši, 1995.gada novembrī - 18 mēneši. Gandrīz viena trešdaļa no visiem darba meklētājiem darbu meklēja 1-2 gadus, kas ir ilgs laika periods, un viena desmitdaļa darbu meklēja pat 5 gadus un ilgāk. Savukārt 2% darba meklētāju darbu atrada 1 mēneša laikā, pārsvarā tie ir vīrieši. Tomēr jāatzīmē, ka to darba meklētāju īpatsvars, kas darbu meklē 1-2

gadus, 3-4 gadus 1997.gadā, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, ir samazinājies, bet ir pieaudzis to darba meklētāju īpatsvars, kas darbu meklē 3-5 mēnešus un 6-12 mēnešus.

Ik gadus no valsts budžeta tiek piešķirti līdzekļi dažādām nodarbinātības pasākumiem. To kopējais apjoms kopš 1992.gada ir ievērojami palielinājies, par ko liecina 4.20. tabulas dati.

Sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumi nodarbinātības pasākumu finansēšanai laikā no 1992. līdz 1996.gadam pieauguši 10 reizes, tai skaitā izdevumi pasīvajiem nodarbinātības pasākumiem - 8,7 reizes, aktīvajiem pasākumiem - 24 reizes. Izdevumi pasīvajiem nodarbinātības pasākumiem 1996.gadā veidoja 80% no kopējiem izdevumiem nodarbinātības veicināšanai.

4.20.tabula

IZDEVUMI NODARBINĀTĪBAS PASĀKUMIEM
(milj.latu)¹

	1992	1993 ²	1994 ²	1995	1996
Izdevumi - pavisam	1,2	7,8	9,5	9,7	12,0
tai skaitā:					
izdevumi pasīvajiem nodarbinātības pasākumiem	1,1	7,1	7,0	7,3	9,6
no tiem:					
bezdarbnieka pabalstiem	1,0	6,5	6,9	7,3	9,6
finansiālajai palīdzībai ³	0,1	0,6	0,1	-	-
izdevumi aktīvajiem nodarbinātības pasākumiem	0,1	0,7	2,5	2,4	2,4
no tiem: stipendijām bezdarbniekiem	-	-	0,1	0,2	0,3
bezdarbnieku apmācībām	0,0	0,5	1,3	2,1	2,0
pagaidu algotu sabiedrisko darbu organizēšanai ³	0,1	0,2	1,1	-	-
citiem ⁴	-	-	-	0,1	0,1

¹ Sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumi (līdz 1995.gadam - faktiskie izdevumi, sākot ar 1995.gadu, - kases izdevumi).

² Sociālās apdrošināšanas budžets funkcionēja valsts pamatbudžeta sastāvā. Sakarā ar to izdevumi valsts sociālajām pensijām un pabalstiem ir iekļauti sociālās apdrošināšanas budžetā.

³ Sākot ar 1995.gadu, tiek finansēti no valsts pamatbudžeta līdzekļiem.

⁴ Profesionālās karjeras izvēles centra administratīvie izdevumi.

DATU AVOTI

Centrālās statistikas pārvaldes statistiskie pārskati.

Darba spēka apsekojums.

Nodarbinātības valsts dienesta informācija.

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Apsekojuma nedēļa - kalendārā nedēļa no pirmdienas līdz svētdienai pirms intervijas dienas.

Iedzīvotāji - mājsaimniecībās dzīvojošas personas vecumā 15 gadi un vairāk.

Iedzīvotāji darbaspējas vecumā - sievietes vecumā 15-56 gadi, vīrieši vecumā 15-59 gadi.

Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji (darbaspēks) - nodarbinātie un darba meklētāji.

Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji - personas (neatkarīgi no vecuma), kuras nevar pieskaitīt ne pie nodarbinātajiem iedzīvotājiem, ne arī pie darba meklētājiem.

Nodarbinātie iedzīvotāji - visas tās personas (15 gadi un vairāk), kas apsekojuma nedēļā strādāja (veica kādu darbu) vismaz vienu stundu, arī algotos un neapmaksātos sabiedriskos darbus, un sievietes, kuras atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā līdz tas sasniedz 3 mēnešu vecumu. Nodarbināto skaitā neietilpst mācību iestāžu audzēkņi darbaspējas vecumā, kas mācās un nestrādā algotu darbu.

Darbaņēmējs (algots strādnieks, darbinieks) - persona, kura veic kādu darbu (ieskaitot arī darbu ģimenes saimniecībā vai ģimenes uzņēmumā), no kura viņš vai viņa ģimene gūst ienākumus, peļņu (samaksu naudā vai natūrā). Šeit ieskaita arī algotu darbu strādājošos studentus.

Darba devējs (īpašnieks) - persona, kura strādā par saviem līdzekļiem un nodarbina vienu vai vairākas personas.

Pašnodarbinātais - persona, kura strādā par saviem līdzekļiem un nenodarbina citus.

Ģimenes saimniecībā vai ģimenes uzņēmumā strādājošs neapmaksāts ģimenes loceklis - persona, kas strādā radniekam piederošā ekonomiskajā uzņēmumā, nesāņemot darba samaksu, un kurš dzīvo tajā pat mājsaimniecībā, saņemot ēdināšanu un mājokli.

Darba meklētāji - visas tās personas (vecumā 15 gadi un vairāk), kas vai nu ir vai nav reģistrētas Nodarbinātības valsts dienestā, un attiecībā uz kurām vienlaicīgi izpildās sekojoši trīs nosacījumi :

- 1) apsekojuma nedēļā nekur nestrādāja un nebija pagaidu prombūtnē no darba;
- 2) pēdējo 4 nedēļu laikā aktīvi meklēja darbu;
- 3) darba atrašanas gadījumā bija gatavas nekavējoties (tuvāko 2 nedēļu laikā) sākt strādāt.

Darba meklētāju īpatsvars - darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā.

Nepilna nodarbinātība - rādītājs izteikts kā cilvēku skaits, kuri gribētu strādāt pilnu darba laiku, bet, kuri ne pēc savas iniciatīvas, dažādu piespiedu apstākļu dēļ strādāja nepilnu darba laiku, t.i.:

- 1) personas, kas regulāri spiestas strādāt nepilnu darba laiku;
- 2) personas, kas parasti strādā pilnu darba laiku, bet apsekojuma nedēļā bija spiestas strādāt mazāku stundu skaitu.

Pamatdarbs - darbs, kurā persona parasti nostrādā visvairāk stundu nedēļā. Neieskaita tās stundas, kas tiek nostrādātas citos darbos, bet skaita virsstundas un stundas, kas patērētas šī darba uzdevumu izpildei ārpus darba vietas. Gadījumā, ja persona strādā uz pusslodzi divās darba vietās, tad par pamatdarba vietu uzskata to, kurā tā strādā ar nodokļu grāmatiņu.

Papilddarbs - visas tās darbības, kuras nav pamatdarbs, bet dod papildienākumus.

Pastāvīgs darbs - darbs, kuru veic uz noslēgtā (uz nenoteiktu laiku) darba līguma pamata.

Pagaidu vai vienreizējs darbs - darbs, kuru veic uz noslēgtā darba līguma uz noteiktu laiku, nosakot līguma izbeigšanās datumu vai uz noslēgtā darba līguma vai pastāvošās vienošanās par konkrēta darba veikšanu pamata (termiņš tā izpildei nav stingri noteikts).

Sezonas darbs - darbs tikai noteiktos gada periodos (sēja, ražas novākšana, meža izciršana, būvniecība, tūrisms u.tml.).

Faktiski nostrādātās stundas - apsekojuma nedēļā reāli nostrādāto stundu skaits (ieskaitot dīkstāves un atpūtas pauzes, virsstundas, kā arī patērēto laiku darba uzdevumu izpildei ārpus darba vietas).

Pilnu darba laiku nodarbinātie - personas, kuras parasti strādā vismaz 40 stundas nedēļā.

Nepilnu darba laiku nodarbinātie - personas, kas parasti strādā mazāk par 40 stundām nedēļā, izņemot tās, kuras pašas uzskata sevi par pilnu darba laiku nodarbinātām, neatkarīgi no nostrādāto stundu skaita.

Ekonomiskās darbības veids - uzņēmuma darbības sfēra. Uzņēmuma darbība izpaužas ražotās produkcijas vai sniegto pakalpojumu veidā. Tas atbilst Starptautiskajai standartizētajai visu ekonomiskās darbības veidu klasifikācijai (NACE.).

Profesija vai amats - republikas tautsaimniecībā sastopamās darbinieku profesijas saskaņā ar LR profesiju klasifikatoru.

Profesiju pamatgrupas - profesiju grupējums starptautiski atzītā kārtībā 10 pamatgrupās saskaņā ar LR profesiju klasifikatoru, kas veidots, adaptējot Starptautisko standartizēto profesiju klasifikāciju (International Standard Classification of Occupations (ISCO), ILO, 1988).

Pamatskolas darbs - darbs, kurā persona pamatā nodarbojas vienīgā stundā nedēļā. Nodarbības stunda ir stunda, kas tiek nodarbojama citos darbos, bet kārtā virstaudz un stunda, kas pabeigta ar darbu uzdevumiem (izpildītājs darbu veic, kad jāpabeidz darbs, ja persona stunda ir pabeigta divās darba vietās, tad par pamatskolas vietu uzskata to, kurā ir stunda ar nodokļa piemaksu).

Pasākuma darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā.

Pasākuma darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā. Pasākuma darbs ir darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Sexuālais darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Faktiski nodarbošanās stunda - apskaites nodokļa nolikuma 10. pantā noteiktā stunda, kas ir faktiski nodarbošanās stunda, ja darbs ir veikts darba vietā.

Pilns darba laiks nodarbošanās - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Nesim darba laiku nodarbošanās - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Ekonomiskais darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Profesionālais darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Profesionālais darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

- 1) darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).
- 2) darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).
- 3) darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

Darbs - darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

- 1) darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).
- 2) darbs, kurā veic uzdevumus (uz nenoteiktā laika) darba līguma pamatā, nosakot līguma izpildesma datumu vai uz nenoteiktā laika līguma vai pasākuma vienotā darba veikšanu pamatā (termiņš ir izpildesma datums).

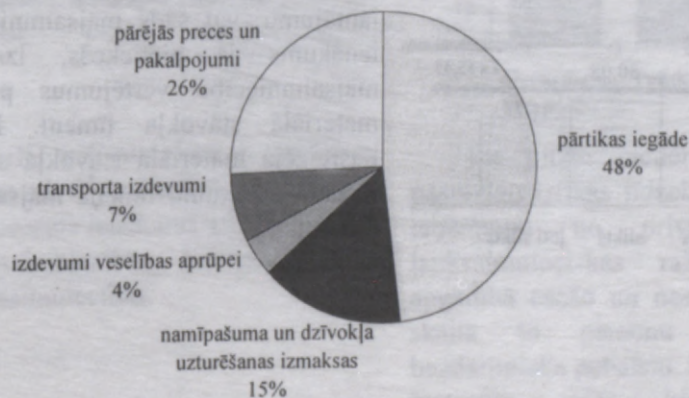
Nodaru NODARBINĀTĀ darbināto darba samaksa kopskaits Kontaktinformācija
7366886 Saņgt Priekš

5. IENĀKUMI UN PATĒRIŅŠ

Mājsaimniecības ienākumi	Rīcībā esošais ienākums (naudā un natūrā) vidēji valstī, saskaņā ar mājsaimniecību budžetu pētījuma datiem, 1997.gadā, rēķinot uz katru mājsaimniecības locekli, bija Ls 55,45. Lielāks par vidējo tas bija pilsētās (Ls 57,80), bet zemāks - laukos (Ls 49,86).
Rīcībā esošā ienākuma sastāvs	1997.gadā vairāk nekā pusi (51,7%) no visu Latvijas mājsaimniecību rīcībā esošā ienākuma deva algotā darba samaksa, ap trešo daļu (28,2%) - sociālie pārskaitījumi, mazāk par desmito daļu (8,4%) - "tīrais ienākums" no lauksaimnieciskās ražošanas.
Ienākumu sadalījums sabiedrībā	20% trūcīgāko iedzīvotāju rīcībā 1997.gadā bija tikai 11% no rīcībā esošo ienākumu masas valstī, savukārt 20% turīgāko rīcībā - viena trešā daļa.
Iekšzemes kopprodukts	Sabiedrības bagātības avots ir tās radītais iekšzemes kopprodukts. Pēdējo divu gadu laikā iekšzemes kopprodukts pieaudzis par 10%.
Personīgā patēriņa prioritātes	Mājsaimniecības patēriņa izdevumu struktūra ir visai deformēta. Tajā lielā mērā dominē pirmās nepieciešamības izdevumi, proti, izdevumi uzturam, dzīvokļa uzturēšanas izmaksu segšanai, transportam, kuri vidēji veido ap 70% no mājsaimniecību patēriņa izdevumiem.
Uztura produktu patēriņš	Visvairāk mājsaimniecības joprojām izdod par gaļu un gaļas produktiem (24% no izdevumiem uzturam), pienu un piena produktiem (17%), maizi un labības izstrādājumiem (16%) un dārzeņiem (11%). 1997.gadā pieaudzis ir to uztura produktu patēriņš, kuru cenas samazinājušās, bet krities produktu patēriņš, kuru cenas cēlušās.
Cenas un pirkspēja	Visaugstākā inflācija bija 1992.gadā, kad patēriņa cenas pieauga 10,5 reizes. 1997.gadā, stabilizējot ekonomiku un veicot stingru monetāro un fiskālo politiku, valstī cenu pieaugums bija zemākais pēdējo gadu laikā.
Ilglietošanas priekšmeti mājsaimniecībā	Gandrīz katrai mājsaimniecībai par neatņemamu sadzīves sastāvdaļu ir kļuvuši televizori, ledusskapji, veļas mazgājamās mašīnas. Vidēji katrai ceturtajai mājsaimniecībai ir auto.

5.1.attēls

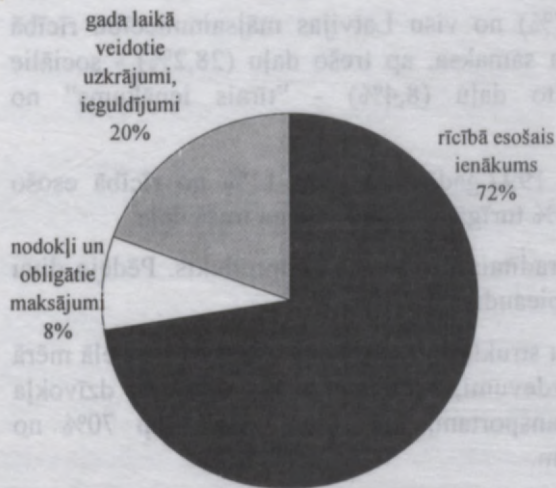
MĀJSAIMNIECĪBU PATĒRIŅA IZDEVUMU STRUKTŪRA 1997.gadā
(procentos)

Mājsaimniecības ienākumi

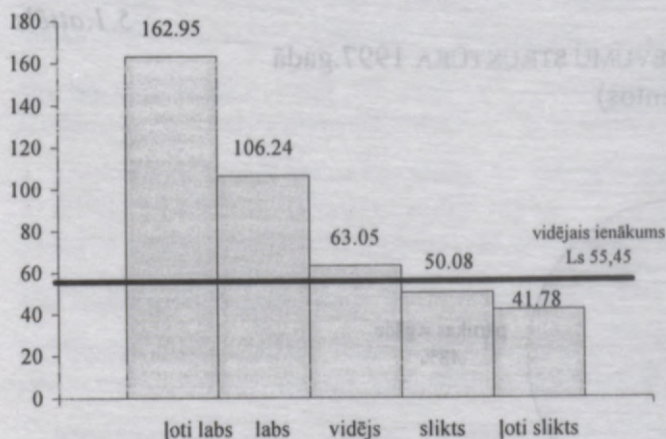
5.2. attēls

MĀJSAIMNIECĪBAS BRUTO IENĀKUMU SASTĀVS
1997.gadā (procentos)

5.3. attēls

PAŠREIZĒJĀ MATERIĀLĀ STĀVOKĻA PAŠVĒRTĒJUMS
MĀJSAIMNIECĪBĀS AR DAŽĀDU RĪCĪBĀ ESOŠĀ
IENĀKUMA APJOMU 1997.gadā
(vidēji uz mājsaimniecības locekli mēnesī, latos)

Jebkura sabiedrības indivīda materiālā labklājība ir atkarīga no tā rīcībā esošā ienākuma apjoma. Ienākumu uzdevums ir ne tikai nodrošināt kārtējā patēriņa apmierināšanu, bet arī radīt pamatu mājsaimniecības labklājībai nākotnē, ieguldot līdzekļus bērnu izglītošanā, veidojot uzkrājumus turpmāko vajadzību apmierināšanai. Pašreiz vienīgais informācijas avots par mājsaimniecības ienākumiem ir mājsaimniecību budžetu pētījums, kurš tika uzsākts 1995.gada septembrī. Līdz ar to šajā sadaļā tiek aplūkoti dati par 1996.-1997.gadu.

Kāpēc runa ir par rīcībā esošo ienākumu? Ne jau viss ienākums, ko, piemēram, strādājošam aprēķina darba vietā, ir tērējams. Vispirms no tā tiek atskaitīti nodokļi. Arī mājsaimniecībām, kuras saņem ienākumus no personiskās saimniecības, ir jāatskaita ražošanas izdevumi, nodokļi u.c. obligātie maksājumi. Tikai pārpalikusī summa ir "tīrais" ienākums, kas paliek mājsaimniecības rīcībā un var tikt novirzīts patēriņam un uzkrājumu veidošanai. Līdzīga situācija ir arī pašnodarbinātajiem un privāttuzņēmējiem.

Daļu no mājsaimniecības kopējiem resursiem veido uzkrājumi. Tie nereti tiek likti lietā, kad rodas nepieciešamība maksāt par kādu dārgāku precī vai pakalpojumu. Taču tie savulaik ir veidoti, uzkrājot agrāk saņemto ienākumu, un nav attiecināmi pie kārtējiem ienākumiem.

Tātad, lai raksturotu mājsaimniecību ienākumus, izmantosim tādu ekonomisku kategoriju kā rīcībā esošais ienākums. Tas vidēji veido trīs ceturtdaļas no mājsaimniecības bruto ienākumiem, kura struktūra redzama 5.2.attēlā.

Rīcībā esošais ienākums (naudā un natūrā) vidēji valstī, saskaņā ar mājsaimniecību budžetu pētījuma datiem, 1997.gadā, rēķinot uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī, bija Ls 55,45. Lielāks par vidējo tas bija pilsētās (Ls 57,80), zemāks - laukos (Ls 49,86). Lai atbildētu uz jautājumu, vai šāds mājsaimniecību rīcībā esošais ienākums ir pietiekošs, izmantosim apsekoto mājsaimniecību vērtējumus par savu pašreizējo materiālā stāvokļa līmeni. Dati, kas raksturo pašreizējā materiālā stāvokļa subjektīvo vērtējumu dažādu ienākumu līmeņa mājsaimniecībās, ievietoti 5.3. attēlā.

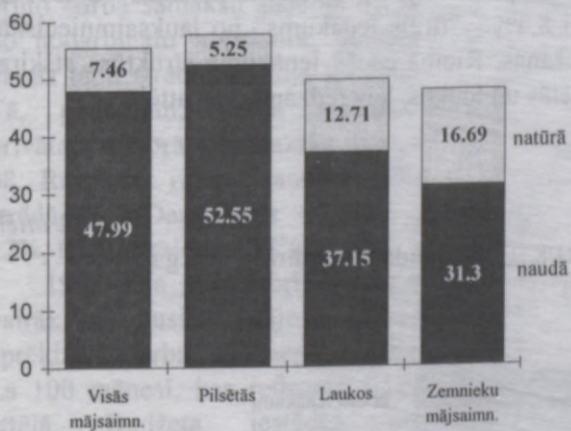
Pašreizējais vidējais mājsaimniecībā esošo ienākumu apjoms ir pa vidu starp "sliktu" un "vidēju", tuvāk pirmajam vērtējumam, kas nozīmē, ka vidējie ienākumi ir zemi. Rīcībā esošais ienākums mājsaimniecībās, kuras savu materiālo stāvokli novērtējušas kā "ļoti sliktu", ir par 25% zemāks salīdzinājumā ar vidējiem rādītājiem.

Mājsaimniecības rīcībā esošais ienākums sastāv ne tikai no naudas ienākumiem, bet arī no tiem materiālajiem labumiem natūrā, kuri patēriņa vajadzībām tiek saņemti no piemājas saimniecības bez maksas, no citām mājsaimniecībām (radiem, draugiem, paziņām u.c.), kā arī no darba vietas vai dažādām institūcijām (pašvaldībām, humānā palīdzība utt.). Respektīvi, ienākumi natūrā veido daļu no kopējiem mājsaimniecības resursiem, kurus var izmantot patēriņa vajadzībām.

No rīcībā esošā ienākuma summas 1997.gadā vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli naudā saņemti Ls 47,99, natūrā - Ls 7,46. Augsts natūrā saņemto ienākumu īpatsvars ir laukos, kur tas veido ceturtdaļu (25,5%) no mājsaimniecību rīcībā esošā ienākuma. Ienākumu naudā un natūrā samērs dažāda sastāva mājsaimniecībās redzams 5.4.attēlā.

5.4. attēls

RĪCĪBĀ ESOŠAIS IENĀKUMS NAUDĀ UN NATŪRĀ 1997.gadā (latos)

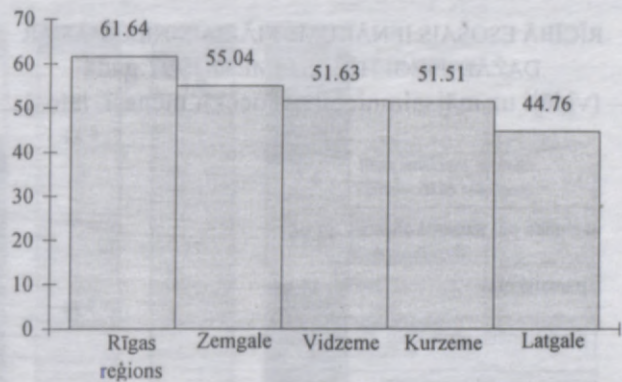

Dažādi ir bijuši mājsaimniecību ienākumi Latvijas reģionos (novados)¹. 5.5.attēlā redzams, ka visaugstākais rīcībā esošais ienākums 1997.gadā bija Rīgas reģiona mājsaimniecībās, bet zemākais - Latgales novada mājsaimniecībās.

¹ Izmantots vēsturiski tradicionālais neoficiālais valsts teritorijas dalījums reģionos (novados), kurš tika izveidots apsekojuma izlases stratifikācijas nolūkiem.

5.5. attēls

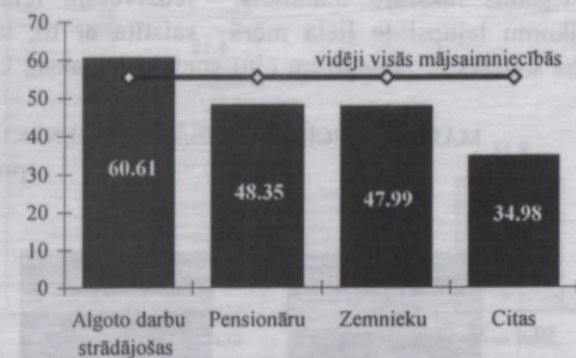
RĪCĪBĀ ESOŠAIS IENĀKUMS DAŽĀDU LATVIJAS REĢIONU (NOVADU) MĀJSAIMNIECĪBĀS 1997.gadā (vidēji uz mājsaimniecības locekli mēnesī, latos)

Atšķirīgs ir ienākumu līmenis dažāda sociālā sastāva mājsaimniecībās. Ievērojami augstāks par vidējo tas bija algoto darbu strādājošo mājsaimniecībās, zemāks par vidējo - pensionāru, zemnieku mājsaimniecībās. Taču viszemākais ienākumu līmenis bija "citai mājsaimniecību" grupai piederošās mājsaimniecībās, kas redzams 5.6. grafiskajā attēlā.

5.6. attēls

RĪCĪBĀ ESOŠAIS IENĀKUMS DAŽĀDU SOCIĀLEKONOMISKO GRUPU MĀJSAIMNIECĪBĀS 1997.gadā (vidēji uz mājsaimniecības locekli mēnesī, latos)

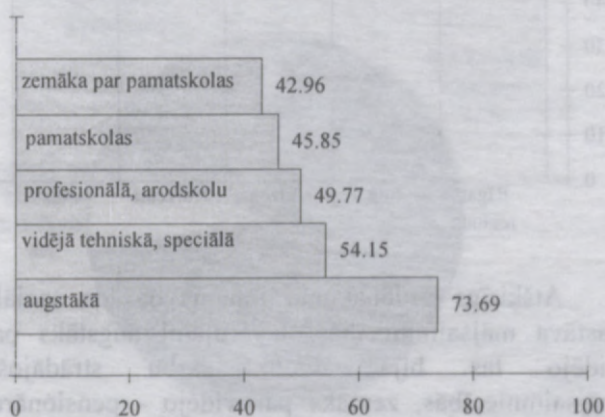

Pie "citām" pieder mājsaimniecības, kurām nav pastāvīgu iztikas līdzekļu no algota darba, pensijas, ieņēmumu no privātās uzņēmējdarbības un lauksaimnieciskās ražošanas. Tajās augsts ir apgādībā esošo un nestrādājošo personu skaits, tai skaitā to personu īpatsvars, kuras saņem bezdarbnieka pabalstu. Bērnu vecumā līdz 16 gadiem īpatsvars tajās bija 36% (vidēji visās mājsaimniecībās - 23%), bezdarbnieka pabalsta saņēmēju - 6,2% (1,0%).

Mājsaimniecības ienākumus arvien vairāk ietekmē izglītības līmenis. Mājsaimniecībās, kur galvenajam pelnītājam ir augstākā izglītība, tas ir 1,7 reizes lielāks, nekā tajās mājsaimniecībās, kurās galvenajam pelnītājam izglītība ir zemāka par pamatskolas (5.7.attēls).

5.7. attēls

RĪCĪBĀ ESOŠAIS IENĀKUMS MĀJSAIMNIECĪBĀS AR DAŽĀDU IZGLĪTĪBAS LĪMENI 1997.gadā (vidēji uz mājsaimniecības locekli mēnesī, latos)

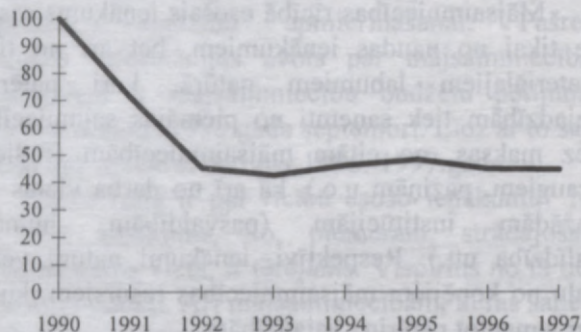
1997.gadā mājsaimniecības rīcībā esošais ienākums salīdzinājumā ar 1996.gadu vidēji valstī bija pieaudzis par 7,7%. Taču rīcībā esošā ienākuma pieaugums atpalika no inflācijas (patēriņa cenu) pieauguma. Tas nozīmē, ka par ienākumiem, kas 1997.gadā bija iedzīvotāju rīcībā, varēja saņemt par 0,6% mazāku preču un pakalpojumu apjomu nekā iepriekšējā gadā.

Iedzīvotāju reālo ienākumu izmaiņas 1990.-1997.gados raksturo 5.8.attēls. Iedzīvotāju reālo ienākumu lejupslīde lielā mērā saistīta ar to, ka darba samaksas, pensiju un citu sociālo izmaksu, kā

arī citu ienākumu pieaugums atpalika no inflācijas pieauguma. Sīkāk šis jautājums tiks aplūkots turpmāk.

5.8. attēls

IEDZĪVOTĀJU REĀLO IENĀKUMU IZMAIŅAS 1990 = 100%

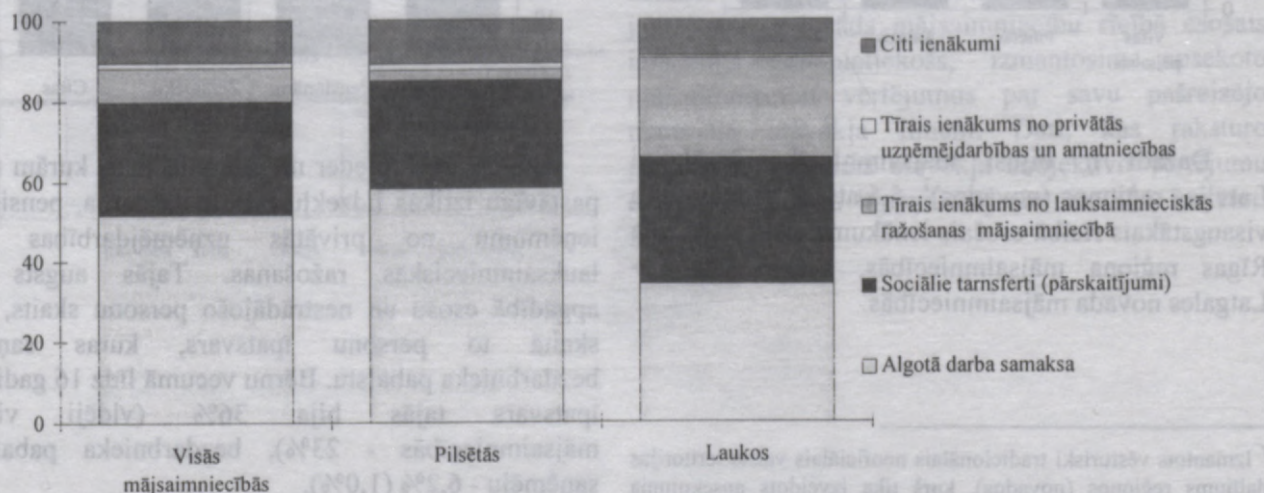

Rīcībā esošā ienākuma sastāvs

Katrai mājsaimniecībai var būt savs, vienīgi tai raksturīgs ienākumu sastāvs. Taču statistikā parasti aplūko vai nu visas valsts vidējos rādītājus, vai tādus, kas raksturīgi lielām un tipiskām iedzīvotāju grupām. 1997.gadā no visu Latvijas mājsaimniecību rīcībā esošā ienākuma vairāk nekā pusi (51,7%) deva algotā darba samaksa, ap trešo daļu (28,2%) - sociālie pārskaitījumi, tai skaitā pensijas - 23,3% un tikai 8,4% - "tīrais ienākums" no lauksaimnieciskās ražošanas. Rīcībā esošā ienākuma struktūra atšķiras pilsētās un laukos, kas redzams 5.9. attēlā.

5.9. attēls

MĀJSAIMNIECĪBAS RĪCĪBĀ ESOŠĀ IENĀKUMA STRUKTŪRA (naudā un natūrā) 1997.gadā (procentos)

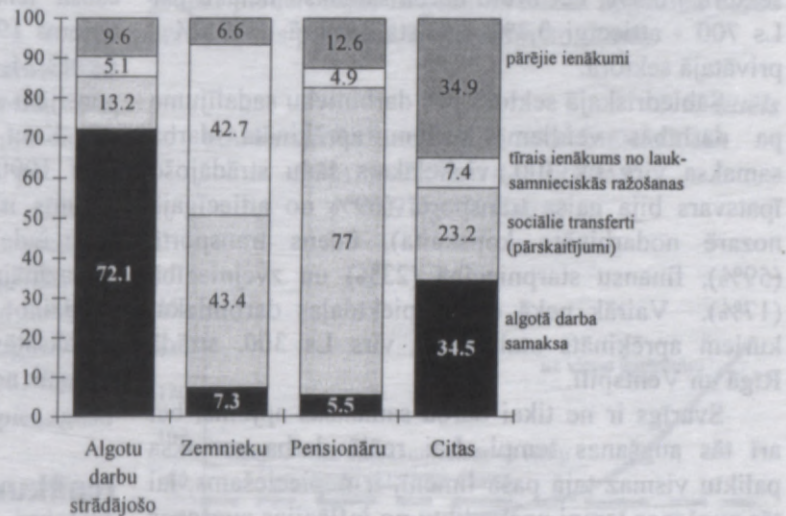
Algotā darba samaksa ir lielākais mājsaimniecības ieņēmumu postenis kā pilsētās, tā laukos, tomēr visaugstākais tās īpatsvars ir algoto darbu strādājošās mājsaimniecībās, kas redzams 5.10. attēlā.

1997.gadā tautsaimniecībā nodarbināto vidējā aprēķinātā bruto darba samaksa bija Ls 120,03, no tās neto darba samaksa - Ls 87,09. Respektīvi, neto darba samaksa veidoja 73% no bruto rādītāja. Valdības noteiktā minimālā darba samaksa 1997.gadā bija Ls 38 mēnesī. Saskaņā ar 1997.gada novembrī veiktās darbinieku uzskaites tautsaimniecībā pēc darba samaksas lieluma, bruto samaksu, mazāku par valdības noteikto minimālo mēnešalgu, saņēma 2,1% no darbinieku kopskaita. Daļa no tiem bija gabaldarba strādnieki, kas nebija izpildījuši izstrādes normas, kā arī tie, kuriem darba samaksa bija zema uzņēmuma ekonomiskā un finansiālā stāvokļa dēļ. Privātajā sektorā strādāja 87% no visiem darbiniekiem, kas saņēma šādu atalgojumu. Šajā sektorā minimālo bruto darba samaksu saņēma 3,7% no nodarbināto kopskaita. Sevišķi daudz tādu strādājošo bija Latgalē. Tā, piemēram, darba samaksu privātajā sektorā, kas mazāka par Ls 38, Rēzeknes rajonā saņēma 33% strādājošo, Daugavpils rajonā - 17%, Ludzas rajonā - 17%.

1997.gada novembrī nedaudz vairāk par pusi strādājošo (57%) aprēķinātā darba alga nepārsniedza Ls 100 mēnesī, kas redzams 5.11. attēlā. Budžeta iestādēs un uzņēmumos darba samaksu līdz Ls 100 mēnesī saņēma 60% strādājošo.

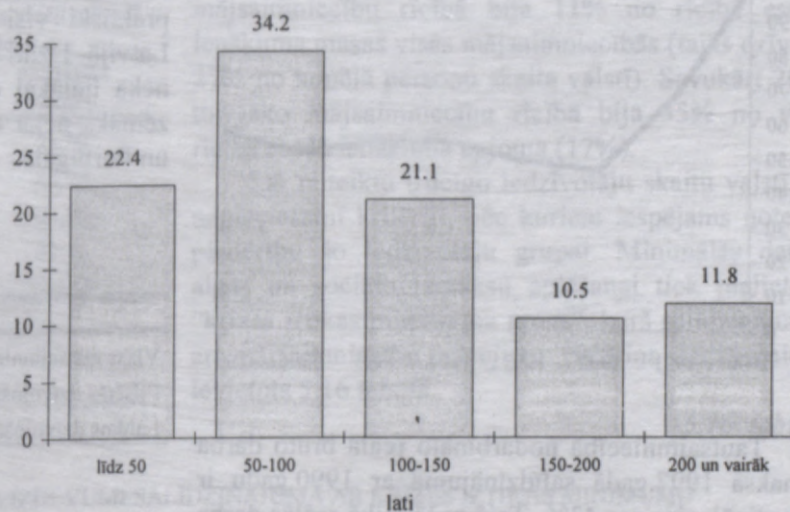
5.10.attēls

RĪCĪBĀ ESOŠĀ IENĀKUMA STRUKTŪRA DAŽĀDU SOCIĀLEKONOMISKO GRUPU MĀJSAIMNIECĪBĀS 1997.gadā (procentos)

5.11. attēls

TAUTSAIMNIECĪBĀ NODARBINĀTO SADALĪJUMS PĒC MĒNEŠA VIDĒJĀS BRUTO DARBA SAMAKSAS 1997.gada novembrī (procentos)

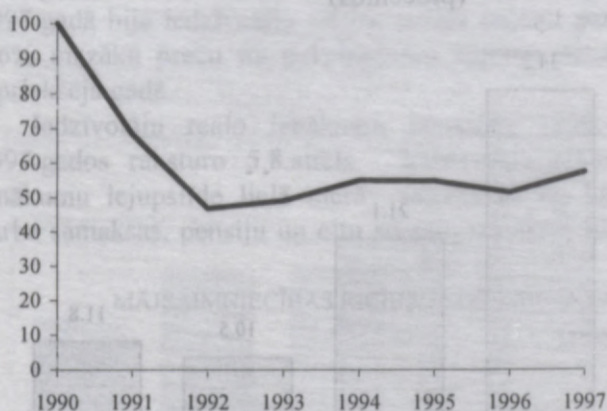
Darbinieku īpatsvars, kuriem 1997.gada novembrī aprēķinātā darba samaksa bija lielāka par Ls 300, veidoja tikai 4,3%, turklāt privātajā sektorā - 5,3%. Tiesa, privātajā sektorā bruto darba samaksu augstāku par Ls 500 saņēma lielāks darbinieku īpatsvars. Ja sabiedriskajā sektorā darba samaksu Ls 500,1-700 saņēma 0,6% strādājošo, tad privātajā sektorā - 0,9%, bet bruto darba samaksu lielāku par Ls 700 - attiecīgi 0,3% - valsts sektorā un 0,6% - privātajā sektorā.

Sabiedriskajā sektorā pēc darbinieku sadalījuma pa darbības veidiem, kuriem aprēķināta darba samaksa virs Ls 300, vislielākais šādu strādājošo īpatsvars bija gaisa transportā (69% no attiecīgajā nozarē nodarbināto kopskaita), ūdens transportā (59%), finansu starpniecībā (23%) un zvejniecībā (17%). Vairāk nekā četras piektdaļas darbinieku, kuriem aprēķināts atalgojums virs Ls 300, strādā Rīgā un Ventspilī.

Svarīgs ir ne tikai darba samaksas apjoms, bet arī tās augšanas tempi. Lai reālā darba samaksa paliktu vismaz tajā pašā līmenī, ir nepieciešams, lai tās augšanas tempi neatpaliktu no inflācijas augšanas tempiem.

5.12.attēls

TAUTSAIMNIECĪBĀ NODARBINĀTO REĀLĀS DARBA SAMAKSAS DINAMIKA (1990=100%)

Tautsaimniecībā nodarbināto reālā bruto darba samaksa 1997.gadā salīdzinājumā ar 1990.gadu ir samazinājusies par 43%. Tajā pašā laikā reālās darba samaksas pieaugums bija novērojams: 1993.-1994.gados, kā arī 1997.gadā. Tā, piemēram, pagājušajā gadā tā pieauga par 3,6%.

Otrs lielākais mājsaimniecību ienākumu postenis ir sociālie transferti jeb pārskaitījumi, kas tiek izmaksāti kā pensijas, stipendijas, dažādi pabalsti no valsts un pašvaldību budžetiem, kā privāta materiāla palīdzība u.tml. Sociālo pārskaitījumu īpatnējais svars mājsaimniecības budžetā vidēji visās mājsaimniecībās veidoja 28,2%

no rīcībā esošā ienākuma. Turklāt tas ir visai dinamiski augošs mājsaimniecību ienākumu postenis, kurš 1997.gadā salīdzinājumā ar 1996.gadu palielinājies par 10,5%, vidēji visiem ienākumiem pieaugot par 7,7%.

Lielāko daļu (83%) no sociālajiem transfertiem veido pensijas, kas kopējā mājsaimniecības rīcībā esošā ienākumā sasniedz 23%. Vidējais pensijas apjoms 1997.gadā bija Ls 42,15, vecuma pensijas - Ls 42,24, invaliditātes - Ls 42,64. Sīkāk dati par pensijām un to lielumu aplūkoti 7.nodaļā.

Kaut gan pensijas pieaugušas gadu no gada, taču 1990.-1997.gados ikmēneša pensijas vidējais lielums ir palielinājies daudz lēnāk nekā patēriņa cenu indekss, kā rezultātā pensionāru pirktspēja ir samazinājusies par 31%. Tomēr 1994.gadā, salīdzinot ar 1993.gadu, un pēdējos divos gados izmaksātās pensijas vidējais apmērs ir audzis straujāk nekā patēriņa cenu indekss.

Ienākumu sadalījums sabiedrībā

Sabiedrības labklājība lielā mērā ir atkarīga no katra tās locekļa ienākumu apjoma. Latvijā iedzīvotāju materiālā noslāņošanās notikusi pārāk strauji. Vienlīdzību ienākumu sadalē raksturo tāds rādītājs kā Džini koeficients (*Gini coefficient*). Tas svārstās no 0 līdz 1. Ja tas ir nulle, tad sabiedrībā pastāv absolūta vienlīdzība, bet ja tas ir 1, tad praktiski visi ienākumi pieder vienam cilvēkam. Latvijā Džini koeficients ir 0,31. Tas ir augstāks nekā lielākai daļai Eiropas Savienības valstu, taču zemāks nekā Grieķijā, Itālijā, Lielbritānijā, Spānijā un Portugālē.

5.13.tabula

DŽINI KOEFICIENTS¹

	1996	1997
Visas mājsaimniecības	0,30	0,31
Pilsētās dzīvojošās mājsaimniecības	0,30	0,31
Laukos dzīvojošās mājsaimniecības	0,27	0,30

¹ Aprēķināts pēc patēriņa izdevumiem uz vienu patērētāja vienību (aprēķinos pielietota OECD pirmā - nemodificētā skala). Aprēķinā izmantoti mājsaimniecību budžetu pētījuma dati.

5.13.tabulas dati liecina, ka nevienlīdzība ienākumu sadalē kaut nedaudz, tomēr pieaugusi. Džini koeficients 1997.gadā ir pieaudzis visos Latvijas reģionos. Zemākais tas bija Latgalē - 0,28. Tas gan nenozīmē, ka tur nabadzība ir mazāk izplatīta. Taisni otrādi - tā ir dziļāka, taču starpība starp augstiem un zemiem ienākumiem šajā novadā ir mazāka.

Lai raksturotu rīcībā esošā ienākuma līmeni dažāda labklājības līmeņa mājsaimniecībās, izmantosim kvintīļu grupas. Tās tiek izveidotas, visas mājsaimniecības sakārtojot augošā secībā pēc rīcībā esošā ienākuma uz vienu tās locekli un pēc tam sadalot piecās vienādās daļās. Katrā no tām ir pārstāvēta viena piektdaļa jeb 20% mājsaimniecību. Ja pirmajā kvintilē ir iekļautas pašas trūcīgākās, tad pēdējā - turīgākās. Savukārt, lai dažāda sastāva mājsaimniecības (tajās ir atšķirīgs pieaugušo un bērnu skaits) būtu salīdzināmas savā starpā, dati ir pārrēķināti uz vienu patērētāja vienību (pieaugušu patērētāju).

Mājsaimniecības rīcībā esošā ienākuma vidējais lielums kvintīļu grupās 1997.gadā redzams 5.14.tabulā.

5.14.tabula

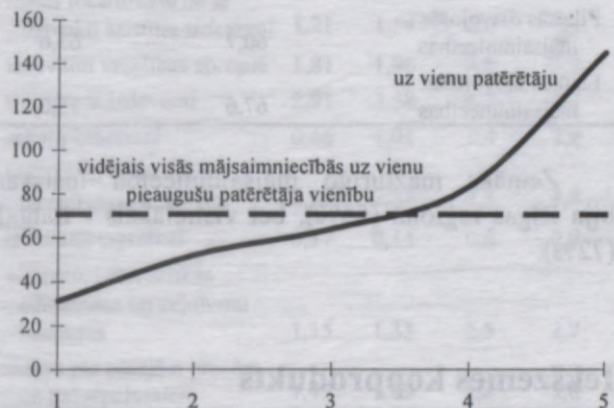
MĀJSAIMNIECĪBAS RĪCĪBĀ ESOŠAIS IENĀKUMS
KVINTĪĻU GRUPĀS
1997.gadā (latos)

	Rīcībā esošais ienākums vidēji mēnesī, rēķinot uz vienu	
	mājsaimniecības locekli	patērētāja vienību
1. kvintile (zemākā)	22,53	31,09
2. kvintile	40,35	52,08
3. kvintile	50,57	63,93
4. kvintile	65,97	83,42
5. kvintile (augstākā)	117,28	145,18

Kā liecina 5.14 tabulas dati, vienai piektdaļai mājsaimniecību vidējie ienākumi bija tikai Ls 22,53 uz mājsaimniecības locekli mēnesī. Turklāt jāņem vērā, ka tajās ir liels bērnu īpatsvars. Pirmajā (trūcīgāko) kvintilē, kurai 1997.gadā varēja pieskaitīt nedaudz vairāk par vienu ceturtdaļu iedzīvotāju, bija 40% no kopējā bērnu skaita valstī. Šai ienākumu grupai piederošajās mājsaimniecībās apgādībā esošo bērnu skaits pārsniedza nodarbināto skaitu.

5.15.attēls

MĀJSAIMNIECĪBAS RĪCĪBĀ ESOŠĀ IENĀKUMA
IZMAIŅAS KVINTĪĻU GRUPĀS
1997.gadā (latos)

Saskaņā ar pētījuma datiem, 20% trūcīgāko mājsaimniecību rīcībā bija 11% no rīcībā esošā ienākuma masas visās mājsaimniecībās (tajās dzīvoja 27% no kopējā personu skaita valstī). Savukārt 20% turīgāko mājsaimniecību rīcībā bija 35% no visa rīcībā esošā ienākuma apjoma (17%).

Lai noteiktu trūcīgo iedzīvotāju skaitu valstī, ir nepieciešami kritēriji, pēc kuriem iespējams noteikt piederību šo iedzīvotāju grupai. Minimālās darba algas un sociālo izmaksu aplēšanai tiek pielietots "krīzes iztikas minimuma grozs", kurš salīdzinājumā ar mājsaimniecību vidējiem patēriņa izdevumiem ievietots 5.16.tabulā.

5.16. tabula

MĀJSAIMNIECĪBAS PATĒRIŅA IZDEVUMI SALĪDZINĀJUMĀ AR KRĪZES IZTIKAS MINIMUMU
(vidēji mēnesī, latos)

	1996	1997
Mājsaimniecības patēriņa izdevumi uz vienu tās locekli	46,93	50,08
Krīzes iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vērtība, rēķinot uz vienu iedzīvotāju (Labklājības ministrijas dati)	52,18	54,50
Patēriņa izdevumi % pret krīzes iztikas minimumu	89,9	91,9

Kā liecina tabulas dati, vidējie mājsaimniecības patēriņa izdevumi 1997.gadā veidoja 92% no krīzes iztikas minimuma. Aprēķini rāda, ka vairāk nekā pusei iedzīvotāju to patēriņa izdevumi ir mazāki par šo normatīvu, kas redzams 5.17. tabulā.

5.17. tabula

MĀJSAIMNIECĪBU UN TAJĀS DZĪVOJOŠO PERSONU SKAITS, KURU PATĒRIŅĀ IZDEVUMI UZ VIENU TĀS LOCEKLI MĒNESĪ IR ZEMĀKI PAR KRĪZES IZTIKAS MINIMUMU 1997.gadā (procentos)

	Mājsaimniecību skaits	Tajās dzīvojošo personu skaits
Visas mājsaimniecības	62,7	68,4
Pilsētās dzīvojošās mājsaimniecības	60,7	65,6
Laukos dzīvojošās mājsaimniecības	67,6	75,0

Zemāks mazu mājsaimniecību īpatsvars bija Rīgas reģionā (55%), bet vislielākais - Latgalē (72%).

Iekšzemes kopprodukts

Sabiedrības bagātības avots ir tās radītais iekšzemes kopprodukts. To aprēķina kā visu ekonomiskās darbības veidu vai institucionālo sektoru kopējās pievienotās vērtības un produktu nodokļu (atskaitot subsīdijas) summu.

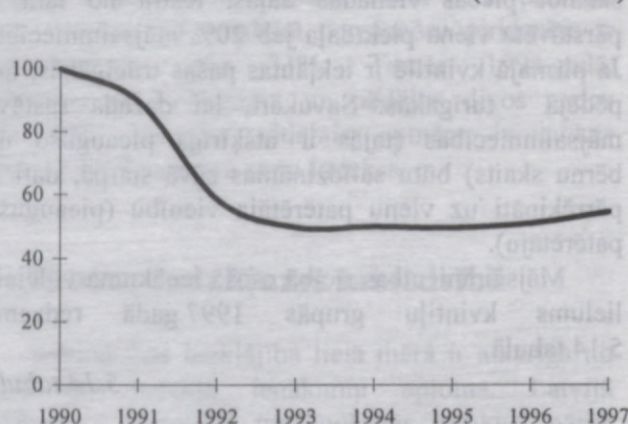
Latvija pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas uzsāka pārejas procesu no centralizēti plānotas ekonomikas uz tirgus orientētu demokrātisku un tiesisku sabiedrību. Taču jāatzīst, ka izcīnītā neatkarība nav automātiski nesusi līdzīgu materiālo uzplaukumu un pārticību. Ekonomisko reformu

sākuma periodā valsts iekšzemes kopprodukts sāka strauji samazināties. 1997.gadā salīdzinājumā ar 1990.gadu tas ir samazinājies par 45%. Respektīvi, samazinājās arī resursi iedzīvotāju materiālo u.c. vajadzību apmierināšanai.

Iekšzemes kopprodukta lejupslīdes tendence tika novērota laika posmā no 1991.līdz 1995.gadam, kas redzams 5.18.attēlā. Tikai, sākot ar 1996.gadu, vērojams iekšzemes kopprodukta pieaugums, kuram jākalpo par pamatu iedzīvotāju dzīves līmeņa augšupejai tuvākajā laikā.

5.18.attēls

IEKŠZEMES KOPPRODUKTA DINAMIKA (1990 = 100)

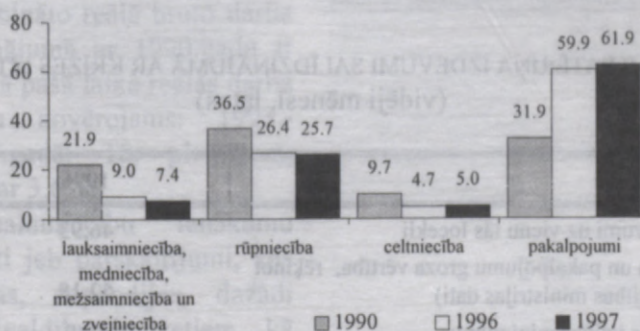

Dinamisks iekšzemes kopprodukta kāpums vērojams 1997.gadā, kad tas pieauga par 6,5%. Pēdējo divu gadu laikā iekšzemes kopprodukts pieaudzis par 10%.

Iekšzemes kopprodukta pieaugumu 1997.gadā lielā mērā sekmēja pakalpojumu sfēras, kā arī apstrādājošās rūpniecības nozaru straujā attīstība, kuru īpatsvars iekšzemes kopproduktā bija attiecīgi 62 un 21%. Salīdzinot ar 1996.gadu, pakalpojumu apjoms pieaudzis par 7,4%. Iekšzemes kopprodukts apstrādājošā rūpniecībā pieaudzis par 7%, būvdarbu apjomi - par 8,2%.

5.19. attēls

IEKŠZEMES KOPPRODUKTS SADALĪJUMĀ PA DARBĪBAS VEIDIEM (% no kopējuma, faktiskajās cenās)

Personīgā patēriņa prioritātes

5.21. tabula

Patēriņa izdevumi un to struktūra ir viens no rādītājiem, kas visai precīzi raksturo ne tikai patēriņa prioritātes, bet arī sabiedrības vajadzību apmierināšanas līmeni. Pie zema patēriņa izdevumu līmeņa, augsts ir izdevumu īpatsvars uzturam, savukārt augsti patēriņa izdevumi ļauj nodrošināt daudzpusīgu patēriņa vajadzību apmierināšanu, samērā nelielu to izdevumu daļu atvēlot uzturam.

Mūsdienu statistika uzskata par pierādītu, ka zemu dzīves standartu raksturo augsts pārtikas izdevumu īpatsvars - augstāks par 40 - 50% no patēriņa izdevumu kopsummas. Ja attīstītās pasaules valstīs pārtikas izdevumi veido ap 20 - 30% no mājsaimniecības patēriņa izdevumiem, tad kā rāda mājsaimniecību pētījumu dati, mūsu valstī 1997.gadā izdevumi uzturam veidoja 48% no visiem patēriņa izdevumiem. Tas liecina par zemu dzīves līmeni.

Saskaņā ar mājsaimniecības budžetu pētījuma datiem, 1997.gadā patēriņa izdevumu lielums bija Ls 50,08 vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī. Pilsētās dzīvojošiem patēriņa izdevumi sasniedza Ls 52,53, turpretī laukos - Ls 44,27, kas veido 84% no pilsētnieku patēriņa izdevumu apjoma.

Atšķirīgs patēriņa izdevumu līmenis ir dažāda labklājības līmeņa mājsaimniecībās (5.20.tabula) Lai to raksturotu, izmantosim kvintīļu grupas un pārreķinātus datus uz patērētāja vienību (vienu pieaugušu patērētāju).

5.20.tabula

PATĒRIŅĀ IZDEVUMU LĪMENIS KVINTĪĻU GRUPĀS,
(vidēji mēnesī uz vienu patērētāju, latos)

	1997	procentos pret vidējo līmeni
1. kvintīle (zemākā)	28,36	44,7
2. kvintīle	45,96	72,4
3. kvintīle	58,76	92,6
4. kvintīle	76,49	120,5
5. kvintīle (augstākā)	133,68	210,6

Latvijā patēriņa izdevumu struktūra ir visai deformēta. Mājsaimniecību budžetos lielā mērā dominē pirmās nepieciešamības izdevumi - tādi kā izdevumi uzturam, dzīvokļa uzturēšanas izmaksu segšanai, transportam - kuri vidēji veido 70,5% no mājsaimniecības patēriņa izdevumiem, par ko liecina 5.21.tabula.

PATĒRIŅĀ IZDEVUMU STRUKTŪRA
(vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī)

	Ls (kopā naudā un natūrā)		Procentos	
	1996	1997	1996	1997
Patēriņa izdevumi	46,93	50,08	100	100
no tiem:				
izdevumi uzturam ¹	24,51	24,04	52,2	48,0
apģērbu un apavu iegāde	2,74	2,93	5,8	5,8
namīpašuma un dzīvokļa uzturēšanas izmaksas	6,88	7,70	14,7	15,4
mājas iekārtošana un ar dzīvokli saistītie izdevumi	1,21	1,54	2,6	3,1
izdevumi veselības aprūpei	1,81	1,96	3,8	3,9
transporta izdevumi	2,91	3,58	6,2	7,1
sakaru izdevumi	0,66	1,01	1,4	2,0
atpūtas un brīvā laika pavadīšanas izdevumi	2,01	2,38	4,3	4,8
izdevumi izglītībai	0,37	0,44	0,8	0,9
viesnīcu, sabiedriskās ēdināšanas un ceļojumu izmaksas	1,15	1,33	2,5	2,7
maksa par pārējām precēm un pakalpojumiem	1,49	1,89	3,2	3,8

Saskaņā ar augstākievietotās tabulas datiem, patēriņa prioritātes ir iespējams sakārtot šādā secībā:

1. Izdevumi uzturam
2. Namīpašuma un dzīvokļa uzturēšanas izmaksas
3. Transporta izdevumi
4. Apģērbu un apavu iegāde
5. Atpūtas un brīvā laika pavadīšanas izdevumi

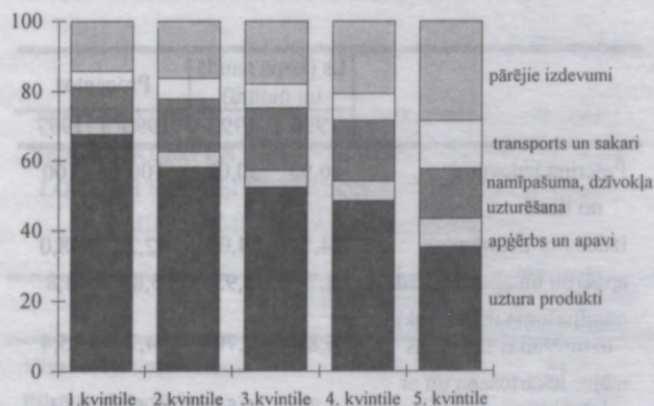
Sevišķi augsts izdevumu īpatsvars uzturam ir laukos - 60% (pilsētās - 44%), kas lielā mērā saistīts ar savā saimniecībā ražoto lauksaimniecības produktu patēriņu. Turklāt tajos ievērojamu daļu veido izdevumi natūrā, t.i., materiālie labumi un pakalpojumi, kas iegūti no lauksaimnieciskās ražošanas, cita veida pašsagādēm, kā arī bezmaksas palīdzība no dažādām institūcijām. Patēriņa izdevumu īpatsvars natūrā mājsaimniecību patēriņa izdevumos 1997.gadā veidoja 15%, bet lauku mājsaimniecībās - gandrīz trešo daļu (29%).

Pieaugot ienākumu līmenim, izdevumu īpatsvars uzturam samazinās, bet visaugstākais tas ir mazturīgajās mājsaimniecībās (5.22.attēls).

¹ Neieskaitot datus par sabiedrisko ēdināšanu, kuri ietilpst grupā "viesnīcu, sabiedriskās ēdināšanas un ceļojumu izmaksas".

5.22.attēls

PATĒRIŅA IZDEVUMU STRUKTŪRA KVINTIĻU GRUPĀS
1997.gadā (procentos)

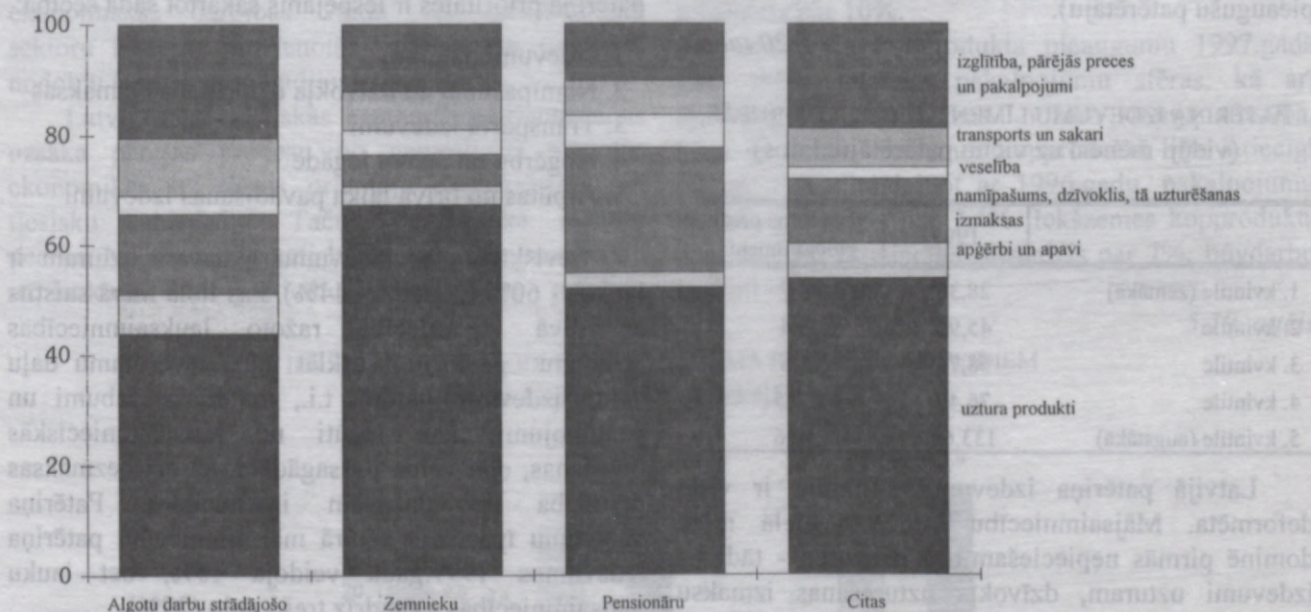
1997.gadā 1. (zemākajā) kvintiļu grupā vidēji mēnesī uz vienu ekvivalento (pieaugušo) patērētāju uztura produktiem tika tērēti ap Ls 19 jeb apmēram 63 santīmi dienā, kas pārsniedza divas trešdaļas (67%) no šo mājsaimniecību patēriņa izdevumiem. Tajā pašā laikā augstākajā kvintīlē šis rādītājs bija Ls 46, kas veidoja tikai 35% no viņu patēriņa

izdevumiem. Mazturīgās mājsaimniecības ievērojami mazāk bija spējūšas atlicināt līdzekļu no sava budžeta dzīvokļa uzturēšanas izmaksu segšanai. Sevišķi zemi tie bija pirmajā (zemākajā) kvintīlē - 10%. Uzturam, apģērbiem un apaviem iegādei, dzīvokļa uzturēšanas izmaksu segšanai zemākās kvintīles mājsaimniecības izmantoja 81% no to patēriņa izdevumiem (augstākajā kvintīlē - 57%). Ņemot vērā, ka zemākajā kvintīlē ir augsts bērnu īpatsvars līdz 16 gadiem, zemi ir izdevumi veselībai un izglītībai. Tā pagājušajā gadā 1.kvintīles mājsaimniecības vidēji uz vienu patērētāju vienību mēnesī varēja atļauties tērēt veselībai 68 santīmus, izglītībai - 27 santīmus, turpretī augstākās kvintīles mājsaimniecībās šie izdevumi bija attiecīgi 8,3 un 4,1 reizes lielāki.

Patēriņa izdevumu apjoms un to struktūra ir atšķirīga dažādās mājsaimniecību sociālekonomiskajās grupās, kuras nosaka pēc tās galvenā pelnītāja. Vislielākie patēriņa izdevumi ir algoto darbu strādājošo mājsaimniecībās, turpretī zemāki par vidējo - zemnieku un pensionāru mājsaimniecībās, kā arī mājsaimniecībās bez patstāvīgiem iztikas līdzekļiem (5.23.attēls).

5.23. attēls

MĀJSAIMNIECĪBAS PATĒRIŅA IZDEVUMU STRUKTŪRA SOCIĀLEKONOMISKAJĀS GRUPĀS
1997.gadā (naudā un natūrā, procentos)

Patēriņa prioritātes ir samērā līdzīgas visu sociālo tipu mājsaimniecībās. Taču ir novērojamas arī atšķirības. Piemēram, pensionāru mājsaimniecībās trešā prioritāte (pēc uztura un dzīvokļa uzturēšanas izmaksām) ir izdevumi veselības aprūpei un tas ir saprotams. Pensionāru mājsaimniecībās tāpat salīdzinoši augsts ir namīpašuma un dzīvokļa uzturēšanas izmaksu īpatsvars. Tas izskaidrojams gan ar samērā lielo dzīvojamo platību, rēķinot uz vienu mājsaimniecības locekli, gan ar to, ka pensionāri regulāri veic šos maksājumus, pat tad, ja citām vajadzībām līdzekļu nepietiek. Tā, piemēram, kopējā platība uz vienu pensionāru, kas dzīvo īrētā dzīvoklī, pēc pētījuma datiem, 1997.gadā bija par trešdaļu (par 37%) lielāka, nekā vidēji visās mājsaimniecībās, kuras dzīvo analoga tipa dzīvokļos. Rezultātā šīs mājsaimniecības pēc dzīvokļa uzturēšanas izmaksu nokārtošanas nokļūst grūtākā materiālā stāvoklī.

Atšķirīgs patēriņa izdevumu sastāvs ir dažādu demogrāfisko grupu mājsaimniecībās. Vieninieku un laulāto pāru mājsaimniecībās bez bērniem (tajās augsts ir pensionāru īpatsvars) vislielākie tēriņi gan absolūti, gan relatīvi tika atvēlēti pašam nepieciešamākajam - uztura produktu iegādei (49 - 51% no patēriņa izdevumiem), dzīvokļa īres un komunālo maksājumu segšanai (17 - 19%), kā arī veselības aprūpei (ap 5%) un transportam (5 - 6%). Mājsaimniecībās ar bērniem relatīvi lielāki ir izdevumi apģērbiem un apavu iegādei, jo šajās grupās ir samērā jaunas ģimenes, tām nav tik lielu apavu un apģērbiem rezervju kā vecākajām ģimenēm. Diemžēl absolūtā izteiksmē arī šie līdzekļi ir nelieli. Tā 1997.gadā mājsaimniecības, kurās dzīvo bērni līdz 16 gadu vecumam ar vienu vai abiem vecākiem, varēja atļauties šim nolūkam tērēt tikai ap Ls 3 - 4 vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī.

Uztura produktu patēriņš

1997.gadā kā pilsētās, tā laukos nedaudz ir samazinājušies mājsaimniecību izdevumi pārtikas produktu iegādei. Izdevumu uzturam īpatsvara samazināšanās pati par sevi būtu pozitīva tendence, ja tai nesekotu šo izdevumu absolūtā apjoma samazināšanās. Izdevumi uzturam 1997.gadā salīdzinājumā ar 1996.gadu (faktiskajās cenās) samazinājās par 1,9%. Šī parādība saistīta ar mājsaimniecību zemo pirktspēju, kā arī dzīvokļa uzturēšanas izmaksu, transporta un sakaru pakalpojumu tarifu pieaugumu, cenu celšanos apģērbiem un apaviem, kā arī citām pirmās nepieciešamības precēm un pakalpojumiem.

Vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī 1997.gadā pilsētnieks uzturam (naudā un natūrā) tērēja Ls 23,08, laucinieks - Ls 26,33. Laukos pārtikas izdevumi absolūtā izteiksmē ir lielāki tādēļ, ka tajos ieskaita pašražoto savam patēriņam izlietoto produktu vērtību. Pašražotie produkti lauku iedzīvotājiem ir samērā pieejamāki, jo neprasa izlietot trūkstošo skaidro naudu. Taču arī tiem ir tendence samazināties (1997.gadā salīdzinājumā ar 1996.gadu - par 9,1%). Tai pašā laikā pieaug lauku mājsaimniecību izdevumi, kas izlietoti pārtikas preču pirksanai. Tie faktiskajās cenās 1997.gadā, salīdzinot ar 1996.gadu, ir pieauguši par 3,2%.

Visvairāk mājsaimniecības joprojām tērē gaļas un gaļas produktu (24% no uztura izdevumiem), piena un piena produktu (17%), maizes un labības izstrādājumu (16%), kā arī dārzeņu (11%) iegādei. Lielākas pārtikas produktu iegādes atšķirības ir vērojamas, salīdzinot zemākās un augstākās mājsaimniecību ienākumu grupas.

Trūcīgākajās mājsaimniecībās gandrīz 55% no visiem izdevumiem pārtikai veido izdevumi tādu salīdzinoši lētāku produktu, kā maizes un labības izstrādājumu, piena produktu un olu, dārzeņu un kartupeļu iegādei (vidēji visās mājsaimniecībās - 49,7%).

5.24.tabula

SVARĪGĀKO PĀRTIKAS PRODUKTU PATĒRIŅŠ
(vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī, kg)

	1996	1997
Maize un labības izstrādājumi (pārrēķināti miltos)	7,19	6,87
Gaļa un gaļas produkti (pārrēķināti svaigā gaļā)	4,78	4,70
Zivis un zivju produkti (pārrēķināti svaigās zivīs)	1,35	1,23
Piens un piena produkti (pārrēķināti pienā)	25,94	24,22
Taukvielas ¹	1,27	1,27
Olas (ieskaitot izlietotās pārtikas izstrādājumos), gab.	16	16
Augļi un ogas (pārrēķināti svaigos augļos un ogās)	3,67	4,45
Dārzeņi (pārrēķināti svaigos dārzeņos)	8,06	8,59
Kartupeļi	12,63	11,96
Cukurs (ieskaitot izlietoto pārtikas izstrādājumos)	2,74	2,33

¹ Ieskaitot sviestu, margarīnu, augu eļļu, speķi u.c.

Kā rāda 5.24. tabulas dati, 1997.gadā salīdzinājumā ar 1996.gadu gan pilsētās, gan laukos nedaudz samazinājies svarīgāko pārtikas produktu patēriņš. Visvairāk krities cukura patēriņš (ieskaitot izlietoto konditorejas izstrādājumos) - par 15%, zivju un zivju produktu - par 8,9%, piena un piena produktu - par 6,6%, maizes un labības produktu patēriņš - par 4,5%. Nedaudz mazāk - par 1,7% samazinājies gaļas produktu patēriņš. Faktiski palielinājies ir tikai dārzeņu, augļu patēriņš, bet olu un taukvielu - palicis nemainīgs. Respektīvi, pieaudzis ir to uztura produktu patēriņš, kuru cenas samazinājušās, bet krities produktu patēriņš, kuru cenas cēlušās.

Uzturs ir tas, kas lielā mērā nosaka cilvēka attīstību, darbaspējas un veselību. Tāpēc ir svarīgi, lai tas būtu pilnvērtīgs, saturētu noteiktu enerģijas daudzumu un nepieciešamās uzturvielas. Pēdējo divu gadu laikā līdz ar pārtikas produktu patēriņa samazināšanos kā pilsētās, tā laukos nedaudz samazinājās arī dienas uzturdevas kaloritāte (pilsētās - par 2,6%, laukos - par 2,3%), kā arī olbaltumvielu, tauku un oglehidrātu daudzums. 1997.gadā pilsētās vidēji uz mājsaimniecības locekli dienas uzturdevas kaloritāte¹ bija zemāka (2303 kkal) nekā laukos

(2738 kkal), kas izskaidrojams ar to, ka laucinieku ēdienkartē ir vairāk ar taukvielām un oglehidrātiem bagātu produktu.

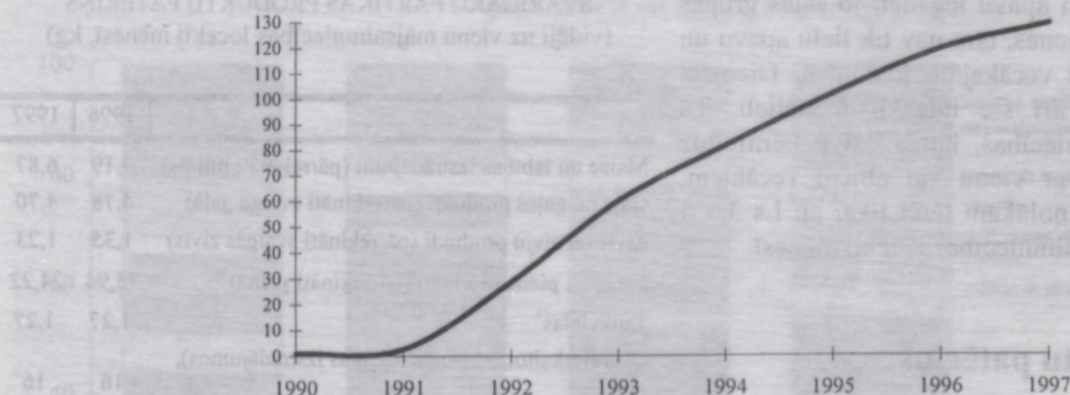
Cenas un pirktpēja

Cenu faktoram ir liela ietekme uz ģimenes budžetu. Pieaugot cenām, parasti samazinās mājsaimniecību pirktpēja. 1997.gadā mājsaimniecību patēriņa izdevumi, rēķinot uz vienu tās locekli, pieauga par 6,7%. Pie nemainīga cenu līmeņa tas ir nenoliedzami labs rādītājs. Taču inflācija jeb patēriņa cenu vidējais pieaugums 1997.gadā bija 8,4%, tātad apsteidza patēriņa izdevumu pieaugumu. Rezultātā mājsaimniecību patēriņa izdevumi salīdzināmās cenās ir nevis pieauguši, bet samazinājušies (par 1,6%).

Ekonomisko reformu sākumā Latvijā bija raksturīgs ļoti augsts patēriņa cenu kāpums. Visaugstākā inflācija bija 1992.gadā (5.25.attēls), kad patēriņa cenas pieauga 10,5 reizes. Zemākais cenu pieaugums bija 1997.gadā.

5.25. attēls

PATĒRIŅA CENU DINAMIKA
(1991 IV = 100%)

¹ Neieskaitot alkoholiskos dzērienos

5.26.tabula

Patēriņa cenu pieaugums nav bijis viendabīgs. Lēnāks tas ir bijis pārtikas precēm, bet visaugstākais - pakalpojumiem (5.26. tabula).

PATĒRIŅA CENU INDEKSI
(procentos pret iepriekšējo gadu)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Patēriņa cenu indeksi	272	1051	209	136	125	118	108
Tai skaitā :							
visas preces	280	796	189	134	121	115	107
No tām :							
pārtikas preces (ieskaitot alkoholiskos dzērienus un tabaku)	276	861	190	132	118	113	103
nepārtikas preces	284	752	188	137	131	122	111
pakalpojumi	221	2824	340	141	137	124	116

Pārtikas preču cenu pieaugumu bremzē iedzīvotāju zemā pirktspēja un lielā konkurence patēriņa tirgū, iespēja izvēlēties preces atbilstošas ienākumu līmenim. Citāda aina ir ar pakalpojumiem. Lielākā ietekme uz patēriņa cenu kāpumu valstī ir enerģijas un ūdensapgādes, dzīvokļu īres un komunālo maksājumu, transporta un telekomunikāciju tarifiem, kas atspoguļots 5.27.tabulā.

Cenu pieauguma ietekmē samazinās to preču daudzums, ko var iegādāties par vienu un to pašu naudas daudzumu (5.28.attēls).

Cenu pieaugums iespaido visus iedzīvotājus, taču smagākās sekas izjūt sociāli neaizsargāto iedzīvotāju grupas, kuru pirktspēja ir zema. Augstāka par vidējo pirktspēju tā ir algoto darbu strādājošās mājsaimniecībās, zemāka - nepilnās ģimenēs, kā arī pensionāru ģimenēs, par ko liecina 5.29.tabula.

PATĒRIŅA GRUPU CENU IZMAIŅAS
(procentos pret iepriekšējo gadu)

	1994	1995	1996	1997
Kopindekss	136	125	118	108
Uztura produkti	133	116	112	103
Alkoholiskie dzērieni un tabaka	117	130	116	107
Apģērbs un apavi	136	130	124	116
Dzīvokļa īre, ūdens, elektrība un apkure	131	136	127	115
Mājas iekārtošana un uzturēšana	123	118	117	110
Veselības aprūpe	187	139	122	104
Transports	128	125	122	115
Sakari	125	161	139	136
Atpūta un kultūra	167	151	122	107
Izglītība	125	139	117	111
Viesnīcas, sabiedriskā ēdināšana	176	131	115	107
Pārējās preces un pakalpojumi	153	134	110	114

5.27.tabula

5.28. attēls

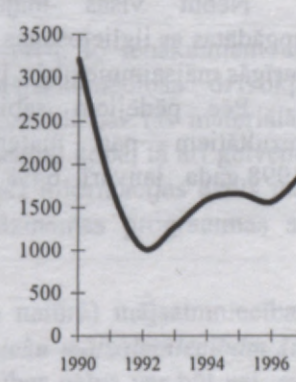
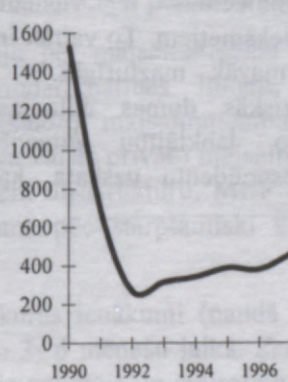
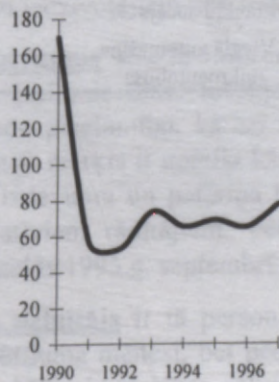
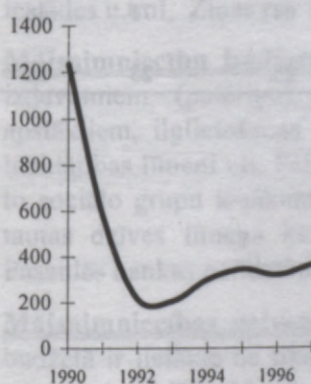
PREČU DAUDZUMS, KO VAR NOPIRKT PAR VIDĒJO MĒNEŠA BRUTO ALGU TAUTSAIMNIECĪBĀ

RUDZU-KVIEŠU MAIZE, kg

SVAIGA LIELOPU GAĻA (1.šķira), kg

PASTERIZĒTS PIENS (2.5%), l

OLAS, gab.

PRODUKTU DAUDZUMS, KO VAR NOPIRKT PAR KATRA EKVALENTĀ PATĒRĒTĀJA RĪCĪBĀ ESOŠO IENĀKUMU
1997.gadā (vidēji mēnesī)

	Vidēji visās mājsaim- niecībās	Mājsaimniecības tips				
		Algoto darbu strādājošā	Pensionāra	Vieninieka	Nepilna ģimene	Laulāts pāris ar bērniem līdz 16 gadu vecumam
Kviešu milti, kg	163	178	142	196	138	152
Kviešu maize, kg	107	117	93	128	90	100
Liellopu gaļa, kg	36	39	31	43	30	34
Piens, litri	252	276	220	303	213	235
Sviests, kg	28	31	25	34	24	26
Olas, gab.	924	1010	806	1111	780	862

Ilglietošanas priekšmeti mājsaimniecībā

Ilglietošanas priekšmetu skaits mājsaimniecībā ir svarīgs materiālās labklājības rādītājs, kas ļauj raksturot mājsaimniecības locekļu sadzīves komforta līmeni, izglītošanās un kultūras vajadzību apmierināšanu, kā arī brīvā laika pavadīšanas iespējas. Gandrīz par neatņemamu katras mājsaimniecības sadzīves sastāvdaļu kļuvi televīzori, ledusskapji, veļas mazgājamās mašīnas. Vidēji katrai ceturtajai mājsaimniecībai ir auto, pie tam laukos - gandrīz katrai trešajai mājsaimniecībai. Kā rāda 5.30. attēls, pilsētu iedzīvotāji ir labāk nodrošināti ar dzīvei un komfortam tik nepieciešamām precēm.

1997.gadā nedaudz pieaudzis tādu mūsdienīgu ilglietošanas priekšmetu skaits mājsaimniecībās, kā krāsu televizori, videomagnetofoni, kompaktdisku atskaņotāji, fotoaparāti, veļas mazgājamās mašīnas, vieglās automašīnas un mikroautobusi. Savukārt krities melnbalto televizoru, magnetofonu, skaņu plašu atskaņotāju, radiouztvērēju, diapozitīvu projektoru skaits mājsaimniecībās, kas pašlaik nav populāri ne no tehniskā, ne no ekspluatācijas viedokļa.

Nebūt visas mājsaimniecības ir vienādi apgādātas ar ilglietošanas priekšmetiem. To vairāk ir turīgās mājsaimniecībās, bet mazāk - mazturīgās.

Pēc pēdējiem sabiedriskās domas aptaujas rezultātiem par materiālo labklājību ģimenē 1998.gada janvārī 64% respondentu uzskata, ka

pašlaik nav piemērotākais laiks veikt lielus pirkumus. Tā, piemēram, tuvāko divu gadu laikā automašīnas iegādi atzīst par iespējamu tikai 4,1% mājsaimniecību, tai pat laikā 76% respondentu šāda iespējamība ir ļoti maza vai nav nekādas. Uz jautājumu, vai tuvāko divu gadu laikā plāno pirkt vai būvēt māju, tikai 3,7% mājsaimniecību atbildēja apstiprinoši.

5.30. attēls

KULTŪRAS UN SADZĪVES PRIEKŠMETU SKAITS
PILSĒTU UN LAUKU MĀJSAIMNIECĪBĀS 1997.gadā
(uz 100 mājsaimniecībām)

	Visās mājsaimniecībās	Tajā skaitā	
		pilsētās	laukos
Krāsu televizors	74	80	59
Videomagnetofons	16	19	8
Magnetofons (pleijers)	33	37	24
Radiouztvērējs	59	57	66
Fotoaparāts	33	38	21
Ledusskapis	92	94	86
Veļas mazgājamā mašīna	74	74	73
Šujmašīna	56	58	49
Putekļu sūcējs	64	71	46
Vieglā automašīna, mikroautobuss	25	23	28

DATU AVOTI

Mājsaimniecību budžetu pētījums
 Centrālās statistikas pārvaldes statistiskie pārskati
 Patērētāju konfidences pētījums

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Bruto darba samaksa sastāv no atlīdzības par darba rezultātiem, mēneša algas par nostrādāto laiku vai veikto darba apjomu, ikgadējā un papildus atvaļinājuma apmaksas, dažādām piemaksām, sociālā nodokļa, ko maksā strādājošie, un ienākuma nodokļa summas.

Deciļu un kvintīļu grupas ir viena no statistikas metodēm, kas ļauj salīdzināt dažāda ienākuma un patēriņa līmeņa mājsaimniecības.

Deciļu un kvintīļu grupu aprēķinos visas mājsaimniecības tiek sakārtotas pieaugošā kārtībā, piemēram, pēc ienākuma uz mājsaimniecības locekli. Pēc tam tās sadala vienāda lieluma grupās. Tā deciļu grupējumos katrā decilē ir pārstāvēta viena desmitdaļa mājsaimniecību, kvintilē - viena piektdaļa. Pirmajā decilē ir pārstāvētas pašas trūcīgākās mājsaimniecības. Katrā nākošā decilē ienākumu līmenis ir augstāks par iepriekšējo, bet desmitajā - tas ir pats augstākais.

Iekšzemes kopprodukts aprēķināts kā visu ekonomiskās darbības veidu vai institucionālo sektoru pievienotās bruto vērtības (bāzes cenās) un produktu nodokļu (atskaitot subsīdijas) summa. Pievienotā bruto vērtība iegūta, atskaitot no preču un pakalpojumu izlaides vērtības starppatēriņu. Starppatēriņu veido ražošanā izlietoto pirktu preču un pakalpojumu vērtība. Produktu nodokļi, ko pieskaita pievienotajai bruto vērtībai, ir nodokļi, ko maksā produkcijas realizācijas brīdī - apgrozījuma, muitas un akcīzes nodoklis.

Ienākumi natūrā ir materiālie labumi, kas personīgā patēriņa vajadzībām iegūti no lauku piemājas saimniecības, cita veida pašsagādēm, bez maksas saņemto preču un pakalpojumu vērtība, ko mājsaimniecība saņēmusi no citām mājsaimniecībām, bezmaksas vai daļēji apmaksāto materiālo labumu un pakalpojumu vērtība, kurus tā saņēmusi no darba vietas, sociālās, humānās palīdzības veidā u.tml.

Krīzes iztikas minimuma preču un pakalpojumu grozs nodrošina iztikas minimuma līmeni, kurš paredz tikai pašu nepieciešamāko vajadzību apmierināšanu ekonomiskās krīzes apstākļos. Tā aprēķinus veic Labklājības ministrija. Atšķirībā no pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza tajā nav iekļautas ilgtermiņa lietošanas preces. Iztikas minimumu aprēķinos netiek iekļauts ienākuma un sociālais nodoklis.

Mājsaimniecība ir persona vai personu grupa, ko saista radniecība vai citas personiskas attiecības, kam ir kopēji izdevumi uzturam, un kas mitinās vienā dzīvojamā vienībā (mājā, dzīvoklī u.tml.), kuras uzturēšanu sedz kopīgi. **Pētījumā netiek iekļautas kolektīvās mājsaimniecības.** Pie tām pieder veco ļaužu pansionāti, bērnu invalīdu internāti, studentu kopmītnes, viesnīcas, kazarmas, slimnīcas, sanatorijas, brīvības atņemšanas iestādes u.tml. Ziņas par šiem iedzīvotājiem tiek iegūtas ar speciālu pētījumu palīdzību.

Mājsaimniecību budžetu pētījums sniedz informāciju par mājsaimniecību sastāvu, to ienākumiem un izdevumiem (patēriņu), mājsaimniecības locekļu nodarbinātības līmeni, mājsaimniecības dzīvokļa apstākļiem, ilglietošanas preču pieejamību, kā arī noskaidrot mājsaimniecību viedokli par tās materiālās labklājības līmeni utt. Pētījuma mērķis ir noteikt kā visu valsts privāto mājsaimniecību kopā, tā arī galveno to sociālo grupu ienākumu, izdevumu un patēriņa līmeni un struktūru. MBP ir arī informācijas avots par tautas dzīves līmeņa kvalitatīviem rādītājiem. Pētījums pēc starptautiski salīdzināmas programmas ar Pasaules bankas palīdzību uzsākts 1995.g. septembrī.

Mājsaimniecības galvenais pelnītājs ir tā persona, kuras ienākumi (naudā un natūrā) mājsaimniecības budžetā ir lielākie ne tikai pētījuma mēnesī, bet pēdējo 3- 6 mēnešu laikā. *Zemnieku mājsaimniecībām šis periods ir pēdējie 12 mēneši.* Mājsaimniecības galvenais pelnītājs un mājsaimniecības galva var būt vai arī var nebūt viena un tā pati persona.

Mājsaimniecību rīcībā esošais ienākums (neto ienākums) ir ienākumu summas naudā un natūrā, kuras mājsaimniecība saņēmusi pēc nodokļu u.c. obligāto maksājumu nokārtošanas un var tikt izmantotas patēriņam, uzkrājumu veidošanai un citām vajadzībām. Tas sastāv no algota darba samaksas, citiem ienākumiem par darbu, sociālā rakstura izmaksām, "tūrā ienākuma" (ienākumi pēc izmaksu ražošanas vajadzībām atskaitīšanas; paredzēti mājsaimniecības vajadzību apmierināšanai un tās uzkrājumu veidošanai) no uzņēmējdarbības, rūpala vai lauksaimnieciskās ražošanas u.c. ienākumiem (dāvanas, saņemtie alimenti, ienākumi no mantu pārdošanas u.tml.).

Mājsaimniecību sociāli ekonomiskās grupas ir izveidotas, lai apkopotu datus par grupām, kas pārstāv sabiedrībā izplatītus mājsaimniecību tipus. Mājsaimniecības piederību pie vienas vai otras grupas nosaka pēc galvenā pelnītāja (iztikas līdzekļu avota).

Neto darba samaksa sastāv no darba samaksas bez nodokļiem.

Patērētāja konfidences pētījums Latvijā notiek kopš 1993.gada. Pētījums balstās uz aptaujāto ģimeņu sniegto ģimenes materiālās labklājības un valsts ekonomiskās situācijas vērtējumu par pēdējiem 12 mēnešiem, kā arī tās izmaiņu novērtējumu tuvākajiem 12 mēnešiem.

Patērētāja vienība ieb pieaugušais patērētājs. Pārreķinot datus uz pieaugušo patērētāju izmantota Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) ekvivalences skala: pirmais pieaugušais mājsaimniecības loceklis tiek pielīdzināts 1.0, katrs nākošais - 0.7, bet bērni vecumā līdz 14 gadiem - 0.5 patērētāju vienībām.

Patēriņa cenu indekss (PCI) atspoguļo patēriņa preču un pakalpojumu atlases fiksēta kopuma (patēriņa groza) vērtības izmaiņu pārskata periodā attiecībā pret bāzes periodu.

Saskaņā ar starptautiski atzītu metodiku ir izveidots fiksēts preču un pakalpojumu "grozs", kura cenas tiek regulāri katru mēnesi novērotas un reģistrētas. 1998.gadā PCI grozā ir 397 preces un pakalpojumi, kam regulāri tiek reģistrētas cenas. Ikmēneša cenu un tarifu reģistrācija tiek veikta 15 rajonos un pilsētās, tiek apsekoti dažādu īpašuma un saimniekošanas formu tirdzniecības un maksas pakalpojumu objekti - ap 1530 veikali, ēdnīcas, restorāni, tirgus, darbnīcas u.tml.

Lai nodrošinātu to, ka preces un pakalpojumi, par kuriem ģimenes maksā lielāku summu no saviem kopējiem izdevumiem, attiecīgi ietekmētu kopējo PCI lielumu, tiek rēķināti *svari*, kas ir katras atsevišķas preces izdevumu proporcija no kopējiem mājsaimniecību izdevumiem.

Atbilstoši pārmaiņām iedzīvotāju mājsaimniecību izdevumu struktūrā un saskaņā ar starptautiski atzītu metodiku, VSK Cenu statistikas departaments PCI svarus regulāri pārskata. Ar š.g. janvāri PCI aprēķinos ir ieviesti svāri, kas balstās uz jaunāko informāciju par iedzīvotāju mājsaimniecību patēriņa izdevumiem laikā no 1996.gada IV ceturkšņa līdz 1997.gada III ceturksnim ieskaitot.

Pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu grozs ir preču un pakalpojumu apjoms, kas nodrošina sabiedrībā pieņemto *minimālā patēriņa* līmeni. Tā lietiskais saturs apstiprināts ar Ministru Padomes 1991.g. 8. aprīļa lēmumu Nr. 95, bet groza vērtību katru mēnesi aprēķina *Centrālā statistikas pārvalde*.

Sociālie transferti (pārskatījumi) sastāv no naudas summām, kas saņemtas pensiju, stipendiju, sociālas apdrošināšanas un nodrošināšanas, pašvaldību sociālās palīdzības pabalstu veidā, kā arī materiālās palīdzības (naudā un natūrā), kuru piešķir pašvaldības, humānās un sociālās palīdzības institūcijas, saņemtiem alimentiem, materiālās palīdzības no darba vietas u.tml.

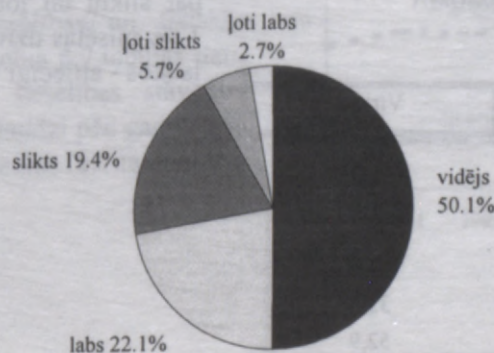
Tiro ienākumu lauksaimniecībā, privātā biznesā veido starpība starp ienākumiem (naudā un natūrā), kas saņemti no savā lauku saimniecībā ražotās produkcijas pārdošanas, izlietošanas mājsaimniecības patēriņa vajadzībām un izdevumiem (naudā un natūrā), kas izlietoti produkcijas ražošanas vajadzībām, nomaksātiem nodokļiem u.c. obligātiem maksājumiem.

Nodaļu IENĀKUMI UN PATĒRIŅŠ sagatavoja *Dzīves līmeņa un mājsaimniecību budžetu statistikas daļa*.
Kontakttelefons informācijai 7 366 998 Lidija Spārīte.

6. VESELĪBA

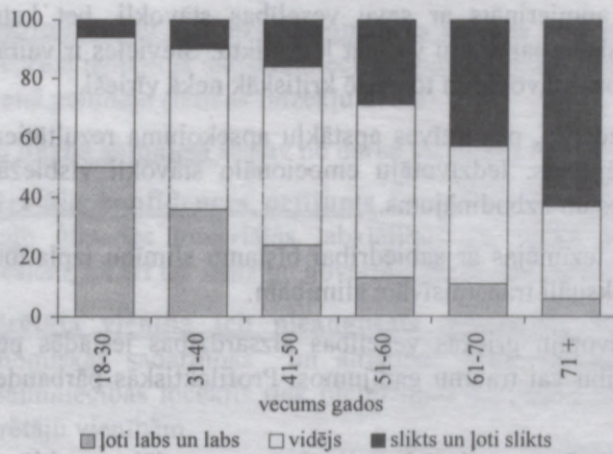
Iedzīvotāju veselības stāvoklis	Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem, vidēji katrs otrais Latvijas pieaugušais iedzīvotājs ir apmierināts ar savu veselības stāvokli, bet katrs ceturtais - savu veselību uzskata par sliktu vai pat ļoti sliktu. Sievietes ir vairāk norūpējušās par savu veselības stāvokli un to vērtē kritiskāk nekā vīrieši.
Veselība un iedzīvotāju emocionālais stāvoklis	Gandrīz puse (48%) respondentu, pēc dzīves apstākļu apsekojuma rezultātiem izjūt nervu sistēmas traucējumus. Iedzīvotāju emocionālo stāvokli visbiežāk ietekmē nemiers, galvassāpes un uzbudinājums.
Saslimstība	Deviņdesmitie gadi Latvijā iezīmējas ar sabiedrībai bīstamu slimību izplatību, tai skaitā tuberkulozes un seksuāli transmisīvām slimībām.
Kontakts ar veselības aizsardzības iestādēm	Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju griežas veselības aizsardzības iestādēs pēc palīdzības galvenokārt slimību vai traumu gadījumos. Profilaktiskās pārbaudes Latvijā nav populāras.
Kaitīgie ieradumi un veselība	Kaitīgie ieradumi ir riska faktors dažādu slimību un sociālo problēmu izraisīšanai. Visbiežāk alkoholu lieto vīrieši vecumā no 18 līdz 50 gadiem, bet sievietes vecumā no 18 līdz 40 gadiem. Lielākais smēķētāju skaits pieaugušo Latvijas iedzīvotāju vidū ir vecuma grupā no 31 līdz 40 gadiem.
Mirstība	Pēdējo desmit gadu laikā palielinājās iedzīvotāju mirstības līmenis. Vispārējais mirstības koeficients 1993.-1995.gadā (15-16 mirušie uz 1000 iedzīvotājiem) bija augstākais kopš 1947.gada. 1996.-1997.gadā iezīmējas mirstības samazināšanās tendence.
Zīdaiņu mirstība	Vispārējās demogrāfiskās situācijas pasliktināšanās apstākļos pēdējā desmitgadē Latvijā pieauga arī zīdaiņu mirstība (mirušie bērni vecumā līdz 1 gadam), kas ir viens no svarīgākajiem rādītājiem demogrāfijā.
Veselība un ekonomika	77,5% aptaujāto uzskata, ka valdībai jābūt pilnīgi atbildīgai par veselības aizsardzības nozari, 1,6% - ka veselības aizsardzība ir iedzīvotāju personīgā lieta, par kuru valdība nav atbildīga vispār. Iedzīvotāji ir spējīgi izdot veselības aprūpei vidēji tikai 3,9% no mājsaimniecības budžeta patēriņa izdevumiem.

6.1.attēls

VESELĪBAS STĀVOKĻA PAŠNOVĒRTĒJUMS¹¹ Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem.

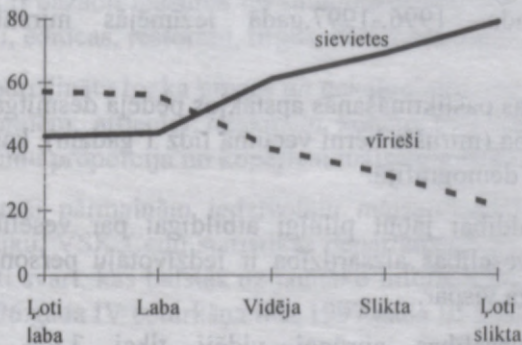
6.2.attēls

VESELĪBAS STĀVOKĻA PAŠNOVĒRTĒJUMS
ATKARĪBĀ NO VECUMA
(procentos)¹

6.3.attēls

VESELĪBAS STĀVOKĻA PAŠNOVĒRTĒJUMS
ATKARĪBĀ NO DZIMUMA
(procentos)¹

6.4.tabula

IEDZĪVOTĀJI, KURI UZSKATA, KA VIŅU VESELĪBAS
STĀVOKĻIS IR SLIKTS UN ĻOTI SLIKTS, SADALĪJUMĀ
PĒC VECUMA UN DZIMUMA
(procentos)¹

Vecums gados	Sievietes (%)	Vīrieši (%)
18 - 30	7,5	3,8
31 - 40	13,1	6,1
41 - 50	19,5	11,0
51 - 60	32,6	23,8
61 - 70	47,6	35,5
71 un vairāk	67,0	52,9

¹ Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem.

Iedzīvotāju veselības stāvoklis

Cilvēka veselības stāvoklis ir viens no svarīgākajiem dzīves apstākļu komponentiem. Laba veselība ir sekmīgas darbības priekšnosacījums visās dzīves jomās, kā arī norāda uz potenciālajiem nācījas resursiem.

Pasaules prakse rāda, ka veselības stāvokli diezgan precīzi, veicot apsekojumu, var noteikt ar jautājumu: "Kāds ir Jūsu vispārējais veselības stāvoklis?" Šāds subjektīvais savas veselības novērtējums ir cieši saistīts ar vairākiem faktoriem, to skaitā - ienākumiem, sadzīves apstākļiem u.c. Saskaņā ar 1994.gadā veiktā dzīves apstākļu apsekojuma rezultātiem (apsekojumā piedalījās iedzīvotāji vecumā no 18 gadiem un vecāki), ļoti laba un laba veselība bija 25% Latvijas iedzīvotāju, vidēja - 50%. Par sliktu un ļoti sliktu savu veselību atzina 25%, tātad vidēji katrs ceturtais pieaugušais Latvijas iedzīvotājs. Savas veselības novērtējums ir atšķirīgs katrā vecuma grupā. Tā, piemēram, laba un ļoti laba veselība vecumā no 18-30 gadiem ir 50% respondentu, savukārt vecuma grupā no 51-60 gadiem - tikai 13% (6.2.attēls).

Analizējot atšķirības starp vīriešu un sieviešu atbildēm, ir redzams, ka sievietes daudz kritiskāk vērtē savu veselības stāvokli (6.3.attēls). Tā, piemēram, sievietes uzskata, ka viņām ir sliktā vai pat ļoti sliktā veselība, ir ievērojami augstāks nekā respondentiem vīriešiem. Sevišķi spilgti tas vērojams vecuma grupā no 18 līdz 40 gadiem, kurā sievietes, kas savu veselību novērtējušas negatīvi, ir 2 reizes vairāk nekā vīriešu (6.4.tabula).

Ja aplūkojam šādu subjektīvo veselības novērtējumu pēc dzīves vietas, tad redzam, ka par sliktu un ļoti sliktu savu veselību uzskata 17% pilsētās dzīvojošu vīriešu un 29% sieviešu, laukos - attiecīgi 19% un 33%.

Lielai daļai cilvēku ilgstošas vai pastāvīgas veselības problēmas, kā arī invaliditāte, ikdienā sagādā daudz dažādu grūtību. Tā saskaņā ar 1994. gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem, vienai ceturtdaļai iedzīvotāju, kuriem ir kāda ilgstoša kaite, slimība vai arī invaliditāte, ir nopietnas problēmas strādāt vai arī atrast un saglabāt darbu, kā arī veikt mājas darbus. Šo cilvēku skaits sevišķi strauji pieaug pēc 50 gadu vecuma sasniegšanas. Gandrīz vienai trešdaļai iedzīvotāju, kuriem ir hroniskas veselības kaites, rodas grūtības izmantot sabiedrisko transportu.

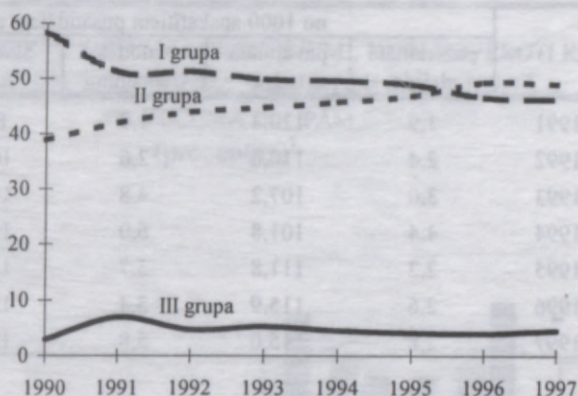
Latvijā līdz pat šim laikam nav atrisināta problēma, kā sabiedrisko transportu varētu izmantot cilvēki invalīdu ratiņos. Tādējādi šiem cilvēkiem ir liegta iespēja piedalīties sabiedriskos pasākumos vai jebkurā citā aktīvas atpūtas pasākumā. Kā liecina apsekojuma dati, 12% iedzīvotāju ir grūtības piedalīties klubu vai citu organizāciju pasākumos, 15% - piedalīties jebkurā citā aktīvas atpūtas pasākumā, 6% - kontaktēties ar citiem cilvēkiem un 9% - turpināt vai uzsākt izvēlēto studiju vai mācību kursu.

Dzīves apstākļu apsekojums tikai apstiprināja Latvijas zobārstu pamatotās bažas par mutes veselības stāvokļa pasliktināšanos mūsu valstī. Pēc šā apsekojuma datiem, tikai 9% sieviešu un 14% vīriešu ir visi zobi, t.i., tie nemaz vai nedaudz laboti. Savu zobu nav, tikai mākslīgie - attiecīgi 17% sieviešu un 12% vīriešu.

Raksturojot bērnu (0-14 gadiem) veselības stāvokli, jāatzīmē, ka, saskaņā ar Medicīnas statistikas biroja datiem, pilnīgi veseli (I grupa) ir 57% bērnu, 38% bērnu bieži slimo, sūdzas par miega traucējumiem, nervozitāti vai nogurumu.

Sākot ar deviņdesmitiem gadiem turpina pasliktināties pusaudžu (15-17 gadi) veselības stāvoklis (6.6.attēls). Arī profilaktisko apskašu rezultātā konstatēti dažādi veselības un fiziskās attīstības traucējumi, par ko liecina 6.7.tabulas dati. Jāpiebilst, ka tieši pusaudžu veselības stāvoklis šodien, raksturo mūsu jauno paaudzi pēc gadiem kā topošās mātes un tēvzemes aizstāvjus (6.7.tabula).

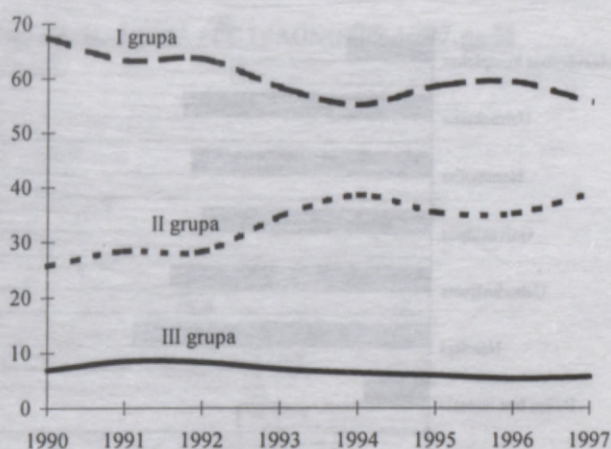
VIENGADĪGO BĒRNU VESELĪBAS STĀVOKLIS
(procentos)

Bērnu veselības grupas:

- I grupa** Praktiski veseli bērni, slimo reti, slimības gaita noris viegli, bez sarežģījumiem.
- II grupa** Praktiski veseli bērni, taču uzņēmīgi pret slimībām (riskā grupa). Slimo bieži, ilgstoši, ar izteiktu pēcslimības periodu, kuru raksturo nogurums vai uzbudināmība, miega traucējumi, apetītes zudums utt.
- III grupa** Bērni ar iedzimtiem defektiem un hronisku patoloģiju.

PUSAUDŽU (no 15 līdz 17 gadiem)
VESELĪBAS STĀVOKLIS
(procentos)

Veselība un iedzīvotāju emocionālais stāvoklis

6.7.tabula

PUSAUDŽU (no 15 līdz 17 gadiem) PROFILAKTISKO APSKAŠU REZULTĀTI

	no 1000 apskatītiem pusaudžiem atrasta				
	pazemināta dzirde	pavājināta redze	valodas traucējumi	skolioze	stājas traucējumi
1991	1,9	120,4	1,9	8,5	52,2
1992	2,4	110,6	2,6	10,0	58,7
1993	3,0	107,2	4,8	10,6	62,5
1994	4,4	101,8	6,0	10,0	65,0
1995	2,2	111,8	5,7	11,2	78,0
1996	2,6	115,9	5,4	11,7	75,2
1997	2,8	115,0	5,8	17,0	88,4

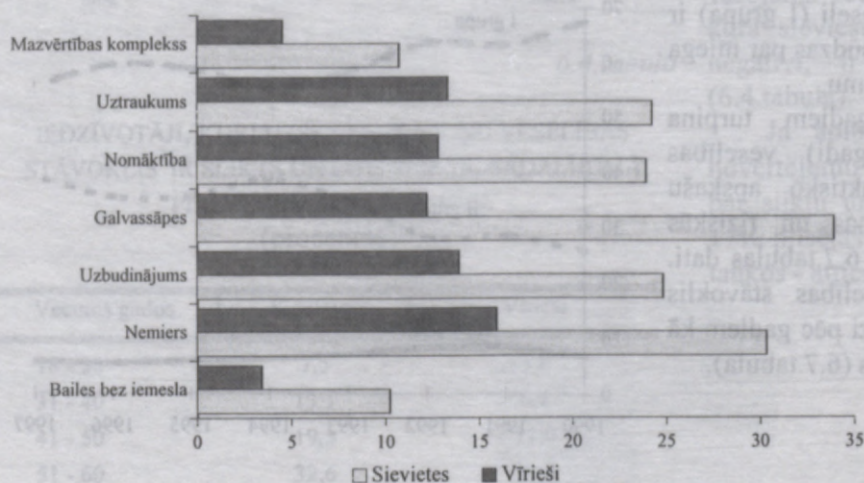
6.8.tabula

DISKOMFORTA PAKĀPES NOTEIKŠANAS REZULTĀTI¹

Pakāpe	Novēroto nervu sistēmas traucējumu (simptomu) skaits	%
Nav simptomu vai izjūt tos mazliet	0	52
Vidēja diskomforta pakāpe	1 - 3	35
Augsta diskomforta pakāpe	4 - 7	13

6.9.attēls

NERVU SISTĒMAS TRAUCĒJUMI, KURI NOVĒROTI KĀ "DAUDZ" UN "ĻOTI DAUDZ" (procentos)¹

Saslimstība lielā mērā ir atkarīga no iedzīvotāju spējām pretoties slimībām. Tā ir daļēji saistīta ar iedzīvotāju emocionālo stāvokli.

Ieilgušais pārejas periods ekonomikā raksturīgs ar bezdarba pieaugumu, dzīves līmeņa krišanos, iedzīvotāju sociālo noslāņošanos, kas nelabvēlīgi iedarbojas uz cilvēku emocionālo stāvokli. Pieaug spriedze, veidojas nesaskaņas utt. Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem, novērtējot Latvijas iedzīvotāju emocionālo stāvokli pēc 7 simptomiem (bailes, nemiers, saspringtība, nomāktība, mazvērtības komplekss, uztraukums), var teikt, ka gandrīz puse respondentu (48%) izjūt kādu no šiem nervu sistēmas traucējumiem (6.8.tabula).

Reālus draudus cilvēka veselībai nodara tie traucējumi, kuru biežumu var raksturot kā "daudz" un "ļoti daudz". Pie tam vissliktāk jūtas tie cilvēki, kas vienlaikus sajūt vairākus nervu sistēmas traucējumus (6.9. un 6.10.attēls).

¹ Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem.

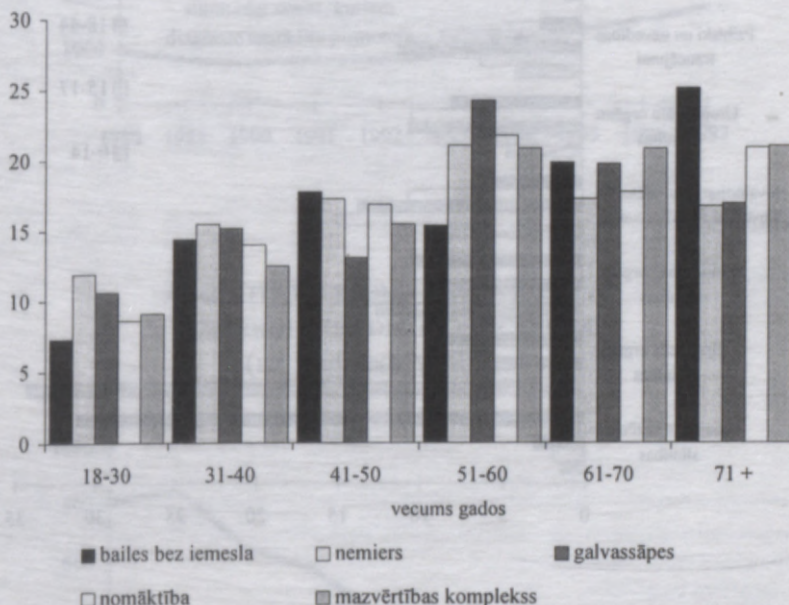
Saslimstība

Nemot vērā hospitalizācijas un mirstības cēloņu struktūru, var apgalvot, ka visbiežāk Latvijas iedzīvotāji slimo ar asinsrites un elpošanas sistēmas slimībām. Hospitalizēto slimnieku skaitu pa atsevišķām slimību grupām vislabāk parāda 6.11.attēls.

Ja analizējam hospitalizēto slimnieku skaitu sadalījumā pēc diagnozes un vecuma grupām (6.12.attēls), tad vecuma grupā no 18 līdz 44 gadiem ar asinsrites sistēmas slimībām hospitalizēti tikai 3,1% no šajā vecumā kopējā hospitalizēto iedzīvotāju skaita, turpretī vecuma grupā no 45 līdz 59 gadiem - jau 17,2%, bet no 60 gadiem un vecākiem - katrs trešais. Asinsrites sistēmu slimību izplatību veicina novēlota griešanās pēc medicīniskā personāla palīdzības, kā arī cilvēku bezrūpīgā attieksme pret savu veselību. Tādēļ ļoti būtiski ir laikus atklāt paaugstinātu asinsspiedienu, augstu holesterīna un cukura saturu asinīs, atnest kaitīgos ieradumus - smēķēšanu un pārmērīgu alkohola lietošanu.

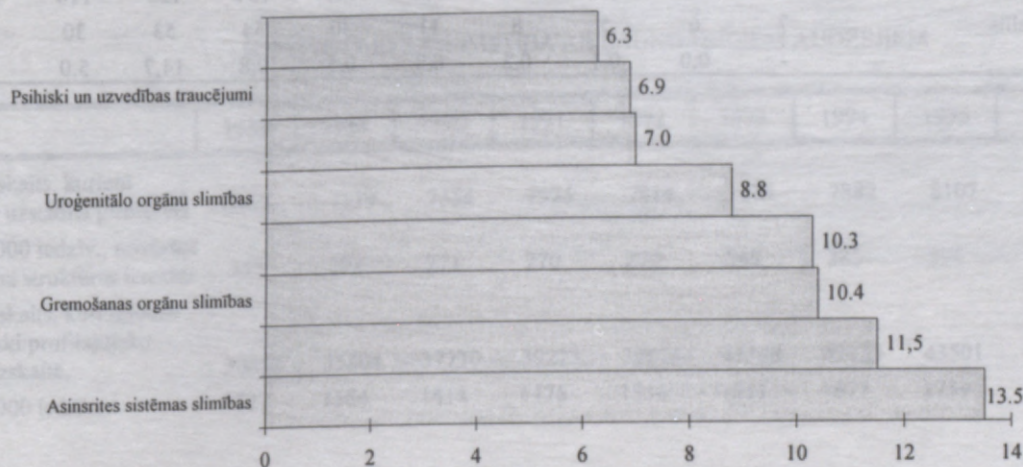
6.10.attēls

ATSEVIŠĶI NERVU SISTĒMAS TRAUCĒJUMI, KURI NOVĒROTI KĀ "DAUDZ" UN "ĻOTI DAUDZ" SIEVIETĒM SADALĪJUMĀ PA VECUMA GRUPĀM (procentos)¹

6.11.attēls

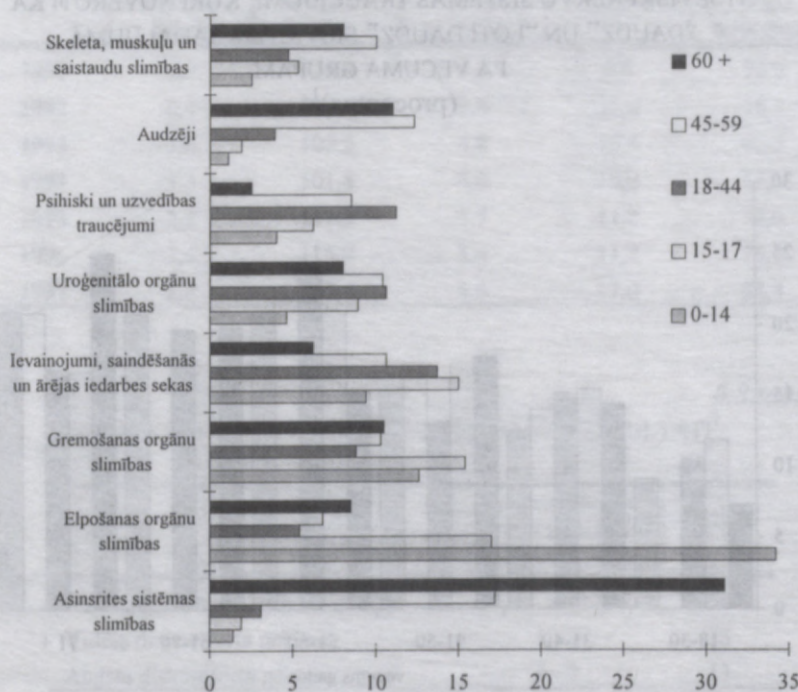
HOSPITALIZĒTO SLIMNIEKU SKAITS PROCENTOS SADALĪJUMĀ PĒC DIAGNOZES 1997.gadā (procentos)

¹ Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem.

6.12.attēls

HOSPITALIZĒTO SLIMNIEKU SKAITS STACIONĀROS SADALĪJUMĀ
PA VECUMA GRUPĀM UN PĒC DIAGNOZES
1997.gadā (procentos)

Ar elpošanas orgānu slimībām visvairāk slimnīcās tiek ievietoti bērni vecumā no 0 līdz 14 gadiem (34,2%) (6.12.attēls).

Jau no deviņdesmito gadu sākuma valstī pieaug saslimstība ar sabiedrībai bīstamām slimībām, tai skaitā ar infekcijas (6.13.tabula) un seksuāli transmisīvām slimībām, tuberkulozi un audzējiem. Šīs saslimstības grupas lielā mērā raksturo iedzīvotāju dzīves kvalitāti un attieksmi pret savu veselību.

Sliktie sociālekonomiskie apstākļi un nevērīga attieksme pret savu veselību ir tuberkulozes tālākais izplatības iemesls. Saslimstība ar tuberkulozi ievērojami pieaugusi, salīdzinot ar 1990.gadu - 2 reizes (6.14.attēls). Šo nelabvēlīgo situāciju vēl saasina fakts, ka 1997.gadā ar aktīvu tuberkulozi saslimuši 112 bērni.

6.13.tabula

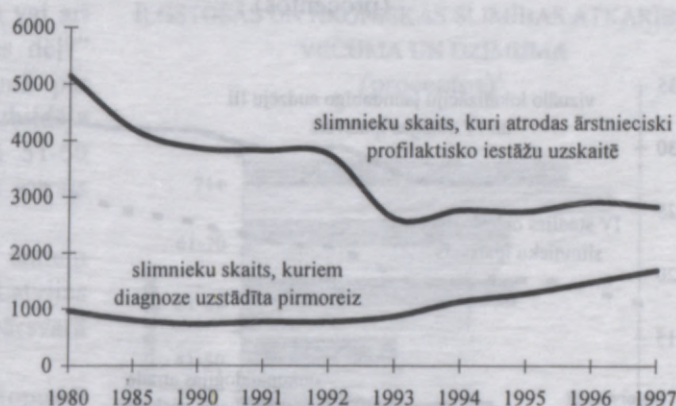
SASLIMSTĪBA AR ATSEVIŠĶĀM INFEKCIJAS SLIMĪBĀM
(uz 100 000 iedzīvotājiem)

	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Salmonelozes infekcijas	8	21	61	58	62	45	47	37	32	28
Vīrusa hepatīts	560	219	278	170	144	141	104	125	116	114
Ērču encefalīts	7	6	5	8	11	30	54	53	30	35
Difterija	-	0,0	0,1	0,2	0,3	0,5	9,8	14,7	5,0	1,7

6.14.attēls

Iepriekšējās veselības sistēmas sabrukums un jaunās veselības sistēmas normālai funkcionēšanai akūts finansiālo resursu trūkums ir pavājinājis slimību profilaksi. Kaut gan valsts programmas ietvaros ir paredzēta bezmaksas ārstēšana un profilaktiskie pasākumi, tuberkulozes apkarošanas sistēma pašreizējā periodā ir maziedarbīga (6.15. attēls).

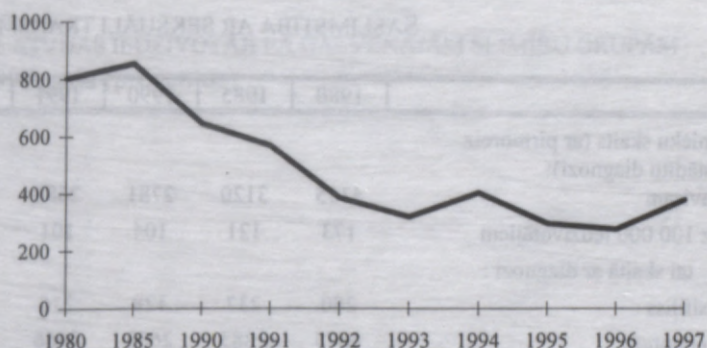
IEDZĪVOTĀJU SASLIMSTĪBA AR AKTĪVO TUBERKULOZI

Pēc Tuberkulozes un plaušu slimību valsts centra datiem, no kopējā ar aktīvo tuberkulozi mirušo skaita 1996.gadā vidēji katrs trešais, bet 1997.gadā - katrs ceturtais mirušais iedzīvotājs ir bijis ārpus dinamiskās novērošanas (uzskaites).

6.15.attēls

APSKATĪTO PERSONU SKAITS AGRĪNAI TUBERKULOZES DIAGNOSTICĒŠANAI (uz 1000 iedzīvotājiem)

Valstī pieaug saslimstība ar ļaundabīgiem audzējiem. Salīdzinājumā ar 1990.gadu, tā pieaugusi par 11,9% (6.16.tabula).

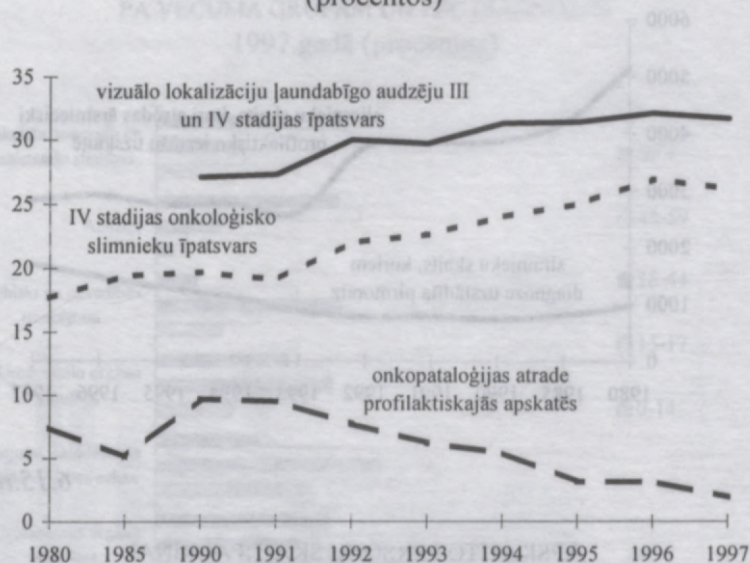
6.16.tabula

IEDZĪVOTĀJU SASLIMSTĪBA AR ĻAUNDABĪGIEM AUDZĒJIEM

	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Slimnieku skaits, kuriem diagnoze uzstādīta pirmsreiz uz 100 000 iedzīv., novēršot vecuma struktūras ietekmi	252	272	271	270	279	268	285	296	302	...
Slimnieku skaits, kuri atrodas ārstnieciskās profilaktiskās iestāžu uzskaitē, uz 100 000 iedzīv.	1227	1384	1414	1476	1534	1611	1677	1739	1779	1885
Slimnieku skaits, kuriem diagnoze uzstādīta pirmsreiz	6360	7119	7554	7575	7814	7474	7882	8107	8294	8452
Slimnieku skaits, kuri atrodas ārstnieciskās profilaktiskās iestāžu uzskaitē	30852	35804	37730	39225	39974	41338	42423	43501	44301	46353

6.17.attēls

VIZUĀLO LOKALIZĀCIJU ĻAUNDABĪGO AUDZĒJU SAVLAICĪGAS
DIAGNOSTIKAS RĀDĪTĀJI
(procentos)

No ļaundabīgo audzēju formām pieaug saslimstība ar vizuālo lokalizāciju vēzi. Pieaugusi diagnosticēto slimību ielaistības pakāpe (6.17.attēls). Pēc Onkoloģijas Centra datiem, ielaistības iemesli ir nesavlaicīgā griešanās pie ārsta, slēpta slimības gaita, nepilnīga slimnieku izmeklēšana, ārstēšanās ar netradicionālām metodēm, hronisku iekaisumu un pirms vēža slimību pašārstēšana. Vienlaikus ar saslimšanas palielināšanos paaugstinās arī mirstība no ļaundabīgiem audzējiem.

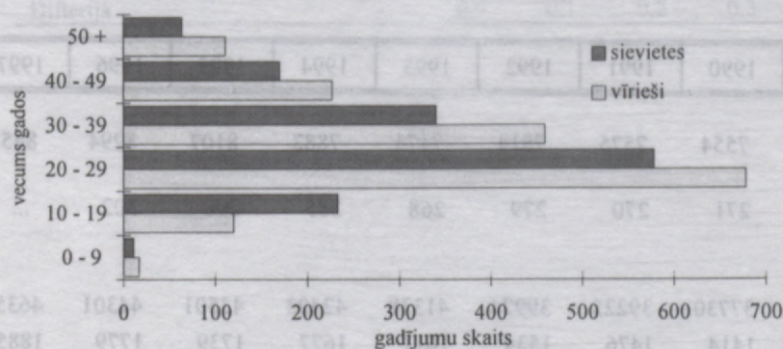
6.18.tabula

SASLIMSTĪBA AR SEKSUĀLI TRANSMISĪVĀM SLIMĪBĀM

	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Slimnieku skaits (ar pirmoreiz uzstādītu diagnozi):										
pavisam	4355	3120	2781	2682	3582	5053	5295	5210	5223	4698
uz 100 000 iedzīvotājiem	173	121	104	101	136	195	208	207	210	190
tai skaitā ar diagnozi :										
sifiliss	280	237	128	216	273	830	1521	2357	3124	3008
gonoreja	4075	2883	2653	2466	3309	4223	3774	2853	2099	1690

6.19.attēls

SIFILISA SLIMNIEKU SKAITS 1997.gadā
(ar pirmoreiz uzstādītu diagnozi)

Pie slimībām, kas raksturo sabiedrības ekonomisko un sociālo stāvokli, var pieskaitīt arī seksuāli transmisīvās slimības. No 1990.gada ir strauji palielinājusies šīs grupas slimību izplatība, sevišķi saslimšana ar sifilisu (6.18.tabula, 6.19.attēls). Satraucoša ir sifilisa izplatība bērnu un pusaudžu vidū. Pēc Valsts seksuāli transmisīvo un ādas slimību centra datiem 1997.gadā iedzimis sifiliss atklāts 22 jaundzimušajiem.

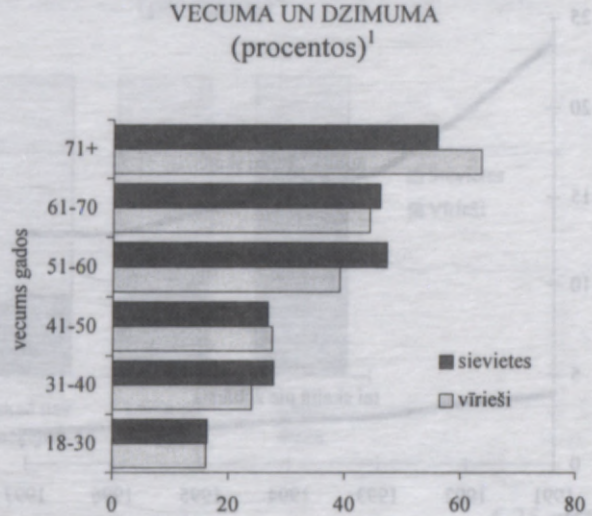
1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma laikā respondentiem tika lūgts nosaukt arī hronisko slimību biežumu un invaliditāti. 35% iedzīvotāju uz jautājumu "Vai Jums ir kāda ilgstoša slimība vai arī kāda cita kaite ievainojuma vai invaliditātes dēļ?" atbildēja apstiprinoši. Ja 18-30 gadu vecumā par hroniskām slimībām un kaitēm apstiprinoši atbildēja tikai 16% respondentu, tad vecuma grupā 51-60 gadi - jau 43%, vidēji - gandrīz katrs otrais iedzīvotājs (6.20.attēls).

1997.gadā pēc Labklājības ministrijas datiem invaliditāte tika piešķirta 9048 pieaugušiem Latvijas iedzīvotājiem (no tiem 2744 strādājošiem), pārsvarā vecumā 40-59 gadiem.

Pirmreizējās invaliditātes struktūra kopumā atbilst situācijai saslimstībā un iedzīvotāju mirstībā, t.i., pirmo vietu no invaliditātes cēloņiem ieņem ļaundabīgie audzēji, pēc tam seko asinsrites sistēmas slimības un ievainojumi, saindēšanās un ārējās iedarbes sekas (6.21.attēls).

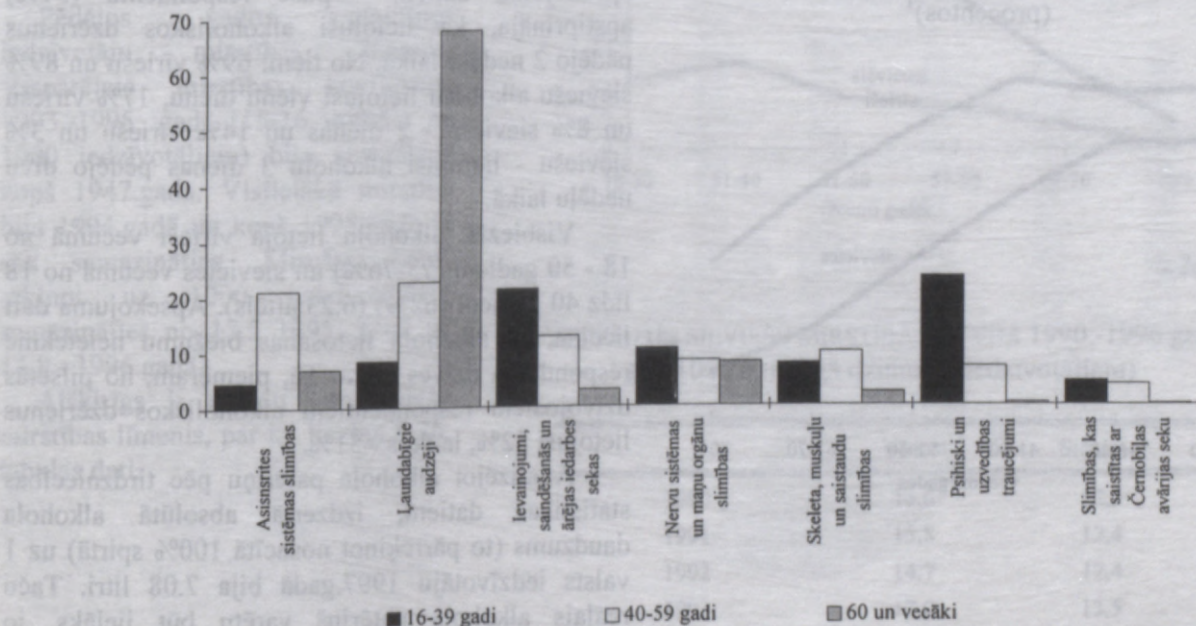
6.20.attēls

ILGSTOŠĀS UN HRONISKĀS SLIMĪBAS ATKARĪBĀ NĒ VECUMA UN DZIMUMA (procentos)¹

6.21.attēls

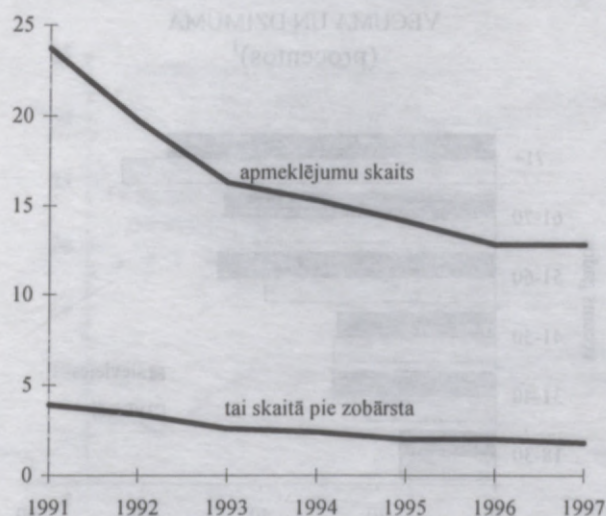
PIRMREIZĒJI PAR INVALIDIEM ATZĪTIE LATVIJAS IEDZĪVOTĀJI PA GALVENAJĀM SLIMĪBU GRUPĀM 1997.gadā (procentos)

¹ Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem.

6.22.attēls Kontakti ar veselības aizsardzības iestādēm

APMEKLĒJUMU SKAITS PIE ĀRSTA
(ieskaitot ārsta mājas vizītes, milj.)

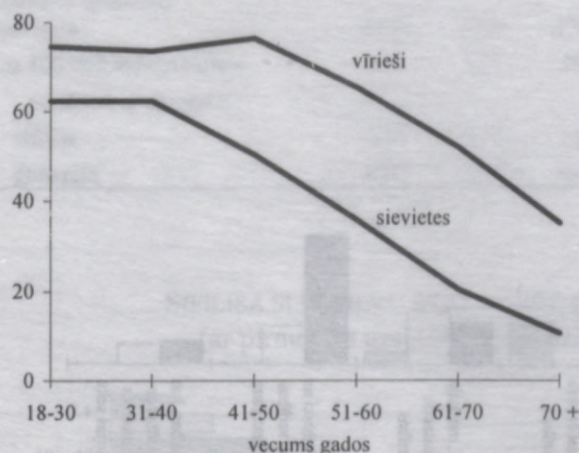
Lielākā iedzīvotāju daļa griežas veselības aizsardzības iestādēs pēc palīdzības galvenokārt slimības vai traumas gadījumā (6.22.attēls). Profilaktiskās pārbaudes, rūpējoties par savu veselību, nav sevišķi populāras. Tā, saskaņā ar dzīves apstākļu apsekojuma datiem (1994.gadā), tikai viena desmitā daļa pacientu, kas izmantoja zobārsta pakalpojumus, to darīja profilaktiskos nolūkos. Pēc apsekojuma datiem, neviens no respondentiem neizmantoja speciālistu pakalpojumus ar nolūku, lai profilaktiski pārbaudītu savu veselības stāvokli.

Uz jautājumu "Vai Jums pēdējo divu nedēļu laikā bija kāda akūta slimība vai trauma, kas ilga 3 dienas vai ilgāk?" 13% respondentu atbildēja apstiprinoši, no tiem vīrieši - 12% un sievietes - 14%.

6.23.attēls

Kaitīgie ieradumi un veselība

ALKOHOLA LIETOŠANA PĒDĒJO DIVU NEDĒĻU
LAIKĀ ATKARĪBĀ NO RESPONDENTU
VECUMA UN DZIMUMA
(procentos)¹

Alkohola lietošana ir uzskatāma par riska faktoru dažādu slimību un sociālo problēmu izraisīšanā. Saskaņā ar 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem - puse respondentu (51%) apstiprināja, ka lietojuši alkoholiskos dzērienus pēdējo 2 nedēļu laikā. No tiem: 69% vīriešu un 89% sieviešu alkoholu lietojuši vienu dienu, 17% vīriešu un 8% sieviešu - 2 dienas un 14% vīriešu un 3% sieviešu - lietojuši alkoholu 3 dienas pēdējo divu nedēļu laikā.

Visbiežāk alkoholu lietoja vīrieši vecumā no 18 - 50 gadiem (73-76%) un sievietes vecumā no 18 līdz 40 gadiem (62%) (6.23.attēls). Apsekojuma dati liecina, ka alkohola lietošanas biežumu neietekmē respondenta dzīves vieta. Tā, piemēram, no pilsētās dzīvojošiem respondentiem alkoholiskos dzērienus lietojuši 52%, laukos - 51%.

Analizējot alkohola patēriņu pēc tirdzniecības statistikas datiem, izdzertā absolūtā alkohola daudzums (to pārrēķinot nosacītā 100% spirtā) uz 1 valsts iedzīvotāju 1997.gadā bija 7.08 litri. Taču reālais alkohola patēriņš varētu būt lielāks, jo oficiālajā statistikā neuztver to alkohola daudzumu, kas valstī tiek ievests kontrabandas ceļā.

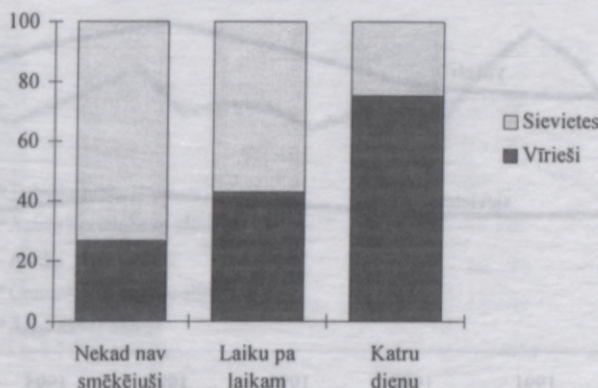
¹ Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem.

6.24.attēls

Negatīvu iespaidu uz veselību atstāj smēķēšana. Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem, uz jautājumu "Vai Jūs smēķējat?" 67% iedzīvotāju atbildēja noliedzoši, 6% - smēķē laiku pa laikam, taču ne katru dienu, bet 27% - smēķē katru dienu. No tiem - 74% vīriešu un 26% sievietes (6.24.attēls).

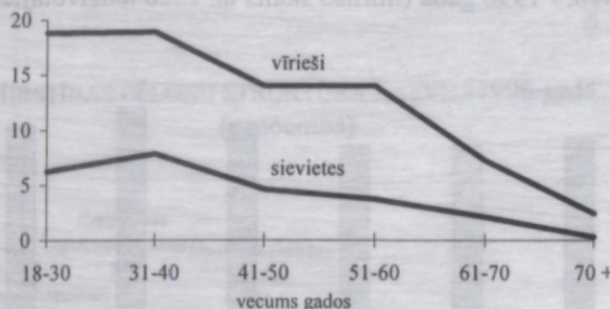
Vislielākais smēķētāju skaits pieaugušo iedzīvotāju vidū ir novērojams vecuma grupā no 31 līdz 40 gadiem (6.25.attēls). Visās vecuma grupās vīrieši parasti izsmēķē vairāk cigarešu nekā sievietes. Vecumā no 18 līdz 70 gadiem vīrieši, kuri smēķē, vidēji izsmēķē 16 cigaretes dienā.

VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU ĪPATSVARŠ, ATBILDOT UZ JAUTĀJUMU "VAI JŪS SMĒĶĒJAT"
(procentos)¹

6.25.attēls

SMĒĶĒTĀJU ĪPATSVARŠ LATVIJAS PIEAUGUŠO IEDZĪVOTĀJU VIDŪ PĒC DZIMUMA UN VECUMA
(procentos)¹

6.26.tabula

VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU MIRSTĪBA LATVIJĀ 1990.-1996.gadā
(uz 1000 attiecīgā dzimuma iedzīvotājiem)

	Vīrieši	Sievietes
1990	13,6	12,5
1991	13,8	12,4
1992	14,7	12,4
1993	17,0	13,5
1994	18,8	14,3
1995	17,5	13,8
1996	15,2	12,6

Mirstība

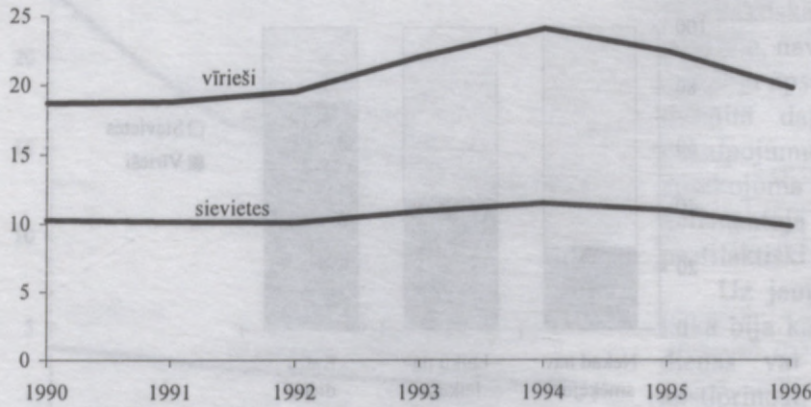
Pēdējos gados mainījies iedzīvotāju mirstības līmenis. Vispārējais mirstības koeficients 1993.-1995. gadā (15-16 mirušie uz 1000 iedzīvotājiem) bija augstākais kopš 1947.gada. Vislielākā mirstība bija 1994.gadā un kopš 1995.gada tā sāk samazināties. Mirušo skaits, rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem, samazinājies no 15,5 1995. gadā uz 13,8 - 1996.gadā.

Atšķirīgs ir vīriešu un sieviešu mirstības līmenis, par ko liecina 6.26. tabulas dati.

¹ Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem.

6.27.attēls

VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU MIRSTĪBAS TENDENCES
LATVIJĀ 1990.-1996.gadā
(standartizētie mirstības koeficienti uz 1000 iedzīvotājiem)

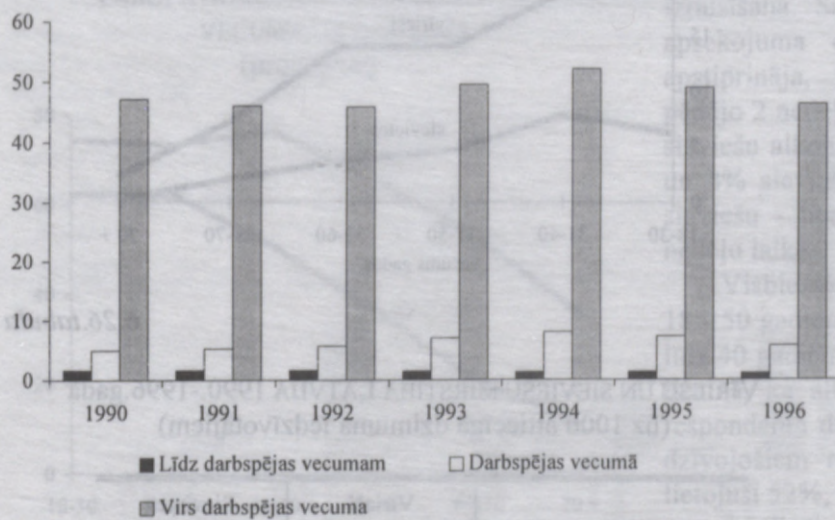

Vispārējā mirstības koeficienta salīdzinājums neļauj spriest par patiesajām atšķirībām, jo dažāds ir vīriešu un sieviešu vecumsastāvs. Vispārējie koeficienti parāda 1,1-1,3 reizes augstāku vīriešu mirstību, bet standartizētie mirstības koeficienti (par standartu izmantots Latvijas iedzīvotāju vidējais vecumsastāvs) vīriešiem ir 1,8-2,1 reizi augstāki nekā sievietēm. Vīriešu un sieviešu mirstības tendences pēdējos gados aplūkojamas 6.27 attēlā.

Pēdējos gados samazinās bērnu un pusaudžu mirstības intensitāte, kā arī pensijas vecuma iedzīvotāju mirstība, bet pieaug darbības vecuma iedzīvotāju mirstība. Mirstības tendences galvenajās vecuma grupās uzskatāmi parāda 6.28. attēls.

6.28.attēls

MIRSTĪBAS TENDENCES GALVENAJĀS VECUMA GRUPĀS
1990. - 1996.gadā (mirušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem)

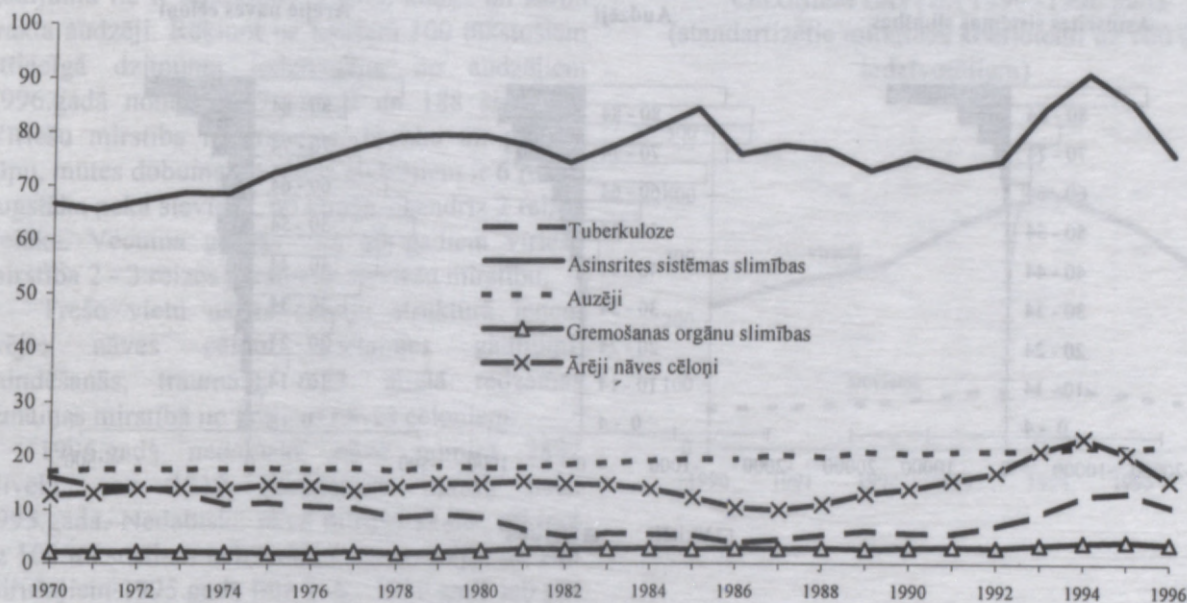

Garākā dinamikā redzam (6.29.attēls), ka pieaug mirstība no ļaundabīgiem audzējiem, gremošanas orgānu slimībām, pēdējos gados - no tuberkulozes. Svārstīgs ir mirstības līmenis no asinsrites sistēmas slimībām un ārējiem nāves cēloņiem.

1990	13,1	1,1	19,1
1991	13,1	1,1	19,1
1992	13,1	1,1	19,1
1993	13,1	1,1	19,1
1994	13,1	1,1	19,1
1995	13,1	1,1	19,1
1996	13,1	1,1	19,1

6.29.attēls

MIRSTĪBAS LĪMENIS PA ATSEVIŠĶIEM NĀVES CĒLOŅIEM LATVIJĀ 1970.-1996.gadā
(mirušo skaits uz 10 000 iedzīvotājiem)

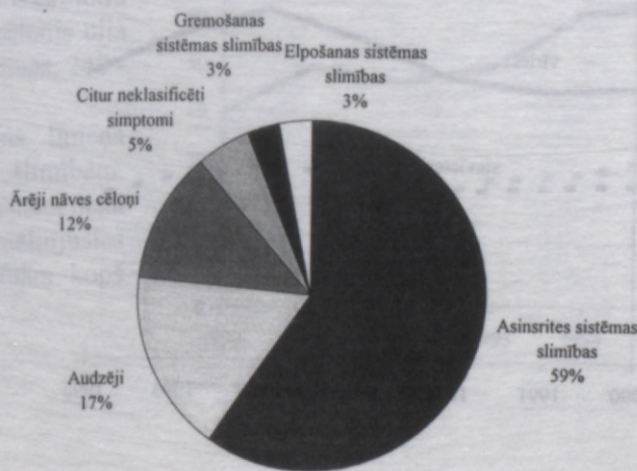

Sākot ar 1996.gadu Latvijā iedzīvotāju mirstības cēloņu statistikā tiek lietota Pasaules Veselības Organizācijas izstrādātās Starptautiskās statistiskās slimību un veselības problēmu klasifikācijas 10.redakcija (SSK-10). Tā ļauj sagatavot daudz detalizētāku statistisko informāciju šai jomā, nodrošināt datu starptautisku salīdzināmību. 6.30. attēlā parādīts lielāko nāves cēloņu īpatsvars mirušo kopskaitā 1996.gadā. Šī struktūra praktiski ir nemainīga.

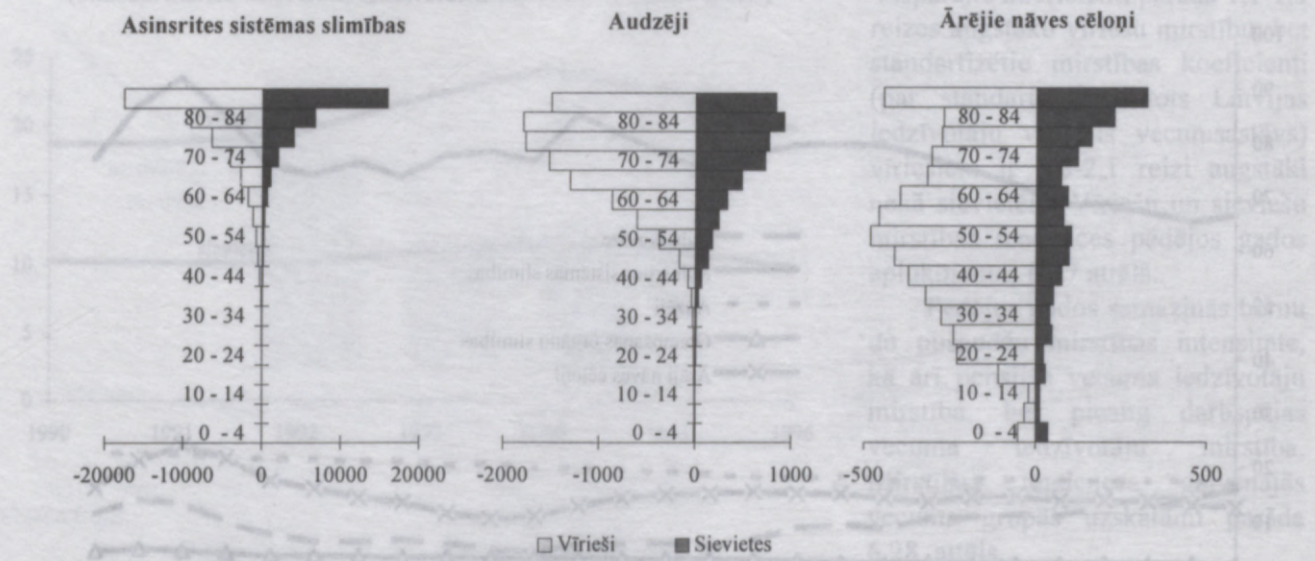
Vīriešu un sieviešu mirstības līmeni 3 lielākajās nāves cēloņu grupās (asinsrites sistēmas slimības, audzēji un ārējie nāves cēloņi) sadalījumā pēc vecuma 1996.gadā parāda 6.31. attēls.

6.30.attēls

MIRSTĪBAS CĒLOŅU STRUKTŪRA LATVIJĀ 1996.gadā
(procentos)

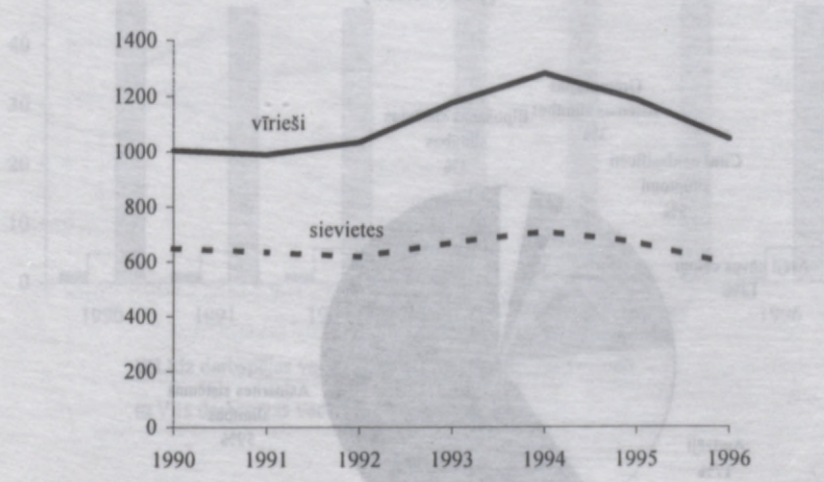

VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU MIRSTĪBA PA GALVENAJIEM NĀVES CĒLOŅIEM LATVIJĀ 1996.gadā
(uz 100 000 attiecīgā dzimuma un vecuma iedzīvotājiem)

6.32.attēls

MIRSTĪBAS TENDENCES NO ASINSRITES SISTĒMAS
SLIMĪBĀM LATVIJĀ 1990.-1996.gadā
(standartizētie mirstības koeficienti uz 100 000 iedzīvotājiem)

Asinsrites sistēmas slimības Latvijā ir visizplatītākais nāves cēlonis. 1996.gadā no šīm slimībām valstī nomira 19 tūkst. cilvēku jeb 55 % no mirušo kopskaita. No šīs mirstības cēloņu grupas slimībām miruši pārsvarā gados veci cilvēki. 77% no visiem 1996.gadā mirušajiem bija vecumā virs 65 gadiem.

Vīriešu mirstības intensitāte no asinsrites sistēmas slimībām vidēji 1,8 reizes augstāka nekā sievietes. Vīriešu un sievietes mirstības līmeņa izmaiņas pēdējos gados parādītas 6.32. attēlā.

Nākošā lielākā nāves cēloņu grupa ir audzēji - 1996.gadā miruši 5550 cilvēki (1995.gadā - 5506). 1996.gadā, salīdzinot ar 1995.gadu, mirstība no audzējiem pieaugusi par 1,8%. Lielākā daļā gadījumu tie ir elpošanas orgānu, kuņģa un zarnu trakta audzēji. Rēķinot uz katrām 100 tūkstošiem attiecīgā dzimuma iedzīvotāju, no audzējiem 1996.gadā nomira 263 vīrieši un 188 sievietes. Vīriešu mirstība no trahejas, bronhu un plaušu, lūpu, mutes dobuma un rīkles audzējiem ir 6 reizes augstāka nekā sievietēm, no kuņģa - gandrīz 2 reizes lielāka. Vecuma grupās virs 60 gadiem vīriešu mirstība 2 - 3 reizes pārsniedz sievietes mirstību.

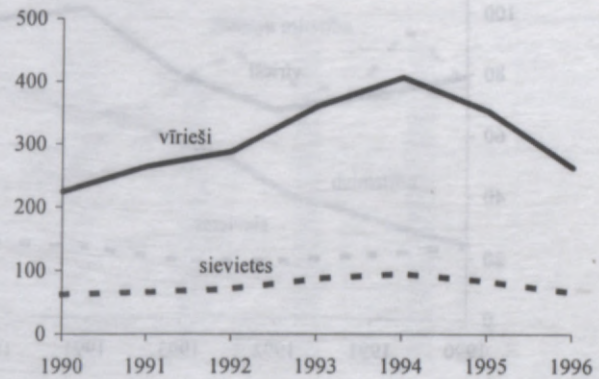
Trešo vietu nāves cēloņu struktūrā ieņem ārējie nāves cēloņi (nelaimes gadījumi, saindēšanās, traumas). 6.33. attēlā redzamas izmaiņas mirstībā no ārējiem nāves cēloņiem.

1996.gadā nedabiskā nāvē nomira 3882 cilvēki, par 1312 mirušajiem mazāk nekā 1995.gadā. Nedabiskā nāvē mirušo skaits, rēķinot uz 100 tūkstošiem iedzīvotāju, samazinājās no 206 mirušajiem 1995.gadā līdz 156 - 1996.gadā jeb par 24,5%. Ārējos nāves cēloņos lielāko īpatsvaru veido tieši paškaitējumi (saskaņā ar iepriekšējos gados lietoto terminoloģiju - pašnāvības) - 23,6%. Tīša paškaitējuma dēļ aizvadītajā gadā bojā gājuši 918 cilvēki (1995.gadā - 1024), tai skaitā 740 vīrieši un 178 sievietes. Vīrieši pašnāvību izdara gandrīz 5 reizes biežāk nekā sievietes. 687 cilvēki gāja bojā transporta negadījumos, 383 cilvēki mira vardarbīgā nāvē, 353 cilvēkiem nāves cēlonis bija kritieni, 269 cilvēki gāja bojā ugunsnelaimēs, 248 - noslīka, 238 - gāja bojā saindējoties.

Pēdējos gados vērojams mirstības līmeņa pieaugums no gremošanas sistēmas slimībām. Vīriešu mirstība ir apmēram 2 reizes augstāka nekā sievietēm. 6.34. attēlā redzam, kā mainījusies mirstība no gremošanas sistēmas slimībām kopš 1990.gada.

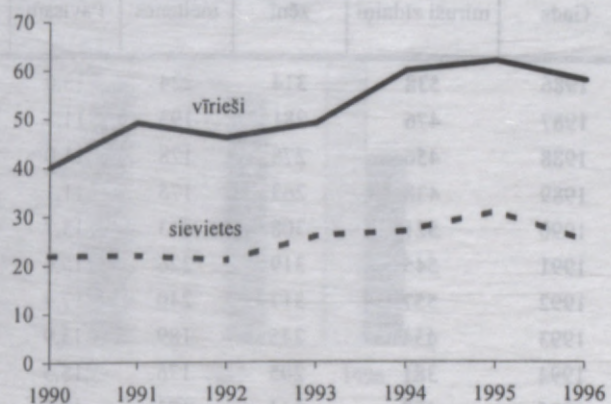
6.33.attēls

MIRSTĪBAS TENDENCES NO ĀRĒJIEM NĀVES CĒLOŅIEM LATVIJĀ 1990.-1996.gadā
(standartizētie mirstības koeficienti uz 100 000 iedzīvotājiem)

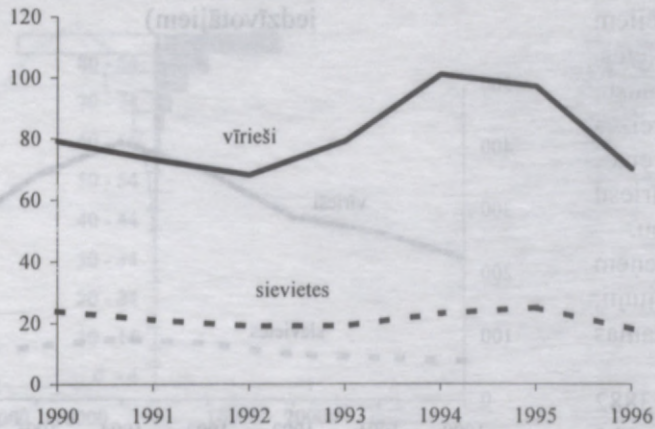

6.34.attēls

MIRSTĪBAS TENDENCES NO GREMOŠANAS SISTĒMAS SLIMĪBĀM LATVIJĀ 1990.-1996.gadā
(standartizētie mirstības koeficienti uz 100 000 iedzīvotājiem)

MIRSTĪBAS TENDENCES NO ELPOŠANAS SISTĒMAS
SLIMĪBĀM LATVIJĀ 1990.-1996.gadā
(standartizētie mirstības koeficienti uz 100 000 iedzīvotājiem)

6.35.attēls

Pastāv lielas atšķirības vīriešu un sieviešu mirstībā no elpošanas orgānu slimībām. Vīriešu mirstības līmenis vidēji ir 4 reizes augstāks nekā sieviešu. Tas redzams 6.35. attēlā.

Zīdaiņu mirstība

Vispārējās demogrāfiskās situācijas pasliktināšanās apstākļos līdz 1995.gadam ieskaitot, Latvijā palielinājās arī zīdaiņu mirstība (mirušie bērni vecumā līdz 1 gadam), kas ir viens no svarīgākajiem rādītājiem demogrāfijā. Zīdaiņu mirstības pieaugums signalizē par dzīves līmeņa pasliktināšanos sabiedrībā. 6.36. tabulā var aplūkot zīdaiņu mirstības absolūtos un relatīvos rādītājus Latvijā kopš 1986.gada.

6.36.tabula

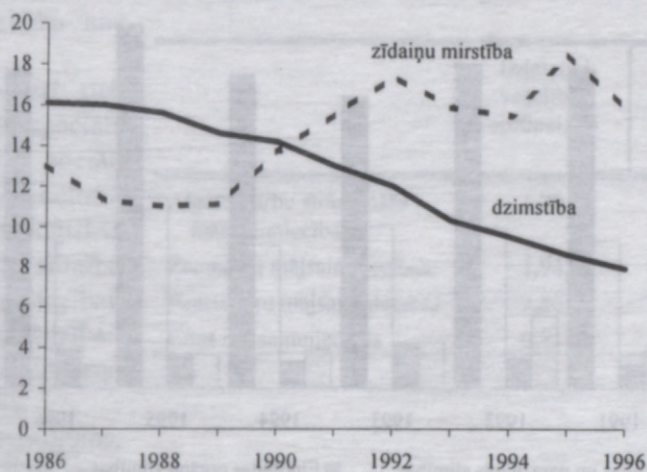
ZĪDAIŅU MIRSTĪBA LATVIJĀ 1986.-1996.gadā

Gads	Pavisam miruši zīdaiņi	Tai skaitā		Uz 1000 dzīvi dzimušajiem		
		zēni	meitenes	Pavisam	Tai skaitā	
					zēni	meitenes
1986	538	314	224	13,0	14,7	10,9
1987	476	281	195	11,3	13,0	9,5
1988	456	278	178	11,0	13,1	8,9
1989	438	263	175	11,1	13,1	9,3
1990	521	308	213	13,7	15,9	11,5
1991	545	319	226	15,6	17,8	13,2
1992	557	317	240	17,4	19,3	15,4
1993	434	245	189	15,9	17,6	14,1
1994	381	205	176	15,5	16,5	14,9
1995	407	234	173	18,5	20,6	16,3
1996	315	168	147	15,8	16,1	15,3

80.gados zīdaiņu mirstība valstī samazinājās un 1987.-1989.gadā sasniedza zemāko rādītāju tās vēsturē (11 miruši bērni vecumā līdz 1 gadam uz 1000 dzīvi dzimušajiem), bet nākošajos gados mirstība atkal sāka pieaugt. Tikai dažās Austrumeiropas valstīs 1996.gadā zīdaiņu mirstības līmenis ir bijis vēl augstāks (Moldova, Rumānija, Turcija). 1996.gadā zīdaiņu mirstība samazinājās par 15%. 1996. gadā nomira 315 bērni vecumā līdz 1 gadam. 176 no viņiem bija vecumā līdz 27 dienām un tai skaitā 127 - līdz 6 dienu vecumam. 41 jaundzimušais nomira tai pašā dienā, kad piedzima.

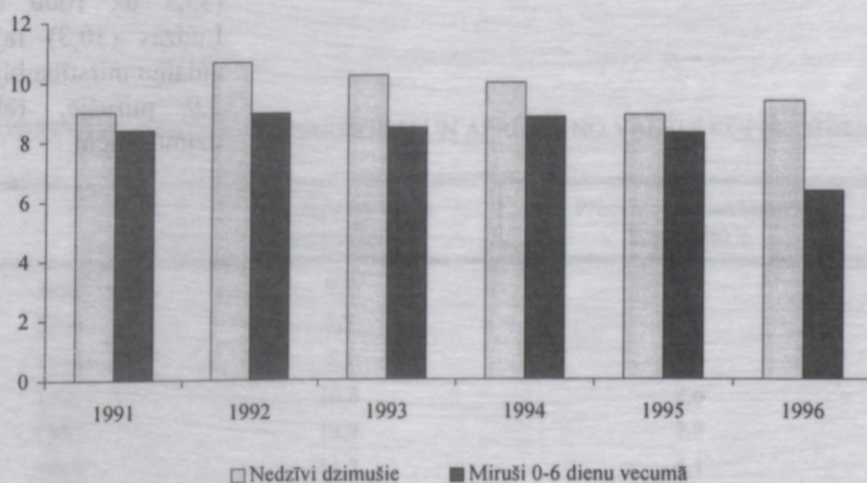
6.37.attēlā atspoguļotas zīdaiņu mirstības tendences salīdzinājumā ar dzimstības izmaiņām.

DZIMSTĪBAS UN ZĪDAIŅU MIRSTĪBAS
KOEFIICIENTI LATVIJĀ 1986.-1996.gadā
(dzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem un mirušo zīdaiņu
skaits uz 1000 dzīvi dzimušajiem)

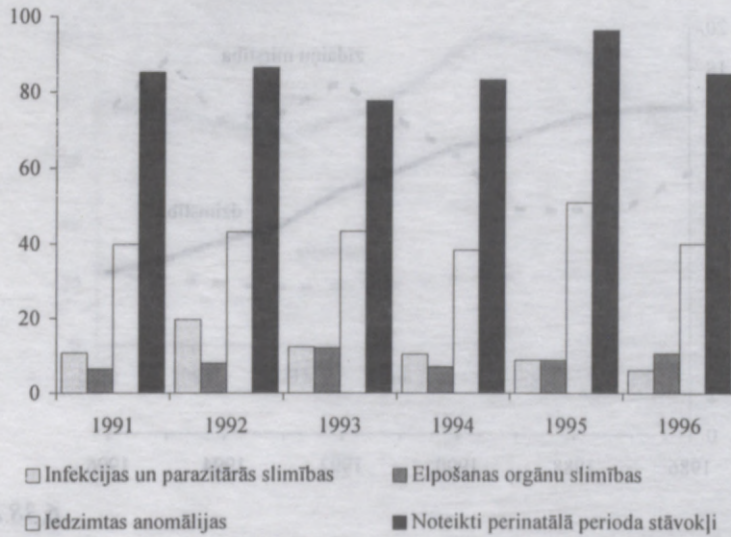
6.38.attēls

PERINATĀLĀ MIRSTĪBA LATVIJĀ 1991.-1996.gadā
(uz 1000 dzīvi un nedzīvi dzimušajiem)

6.39.attēls

ZĪDAIŅU MIRSTĪBAS TENDENCES PA GALVENAJIEM NĀVES CĒĻIEM
(uz 10 000 dzimušajiem)

Zīdaiņu nāves cēloņu vidū pirmo vietu ieņem augļa un jaundzimušā hemorāģiskas un hematoloģiskas slimības, elpošanas traucējumi, kā arī intrauterīna hipoksija un asfiksija dzemdībās. Nākošā lielākā nāves cēloņu grupa ir iedzimas anomālijas (79 mirušie vai 40 uz 10000 dzimušajiem 1996.gadā), no kurām visbiežāk izplatītas ir iedzimas sirdskaites.

Pēdējos gados samazinās mirstība no infekcijas un parazitārajām slimībām, nedaudz pieaug mirstība no elpošanas orgānu slimībām. Ik gadus vidēji 15-20 zīdaiņu iet bojā nelaiemes gadījumos. Absolūtiem rādītājiem ir tendence samazināties, bet relatīvie rādītāji īpaši nemainās.

6.39.attēlā parādītas zīdaiņu mirstības izmaiņas pa galvenajiem nāves cēloņiem.

Visaugstākie zīdaiņu mirstības rādītāji 1996.gadā bija Daugavpils (33,3 uz 1000 dzimušajiem) un Ludzas (30,3) rajonā. Viszemākā zīdaiņu mirstība bija Valkas rajonā - 2,9 mirušie, rēķinot uz 1000 dzimušajiem.

Veselība un ekonomika

Pēc 1995.gada Latvijas Universitātes Demogrāfijas Centra aptaujas rezultātiem, 77,5% aptaujāto atzina vai domāja, ka valdībai jābūt pilnīgi atbildīgai par veselības aizsardzības nozari, 13,4% - atbildīgai un 6,2% - daļēji atbildīgai. Tikai 1,6% respondentu uzskatīja, ka veselības aizsardzība ir iedzīvotāju personīgā lieta, par kuru valdība nav atbildīga vispār.

Veselības aprūpes sistēma mūsu valstī tiek finansēta no valsts, pašvaldības un valsts speciālā budžeta. Valsts finansējumu saņem tādu sociāli bīstamu slimību ārstēšanai kā tuberkuloze, onkoloģiskās, psihiskās un narkoloģiskās saslimšanas, bet minimālo apjomu - akūto slimību ārstēšanai, neatliekamai medicīniskai palīdzībai, grūtnieču novērošanai un dzemdību palīdzībai, seksuāli transmisīvo un lipīgo slimību profilaksei. Taču atvēlētie naudas līdzekļi ir nepietiekoši.

Kā rāda mājsaimniecību budžetu apsekojums, Latvijas iedzīvotāji no sava budžeta ir spējīgi izdot veselības aprūpei tikai vidēji Ls 1,96 uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī, tas ir, 3,9% no mājsaimniecību patēriņa izdevumiem. Dažādās mājsaimniecību grupās izdevumu apjoms veselības aprūpei ir atšķirīgs (6.40.tabula).

6.40.tabula

MĀJSAIMNIECĪBAS IZDEVUMI VESELĪBAS APRŪPEI
1997.gadā

	Izdevumi veselības aprūpei, Ls	% no kopējā patēriņa izdevumu apjoma
Algotu darbu strādājošās mājsaimniecības	1,79	3,4
Zemnieku mājsaimniecības	1,94	4,4
Pensionāru mājsaimniecības	2,80	6,0
Citas mājsaimniecības	0,71	2,1

6.41.tabula

IZDEVUMI VESELĪBAS AIZSARDZĪBAI UN APRŪPEI NO VALSTS KOPBUDŽETA

	Procentos no valsts kopbudžeta	Procentos no iekšzemes kopprodukta
1980	9,2	2,1
1985	7,7	2,3
1990	7,1	2,5
1991	10,8	2,6
1992	13,7	2,8
1993	11,3	4,1
1994	10,3	3,9
1995	9,7	3,9
1996	9,9	3,9
1997	9,9	3,9

DATU AVOTI

Dzīves apstākļu apsekojums.

Centrālās statistikas pārvaldes statistiskie pārskati.

Latvijas Republikas medicīnas statistikas gadagrāmata, Medicīnas statistikas birojs, 1997.

Latvijas iedzīvotāju veselības un veselības aprūpes pārskats 1997., Medicīnas statistikas birojs, 1998.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Ģimene un dzimstība Latvijā, Latvijas Universitātes Demogrāfijas centrs, Rīga, 1996.

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Mirstības vispārējais koeficients raksturo mirstības intensitāti kopumā. Koeficients tiek aprēķināts, attiecinot gada laikā mirušo skaitu pret gada vidējo iedzīvotāju skaitu. Visbiežāk tas tiek izteikts kā mirstība uz 1000 iedzīvotājiem.

Perinatālā mirstība ir dzīvotspējīga augļa vai jaundzimušā bērna mirstība perinatālajā periodā (no 22.grūtniecības nedēļas līdz jaundzimušo pirmajām 7 dzīves dienām). Perinatālā mirstība ietver dzīvotspējīga augļa mirstību pirms dzemdībām un to procesā (nedzīvi dzimušos), kā arī jaundzimušo mirstību pirmajā dzīves nedēļā (agrā neonatālā mirstība).

Seksuāli transmisīvās slimības ir infekcijas slimības, kas rodas seksuālā kontakta rezultātā.

Vizuālās lokalizācijas ļaundabīgā audzēja formas ir tās, kas viegli pieejamas agrīnai diagnosticēšanai (piemēram, mutes dobuma, ādas u.c. ļaundabīgie audzēji).

Procenti no iedzīvotāja kopējā skaita	Procenti no visām slimībām	Gads
2,1	4,3	1990
2,3	4,7	1991
2,4	5,1	1992
2,6	5,8	1993
2,8	6,3	1994
3,1	7,0	1995
3,3	7,7	1996
3,5	8,5	1997

Nodaļu VESELĪBA sagatavoja Kultūras, izglītības, zinātnes un veselības aizsardzības statistikas daļa, kontakttelefons informācijai 7366691 Dace Krievkalne un Iedzīvotāju statistikas daļa, kontakttelefons informācijai 7366900 Uldis Ušackis.

7. SOCIĀLĀ AIZSARDZĪBA

Sociālās aizsardzības sistēma

Latvijā sociālās aizsardzības sistēmu regulē likums "Par sociālo drošību" (pieņemts Saeimā 1995.gada 7.septembrī). Viens no sociālās aizsardzības sistēmas pamatprincipiem ir sociālā apdrošināšana un sociālā palīdzība, kuras katru atsevišķi valstī regulē savs likums.

Sociālā nodrošināšana

Laikā no 1991. līdz 1997.gadam kopējie izdevumi sociālās nodrošināšanas pabalstiem un pasākumiem ir nepārtraukti palielinājušies (27 reizes), tomēr šo izdevumu īpatsvars iekšzemes kopproduktā Latvijā ir pieaudzis tikai no 11% 1991.gadā līdz nepilniem 14% 1996.gadā. Turklāt, ņemot vērā inflāciju, salīdzināmās cenās tie ir nevis pieauguši, bet samazinājušies.

Valsts pensijas

Kopējais Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras uzskaitē esošo valsts pensiju saņēmēju skaits (neieskaitot valsts sociālās pensijas/valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējus) laikā no 1990. līdz 1997.gadam pieaudzis par 8,2%, 1997.gada beigās sastādot 651,5 tūkst. Izmaksātās pensijas mēneša vidējais apmērs 1997.gadā bija Ls 42,15.

Valsts sociālie pabalsti

Visu veidu izmaksāto valsts sociālo pabalstu un to saņēmēju skaits, izņemot apbedīšanas pabalstu, laikā no 1991. līdz 1996.gadam ir samazinājies. Neraugoties uz patēriņa cenu nepārtrauktu palielināšanos, pabalsta bērna kopšanai līdz trīs gadu vecumam apmērs laikā no 1993. līdz 1997.gadam palicis nemainīgs.

Sociālā palīdzība

Personu skaits, kuras saņēmušas sociālās palīdzības pabalstus laikā no 1994. līdz 1996.gadam, samazinājies par 37%, pie tam pabalstu trūcīgajiem iedzīvotājiem saņēmēju skaits - par 38%. To galvenokārt ietekmēja šī sociālās palīdzības veida finansēšanas mehānisma maiņa 1995.gadā.

Sociālās aprūpes iestādes

Bērnu bāreņu aprūpes centru skaits laikā no 1991. līdz 1996.gadam ir palicis nemainīgs - 6 iestādes. Pašvaldību bērnu namu un bērnu namu - patversmju skaits laikā no 1990. līdz 1996.gadam ir ievērojami pieaudzis - no 8 līdz 43 iestādēm. Veco ļaužu un personu ar fiziska rakstura traucējumiem pansionātu (centru) skaits laikā no 1990. līdz 1996.gadam palielinājies par 23 iestādēm.

Aprūpe mājās

Personu skaits, kurām nodrošināta aprūpe mājās, 1996.gadā, salīdzinot ar 1994.gadu, samazinājies par 9,7%, bet, salīdzinot ar 1995.gadu, - palielinājies par 3,6%.

Sociālās aizsardzības sistēma

Jebkurā valstī sociālās drošības politikai tiek veltīta liela nozīme. Tai jābūt saistītai ar ekonomisko situāciju valstī, elastīgi reaģējot uz tās izmaiņām. Latvijai, 90. gadu sākumā uzsākot pāreju uz tirgus ekonomiku, sociālās drošības jautājumi kļuva arvien aktuālāki, jo ekonomisko reformu sekas bieži vien sāpīgi skāra sabiedrību. Daudzu uzņēmumu slēgšanas vai dīkstāves, kolektīvo saimniecību likvidēšanas laukos rezultātā ievērojami pieauga bezdarbs. Straujās inflācijas rezultātā pasliktinājās sociāli mazaizsargāto iedzīvotāju grupu tādu kā pensionāri, daudz bērnu ģimenes, bezdarbnieku ģimenes materiālais stāvoklis.

Latvijā sociālās aizsardzības sistēmu regulē likums "Par sociālo drošību" (pieņemts Saeimā 1995.gada 7.septembrī), kurš nosaka sociālās drošības sistēmas veidošanas un darbības principus, personu galvenās sociālās tiesības un pienākumus, to realizēšanas pamatnosacījumus, kā arī reglamentē sociālo pakalpojumu veidus, to skaitā sociālo un audzināšanas palīdzību, sekmējot sociālo taisnīgumu un sociālo drošību¹.

1996.gada 1.janvārī spēkā stājās jaunais likums "Par valsts pensijām", kura mērķis ir radīt pensionāru sociālās garantijas vecumdienās. Likuma galvenais uzdevums - uz apdrošināšanas sistēmas pamatiem radīt pensiju sistēmu, kura nodrošinātu pietiekamus ienākumus pensijā esošajiem iedzīvotājiem.

Sociālā nodrošināšana

Datu analīzi par sociālo apdrošināšanu dinamikā apgrūtina biežās izmaiņas atbilstošajā likumdošanā un finansēšanas mehānismā. Tā, piemēram, 1993. un 1994.gadā sociālās apdrošināšanas budžets funkcionēja valsts pamatbudžeta sastāvā, bet, sākot ar 1995.gadu, tas tika atdalīts no valsts pamatbudžeta. Tā rezultātā izmainījās sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumu struktūra. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsti, bērna piedzimšanas pabalsti, bērna kopšanas pabalsti, ģimenes valsts pabalsti un apbedīšanas pabalsti sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem, sākot ar 1995.gadu, tiek finansēti no valsts pamatbudžeta. Lai varētu analizēt izdevumus attiecīgajiem pabalstu veidiem un šo pabalstu saņēmēju skaitu dinamikā, kāds ir šīs publikācijas mērķis, nodaļā "Sociālā

nodrošināšana" izdevumi pensijām un pabalstiem tiks apskatīti neatkarīgi no to finansēšanas avota, apzīmējot tos ar izdevumiem sociālajai nodrošināšanai.

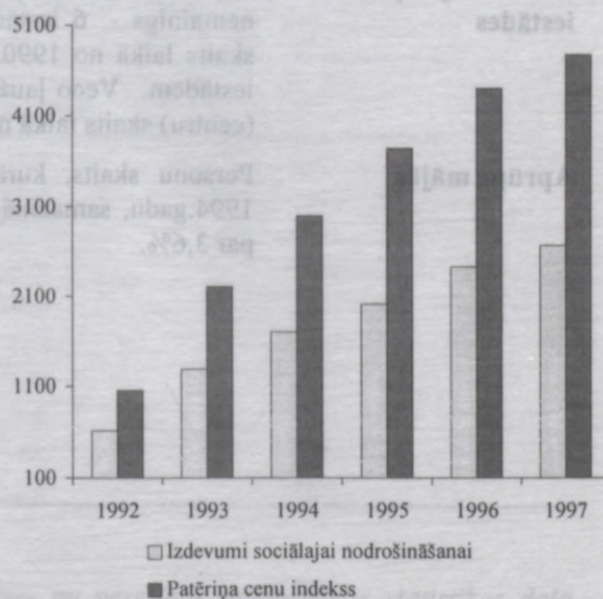
Skaitliskā materiāla analīzē izmantoti Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (līdz 1998.gada 1.janvārim - Valsts sociālās apdrošināšanas fonds) un Valsts statistikas komitejas dati.

Laikā no 1991. līdz 1997.gadam kopējie izdevumi sociālajai nodrošināšanai ir nemitīgi palielinājušies. 1997.gadā, salīdzinot ar 1991.gadu, tie pieauguši 27 reizes (7.2.tabula), tai skaitā izdevumi valsts pensijām - 31 reizi, valsts pabalstiem - 11,8 reizes, nodarbinātības pasākumiem - 12 reizes (1997.gadā, salīdzinot ar 1992.gadu, kad oficiāli tika uzsākta bezdarbnieku reģistrācija). Rēķinot uz vienu iedzīvotāju, izdevumi sociālajai nodrošināšanai 1997.gadā, salīdzinot ar 1991.gadu, palielinājušies 29 reizes (7.2.tabula).

Tomēr patēriņa cenu indekss minētajā periodā ir audzis ievērojami straujāk, nekā izdevumi sociālajai nodrošināšanai - tas palielinājies 48 reizes (7.1.attēls). Tātad izdevumi sociālajai nodrošināšanai salīdzināmās cenās 1997.gadā, salīdzinot ar 1991.gadu, ir samazinājušies.

7.1.attēls

IZDEVUMU SOCIĀLAJAI NODROŠINĀŠANAI UN PATĒRIŅA CENU INDEKSA AUGŠANAS TEMPI (1991=100%)

¹ LR Likums "Par sociālo drošību".

IZDEVUMI SOCIĀLAJAI NODROŠINĀŠANAI¹

	1991	1992	1993 ²	1994 ²	1995	1996	1997
Izdevumi - pavisam, milj. latu	15,7	96,1	201,4	265,9	315,0	379,6	416,3
tai skaitā izdevumi:							
pensijām	10,9	62,1	141,1	199,6	243,8	299,3	340,9
pabalstiem	4,4	26,0	47,7	51,7	55,6	60,8	52,1
nodarbinātības pasākumiem ³	-	1,2	7,8	9,5	9,7	12,0	14,4
no tiem:							
bezdarbnieka pabalstiem	-	1,0	6,5	6,9	7,3	9,6	11,4
administratīvie izdevumi	0,2	3,1	4,6	5,0	5,8	7,4	8,8
citi izdevumi	0,2	3,7	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Izdevumi sociālajai nodrošināšanai uz vienu iedzīvotāju, latos	5,9	36,5	77,9	104,4	125,2	152,4	168,6

Izdevumu īpatsvars sociālajai nodrošināšanai procentos no iekšzemes kopprodukta Latvijā ir zems. Laikā no 1991. līdz 1996.gadam tas svārstījās robežās no 9,6 līdz 13,9%, sasniedzot augstāko līmeni 1994.gadā (7.3.attēls). Pat, pievienojot izdevumiem sociālajai nodrošināšanai izdevumus sociālajai palīdzībai, 1996. gadā kopējie izdevumi sociālajai aizsardzībai veidoja 15,1% no iekšzemes kopprodukta. Salīdzinājumam, Zviedrijā 1995.gadā izdevumi sociālajai aizsardzībai bija 35,8% no iekšzemes kopprodukta, Dānijā - 33,7%, Somijā - 32,8%.

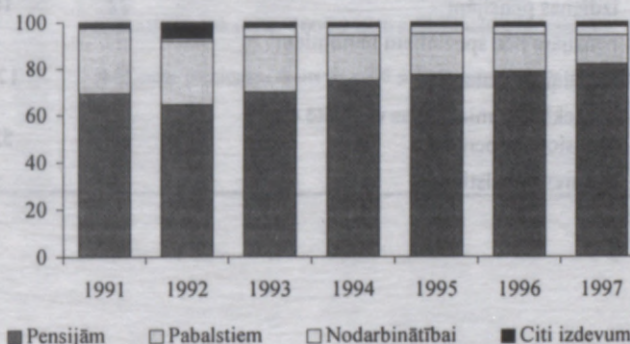
7.3.attēls

IZDEVUMI SOCIĀLAJAI NODROŠINĀŠANAI, PROCENTOS NO IEKŠZEMES KOPPRODUKTA

7.4.attēls

IZDEVUMU STRUKTŪRA SOCIĀLAJAI NODROŠINĀŠANAI (procentos)

¹Valsts pamatbudžeta un valsts speciālās sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumi kopā.

²Sociālās apdrošināšanas budžets funkcionēja valsts pamatbudžeta sastāvā.

³Ieskaitot Profesionālās karjeras izvēles centra administratīvos izdevumus.

Valsts pensijas

Valstī ir liels iedzīvotāju skaits virs darbības vecuma. To īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā 1997.gada sākumā, salīdzinot ar 1991.gada sākumu, palielinājies par 1,4% punktiem (7.5.tabula.).

Sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumi pensijām laikā no 1991. līdz 1997.gadam palielinājušies 31 reizi. Īpaši strauji šajā laikā pieauguši izdevumi izdienas pensijām - 144 reizes. Izdevumi vecuma pensijām 1997.gadā, salīdzinot ar 1991.gadu, palielinājušies 34 reizes. Tomēr, ņemot vērā patēriņa cenu pieaugumu (48 reizes), reālie

izdevumi vecuma pensijām, minētajā laika posmā faktiski ir samazinājušies par 29,2%.

Kopējais Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras uzskaitē esošo valsts pensiju saņēmēju skaits (datu salīdzināmības dēļ, neieskaitot pensionāru kopskaitā valsts sociālās pensijas/ valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējus) laikā no 1990. līdz 1997.gadam pieaudzis par 8,2%. Vecuma pensiju saņēmēju skaits minētajā periodā palielinājies par 4,9%. Ievērojami pieaudzis invaliditātes pensijas saņēmēju skaits (par 41,3%) un izdienas pensiju saņēmēju skaits (5,2 reizes).

Laikā no 1990. līdz

IEDZĪVOTĀJI VIRS DARBSPĒJAS VECUMA, gada sākumā

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Iedzīvotāji virs darbības vecuma, tūkst.	560,6	565,1	568,1	569,9	568,4	551,2	555,4
Procentos pret kopējo iedzīvotāju skaitu	21,0	21,3	21,8	22,2	22,5	22,0	22,4

7.5.tabula 1997.gadam ievērojami pieaudzis pensiju saņēmēju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā - par 3,8 procentu punktiem (7.7.tabula). Vecuma pensijas saņēmēju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā 1997.gada beigās veidoja 20,6%, t.i., par 2,3 procentu punktiem vairāk nekā 1990.gada beigās (18,3%).

IZDEVUMI VALSTS PENSIJĀM (tūkst. latu)¹

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Izdevumi pensijām - pavisam	10931	62074	141130	199569	243809	299266	340882
no tiem izdevumi:							
vecuma pensijām	8092	44398	90140	50223	181845	31467	268622
invaliditātes pensijām	2022	12422	19737	34771	43510	48197	50303
pensijām apgādnieka zaudējuma gadījumā	492	2854	5407	8329	10405	12414	13616
izdienas pensijām	22	107	236	585	709	2721	3168
pensijām pēc speciāliem lēmumiem ²	-	-	-	-	-	1494	1758
sociālajām pensijām ³	284	1756	2841	3837	4673 ⁴	-	-
LR Iekšlietu ministrijas uzskaitē esošo pensionāru pensijām	19 ⁵	537	1305	1824	2667	2973	3415
apkures pabalstiem	-	-	21464	-	-	-	-

¹Līdz 1995.gadam- faktiskie budžeta izdevumi, no 1995.gada - kases izdevumi.

²Izdevumi pensijās Černobilas AES avārijas seku likvidētājiem. Līdz 1996.gadam tika finansēti no invaliditātes un apgādnieka zaudējuma pensiju līdzekļiem.

³Sākot ar 1996.gadu, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts; tiek finansēts no valsts pamatbudžeta.

⁴1995.gadā izdevumi sociālajām pensijām tika segti no valsts pamatbudžeta līdzekļiem.

⁵1991.IV cet. dati. Līdz 1991.gada 1.oktobrim izdevumi tika finansēti no citiem avotiem.

7.7.tabula

VALSTS SOCIĀLĀS APDROŠINĀŠANAS AGENTŪRAS UZSKAITĒ ESOŠO VALSTS PENSIJU SAŅĒMĒJU SKAITS
(gada beigās, tūkst. cilvēku)

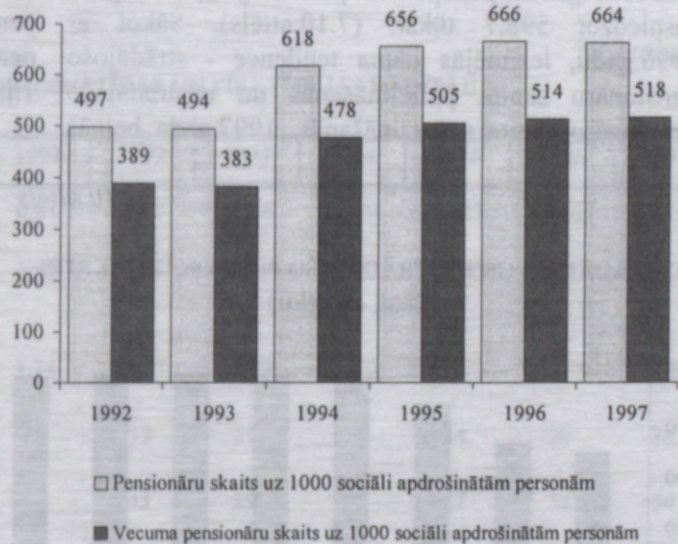
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Pensiju saņēmēju skaits ¹ - pavisam	602,3	628,3	641,1	645,3	643,6	646,4	649,5	651,5
tai skaitā saņem:								
vecuma pensiju	487,4	497,7	496,7	500,3	496,0	497,0	504,0	511,2
invaliditātes pensiju	66,9	86,6	102,3	104,2	104,3	103,4	98,5 ²	94,5
pensiju apgādnieka zaudējuma gadījumā ³	38,7	39,0	34,2	33,6	36,8	38,4	38,9	37,3
izdienas pensiju	1,2	4,5	7,9	7,2	6,5	6,1	6,1	6,2
pensijas pēc speciāliem lēmumiem	-	0,5	0,0	0,0	0,0	1,5	2,0	2,3
Pensionāru īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā	22,6	23,6	24,6	25,1	25,4	25,8	26,2	26,4

7.8.attēls

Sociāli apdrošināto personu noslodze ar pensionāriem laikā no 1992. līdz 1997.gadam ievērojami palielinājusies - par 33,6%, tai skaitā ar vecuma pensionāriem - par 33,2% (7.8.attēls).

Aplūkojot pensiju saņēmēju sadalījumu pēc vecuma 1997. gada beigās, redzams, ka lielākā to daļa (63,2%) ir vecumā no 60 līdz 79 gadiem. Minētajā vecuma grupā ietilpst vairāk nekā divas trešdaļas vecuma pensiju saņēmēju (73,1%). Vairāk nekā puse invaliditātes pensijas saņēmēju (57,4%) pieder vecuma grupai no 25 līdz 59 gadiem. Lielākā daļa apgādnieka zaudējuma pensijas saņēmēju (80,5%) ir vecumā līdz 24 gadiem.

PENSIONĀRU SKAITS UZ 1000 SOCIĀLI APDROŠINĀTĀM PERSONĀM, vidēji gadā⁴

¹Neieskaitot LR Iekšlietu ministrijas uzskaitē esošos pensionārus un sociālās pensijas/ valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējus.

²Ievērojams invaliditātes pensijas saņēmēju skaita samazinājums 1996.gadā izskaidrojams ar to, ka, saskaņā ar jauno likumu "Par valsts pensijām", invalīdiem, kuri sasnieguši vecumu, no kura ir tiesības saņemt vecuma pensiju, invaliditātes pensijas vietā piešķirama vecuma pensija.

³Kopējais darba nespējīgo ģimenes locekļu skaits, kuri zaudējuši apgādnieku.

⁴VSK aprēķini, izmantojot VSAA datus. Pensionāru kopskaitā nav iekļauti LR Iekšlietu ministrijas uzskaitē esošie pensionāri un valsts sociālās pensijas/ valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu saņēmēji.

PENSIJU SAŅĒMĒJU SADALĪJUMS PĒC VECUMA UN SAŅEMTĀS PENSIJAS VEIDA
1997.gada beigās (procentos)¹

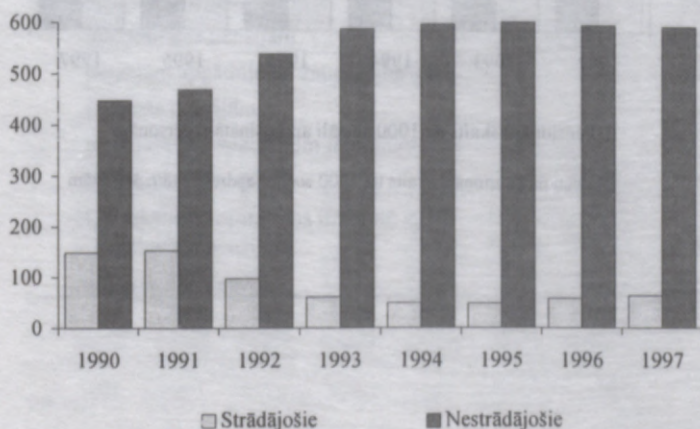
	Visi pensiju saņēmēji	Tai skaitā tie, kuri saņem:				
		vecuma pensiju	invaliditātes pensiju	pensiju apgādnieka zaudējuma gadījumā	izdienas pensiju	pensijas pēc speciāliem lēmumiem
Pensiju saņēmēju kopskaitis tai skaitā pa vecuma grupām (gadi):	100	100	100	100	100	100
līdz 14	2,6	-	-	44,8	-	1,0
15-24	2,2	-	1,0	35,7	-	1,5
25-44	3,2	-	19,9	0,8	3,5	57,1
45-54	4,7	1,2	22,5	0,2	36,8	35,9
55-59	14,7	15,4	15,0	0,2	47,0	3,6
60-64	20,2	23,9	9,3	0,5	10,7	0,7
65-69	19,3	22,4	11,0	1,5	1,3	0,2
70-79	23,7	26,8	15,7	6,4	0,6	0,0
80 un vairāk	9,4	10,3	5,6	9,9	0,1	-

Nestrādājošo pensionāru skaits laikā no 1990. līdz 1995.gadam pakāpeniski palielinājies, 1995.gadā sasniedzot 598,7 tūkst. (7.10.attēls). Sākot ar 1996.gadu, iezīmējās jauna tendence - strādājošo pensionāru skaita palielināšanās un nestrādājošo pensionāru skaita samazināšanās. 1997.gada beigās

strādājošo pensionāru skaits sasniedza 63 tūkst. (1995.gadā - 47,9 tūkst). Strādājošo un nestrādājošo pensionāru samēra izmaiņas ietekmēja jaunais pensiju likums, kurš stājās spēkā 1996.gada 1.janvārī.

7.10.attēls

STRĀDĀJOŠO UN NESTRĀDĀJOŠO PENSIONĀRU SKAITS
(tūkst. cilvēku)

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras uzskaitē esošo pensionāru ikmēneša pensiju vidējais lielums laikā no 1991. līdz 1997.gadam pieaudzis 52 reizes, tai skaitā vecuma pensijas - 54 reizes, invaliditātes pensijas - 38 reizes, pensijas apgādnieka zaudējuma gadījumā - 48 reizes (7.11.tabula). Vadoties pēc pieauguma tempiem, situācija var šķist daudzsolāša, bet, apskatot izmaksātās mēneša vidējās pensijas lieluma attiecību pret mēneša vidējo bruto darba samaksu, redzams, ka minētajā periodā vidējā pensija veidoja tikai 29 līdz 39% no vidējās darba samaksas un tikai apmēram pusi no pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vērtības. Minētais liecina par to, ka vairumam pensionāru ir liegta iespēja sevi nodrošināt ar ikdienai visnepieciešamākajām precēm un pakalpojumiem.

¹ VSK aprēķini, izmantojot VSAA datus. Pensionāru kopskaitā nav iekļauti LR Iekšlietu ministrijas uzskaitē esošie pensionāri.

7.11.tabula

IZMAKSĀTO VALSTS PENSIJU VIDĒJAIS LIELUMS
(vidēji mēnesī, latos)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Sociālās apdrošināšanas aģentūras uzskaitē esošo pensionāru ikmēneša pensiju vidējais lielums¹	0,81	7,91	14,76	24,79	30,23	38,37²	42,15²
tai skaitā:							
vecuma pensijas	0,78	7,44	14,74	24,75	30,17	37,82	42,24
invaliditātes pensijas	1,11	12,02	15,63	27,55	33,31	38,43	42,64
pensijas apgādnieka zaudējuma gadījumā ³	0,76	5,85	17,25	24,44	28,72	32,73	36,32
izdienas pensijas	...	...	2,87	7,80	12,97	36,79	44,55
pensijas pēc speciāliem lēmumiem	...	...	12,27	24,69	64,46	63,97	69,07
sociālās pensijas	...	...	11,30	16,48	19,65	-	-
no tām invalīdiem kopš bērnības	...	...	11,16	15,98	19,09	-	-

Laikā no 1990. līdz 1997.gadam ikmēneša pensijas vidējais lielums ir pieaudzis daudz lēnāk nekā patēriņa cenu indekss, kā rezultātā pensionāru pirktspēja 1997.gadā, salīdzinot ar ar 1990.gadu, ir samazinājusies par 31% (7.12.tabula). 1994., 1996.

un 1997.gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, izmaksātās pensijas vidējais lielums ir audzis straujāk nekā patēriņa cenu indekss, tādējādi liecinot par nelielu pensionāru pirktspējas pieaugumu minētajos gados.

7.12.tabula

PENSIONĀRU MATERIĀLĀS NODROŠINĀTĪBAS UN PIRKTSPEJAS RĀDĪTĀJI

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Izmaksātās pensijas apmērs, vidēji mēnesī, Ls ⁴	0,47	0,81	7,91	14,76	24,79	30,23	38,37 ⁵	42,15 ⁵
Tautsaimniecībā nodarbināto mēneša vidējā bruto darba samaksa, Ls	1,61	3,00	21,50	47,23	71,87	89,50	98,73	118,18
Viena iedzīvotāja pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vērtība vidēji mēnesī, Ls	-	1,74	18,57	37,59	51,50	63,82	73,78	78,78
Mēneša vidējās pensijas attiecība % pret:								
mēneša vidējo darba samaksu	29	27	37	31	35	34	39	36
pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vērtību	-	47	43	39	48	47	52	54
Procentos pret 1990.gadu:								
vidēji mēnesī izmaksātā pensija	100	172	1683	3140	5274	6432	8164	8968
patēriņa cenu indekss	100	272	2861	5986	8135	10169	11959	12963
pensionāru pirktspējas indekss	100	63	59	52	65	63	68	69
Procentos pret iepriekšējo gadu:								
vidēji mēnesī izmaksātā pensija	-	172	977	187	168	122	127	110
patēriņa cenu indekss	-	272	1051	209	136	125	118	108
pensionāru pirktspējas indekss	-	63	93	89	124	98	108	102

¹Neieskaitot LR Iekšlietu ministrijas uzskaitē esošos pensionārus.

²Neieskaitot sociālās nodrošinājuma pabalstu.

³Pensiju kopsumma visiem mirušā apgādnieka bijušajiem ģimenes locekļiem

⁴Neieskaitot LR Iekšlietu ministrijas uzskaitē esošos pensionārus.

⁵Neieskaitot sociālā nodrošinājuma pabalstu.

Valsts sociālie pabalsti

Saskaņā ar spēkā esošo likumdošanu, Latvijā tiek izmaksāti divu veidu valsts sociālie pabalsti:

- 1) regulāri izmaksājami valsts sociālie pabalsti (valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, bērna kopšanas pabalsts, ģimenes valsts pabalsts, pabalsts aizbildnim par bērna uzturēšanu, atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu, pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai);
- 2) vienreizējie valsts sociālie pabalsti (bērna piedzimšanas pabalsts un apbedīšanas pabalsts).

Slimības pabalsts un maternitātes pabalsts tiek izmaksāti no speciālā sociālās apdrošināšanas budžeta un tos regulē atsevišķi likumi.

Kopējie izdevumi valsts sociālajiem pabalstiem (izmaksātiem gan no valsts pamatbudžeta, gan sociālās apdrošināšanas budžeta līdzekļiem) laikā no 1990. līdz 1997.gadam pieauguši 11,8 reizes.

Visu veidu izmaksāto valsts sociālo pabalstu (vai to saņēmēju), izņemot apbedīšanas pabalstu, skaits, laikā no 1991. līdz 1997.gadam ir samazinājies. Tā, piemēram, izmaksāto bērna piedzimšanas pabalstu skaits minētajā periodā samazinājies par 38,5%, ģimenes valsts pabalstu skaits - par 9,6%, pabalsta bērna kopšanai līdz trīs gadu vecumam saņēmēju skaits - par 36,1%. Tas lielā mērā saistīts ar valstī novērojamo dzimstības samazināšanās tendenci. Savukārt izmaksāto apbedīšanas pabalstu skaits minētajā laika posmā palielinājies par 35,3%. Valsts sociālās pensijas (kopš 1996.gada - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta) saņēmēju skaits laikā no 1991. līdz 1997.gadam samazinājies par 35,6%. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita ievērojamā samazināšanās 1996. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, izskaidrojama ar to, ka, sākot ar šo gadu, pabalsts par bērnu invalīdu tiek maksāts piemaksas veidā pie ģimenes valsts pabalsta.

7.13.tabula

IZDEVUMI VALSTS SOCIĀLAJIEM PABALSTIEM
(tūkst. latu)¹

	1991	1992	1993 ²	1994 ²	1995	1996	1997
Izdevumi pabalstiem - pavisam	4419	25976	47934	51914	55588	60814	52142
no tiem izdevumi:							
slimības pabalstiem	782	3996	7795	11765	15040	13648	3136
maternitātes pabalstiem	165	1075	1738	2050	2449	2557	2689
bērna piedzimšanas pabalstiem	30	162	376	827	1601 ³	1849 ³	2195 ³
bērna kopšanas pabalstiem	565	4711	8924	7826	7110 ³	6527 ³	5608 ³
ģimenes valsts pabalstiem ⁴	2574 ⁵	14990	27891	27511	27139 ³	30588 ³	32670 ³
pabalstiem ģimenēm, kuru bērni neizmanto bērnudārza pakalpojumus	261	532	-	-	-	-	-
apbedīšanas pabalstiem ⁶	33	499	1041	1796	2105	2248	2516
sociālā nodrošinājuma pabalstiem	-	-	-	-	-	3276 ³	3265 ³
citiem pabalstiem	9	11	169	139	144	121	63 ⁷

¹Valsts pamatbudžeta un valsts speciālā sociālās apdrošināšanas budžeta izdevumi kopā. Līdz 1995.gadam - faktiskie budžeta izdevumi, no 1995.gada - kases izdevumi.

²Sociālās apdrošināšanas budžets funkcionēja valsts pamatbudžeta sastāvā.

³Izdevumi šiem pabalstiem tiek segti no valsts pamatbudžeta līdzekļiem.

⁴1996. un 1997.gados - ieskaitot piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu.

⁵1991.gadā pabalsts tika finansēts daļēji no sociālās apdrošināšanas budžeta un daļēji no valsts pamatbudžeta.

⁶Līdz 1995.gadam apbedīšanas pabalsti sociālās pensijas saņēmēja nāves gadījumā tika izmaksāti no sociālās apdrošināšanas līdzekļiem, kuri paredzēti apbedīšanas pabalstiem visu veidu pensiju saņēmēju nāves gadījumā; sākot ar 1995.gadu, - no valsts pamatbudžeta līdzekļiem kā apbedīšanas pabalsti sociālās pensijas/ valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēja nāves gadījumā.

⁷No tiem 18,3 tūkst. - izdevumi atlīdzībai par darbspēju zaudēšanu un atlīdzībai par apgādnieka zaudējumu sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, kuri tiek izmaksāti no valsts speciālā budžeta, sākot ar 1997.gadu.

7.15. attēlā redzams, ka laikā no 1992. līdz 1996.gadam samazinājās izmaksāto bērna piedzimšanas pabalstu skaits, bet laikā no 1991. līdz 1994.gadam palielinājās izmaksāto apbedīšanas pabalstu skaits, ar 1995.gadu gan sākot samazināties.

Lai arī visu veidu valsts sociālo pabalstu vidējie piešķirtie apjomi 1997.gadā, salīdzinot ar 1991.gadu, ir palielinājušies (7.16.tabula), to augšanas tempi ir bijuši ievērojami mazāki nekā mēneša vidējās pensijas un tautsaimniecībā nodarbināto vidējās darba samaksas augšanas tempi (7.14.tabula).

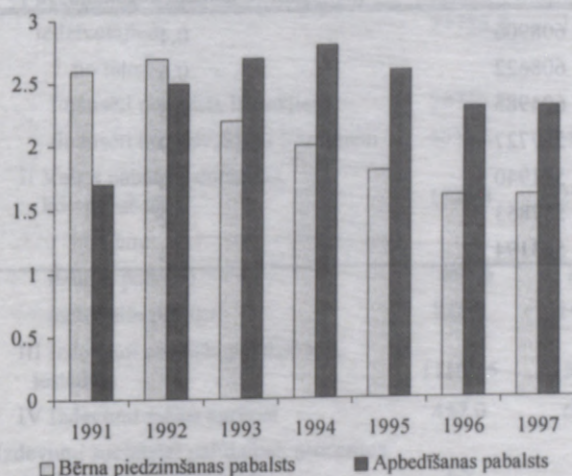
7.14.tabula

VALSTS SOCIĀLIE PABALSTI
(vidēji mēnesī, tūkst. pabalstu)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts - saņēmēju skaits ¹	19,4	19,5	19,7	19,0	19,6	12,5	12,5
Bērna piedzimšanas pabalsts - pabalstu skaits	2,6	2,7	2,2	2,0	1,8	1,6	1,6
Pabalsts bērna kopšanai līdz 3 gadu vecumam - saņēmēju skaits	83	85	77	68	58	55	53
tai skaitā:							
par bērnu vecumā līdz 1,5 gadiem	46	43	38	32	27	25	25
par bērnu vecumā no 1,5 līdz 3 gadiem	37	42	39	36	31	30	28
Ģimenes valsts pabalsts - pabalstu skaits ²	560	564	551	552	546	540	506
No ģimenes valsts pabalstu skaita - piemaksa par bērnu invalīdu	-	-	-	-	-	6,4	7,3
Apbedīšanas pabalsts - pabalstu skaits	1,7	2,5	2,7	2,8	2,6	2,3	2,3

7.15.attēls

IZMAKSĀTO BĒRNA PIEDZIMŠANAS PABALSTU UN
APBEDĪŠANAS PABALSTU SKAITS
(vidēji mēnesī, tūkst. pabalstu)

Pabalsta bērna kopšanai (līdz trīs gadu vecumam) lielums laikā no 1993. līdz 1997.gadam ir palicis nemainīgs. Ģimenes valsts pabalsts laikā no 1993.gada līdz 1996.gada 1.augustam netika paaugstināts. Sākot ar 1996.gada 1.augustu, minētā pabalsta apmērs ir atkarīgs no bērna piedzimšanas kārtas numura ģimenē. Tā kā 53% bērnu, par kuriem 1997.gadā piešķirts ģimenes valsts pabalsts, ir pirmie bērni ģimenē, vidējais šī pabalsta apmērs šajā gadā ir mazs. Zemais bērna kopšanas un ģimenes valsts pabalstu apjoms neveicina dzimstības palielināšanos un līdz ar to arī demogrāfiskās situācijas uzlabošanos valstī.

¹Līdz 1996.gadam valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem un bērniem - invalīdiem tika piešķirta sociālā pensija.

²Sākot ar 1996.gada 1.augustu, ģimenes valsts pabalsts tiek piešķirts diferencēti - atkarībā no bērnu skaita un bērna piedzimšanas kārtas numura ģimenē.

7.16.tabula

VALSTS SOCIĀLO PABALSTU VIDĒJAIS LIELUMS
(vidēji mēnesī, latos)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ¹	...	...	11,30	16,48	19,65	25,00	25,56
Bērna piedzimšanas pabalsts - izmaksātais	0,97	5,08	14,51	34,81	73,37	97,54	112,61
Pabalsts bērna kopšanai līdz 3 gadu vecumam	0,59	5,11	9,73	9,62	9,61	9,58	9,75
tai skaitā:							
par bērnu vecumā līdz 1,5 gadiem	0,66	5,99	12,00	12,00	12,00	12,00	12,00
par bērnu vecumā no 1,5 līdz 3 gadiem	0,50	4,20	7,50	7,50	7,50	7,50	7,50
Ģimenes valsts pabalsts - izmaksātais ²	...	...	...	6,57	6,45	7,44	4,84
Piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu	-	-	-	-	-	25,00	26,25
Slimības pabalsts (dienā) - piešķirtais ³	0,07	0,52	1,51	2,58	3,46	3,82	2,71
Maternitātes pabalsts (dienā) - piešķirtais ³	0,06	0,53	1,32	2,11	2,91	3,35	2,98
Apbedīšanas pabalsts - izmaksātais ³	1,59	16,49	31,76	53,08	65,85	82,42	61,24

Laikā no 1990. līdz 1996.gadam ievērojami pieaudzis Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras uzskaitē esošo bērnu invalīdu skaits - 2,7 reizes (7.17.tabula). Tā kā bērnu skaits valstī ar katru gadu

samazinās, bet bērnu invalīdu skaits pakāpeniski palielinās, līdz ar to arī bērnu invalīdu īpatsvars vecuma grupā līdz 16 gadiem palielinājās - no 0,4% 1990.gada beigās līdz 1,3% 1996.gada beigās.

7.17.tabula

BĒRNU INVALIDĪDU SKAITS LATVIJĀ, gada beigās

	Bērnu invalīdu skaits ⁴	Bērnu vecumā līdz 16 gadiem (neieskaitot) skaits	Bērnu invalīdu īpatsvars bērnu vecumā līdz 16 gadiem kopskaitā, %
1990	2612	608906	0,4
1991	3874	608622	0,6
1992	4847	604985	0,8
1993	5445	587727	0,9
1994	5923	571940	1,0
1995	6467	557853	1,2
1996	7028	543194	1,3

¹ Līdz 1996.gadam valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem un bērniem - invalīdiem tika piešķirta sociālā pensija.

² Sākot ar 1996.gada 1.augustu, ģimenes valsts pabalsts tiek piešķirts diferencēti - atkarībā no bērnu skaita un bērna piedzimšanas kārtas numura ģimenē.

³ Pabalsti, kuri tiek finansēti no sociālās apdrošināšanas budžeta līdzekļiem.

⁴ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras uzskaitē esošie.

Sociālā palīdzība

Likuma "Par sociālo drošību" 11.pants paredz, ka "personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kura nesāņem ne no viena cita pietiekamu palīdzību, ir tiesības uz personisku un materiālu palīdzību, kas atbilst tās vajadzībām, dod iespēju pašpalīdzībai un veicina tās iesaistīšanos sabiedrības dzīvē"¹. Sociālās palīdzības sniegšanu valstī regulē 1995.gada 26.oktobrī Saeimā pieņemtais likums "Par sociālo palīdzību". Šis likums nosaka personu loku, kurām ir tiesības saņemt sociālos pabalstus un cita veida sociālo palīdzību, sociālās palīdzības veidus un pienākumu sadalījumu starp valsti un pašvaldībām sociālās palīdzības nodrošināšanā. Sociālā palīdzība var tikt nodrošināta sociālās aprūpes, materiālās palīdzības vai sociālās rehabilitācijas veidā.

Šajā nodaļā izmantoti Labklājības ministrijas Sociālās palīdzības departamenta (par periodu no 1994. līdz 1996.gadam) un Sociālās palīdzības fonda (par 1997.gadu) dati. Tā kā minētais departaments tika izveidots tikai 1992.gadā, datu apkopošana par sociālo palīdzību tika uzsākta tikai 1994.gadā.

Saskaņā ar likumu "Par sociālo palīdzību", pie sociālās palīdzības materiālā veidā pieskaitāmi regulārie un vienreizējie valsts sociālie pabalsti. Bet jau iepriekš minēto iemeslu - valsts sociālo pabalstu finansēšanas mehānisma maiņas un sociālās palīdzības atšķirīgās administrēšanas dēļ, kas apgrūtina datu analīzi dinamikā, valsts sociālie pabalsti šajā izdevumā ir apskatīti apakšnodaļā par sociālo nodrošināšanu.

Valsts un pašvaldību izdevumi sociālajai palīdzībai kopumā (bez izdevumiem regulārajiem un vienreizējiem valsts sociālajiem pabalstiem) 1996.gadā,

7.18.tabula

VALSTS UN PAŠVALDĪBU IZDEVUMI SOCIĀLAJAI PALĪDZĪBAI
(tūkst. latu)

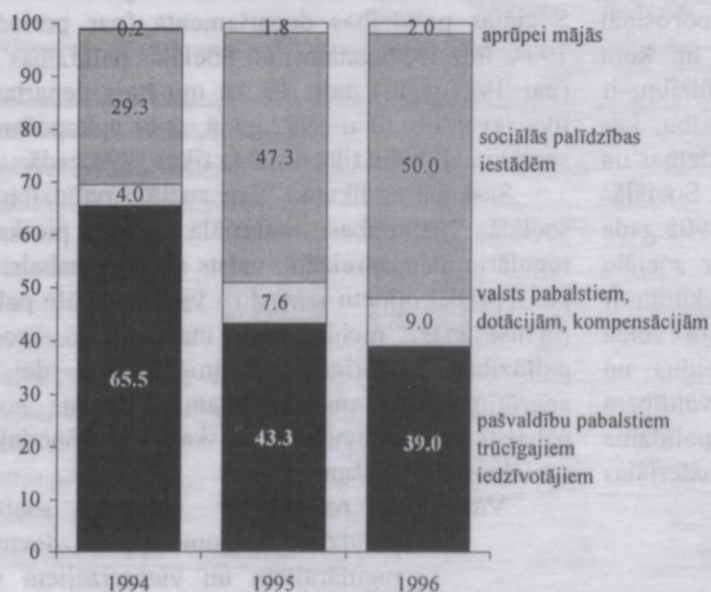
	1994	1995	1996
Izdevumi - pavisam	37869,4	33825,4	37780,5
no tiem:			
I Pašvaldību pabalstiem trūcīgajiem iedzīvotājiem	24785,5	14656,3	14751,2
no tiem:			
finansēti no valsts līdzekļiem	20726,7	-	-
finansēti no pašvaldību līdzekļiem	4058,8	14656,3	14751,2
II Valsts pabalsti, dotācijas, kompensācijas ²	1526,4	2568,5	3389,7
no tiem:			
naudas pabalsti	697,6	1150,4	1834,8
materiālie pabalsti	828,8	1418,1	395,2
III Izdevumi sociālās palīdzības iestādēm	11100,5	15995,3	18872,8
IV Izdevumi mājas aprūpei	457,0	605,3	766,8
Izdevumi sociālajai palīdzībai, procentos no iekšzemes kopprodukta	1,9	1,4	1,4

salīdzinot ar 1994.gadu, samazinājušies par 0,2% (7.18.tabula). Tas noticis, par 40,5% samazinoties izdevumiem valsts un pašvaldību sociālajiem pabalstiem trūcīgajiem iedzīvotājiem sakarā ar šī sociālās palīdzības veida finansēšanas mehānisma maiņu 1995.gadā. 1994. gadā izdevumi minētajiem pabalstiem no pašvaldību budžetiem veidoja tikai 16,4% no kopējiem izdevumiem šim mērķim. Pašvaldību budžetu izdevumi pabalstiem trūcīgajiem iedzīvotājiem laikā no 1994. līdz 1996.gadam palielinājušies 3,6 reizes, tomēr tas nav pietiekoši, lai apmierinātu maznodrošināto iedzīvotāju pieprasījumus pēc materiālās palīdzības. Līdzekļu trūkuma dēļ pašvaldībās izdevumu īpatsvars sociālajai palīdzībai trūcīgajiem iedzīvotājiem valsts un pašvaldību kopējos izdevumos sociālajai palīdzībai (neieskaitot izdevumus regulārajiem un vienreizējiem valsts sociālajiem pabalstiem) ir samazinājies no 65,5% 1994.gadā līdz 39% 1996.gadā (7.19.attēls).

¹ LR Likums "Par sociālo drošību" (11.pants).

² Nav iekļauti valsts pabalsti ģimenēm ar bērniem, sociālās nodrošināšanas pabalsti, apbedīšanas pabalsti, kurus, sākot ar 1996.gadu, sāka uzskaitīt programmas "Sociālā palīdzība" ietvaros.

IZDEVUMU STRUKTŪRA SOCIĀLAJAI PALĪDZĪBAI
(procentos)

Tajā pašā laikā izdevumi valsts pabalstiem, dotācijām un kompensācijām laikā no 1994. līdz 1996.gadam palielinājušies 2,2 reizes, izdevumi sociālās palīdzības iestādēm un mājas aprūpei - 1,7 reizes (7.12.tabula). Tā rezultātā izdevumi sociālās palīdzības iestādēm 1996.gadā sasniedza pusi no visiem izdevumiem sociālajai palīdzībai (7.19.attēls). Izdevumi veco ļaužu pansionātiem (centriem) 1996.gadā, salīdzinot ar 1995.gadu, pieauguši par 2,4%, izdevumi pansionātiem personām ar garīga rakstura traucējumiem - par 25,1%, izdevumi bērnu namiem, bērnu namiem - patversmēm un ģimeņu bērnu namiem - par 1,8%.

Sociālās palīdzības saņēmēju skaits laikā no 1994. līdz 1996.gadam samazinājās par 37%. Šo samazinājumu galvenokārt ietekmēja pabalstu trūcīgajiem iedzīvotājiem saņēmēju skaita samazināšanās minētajā periodā par 38,2% sakarā ar šī sociālās palīdzības veida finansēšanas mehānisma maiņu 1995.gadā. Daudzām pašvaldībām nepietiek līdzekļu sociālajiem pabalstiem trūcīgajiem iedzīvotājiem pat, ja pieprasījums pēc tiem ir pamatots. Pārējo sociālās palīdzības veidu saņēmēju skaits laikā no 1994. līdz 1996.gadam ir pieaudzis (7.20.tabula).

7.20.tabula

SOCIĀLĀS PALĪDZĪBAS SAŅĒMĒJU SKAITS
(tūkst. cilvēku)

	1994	1995	1996
Sociālās palīdzības saņēmēju skaits - pavisam tai skaitā:	2124,3	1460,2	1338,4
pašvaldību pabalsti trūcīgajiem iedzīvotājiem ²	2069,5	1405,1	1279,9
valsts pabalsti, dotācijas, kompensācijas	38,1	37,2	40,0
aprūpe sociālās palīdzības iestādēs	10,4	11,0	11,4
aprūpe mājās	6,3	6,9	7,1

¹ Aprēķināts, izmantojot Labklājības ministrijas Sociālās palīdzības departamenta datus.

² Pabalstu saņēmēju skaitā iekļauti visi pabalstu saņēmušās ģimenes locekļi, arī gadījumos, ja pabalsts gada laikā saņemts vairāk nekā vienu reizi.

Apskatot sīkāk izdevumus sociālās palīdzības pabalstiem trūcīgajiem iedzīvotājiem, redzams, ka 1996.gadā, salīdzinot ar 1994.gadu, palielinājušies tikai izdevumi bezmaksas ēdināšanai (par 50,1%) un citiem, sīkāk neraksturotiem pasākumiem, bet 1996.gadā, salīdzinot ar 1995.gadu, tie palielinājušies visām pabalstu kategorijām, izņemot naudas pabalstus (7.21.tabula). Arī sociālās palīdzības pabalstu trūcīgajiem iedzīvotājiem saņēmēju skaits 1996.gadā, salīdzinot ar 1994.gadu, ir samazinājies, izņemot bezmaksas ēdināšanas saņēmējus. Savukārt 1996.gadā, salīdzinot ar 1995.gadu, palielinājies pabalstu bezmaksas ēdināšanai, pabalstu pārtikas produktu vai talonu to iegādei un pabalstu kurināmā un komunālo pakalpojumu samaksai saņēmēju skaits.

Vislielāko īpatsvaru izdevumos sociālās palīdzības pabalstiem trūcīgajiem iedzīvotājiem laikā no 1994. līdz 1996.gadam veidoja izdevumi pabalstiem kurināmā un komunālo pakalpojumu samaksai (47,1%) (7.22.attēls). Minētajā periodā ievērojami pieaudzis izdevumu īpatsvars bezmaksas ēdināšanas pabalstiem (par 9,1 procentu punktu), bet samazinājies naudas pabalstu īpatsvars (par 10,8 procentu punktiem).

7.21.tabula

SOCIĀLĀS PALĪDZĪBAS PABALSTI TRŪCĪGAJIEM IEDZĪVOTĀJIEM

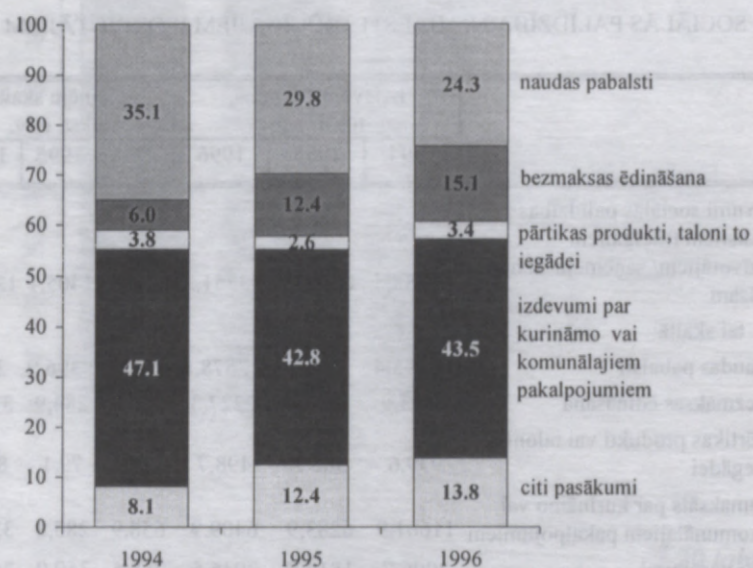
	Izdevumu summa, tūkst. latu			Saņēmēju skaits ¹ , tūkst. cilv.		
	1994	1995	1996	1994	1995	1996
Izdevumi sociālās palīdzības pabalstiem trūcīgajiem iedzīvotājiem/ saņēmēju skaits - pavisam	24785,5	14667,7	14751,2	2069,5	1405,1	1287,4
tai skaitā:						
naudas pabalsti	8693,4	4363,9	3578,8	761,8	396,9	313,8
bezmaksas ēdināšana	1483,9	1816,8	2227,3	260,0	284,9	313,7
pārtikas produkti vai taloni to iegādei	939,6	388,2	498,7	120,3	79,1	87,8
samaksāts par kurināmo vai komunālajiem pakalpojumiem	11661,9	6283,9	6409,9	658,9	285,2	328,9
citi pasākumi	2006,7	1814,9	2036,5	268,5	359,0	243,2

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Izdevumu summa, tūkst. latu	100	100	100	100	100	100	100
Saņēmēju skaits, tūkst. cilv.	100	100	100	100	100	100	100

¹ Pabalstu saņēmēju skaitā iekļauti visi pabalstu saņēmēju ģimenes locekļi, arī gadījumos, ja pabalsts gada laikā saņemts vairāk nekā vienu reizi.

7.22.attēls Sociālā aprūpe

SOCIĀLĀS PALĪDZĪBAS PABALSTU STRUKTŪRA TRŪCĪGAJIEM IEDZĪVOTĀJIEM (procentos)

7.23.tabula

BĒRNU BĀREŅU APRŪPES CENTRI, PAŠVALDĪBU BĒRNU NAMI UN BĒRNU NAMI - PATVERSMES UN SPECIALIZĒTIE BĒRNU SOCIĀLĀS APRŪPES CENTRI, gada beigās

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Bērnu bāreņu aprūpes centri¹:							
iestāžu skaits	7	6	6	6	6	6	6
bērnu skaits	802	711	704	757	787	791	771
Pašvaldību bērnu nami un bērnu nami - patversmes:							
iestāžu skaits	8	10	14	21	29	38	43
bērnu skaits	381	386	569	844	1114	1618	1989
Specializētie bērnu sociālās aprūpes centri:							
iestāžu skaits	3	3	3	2	2	3	3
bērnu skaits	535	535	525	448	442	446	437

Sociālā aprūpe institūcijās ir personu (bērnu, veco ļaužu, personu ar fiziska vai garīga rakstura traucējumiem, personu ar speciālām vajadzībām) aprūpe iestādēs, kuras ir viņu dzīves vieta un kurās ir nodrošināti viņu vajadzībām un veselības stāvoklim atbilstoši sadzīves apstākļi, sociālā un medicīniskā aprūpe vai rehabilitācija. Bērni tiek aprūpēti, audzināti un saņem rehabilitāciju trīs dažāda veida bērnu aprūpes iestādēs, atkarībā no bērnu vecuma un veselības stāvokļa.

Bērnu bāreņu aprūpes centru (aprūpes iestādes bērniem līdz divu gadu vecumam un bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem līdz četrus gadu vecumam) skaits laikā no 1991. līdz 1996.gadam ir palicis nemainīgs (7.23.tabula). Bērnu skaits šajās iestādēs laikā no 1990. līdz 1996.gadam svārstījies robežās no 704 līdz 802 iemītniekiem (7.23.tabula un 7.24.attēls).

Savukārt pašvaldību bērnu namu un bērnu namu - patversmju (aprūpes iestādes bērniem vecumā no diviem līdz astoņpadsmit gadiem) skaits minētajā laikā ir ievērojami pieaudzis - no 8 iestādēm 1990.gada beigās līdz 43 iestādēm 1996.gada beigās. Strauji pieaudzis arī bērnu namu iemītnieku skaits minētajā periodā - 5,2 reizes (7.23.tabula un 7.24.attēls). Samazinoties dzimstībai, samazinās arī bērnu skaits valstī. Bērnu namu iemītnieku straujo pieaugumu varētu izskaidrot ar iedzīvotāju vispārējā dzīves līmeņa krišanos, kā rezultātā palielinās nelabvēlīgo ģimeņu skaits, kurās vecākiem dažādu iemeslu dēļ atņemtas vecāku tiesības.

¹ Līdz 1995.gadam - zīdaiņu nami

Bērnu skaits specializētajos bērnu sociālās aprūpes centros (sociālās aprūpes un rehabilitācijas iestādes bērniem invalīdiem no četrpadsmit līdz astoņpadsmit gadu vecumam) laikā no 1990. līdz 1996.gadam samazinājās par 18,3% (7.24.attēls).

Bērnu sociālās aprūpes alternatīvās formas valstī ir bērnu ņemšana aizbildnībā un audžuģimenes. Aizbildnība, saskaņā ar Civillikumu, tiek dibināta bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem līdz bērna pilngadībai (18 gadu vecuma sasniegšanai). Valsts no budžeta maksā aizbildnim pabalstu bērna uzturēšanai neatkarīgi no tā, vai aizbildnis ir vai nav aizbildnam tiešās līnijas radnieks. Lai stimulētu cilvēkus ņemt aizbildnībā bērnus, valsts aizbildņiem, kuri nav aizbildniecībā ņemto bērnu taisnās līnijas radnieki, brāļi vai māšas, maksā atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu.

Aizbildnībā esošo bērnu skaits 1996.gadā, salīdzinot ar 1995.gadu, palielinājās par 7,1% (7.25.tabula). Bērnu skaits, par kuriem aizbildņi saņem pabalstu par to uzturēšanu, 1996.gadā, salīdzinot ar 1994.gadu, palielinājās 1,5 reizes, salīdzinot ar 1995.gadu, - par 25,3%.

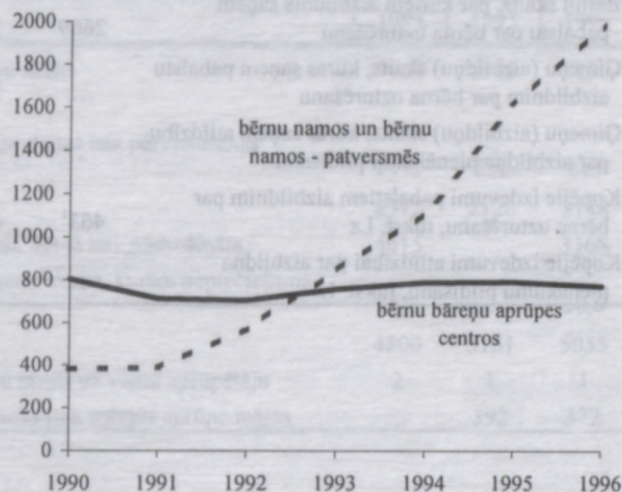
Izdevumi pabalstiem aizbildnim par bērna uzturēšanu 1996.gadā, salīdzinot ar 1995.gadu, palielinājušies 1,8 reizes, izdevumi atlīdzības par aizbildņa pienākumu pildīšanu izmaksai - 1,6 reizes (7.25.tabula).

Audzģimenes kā alternatīvās aprūpes forma ieviesta, sākot ar 1998.gada 1.janvāri. Šo sociālās aprūpes formu valstī regulē 1997.gada 10.jūnija Ministru kabineta "Noteikumi par audžuģimenēm".

1996.gadam palielinājās bērnu skaits, par kuriem aizbildņi saņem pabalstu par to uzturēšanu, salīdzinot ar 1995.gadu, - par 25,3%.

7.24.attēls

IEMĪTNIĒKU SKAITS BĒRNU BĀREŅU APRŪPES CENTROS UN PAŠVALDĪBU BĒRNU NAMOS UN BĒRNU NAMOS - PATVERSMĒS

Vecie ļaudis tiek aprūpēti veco ļaužu aprūpes centros un pansionātos, kurus finansē no pašvaldību budžeta līdzekļiem. Šajās iestādēs tiek aprūpētas arī pieaugušas personas ar speciālām vajadzībām (personas ar fiziska rakstura traucējumiem), ja tās nav redzes invalīdi, kuri dzīvo un saņem rehabilitāciju Redzes invalīdu sociālās aprūpes un rehabilitācijas centrā.

AIZBILDNĪBU RAKSTUROJOŠIE RĀDĪTĀJI, gada beigās

	1994	1995	1996
Aizbildnībā esošo bērnu skaits	...	5451	5839
Bērnu skaits, par kuriem aizbildnis saņem pabalstu par bērna uzturēšanu	2669	3267	4093
Ģimeņu (aizbildņu) skaits, kuras saņem pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu	...	2461	3050
Ģimeņu (aizbildņu) skaits, kuras saņem atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu	-	1539	1959
Kopējie izdevumi pabalstiem aizbildnim par bērna uzturēšanu, tūkst. Ls	463 ¹	455,6	813,6
Kopējie izdevumi atlīdzībai par aizbildņa pienākumu pildīšanu, tūkst. Ls	-	463,1	747,4

VECO ĻAUŽU UN PERSONU AR FIZISKA RAKSTURA TRAUCĒJUMIEM PANSIONĀTI (CENTRI), gada beigās

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Pansionātu (centru) skaits	30	30	30	34	42	48	53
Vietu skaits pensionātos (centros)	4735	4845	4699	5170	5139	5270	4670
Iemītņnieku skaits pensionātos (centros) ²	4735	4845	4699	5170	4657	4722	4424

7.25.tabula

Veco ļaužu un personu ar fiziska rakstura traucējumiem pensionātu (centru) skaits laikā no 1990. līdz 1996.gadam palielinājās par 23 iestādēm (7.26.tabula). Vietu skaits minētajās iestādēs palielinājās laikā no 1990. līdz 1993.gadam, bet, sākot ar 1994.gadu, tas sāka samazināties. Arī iemītņnieku skaits pensionātos 1996.gadā jau bija ievērojami mazāks nekā 1993.gadā (par 14,4%). Minēto var izskaidrot ar to, ka, sākot finansēt veco ļaužu un personu ar fiziska rakstura traucējumiem pensionātus (centrus) no pašvaldību budžetiem, pašvaldības palielina nelielu pensionātu skaitu savās teritorijās, tādējādi izraisot kopējā iestāžu skaita pieaugumu, savukārt, vietu skaits šajās iestādēs samazinās.

7.26.tabula

Pieaugušas personas ar garīga rakstura traucējumiem tiek aprūpētas un rehabilitētas aprūpes centros un pensionātos, kurus finansē no valsts budžeta līdzekļiem.

Personu ar garīga rakstura traucējumiem aprūpes iestāžu skaits laikā no 1990. līdz 1996.gadam palielinājās par 6 iestādēm. Vietu skaits šajās iestādēs laikā no 1990. līdz 1996.gadam palielinājās par 15,9%, iemītņnieku skaits - par 15,3%³.

¹ 1994.gada 2.pusgads.

² Iemītņnieku skaits veco ļaužu un personu ar fiziska rakstura traucējumiem pensionātos (centros) laikā no 1990. līdz 1993.gadam tika uzskatīts par tādu pašu kā vietu skaits šajās iestādēs, jo šajā periodā gandrīz visas vietas bija aizpildītas un veidojās pat rindas.

³ Aprēķini veikti, pamatojoties uz Labklājības ministrijas Sociālās palīdzības departamenta datiem.

Viena no sociālās aprūpes alternatīvajām formām ir aprūpe mājās. Tā nodrošina iespēju veciem cilvēkiem un invalīdiem palikt mājās sev ierastajā vidē un dienas režīmā, saņemot atbalstu sevis aprūpēšanai no ārpuses.

Personu skaits, kurām nodrošināta aprūpe mājās, 1996.gadā, salīdzinot ar 1994.gadu, samazinājās par 9,7%, bet, salīdzinot ar 1995.gadu, - palielinājās par 3,6% (7.27.tabula).

Pašvaldību skaits, kurās tiek sniegta aprūpe mājās, 1996.gadā, salīdzinot ar 1995.gadu, samazinājies par 20. 1996.gadā 11,3% no mājās aprūpējamajiem bija pensijas vecuma personas bez pārvietošanās iespējām un 29,9% - invalīdi. 1996.gadā aprūpe mājās netika nodrošināta 30,6% personu, kuras to bija pieprasījušas, t.i., par 6,1 procentu punktu mazāk, nekā 1994.gadā. Galvenais iemesls, kāpēc pieprasījums pēc mājas aprūpes netika nodrošināts, ir līdzekļu trūkums pašvaldībās. Jāpiemin arī apstākļi, ka šis sociālās aprūpes veids Latvijā ir relatīvi jauns, un iedzīvotāji nav pietiekami informēti par tā pieejamību.

DATU AVOTS

7.27.tabula

APRŪPE MĀJĀS, gada beigās

	1994	1995	1996
Aprūpējamo personu skaits	7964	6943	7190
no tām:			
pensijas vecuma personas bez pārvietošanās iespējām	1473	869	813
invalīdi	2512	2120	2148
Aprūpi ir pieprasījuši, bet tā nav nodrošināta	4615	...	3168
procentos no personu skaita, kurām nepieciešama mājas aprūpe	36,7	...	30,6
Aprūpētāju skaits	4800	5161	5055
Aprūpējamo personu skaits uz vienu aprūpētāju	2	1	1
Pašvaldību skaits, kurās tiek sniegta aprūpe mājās	...	392	372

DATU AVOTI

Centrālās statistikas pārvaldes statistiskie pārskati.

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras dati.

Labklājības ministrijas Sociālās palīdzības departamenta dati.

Sociālās palīdzības fonda dati.

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu piešķir personai, kura likumā noteiktajā kārtībā iecelta par aizbildni bērnam, kas nav aizbildņa taisnās līnijas radnieks, vai arī brālis vai māsa, ja aizbilstamais dzīvo aizbildņa ģimenē.

Audzūģimene ir ģimene, kas nodrošina bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi atņemta viņa ģimeniskā vide vai kura interesēs nav pieļaujama palikšana savā ģimenē, īpašu valsts palīdzību un aizsardzību līdz brīdim, kamēr bērns var atgriezties savā ģimenē vai, ja tas nav iespējams, tiek adoptēts, viņam nodibināta aizbildnība vai bērns ievietots bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu audzināšanas iestādē. Bērnu audzūģimenē var ievietot uz laiku līdz vienam gadam. Atlīdzību par audzūģimenes pienākumu pildīšanu maksā no valsts budžeta līdzekļiem, bet pabalstu bērna uzturēšanai šajā ģimenē maksā pašvaldības no sava budžeta līdzekļiem.

Materiālā palīdzība - naudas izmaksas vai mantiski pabalsti.

Pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu piešķir personai, kura likumā noteiktajā kārtībā iecelta par aizbildni. Šo pabalstu piešķir par katru bērnu, kurš dzīvo aizbildņa ģimenē.

Sociālā apdrošināšana ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu risku zaudēt ienākumu sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, bezdarbu, vecumu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību. Sociālā apdrošināšana ir valsts sociālās drošības sistēmas sastāvdaļa.

Sociāli apdrošinātā persona - persona, kura pati ir izdarījusi vai par to ir izdarītas (pati ir izdarījusi un par to izdarītas) sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Sociālā aprūpe - aprūpes pakalpojumu sniegšana personām, kurām ir objektīvas grūtības sevis aprūpēšanā.

Sociālā palīdzība - personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kura nesajem ne no viena cita pietiekamu palīdzību, ir tiesības uz personisku un materiālu palīdzību, kas atbilst šīs personas vajadzībām, dod iespēju pašpalīdzībai un veicina tās iesaistīšanos sabiedrības dzīvē, t.i., uz sociālo palīdzību.

Valsts sociālā pabalsta saņēmējs - persona, kurai piešķirts valsts sociālais pabalsts vai pašvaldības sociālais pabalsts.

8. NOZIEDZĪBA UN DROŠĪBA

Noziegumu skaits

Noziedzība strauji sāka palielināties 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā. Savu maksimumu tā sasniedza 1992.gadā. Sākot ar 1993.gadu reģistrēto noziegumu skaits samazinās. Valstī liels ir slepkavību un slepkavības mēģinājumu skaits.

Atklātie noziegumi

Vidēji gadā tiek atklāta trešā daļa reģistrēto noziegumu.

Aizturētie likumpārkāpēji

Vidēji ik gadus tiek aizturētas 15 tūkst. personas (8.14.tabula). Gandrīz puse no aizturētajām personām noziegumus pastrādājušas alkohola reibuma stāvoklī.

Notiesātās personas

Viens no katriem pieciem notiesātajiem sodīts atkārtoti.

Cietumi

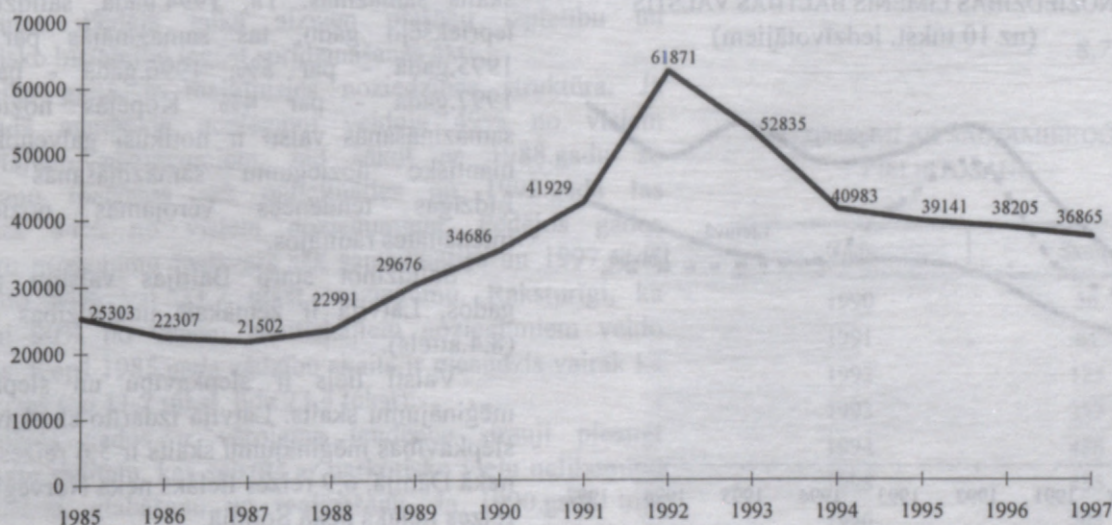
1997.gadā viens no katriem sešpadsmit cietumniekiem notiesāts ar brīvības atņemšanu vairāk par desmit gadiem (8.23.attēls). Lielāko īpatsvaru notiesāto kopskaitā veido notiesātie par noziegumiem pret īpašumu (54,3%).

Drošība

Vairāk vai mazāk apdraudēti savā dzīves vietā, uz ielas un citās sabiedriskās vietās jūtas aptuveni puse respondentu, savās mājās - 34%.

8.1.attēls

REĢISTRĒTO NOZIEGUMU SKAITS LATVIJĀ

8.2.tabula

NO LIKUMPĀRKĀPUMIEM CIETUŠIE
(procentos)¹

	Vīrieši	Sievietes
Cietuši no vardarbības ar redzamām sekām	5,0	2,8
Cietuši no vardarbības bez redzamām sekām	3,8	2,1
Draudēts ar vardarbību	7,8	8,5
Cietuši no zagļiem	15,0	15,5
Cietuši no laupīšanas	3,1	2,8

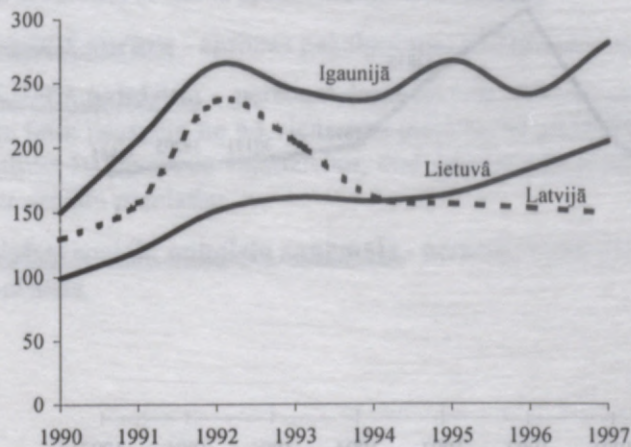
8.3.tabula

REĢISTRĒTO NOZIEGUMU SKAITS

Gads	Noziegumu skaits	Noziegumu skaits uz 10 tūkst. iedzīvotājiem
1985	25303	98
1990	34686	129
1991	41929	157
1992	61871	236
1993	52835	204
1994	40983	161
1995	39141	156
1996	38205	153
1997	36865	149

8.4. attēls

NOZIEDZĪBAS LĪMENIS BALTĪJAS VALSTĪS
(uz 10 tūkst. iedzīvotājiem)

Noziegumu skaits

Tiesības uz savas personas, dzīvības un mantas neaizskaramību ir vienas no pašām būtiskajām cilvēka tiesībām. To aizsardzībai valstī pastāv tiesību aizsardzības institūcijas, kuru uzdevums ir cīnīties ne tikai ar noziegumu sekām, bet radīt tiesisku vidi, kurā ikkatrs sabiedrības loceklis varētu justies drošs. Noziedzības raksturošanai nepietiek ar tādiem datiem, kā reģistrēto vai atklāto noziegumu skaits. Vienmēr pastāv iespēja, ka ne par visiem likumpārkāpumiem tiek informētas iekšlietu iestādes, tādējādi veidojot slēpto jeb latento noziedzību. Kā liecina dzīves apstākļu pētījuma, kas tika veikts 1994.gada septembrī, dati, no dažādiem likumpārkāpumiem 12 mēnešos ir cietuši no 3 līdz 15% respondentu. Lielākā daļa no tiem ir cietuši no zādzībām. Aptaujā iegūtie dati rāda, ka nav būtiskas atšķirības likumpārkāpumu izplatības ziņā pilsētās un laukos, izņemot Rīgu. Tur cietušo īpatsvars ir nedaudz lielāks. No likumpārkāpumiem cietušo sadalījums pēc dzimuma parādīts (8.2.tabulā).

Noziedzība strauji sāka palielināties 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā. Savu maksimumu tā sasniedza 1992. gadā - 61,9 tūkst. noziegumu par ko liecina 8.3.tabulas dati.

Noziedzība 1992.gadā vien palielinājās par 48%. Sākot ar 1993.gadu reģistrēto noziegumu skaits samazinās. Tā, 1994.gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, tas samazinājās par 22%, 1995.gadā - par 5%, 1996.gadā - par 2%, 1997.gadā - par 4%. Kopējās noziedzības samazināšanās valstī ir notikusi galvenokārt uz mantisko noziegumu samazināšanās rēķina. Līdzīgas tendences vērojamas noziedzības intensitātes rādītājos.

Salīdzinot starp Baltijas valstīm pēdējos gados, Latvijā ir zemākais noziedzības līmenis (8.4.attēls).

Valstī liels ir slepkavību un slepkavības mēģinājumu skaits. Latvijā izdarīto slepkavību un slepkavības mēģinājumu skaits ir 5,6 reizes lielāks nekā Dānijā, 6,9 reizes lielāks nekā Norvēģijā un 3 reizes lielāks nekā Somijā.

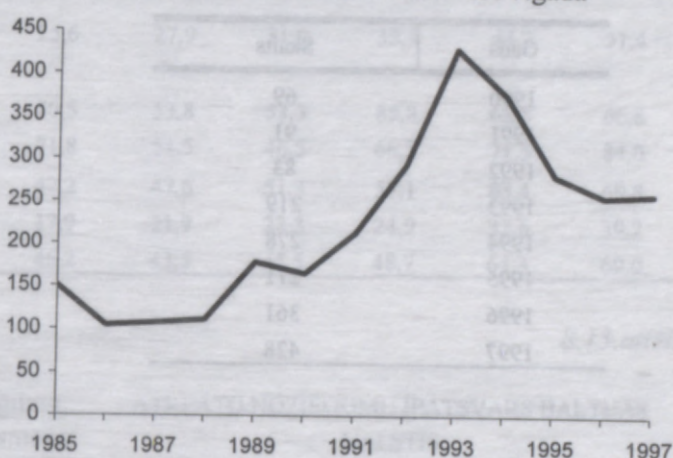
¹ Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem.

8.5.attēls

Laika periodā no 1990.gada līdz 1997.gadam vidēji gadā izdarītas 284 slepkavības. Slepkavību skaita pieaugums vērojams sākot ar 90.gadu sākumu. 1993.gadā tika reģistrētas 429 slepkavības, kas ir lielākais skaits aplūkojamajā laika periodā (8.5.attēls).

Reģistrēto slepkavību skaits ir pieaudzis arī pagājušajā gadā, kad tika reģistrētas 259 slepkavības vai slepkavības mēģinājumi, kas ir par 3 slepkavībām vairāk kā 1996.gadā. Pieaudzis ir arī smago miesas bojājumu skaits, par ko liecina 8.6. tabulas dati.

SLEPKAVĪBU DĪNAMIKA 1985. - 1997.gadā

8.6. tabula

VARDARBĪGO NOZIEGUMU SKAITS

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Slepkavības vai slepkavības mēģinājumi	165	213	293	429	375	281	256	259
Smagi miesas bojājumi	373	403	571	725	714	597	467	500
Izvarošanas	134	160	124	130	129	158	130	119
Laupīšanas	1649	1892	1837	1177	1142	905	1031	829

Starp nelabvēlīgām tendencēm noziedzības aktivitātēs jāmin augsts īpatsvars kriminālnodarījumu, kuri ir izdarīti ar šaujamočiem (8.7. tabula).

Šaujamoči, galvenokārt, tiek pielietoti izdarot slepkavības ar iepriekšēju nodomu, bruņotas laupīšanas vai izspiešanas. Pēdējā laikā aizvien plašāku izplatību un sabiedrisko bīstamību iegūst spridzināšanas akti.

Laika gaitā ir mainījusies noziedzības struktūra. Ja 1985.gadā mantiskie noziegumi veidoja 49% no visiem reģistrētajiem noziegumiem, tad sākot ar 1988.gadu šo noziegumu īpatsvars sāk palielināties un 1992.gadā tas sasniedza 84% no visiem noziegumiem. Pēdējos gados mantisko noziegumu īpatsvars sāk samazināties un 1997.gadā tas veido 64% vai 23,7 tūkst. noziegumu. Raksturīgi, ka aptuveni 90% no visiem mantiskajiem noziegumiem veido zādzības. Kopš 1985.gada zādzību skaits ir pieaudzis vairāk kā divas reizes (no 11,2 tūkst. līdz 23,4 tūkst.).

Pēdējos gados ir vērojama tendence strauji pieaugt noziegumu skaitam, kas saistīts ar narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu un realizēšanu. Ja 1990.gadā bija reģistrēti 69 šādi noziegumi, tad 1997.gadā jau 428. Noziegumu skaits pieaudzis 6,2 reizes (8.8. tabula).

8.7. tabula

NOZIEGUMI AR ŠAUJAMIEČU
PIELIETOŠANU

Gads	Skaitis
1990	36
1991	81
1992	125
1993	257
1994	486
1995	435
1996	508
1997	344

8.8.tabula

NARKOTISKO VIELU NELIKUMĪGA IZGATAVOŠANA,
GLABĀŠANA UN REALIZĀCIJA

Gads	Skaits
1990	69
1991	91
1992	83
1993	219
1994	278
1995	271
1996	361
1997	428

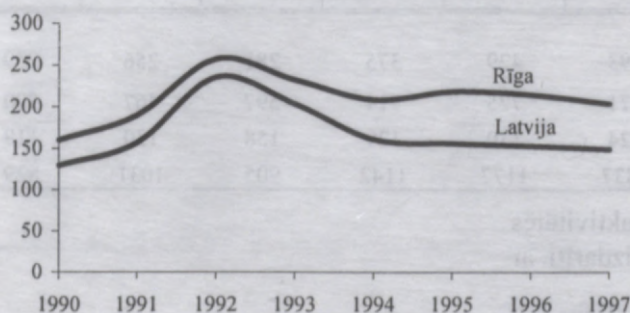
Noziedzības intensitāte Rīgā ir 1,4 reizes lielāka nekā vidēji valstī: uz katrēm 10 tūkst. galvaspilsētas iedzīvotājiem 1997.gadā bija reģistrēti 204 noziegumi (vidēji valstī - 149 noziegumi) (8.9.attēls).

Lielākais noziegumu skaits ir reģistrēts Rīgā. Reģistrēto noziegumu īpatsvaram Rīgā ir tendence palielināties. Ja 1990.gadā Rīgā bija reģistrēti 42,2% (14,6 tūkst.) no visiem noziegumiem, tad 1997.gadā tas ir 44,9% (16,5 tūkst.).

Atklātie noziegumi

8.9.attēls

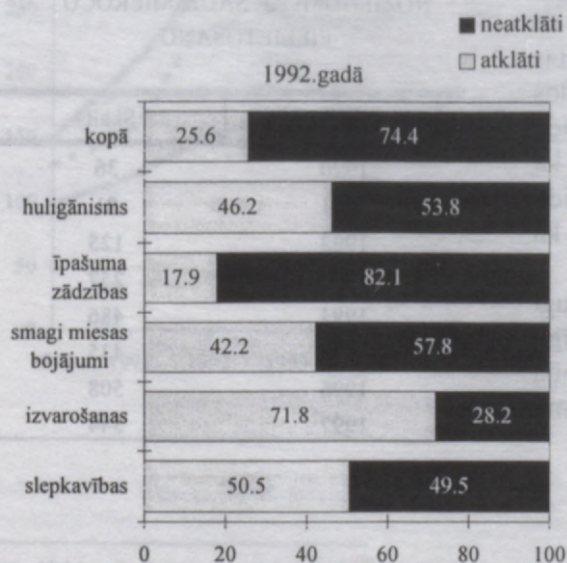
NOZIEDZĪBAS INTENSITĀTE LATVIJĀ UN RĪGĀ
(uz 10000 iedzīvotāju)

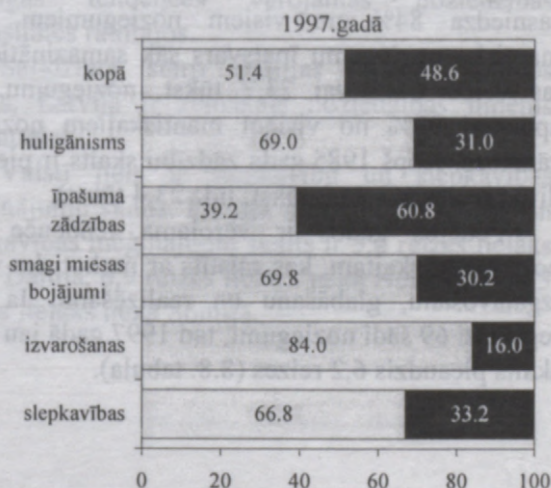
Tiesību aizsardzības iestāžu cīņas rezultātus ar noziedzību atspoguļo noziedzības atklāšanas līmenis. Pēdējos gados tas ir palielinājies (8.12.tabula). Viszemākais atklāto noziegumu īpatsvars bija 1992.gadā - 25,6%, augstākais - 1997.gadā - 51,4% (8.10. un 8.11. attēls). Atklāto noziegumu īpatsvars ievērojami atšķiras pa dažādiem noziegumu veidiem: visvairāk tiek atklāti smagie noziegumi (slepkavības, smagu miesas bojājumu nodarījumi, izvarošanas u.c.), bet vismazāk - mantiskie noziegumi.

ATKLĀTO NOZIEGUMU ĪPATSVARŠ (procentos)

8.10.attēls

8.11.attēls

8.12.tabula

ATKLĀTO NOZIEGUMU ĪPATSVARŠ (procentos)¹

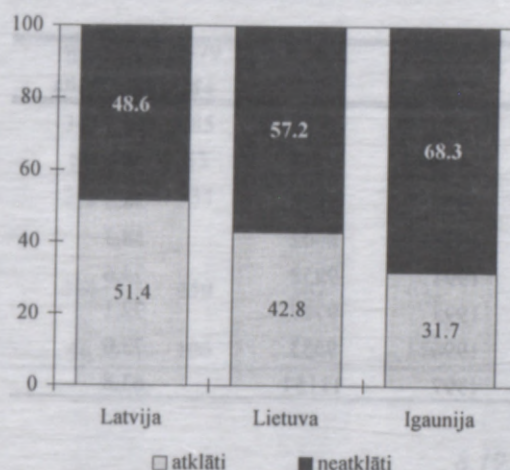
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Pavisam atklāti noziegumi uz gada beigām	39,9	31,2	25,6	27,9	31,0	35,3	44,2	51,4
no tiem:								
slepkavības ²	63,0	64,3	50,5	53,8	53,3	65,8	68,8	66,8
izvarošanas ²	70,1	63,8	71,8	51,5	46,5	66,5	71,5	84,0
smagi miesas bojājumi	61,3	51,1	42,2	47,6	51,3	57,1	63,4	69,8
īpašuma zādzības	23,8	19,6	17,9	21,9	22,3	24,9	32,6	39,2
huligānisms	65,5	56,3	46,2	43,5	45,5	48,7	61,3	69,0

8.13.attēls

Neatklāti 1997.gadā palikuši 17,9 tūkst. noziegumu, tajā skaitā 86 slepkavības, 19 izvarošanas, 151 smags miesas bojājumu nodarījums. Visvairāk neatklātas bija zādzības, - 67,5%. Atšķirīgs ir atklāto noziegumu īpatsvars rajonos un lielākajās pilsētās. Tā, piemēram, Preiļu un Kuldīgas rajonos atklāti 88% noziegumu, Saldus un Daugavpils - 85%. Turpretī Rīgā atklāti 35%, Jelgavas rajonā - 40%, Jelgavas pilsētā - 43% noziegumu.

Latvijā noziegumu atklāšanas līmenis ir augstāks nekā pārējās Baltijas valstīs (Lietuvā - 42,8%, Igaunijā - 31,7%) (8.13.attēls).

ATKLĀTO NOZIEGUMU ĪPATSVARŠ BALTIJAS VALSTĪS

Aizturētie likumpārkāpēji

Par izdarītajiem noziegumiem ik gadus tiek aizturēti vidēji 15 tūkst. likumpārkāpēju. Vislielākais aizturēto personu skaits pēdējo gadu laikā bija 1997.gadā (17,5 tūkst.) (8.14.tabula).

0Gandrīz puse no aizturētajām personām noziegumus pastrādājušas alkohola reibuma stāvoklī (8.15.tabula). Sākot ar 80.gadu beigām un 90.gadu sākumu, šim skaitlim ir tendence pieaugt. Ja 1990.gadā visām aizturētajām personām 39,2% noziegumus bija pastrādājušas alkohola reibuma stāvoklī, tad 1993.gadā šādu personu jau bija 50,3%, 1994.gadā - 52,8%. Pēc 1994.gada alkohola reibuma stāvoklī pastrādāto noziegumu skaita īpatsvars nedaudz samazinās.

8.14.tabula

PAR NOZIEGUMIEM AIZTURĒTO PERSONU SKAITS

Gads	Skaitis
1990	12879
1991	12719
1992	15231
1993	15262
1994	13350
1995	17261
1996	17180
1997	17494

¹ Procentos no attiecīgajā gadā reģistrēto noziegumu skaita.

² Ieskaitot noziegumu izdarīšanas mēģinājumus.

NOZIEGUMUS IZDARĪJUŠO PERSONU SASTĀVS (procentos)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
No noziegumus izdarījušo personu kopskaita:								
nepilngadīgie	19,4	18,9	15,6	13,7	12,6	15,2	15,8	16,0
sievietes	12,6	10,2	9,2	8,4	9,0	8,8	8,8	10,4
personas, kuras jau agrāk izdarījušas noziegumus	33,0	35,1	34,6	40,4	40,4	40,1	39,5	41,2
personas noziedzīgas grupas sastāvā	36,6	41,3	49,6	53,2	46,0	44,7	43,7	41,0
personas alkohola reibuma stāvoklī	39,2	41,9	45,4	50,3	52,8	47,6	47,2	46,4

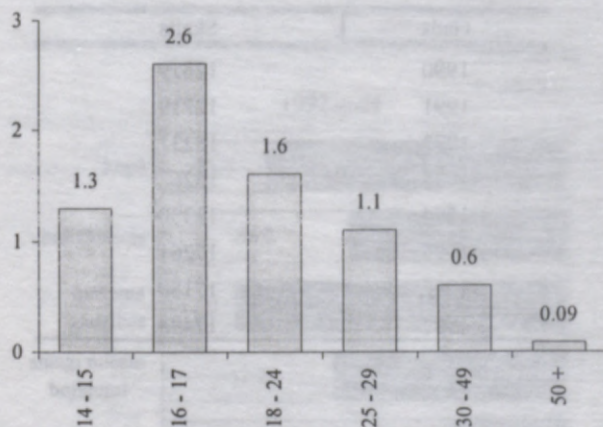
8.16.tabula

LIKUMPĀRKĀPĒJU SKAITS, KURI NESTRĀDĀ UN NEMĀCĀS

Gads	Skaitis	% no kopējā aizturēto skaita
1990	2593	20,1
1991	3224	25,3
1992	5838	38,3
1993	8902	58,3
1994	9958	74,6
1995	9717	72,1
1996	9533	73,0
1997	11154	63,8

8.17.attēls

LIKUMPĀRKĀPĒJU ĪPATSVARŠ ATTIECĪGĀ VECUMA GRUPĀ 1996.gadā (procentos)

Vērojama tendence pieaugt to personu īpatsvaram, kuras noziegumus izdarījušas atkārtoti (8.15.tabula). Ja 80.gadu beigās šādu personu īpatsvars bija 25 - 28%, tad 90.gadu otrajā pusē tas jau ir 39 - 40%.

90.gados strauji sāka pieaugt noziedzīgu grupu sastāvā pastrādāto likumpārkāpumu skaits (8.15.tabula). Grupā pastrādāto noziegumu skaits kopējā noziegumus izdarījušo personu skaitā pieaudzis no 36,6% 1990.gadā līdz 41% - 1997.gadā. 1993.gadā grupā iesaistīto personu īpatsvars sasniedza vairāk kā pusi no visām aizturētajām personām (52,3%). Minētais liecina par noziedzīgo elementu saliedēšanās tendencēm, kas ir sevišķi bīstami sabiedrībai.

Sakarā ar bezdarba pieaugumu, veidojas tāds noziedzības pieaugumam labvēlīgs iedzīvotāju slānis, kurš nestrādā un nemācās. Šādos apstākļos līdzekļi iztikas, kā arī apreibināšanās nolūkiem (alkohols, narkotikas u.tml.) nereti tiek iegūti prettiesiskā ceļā. Noziegumus pastrādājušo personu skaits, kuri nestrādā un nemācās 1997.gadā salīdzinot ar 1990.gadu pieaudzis 4 reizes (8.16.tabula).

Saglabājas ievērojama kriminogēnā aktivitāte nepilngadīgo vidū ar tendenci palielināties aizturēto personu skaitam vecuma grupā no 14 - 17 gadiem (8.15.tabula). Pēdējos gados vērojama tendence palielināties nepilngadīgo likumpārkāpēju īpatsvaram kopējā likumpārkāpēju skaitā. Ja 1994.gadā tas bija 12,6%, tad 1997.gadā - 16,0%.

8.17.attēls rāda, ka lielāks risks nonākt uz likumpārkāpumu ceļa ir jauniešiem vecuma grupā no 16 - 17 gadiem. Likumpārkāpumus 1996.gadā ir pastrādājis viens no katriem trīsdesmit astoņiem no attiecīgās vecuma grupas jauniešiem.

No noziegumus izdarījušo personu kopskaita, katrs piektais ir nepilngadīgs. Vairāk kā puse noziegumu pastrādāti grupas sastāvā, katrs ceturtais - dzērumā. Pusaudžu pastrādāto noziegumu kopskaitā īpaši augsts īpatsvars ir smagajiem noziegumiem (vidēji 60%).

Notiesātās personas

Gadā vidēji tiek notiesāti ap 9 tūkst. likumpārkāpēju. Lielākais notiesāto skaits bija 1997.gadā - 12,8 tūkst. un mazākais - 1990.gadā - 7 tūkst. (8.18.tabula).

1997. gadā par kriminālnozieģumiem notiesāts par 22,5% vairāk personu, nekā iepriekšējā gadā. Ar brīvības atņemšanu sodīta ceturtdaļa notiesāto. 1997. gadā ar brīvības atņemšanu sodīti 390

nepilngadīgie jeb 23,3% no visu sodīto nepilngadīgo skaita. 54 personas notiesātas ar brīvības atņemšanu no 10 līdz 20 gadiem, no tām 29 - par slepkavību. Lielāko īpatsvaru notiesāto kopskaitā veido notiesātie par nozieģumiem pret īpašumu (55,1%). Par slepkavību notiesātas 143 personas, par laupīšanu - 451, par izvarošanu - 102.

Lielākais notiesāto personu īpatsvars ir vecuma grupā no 30 - 49 gadiem (8.19.attēls).

8.18.tabula

NOTIESĀTO PERSONU SKAITS

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Pavisam tiesātie	7159	7372	9097	11280	11295	9797	10428	12 772
Tai skaitā par:								
nozieģumiem pret īpašumu	3325	4154	6101	8029	7179	5282	5670	7042
slepkavībām	115	85	131	160	154	191	106	143
huligānismu	536	433	420	344	485	470	515	722
izvarošanām	102	95	142	69	63	70	64	102
smagiem miesas bojājumiem	192	173	199	243	334	333	226	301
transporta līdzekļu kustības drošības noteikumu pārkāpumiem, kuriem bijušas smagas sekas	310	288	273	226	450	582	642	723
narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu un tirgošanu	37	34	38	46	106	104	140	161

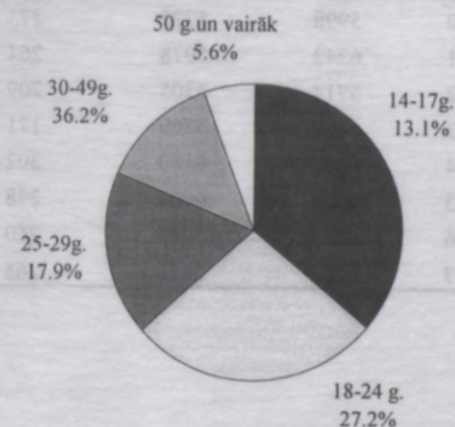
8.19.attēls

No notiesāto kopskaita 8,4% ir sievietes (1996.gadā - 8,2%) un 13,1% jaunieši vecumā no 14 līdz 18 gadiem (1996.gadā - 11,9%).

90.gadu otrajā pusē iezīmējas tendence palielināties notiesāto sieviešu skaitam. Pēdējos gados pieaug par slepkavībām notiesāto sieviešu īpatsvars: 1994.gadā - 14,9%; 1995.gadā - 15,7%; 1996.gadā - 17,0%. Ievērojami palielinājies notiesāto sieviešu īpatsvars nozieģumos, kas saistīti ar narkotisko vielu izgatavošanu, glabāšanu un realizēšanu (1990.gadā tas bija 10,8% bet 1996.gadā - 26,4%).

Pēdējos gados tiesas arvien retāk izvēlās tādu soda veidu kā brīvības atņemšana. Tajā pašā laikā pieaug tāda soda veida īpatsvars kā nosacītā notiesāšana un naudas soda uzlikšana. 8.20.tabulā redzams notiesāto sadalījums pēc tiesas noteiktajiem soda veidiem.

NOTIESĀTO PERSONU VECUMA STRUKTŪRA 1997.gadā (procentos)

NOTIESĀTO PERSONU SADALĪJUMS PĒC TIESAS NOTEIKTAJIEM SODA VEIDIEM (procentos)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Pavisam notiesāto	100	100	100	100	100	100	100	100
Tai skaitā pa soda veidiem:								
brīvības atņemšana	36,6	35,2	36,1	36,9	29,6	29,0	21,0	25,3
sprieduma izpildes atlikšana	12,5	11,7	11,2	10,5	8,4	6,9	6,2	4,5
nosacīta notiesāšana	14,6	17,2	25,2	37,2	41,3	41,1	51,2	53,2
naudas sods	8,9	8,0	7,6	11,2	16,4	18,1	16,8	15,0
citi soda veidi ¹	27,4	27,9	19,9	4,2	4,3	4,9	4,8	2,0

8.21.tabula

ATKĀRTOTI NOTIESĀTO PERSONU SKAITS UN ĪPATSVARŠ

Gads	Skaitis	% no kopējā notiesāto skaita
1990	2244	31,3
1991	2357	32,0
1992	2039	22,4
1993	2819	25,0
1994	2718	24,1
1995	2229	22,8
1996	2272	21,8
1997	3037	23,8

Aptuveni ceturtdaļa notiesāto vidū ir tādi, kuri tikuši sodīti atkārtoti. 1997.gadā atkārtoti tika notiesātas 3037 personas. Tomēr pēdējos gados atkārtoti notiesāto skaitam ir tendence samazināties (izņemot 1997.gadu), par ko liecina 8.21.tabulas dati.

Cietumi

Kopējais notiesāto personu skaits cietumos 1997.gadā bija 6,2 tūkst., no kuriem 95,8% bija vīrieši. Aptuveni trešā daļa visu cietumnieku sodu izcieš otro reizi.

Lielāko īpatsvaru notiesāto cietumnieku vidū veido notiesātie par zādzībām (46,8%), laupīšanām (14,0%) un slepkavībām (12,4%). Skaitliski lielāko grupu no notiesāto ieslodzīto skaita pēc soda izciešanas termiņa veido personas, kuras notiesātas uz 5-10 gadiem. Aptuveni 6% notiesāto sodu izcieš 10 gadus un ilgāk (8.23.tabula).

8.22..tabula

NOTIESĀTO PERSONU SKAITS CIETUMOS

Gads	Skaitis	No kopējā skaita	
		vīrieši	sievietes
1990	5998	5725	273
1991	6242	5978	264
1992	5714	5305	209
1993	5440	5269	171
1994	6462	6160	302
1995	6342	6064	278
1996	6235	5975	260
1997	6237	5972	265

¹ Nometinājums, izsūtījums, tiesību atņemšana ieņem noteiktus amatus, atbrīvošana no amata.

NOTIESĀTO SKAITS PĒC SODA IZCIEŠANAS TERMIŅA 1997.gadā

Gadi	Skaitis	% no kopskaita
Mazāk par 1 gadu	47	0,8
1 gads	87	1,4
No 1-3 gadiem	1356	21,7
No 3-5 gadiem	2073	33,2
No 5-10 gadiem	2292	36,7
No 10-15 gadiem	367	5,9
Vairāk par 15 gadiem	11	0,2
Mūža ieslodzījums	4	0,06

8.24.attēls

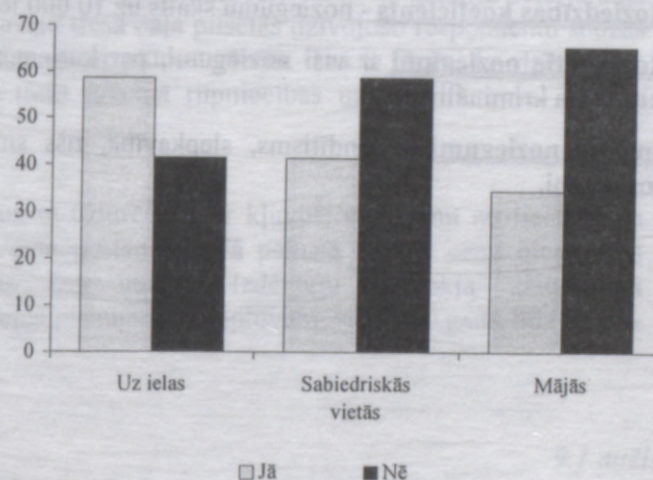
Drošība

Sabiedrības drošību raksturo nevien notverto noziedznieku skaits un tiesu varas bardzība, bet pašu sabiedrības locekļu personiskās drošības sajūta. Tiesiskas valsts apstākļos katram cilvēkam psiholoģiski jābūt pārliecinātam par savas personas un mantas neaizskaramību. Kriminogēnā situācija valstī izraisa pamatotu satraukumu kā tiesību aizsardzības iestāžu, tā arī iedzīvotāju vidū. To apstiprina 1994.gada septembrī veiktā Dzīves apstākļu apsekojuma dati.

Respondentu, uz jautājumu par savas drošības izjūtu, atbilžu sadalījums dots 8.24.attēlā.

No vardarbības un draudiem vairāk baidās dzīvojošie Rīgā un citās lielākajās pilsētās, mazāk - laukos. Pie tam sievietes jūtas vairāk neaizsargātas. Uz ielas un sabiedriskās vietās par savas personas neaizskaramību ir norūpējušās 46 - 65% sieviešu un 35 - 49% vīriešu.

"VAI JŪS BAIDĀTIES, KA JUMS VARĒTU UZBRUKT VAI DRAUDĒT?" (procentos)¹

¹ Pēc 1994.gada dzīves apstākļu apsekojuma datiem.

DATU AVOTI

- LR Iekšlietu ministrijas statistiskie pārskati.
- LR Tieslietu ministrijas statistiskie pārskati.
- Dzīves apstākļu apsekojums 1994.gadā.

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Atklātie noziegumi - procentos no attiecīgajā gadā reģistrēto noziegumu skaita.

Mantiskie noziegumi - zādzība, laupīšana, krāpšana un izspiešana.

Notiesātās personas ir personas, kuras tiesa atzinusi par vainīgām nozieguma izdarīšanā, par ko tā pieņēmusi spriedumu, piemērojot kriminālkodeksā noteikto sodu, un spriedums ieguvis likuma spēku.

Par **noziegumu** atzīstams Latvijas Republikas krimināllikumā paredzēts sabiedriski bīstams nodarījums, kurš izdarīts tīši vai aiz neuzmanības un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.

Noziedzības koeficients - noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem.

Reģistrētie noziegumi ir visi noziegumi, par kuriem ziņots tiesību aizsardzības iestādēm un par kuriem ierosināta krimināllieta.

Smagie noziegumi - bandītisms, slepkavība, tīšs smags miesas bojājums, izvarošana, laupīšana u.c. noziegumi.

9. MĀJOKĻA APSTĀKĻI

Dzīvojamais fonds

Lielākā daļa ģimeņu Latvijā dzīvo pašvaldībām un valstij piederošās daudzdzīvokļu mājās un pārsvarā platības ziņā nelielos (52 m²) dzīvokļos. Latvijas dzīvojamais fonds absolūtajā izteiksmē kopš 1990.gada praktiski nav izmainījies.

Dzīvokļu celtniecība

Dzīvokļu būvniecība Latvijā ir ievērojami samazinājusies. 1997.gadā salīdzinājumā ar 1990.gadu dzīvojamo ēku būvniecība samazinājusies 3,7 reizes. Gandrīz 94% no ekspluatācijā nodotajām dzīvojamām ēkām 1996.gadā tika uzceltas par iedzīvotāju līdzekļiem un tikai 1,4% par valsts un pašvaldību uzņēmumu un organizāciju līdzekļiem.

Dzīvojamā fonda labiekārtotība

Latvijas mājokļu patreizējo stāvokli raksturo šādi dati:

- ~1/3 dzīvojamā fonda būvēta pirms Pirmā pasaules kara, kura lielākā daļa prasa kapitālo remontu;
- ~1/3 ir pēc 1958.gada būvētās lielpaneļu dzīvojamās mājas;
- ~90% ēkām ir vajadzīga papildus siltināšana.

Dzīves vides apstākļi

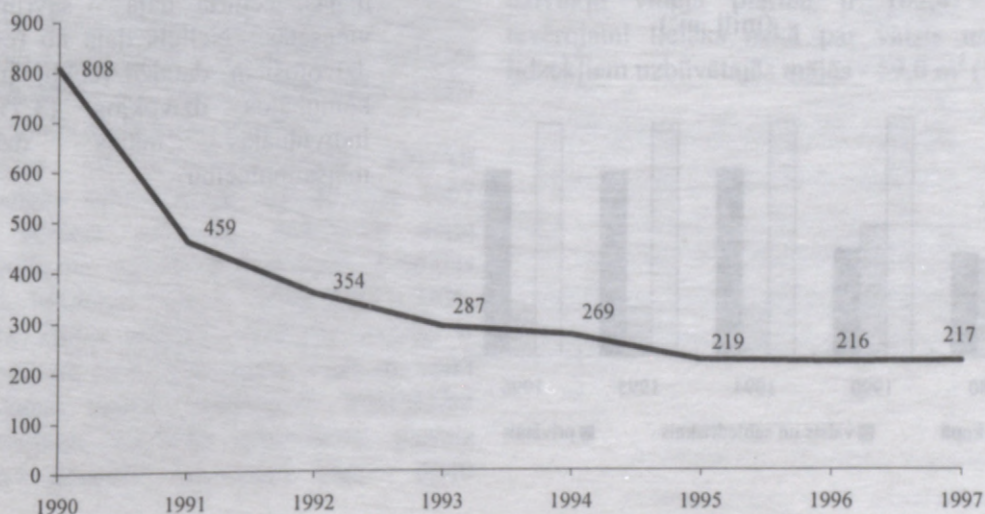
Lielākā daļa ģimeņu (46,6%) ir apmierināti ar savas dzīves vides apstākļiem, trešā daļa nevar dot noteiktu vērtējumu un gandrīz ceturtda daļa ir neapmierināti. Aptuveni trešā daļa pilsētās dzīvojošo respondentu sūdzas par putekļiem, smakām, autoizplūdes gāzēm. Tas ir tāpēc, ka dzīvojamie rajoni nereti atrodas tiešā tuvumā rūpniecības uzņēmumiem vai lieliem autoceļiem.

Izdevumi dzīvoklim

Izdevumi dzīvoklim un tā uzturēšanai ir kļuvuši par vienu no lielākajiem mājsaimniecību izdevumu posteņiem. Tā pamatā straujš cenu pieaugums dzīvokļa uzturēšanas izdevumiem. Izdevumi dzīvokļa uzturēšanai mājsaimniecību budžetos pieauguši no aptuveni 3% 1990.gadā līdz 15,4% 1997.gadā.

9.1.attēls

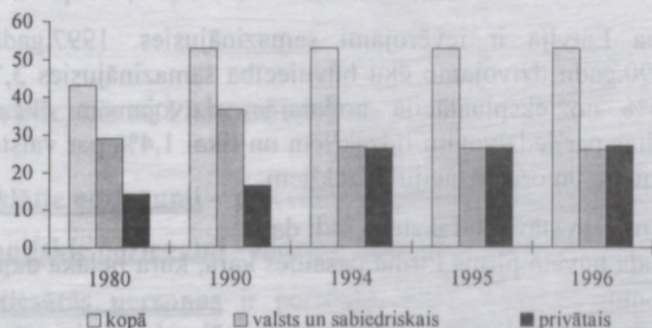
UZBŪVĒTAS DZĪVOJAMĀS ĒKAS
(tūkst.m² kopējās platības)

Dzīvojamais fonds

9.2.attēls

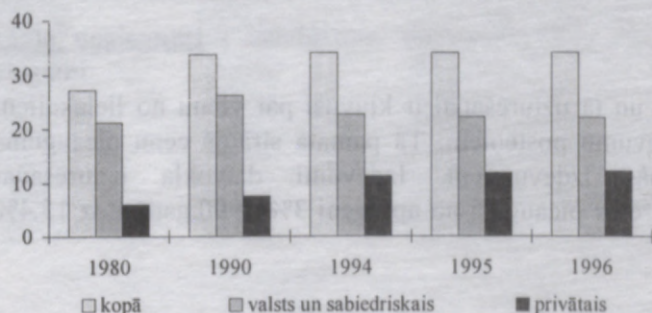
DZĪVOJAMĀIS FONDS LATVIJĀ
(milj. m²)

Dzīvojamais fonds 1997.gadā vidēji uz vienu iedzīvotāju bija 21,6 m². Kopumā tas kopš 1990.gada praktiski nav mainījies. Tomēr, rēķinot vidēji uz vienu iedzīvotāju, pilsētās ir pieaudzis par 13,4%, bet laukos samazinājies par 0,4% (9.2.-9.4.attēls). Pilsētās tas pieaudzis sakarā ar iedzīvotāju migrācijas procesiem, lielākiem būvniecības apjomiem.

9.3.attēls

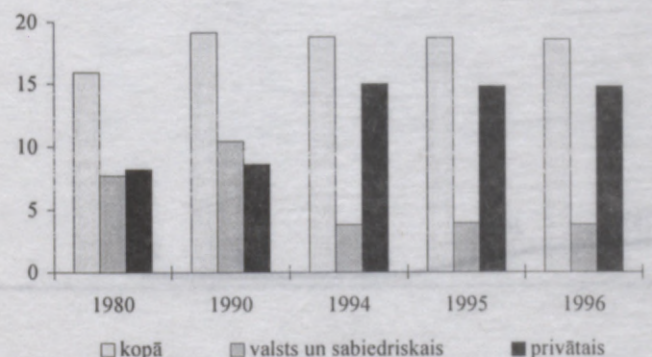
DZĪVOJAMĀIS FONDS PILSĒTĀS
(milj. m²)

Latvijā raksturīgākā dzīvokļu īpašuma forma ilgus gadus ir bijusi valsts vai pašvaldību īpašums. Taču līdz ar pāreju uz tirgus ekonomiku, cilvēkiem paveras iespējas iegūt savā īpašumā valstij vai pašvaldībām piederošus dzīvokļus. Sākot ar 1990. gadu, valsts un sabiedriskā dzīvojamā fonda īpatsvars valstī samazinās. Ja 1990.gadā tas bija 69,2% no visa dzīvojamā fonda, tad 1996.gadā - 49,1%. Tas izskaidrojams ar dzīvojamā fonda denacionalizāciju, privatizāciju, būvniecību pārsvarā privātajā sektorā.

9.4.attēls

DZĪVOJAMĀIS FONDS LAUKOS
(milj. m²)

Līdz 1996.gadam dzīvokļus varēja privatizēt par pajām. Sākot ar 1996.gadu sākās privatizācija par sertifikātiem. Tā rezultātā privātais īpašums dzīvojamā fondā pieaudzis no 31,5% 1990.gadā līdz 50,9% 1996.gada beigās. Visstraujāk privātā dzīvokļu fonda īpatsvars palielinājies laukos - no 45,0% 1990. gadā līdz 76,3% 1996. gadā.

Saskaņā ar mājsaimniecību budžetu pētījuma datiem lielākā daļa aptaujāto mājsaimniecību (75%) dzīvo daudzdzīvokļu mājās, ceturtdaļa - savrupmājās vai viensētās. Neliela daļa no respondentiem, dzīvojošiem daudzdzīvokļu namos, dzīvo komunālos dzīvokļos (3,7%). Laukos individuālās mājās dzīvo 56% mājsaimniecību.

Pētījuma rezultāti liecina, ka lielākā daļa aptaujāto ģimeņu dzīvo divstābu dzīvokļos. Tiesa, tas lielākā mērā attiecas uz pilsētās dzīvojošām mājsaimniecībām, jo Latvijā pēckara periodā dzīvokļu celtniecībā dominēja daudzdzīvokļu mājas ar mazizmēra dzīvokļiem. Laukos lielāks ir 3 un vairāk istabās dzīvojošo mājsaimniecību īpatsvars, par ko liecina 9.5. tabulas dati.

9.5.tabula

MĀJSAIMNIECĪBU SADALĪJUMS PĒC DZĪVOJAMO
ISTABU SKAITA 1997.gadā
(procentos)

	Visas mājsaimniecības	tai skaitā	
		pilsētās	laukos
Visas mājsaimniecības tai skaitā, kuras apdzīvo:	100	100	100
1 istabu	19,7	20,5	17,5
2 istabas	45,1	47,5	39,0
3 un vairāk istabas	35,2	32,0	43,5

Dzīvojamā fonda privatizācija Latvijā ir saistīta ar zināmu risku, jo tas ievērojamā pakāpē ir nolietojies. Pēckara laikā esošā dzīvojamā fonda uzturēšanai un atjaunošanai līdzekļi tikpat kā netika atvēlēti. Tie lielākoties tika ieguldīti jauno namu celtniecībā. Rezultātā Latvijas mājokļu patreizējo stāvokli raksturo šādi dati:

- ~1/3 dzīvojamā fonda būvēta pirms I.pasaules kara, kura lielākajai daļai nepieciešams kapitālais remonts;
- ~1/3 ir pēc 1958.gada būvētās lielpaneļu dzīvojamās mājas;
- ~90% ēkām ir vajadzīga papildus siltināšana.

Mājokļu būvniecībai, rekonstrukcijai un sakārtošanai, kā arī infrastruktūras uzlabošanai trūkst līdzekļu. To, ar retiem izņēmumiem, trūkst arī privatizēto un denacionalizēto namu īpašniekiem. Tādējādi pēdējo sešu gadu laikā praktiski apstājies māju labiekārtošanas process. Tas lielā mērā saistīts ar dzīvojamā fonda piederības nomaiņu.

Avārijas un galēji nolietotā stāvoklī 1996.gada beigās sabiedriskajā sektorā bija 4667 mājas, kas veidoja 13% no dzīvojamo māju kopskaita. Gulbenes rajonā to bija 24%, Liepājas rajonā - 18%, Madonas rajonā - 14%, Rīgā - 16%, Liepājā - 19%. Šādos apstākļos ārkārtīgi svarīgi ir kapitāli rekonstruēt esošo dzīvojamo fondu un veikt jaunu dzīvojamo namu celtniecību. Pašvaldību uzskaitē dzīvojamo apstākļu uzlabošanai patreiz atrodas 16849 ģimenes, tai skaitā Rīgā - 6940 ģimenes.

Mājokļu būvniecība

1990.-1996.gados dzīvojamo ēku nodošana ekspluatācijā nepārtraukti samazinājās, bet 1997.gadā šis process stabilizējās (9.6.tabula). 1997.gadā salīdzinājumā ar 1990. gadu dzīvojamo ēku būvniecība samazinājusies 3,7 reizes. Pie tam 1997.gadā gandrīz visas no ekspluatācijā nodotajām dzīvojamām ēkām uzceltas par iedzīvotāju līdzekļiem.

9.6.tabula

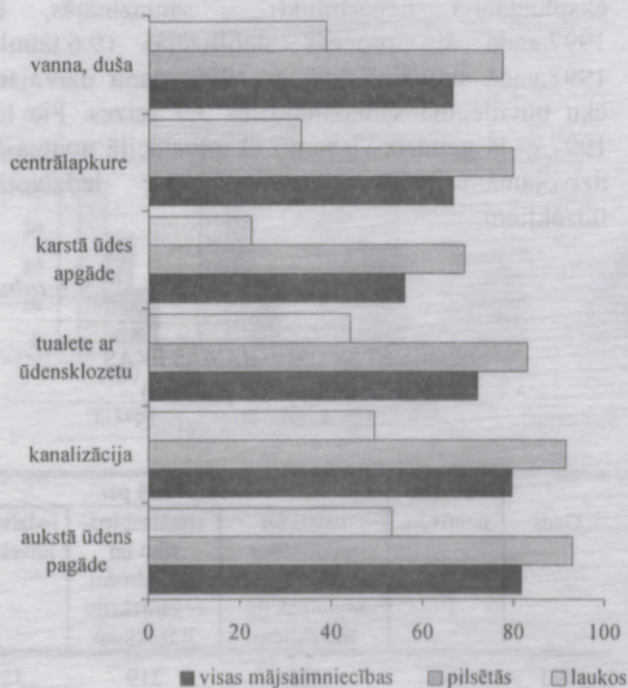
UZBŪVĒTĀS DZĪVOJAMĀS ĒKAS
(tūkst. m² kopējās platības)

Gads	Pavisam uzbūvēts	Tai skaitā par		
		valsts un pašvaldību uzņēmumu un organizāciju līdzekļiem	statūsabied- rību un sabiedrisko organizāciju līdzekļiem	iedzīvotāju līdzekļiem
1990	808	465	219	124
1991	459	281	79	99
1992	354	176	67	111
1993	287	89	71	127
1994	269	61	86	122
1995	219	9	38	172
1996	216	3	10	203
1997*	217	-	1	216

1997.gadā pavisam tika uzbūvēti un nodoti ekspluatācijā 1,3* tūkst. dzīvokļu, visi par iedzīvotāju līdzekļiem. Uzbūvēto individuālo māju, dzīvokļu vidējā platība ir 162,4* m², kas ir ievērojami lielāks nekā par valsts un pašvaldību līdzekļiem uzbūvētajās mājās - 59,0 m² (1996.gadā).

9.7.attēls

DZĪVOKĻA LABIEKĀRTOTĪBA PILSĒTĀS UN LAUKOS
1997.gadā (procentos)

Mājokļu būvniecībai, rekonstrukcijai un sakārtošanai, lai paaugstinātu to kvalitāti, kā arī infrastruktūras uzlabošanai trūkst līdzekļu. Latvijas pieredze līdz 1940.gadam un citu valstu patreizējā prakse liecina, ka šos jautājumus var risināt, izveidojot ilgtermiņa kreditēšanas sistēmu jeb radot hipotekāro kreditēšanu ar nekustamā īpašuma iekrājumu.

Dzīvojamā fonda labiekārtotība

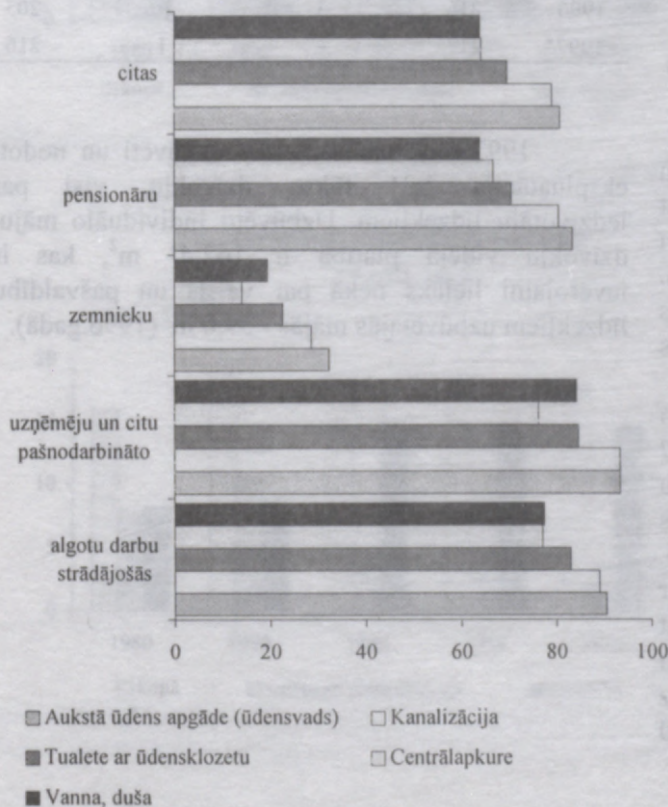
Labiekārtots dzīvoklis ir būtisks dzīvošanas kvalitātes faktors. Sasniegtais labiekārtotības līmenis pēdējā gada laikā nav būtiski mainījies.

Saskaņā ar mājsaimniecību budžetu pētījuma datiem, 1997.gadā 82% dzīvojamā fonda bija aprīkoti ar ūdensvadu un 80% ar kanalizāciju, 66% ar vannu, 51% ar tīkla gāzi, 67% ar centrālpakuri, 56% ar karstā ūdens apgādi. Zemāka tā ir laukos, ko raksturo 9.7. attēls.

Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka dzīvokļa labiekārtojuma pakāpe ir atkarīga no urbanizācijas līmeņa. Pastāv zināmas atšķirības starp atsevišķām sociāli ekonomiskām grupām. Vislabāk iekārtotais dzīvokļu fonds ir uzņēmēju, pašnodarbināto un algoto darbu strādājošo mājsaimniecībās, kuras lielākoties dzīvo pilsētās. Zemāks līmenis ir zemnieku mājsaimniecībās, respektīvi laukos, par ko liecina 9.8. attēla dati.

9.8.attēls

DZĪVOKĻA LABIEKĀRTOTĪBA MĀJSAIMNIECĪBU
SOCIĀLEKONOMISKAJĀS GRUPĀS
1997.gadā (procentos)

Svarīgi ir ne tikai, lai dzīvoklis būtu labiekārtots, bet arī tas, lai cilvēks tajā varētu dzīvot ērti. Diemžēl, ievērojama daļa dzīvokļu ir pārapsdzīvoti. Taču, kā rāda mājsaimniecību budžetu pētījums, dzīvokļos, kuros dzīvo vienu cilvēku, ir pārāk liela platība, kas rada smagu nastu to budžetiem.

Dzīves apstākļu apsekojumam (1994.gada septembris) dati liecina, ka palielinoties ģimenes locekļu skaitam, pasliktinās dzīves apstākļi apdzīvojamā telpā. Ja ģimene, kura sastāv no diviem cilvēkiem, 53% gadījumu apdzīvo divas istabas, ko var uzskatīt par normāliem apstākļiem, tad ģimenes, kurās ir četri cilvēki tikai 10% gadījumu apdzīvo dzīvokli/māju ar atbilstošu istabu skaitu. Savukārt šaurākās telpās nekā tas būtu vēlami pirmajā gadījumā dzīvo 19% ģimeņu, otrajā gadījumā šādu ģimeņu jau ir 86%. Lielākā daļa no visām četru cilvēku ģimenēm (42%) dzīvo trijās istabās, trešā daļa - divās. Piecu cilvēku ģimenes pārsvarā dzīvo trijās istabās, piektā daļa ir spiesta dzīvot pat divās istabās. Aptaujā iegūtie dati neuzrāda būtiskas atšķirības pilsētās un laukos.

Runājot par dzīvojamā fonda kvalitāti nedrīkst aizmirst tādu faktoros kā temperatūras režīms tajā, gaisa kvalitāte un trokšņu līmenis, citi vides nelabvēlīgas iedarbības faktori uz cilvēku labsajūtu. Jau iepriekš minētā dzīves apstākļu apsekojuma dati liecina, ka 1994.gada septembrī vairāk nekā trešā daļa ģimeņu sūdzējās par mitrām, drēgnām telpām dzīvokļos un 46% atzīmē, ka telpas ir aukstas un grūti apsildāmas. Iezīmējas nelielas atšķirības dotajā vērtējumā atkarībā no respondentu dzīves vietas. Par mitrām un drēgnām telpām pilsētās sūdzas vidēji 35% ģimeņu, laukos - 47%; par aukstām un grūti apsildāmām - attiecīgi 43% un 52%. Viens no faktoriem, kāpēc telpas ir aukstas un grūti apsildāmas, ir padomju laika celtniecībā izmantotie nekvalitatīvie celtniecības materiāli un daudzviet tikpat nekvalitatīvs celtnieku darbs.

Dzīves vides apstākļi

Aptuveni trešā daļa pilsētās dzīvojošo respondentu sūdzas par putekļiem, smakām, autoizplūdes gāzēm. Tas ir tāpēc, ka dzīvojamie rajoni atrodas tiešā tuvumā rūpniecības uzņēmumiem vai lieliem autoceļiem.

Kā apkopojošs dzīves vietas raksturojošs rādītājs dzīves apstākļu apsekojumā (1994.gadā) tika izmantots respondentu dotais dzīves vietas apstākļu vērtējums (apmierina, neapmierina; nedz apmierina, nedz neapmierina). Aptaujā iegūtie dati rāda, ka nedaudz mazāk nekā puse ģimeņu (46,6%) bija apmierinātas ar savas dzīves vietas apstākļiem, trešā daļa nevarēja dot noteiktu vērtējumu un gandrīz ceturtdaļa ir neapmierināti. Iegūtie dati neuzrāda nekādas būtiskas atšķirības dzīves vietas apstākļu vērtējumā atkarībā no ģimenes dzīves vietas (lauki, pilsēta). Taču vislielākais neapmierināto mājsaimniecību īpatsvars ir lielās pilsētās un jo sevišķi Rīgā, par ko liecina 9.10. tabulas dati.

9.10.tabula

DZĪVES VIETAS APSTĀKĻU VĒRTĒJUMS
PILSĒTĀS UN LAUKOS 1994.gadā
(procentos)

	Rīga	Pārējās pilsētas	Lauki
Apmierināts	47,1	46,9	45,8
Nedz apmierināts, nedz neapmierināts	25,4	31,0	33,6
Neapmierināts	27,5	22,1	20,6

Laukos būtisks dzīvošanas apstākļu nosacījums ir dzīves vietas tuvumā pieejamā infrastruktūra. Aptaujas gaitā respondenti tika lūgti atzīmēt attālumu līdz tuvākajam veikalam, skolai, poliklīnikai un autobusa pieturai. Divus līdz piecus kilometrus līdz veikalam un skolai ir spiesti mērot ceturtdaļa respondentu, līdz tuvākajai poliklīnikai, ārstam - 23%, līdz tuvākajai autobusa pieturai - 18%. Piecus un vairāk kilometrus līdz ārstam mēro 31% respondentu. Mazāk nekā divām trešdaļām aptaujāto tuvākā autobusa pietura ir līdz viena kilometra attālumam.

Izdevumi dzīvoklim

Izdevumi dzīvoklim un tā uzturēšanai ir kļuvuši par vienu no lielākajiem mājsaimniecību izdevumu posteņiem. Tas ir otrs mājsaimniecības budžetam "smagākais" izdevumu postenis pēc izdevumiem uzturam. Šo izdevumu prioritāte mājsaimniecību budžetos ir augstāka nekā izdevumiem apģērbu, apavu iegādei un transporta izdevumiem. Tā pamatā ir straujš cenu pieaugums dzīvokļa uzturēšanas izdevumiem.

Vidējo cenu un pakalpojumu tarifu izmaiņas dzīvokļa īres un atsevišķiem komunālajiem pakalpojumiem raksturo 9.11. tabulas dati.

Lielākais cenu lēciens notika 1992.gadā, kad patēriņa cenas viena gada laikā vidēji pieauga 10,5 reizes, pie tam dzīvokļa saimniecības pakalpojumiem - 33 reizes, bet komunāliem pakalpojumiem 106 reizes. Tāds cenu un tarifu pieaugums tālu pārsniedzis iedzīvotāju ienākumu pieaugumu.

Ja tautas saimniecībā strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa 1997.gadā salīdzinājumā ar 1990.gadu palielinājusies 75 reizes, vidējā izmaksātā vecuma pensija - 74 reizes, tad tikai dzīvokļa īre pašvaldību namos 827 reizes. Izdevumi dzīvokļa uzturēšanai

mājsaimniecību budžetos pieauguši no aptuveni 3% 1990.gadā līdz 15,4% 1997.gadā. Augsts ir šo izdevumu īpatsvars arī Eiropas Savienības valstu mājsaimniecību budžetos (17%). Taču, ja Latvijā uzturam un dzīvokļa uzturēšanas izmaksu segšanai tiek izlietoti vairāk nekā 60% no ģimenes budžeta, tad Eiropas Savienības valstīs 38% un tā ir liela atšķirība.

Sevišķi augsts ir namīpašuma un dzīvokļa uzturēšanas izmaksu īpatsvars pensionāru mājsaimniecībās. Tas, no vienas puses, saistīts ar samērā lielo dzīvojamo platību uz katru šādu mājsaimniecības locekli (to vidū ievērojams ir vientuļo īpatsvars). Tā, piemēram, kopējā platība uz vienu pensionāru, kas dzīvo īrētā dzīvoklī, pēc pētījuma datiem, 1997.gadā bija par trešdaļu (par 37%) lielāka, nekā vidēji visās mājsaimniecībās, kuras dzīvo analoga tipa dzīvokļos. Taču acīmredzot apstiprinās arī fakts, ka pensionāru mājsaimniecības ir disciplinētākas dzīvokļa īres u.c. komunālo pakalpojumu maksātājas, kas viņas nostāda visai grūtā materiālā stāvoklī pēc šādu maksājumu nokārtošanas.

9.11.tabula

CENU UN PAKALPOJUMU TARIFU IZMAIŅAS.
(latos)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Ūdensvads un kanalizācija, 1 cilv. mēnesī	0,0027	0,0665	0,25	0,65	0,98	1,48	1,74
Karstais ūdens, 1 cilvēkam dienā	0,0002	0,0091	0,10	0,09	0,10	0,12	0,11
Elektroenerģija, 1 kwh	0,0003	0,0078	0,016	0,015	0,018	0,031	0,036
Telefona abonēšanas maksa mēnesī	...	0,23	0,55	0,67	0,97	1,37	2,21
Dzīvokļa īre pašvaldību namos, par m ²	0,0003	0,0036	0,03	0,05	0,069	0,072	0,098

No kā sastāv mājsaimniecību izdevumi dzīvokļa uzturēšanai? Atbildi uz to sniedz šādi mājsaimniecību budžetu pētījuma dati par 1997.gadu (9.12.tabula). Kā liecina pētījuma dati, vislielākās problēmas mājsaimniecības budžetam rada maksājumi par centrālo apkuri, kā arī maksa par elektrības patēriņu, dzīvokļa īri, karstā ūdens piegādi, ūdensvadu un kanalizāciju.

Mājokļa uzturēšanas izmaksu pieaugums nevienu vien mājsaimniecību nostāda grūtas dilemmas priekšā - maksāt vai nemaksāt. Saskaņā ar sabiedriskās domas aptaujas "Par materiālās labklājības un ekonomiskās situācijas izmaiņu iespējām" datiem, par dzīvokļa īri, apkuri, siltā

ūdens, gāzes, elektroenerģijas piegādi u.c. komunālajiem pakalpojumiem 1997.gada 4.ceturksnī spēja samaksāt 55% mājsaimniecību, 36% - maksāja daļēji, iespēju robežās, bet 9% - nevarēja tos samaksāt, jo līdzekļu tik tikko pietika visnepieciešamākajam. Pēc valsts un pašvaldību datiem parādīs par īri 1995.gadā sasniedza 12% no gada laikā aprēķinātās īres maksas.

Pašvaldībās pēc pabalstiem dzīvokļa īrei un komunālo pakalpojumu apmaksai griežas daudz mazturīgo iedzīvotāju. Tā 1996.gadā dzīvokļa pabalstiem pašvaldības ir izmaksājušas 6199,3 tūkst. latu.

9.12.tabula

NAMĪPAŠUMA UN DZĪVOKĻA UZTURĒŠANAS IZMAKSU STRUKTŪRA 1997.gadā
(procentos)

	Procentos		
	kopā	pilsētās	laukos
Namīpašums, dzīvoklis un tā uzturēšanas izmaksas, pavisam	100	100	100
tai skaitā:			
dzīvokļa īre un tai pielīdzinātie maksājumi	41,8	43,9	28,1
no tiem:			
dzīvokļa īre	12,5	13,2	8,7
ūdensvads un kanalizācija	9,8	10,3	6,3
karstā ūdens piegāde	10,7	12,1	2,2
dzīvokļa kosmētiskā remonta materiāli	3,5	3,2	5,5
elektrība, gāze u.c. kurināmais	58,2	56,1	71,9
no tiem:			
elektrība	14,9	12,6	29,0
gāze	8,6	8,0	12,6
centrālā apkure	30,3	32,8	15,0

MĀJOKĻA APSTĀKĻI - 9

DATU AVOTI

Centrālās statistikas pārvaldes statistiskie pārskati

Mājsaimniecību budžetu pētījuma dati

Dzīves apstākļu apsekojuma dati

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Dzīvojamo telpu kopējā platība sastāv no dzīvojamo un palīgtelpu (virtuves, priekšnami un iekšējie koridori, vannas istabas, dušas telpas, tualetes, pieliekamie vai iebūvēti saimniecības skapji) platību summas, kā arī apkurināmu un dzīvošanai izmantojamu terašu, verandu utt. platības.

Dzīvokļa veids	2007. gada sākumā		2008. gada sākumā	
	Skaitlis	Platība (m ²)	Skaitlis	Platība (m ²)
Dzīvokļi kopumā	127	127 000	127	127 000
1. dzīvokļi	101	101 000	101	101 000
2. dzīvokļi	26	26 000	26	26 000
3. dzīvokļi	0	0	0	0
4. dzīvokļi	0	0	0	0
5. dzīvokļi	0	0	0	0
6. dzīvokļi	0	0	0	0
7. dzīvokļi	0	0	0	0
8. dzīvokļi	0	0	0	0
9. dzīvokļi	0	0	0	0
10. dzīvokļi	0	0	0	0
11. dzīvokļi	0	0	0	0
12. dzīvokļi	0	0	0	0
13. dzīvokļi	0	0	0	0
14. dzīvokļi	0	0	0	0
15. dzīvokļi	0	0	0	0
16. dzīvokļi	0	0	0	0
17. dzīvokļi	0	0	0	0
18. dzīvokļi	0	0	0	0
19. dzīvokļi	0	0	0	0
20. dzīvokļi	0	0	0	0
21. dzīvokļi	0	0	0	0
22. dzīvokļi	0	0	0	0
23. dzīvokļi	0	0	0	0
24. dzīvokļi	0	0	0	0
25. dzīvokļi	0	0	0	0
26. dzīvokļi	0	0	0	0
27. dzīvokļi	0	0	0	0
28. dzīvokļi	0	0	0	0
29. dzīvokļi	0	0	0	0
30. dzīvokļi	0	0	0	0
31. dzīvokļi	0	0	0	0
32. dzīvokļi	0	0	0	0
33. dzīvokļi	0	0	0	0
34. dzīvokļi	0	0	0	0
35. dzīvokļi	0	0	0	0
36. dzīvokļi	0	0	0	0
37. dzīvokļi	0	0	0	0
38. dzīvokļi	0	0	0	0
39. dzīvokļi	0	0	0	0
40. dzīvokļi	0	0	0	0
41. dzīvokļi	0	0	0	0
42. dzīvokļi	0	0	0	0
43. dzīvokļi	0	0	0	0
44. dzīvokļi	0	0	0	0
45. dzīvokļi	0	0	0	0
46. dzīvokļi	0	0	0	0
47. dzīvokļi	0	0	0	0
48. dzīvokļi	0	0	0	0
49. dzīvokļi	0	0	0	0
50. dzīvokļi	0	0	0	0
51. dzīvokļi	0	0	0	0
52. dzīvokļi	0	0	0	0
53. dzīvokļi	0	0	0	0
54. dzīvokļi	0	0	0	0
55. dzīvokļi	0	0	0	0
56. dzīvokļi	0	0	0	0
57. dzīvokļi	0	0	0	0
58. dzīvokļi	0	0	0	0
59. dzīvokļi	0	0	0	0
60. dzīvokļi	0	0	0	0
61. dzīvokļi	0	0	0	0
62. dzīvokļi	0	0	0	0
63. dzīvokļi	0	0	0	0
64. dzīvokļi	0	0	0	0
65. dzīvokļi	0	0	0	0
66. dzīvokļi	0	0	0	0
67. dzīvokļi	0	0	0	0
68. dzīvokļi	0	0	0	0
69. dzīvokļi	0	0	0	0
70. dzīvokļi	0	0	0	0
71. dzīvokļi	0	0	0	0
72. dzīvokļi	0	0	0	0
73. dzīvokļi	0	0	0	0
74. dzīvokļi	0	0	0	0
75. dzīvokļi	0	0	0	0
76. dzīvokļi	0	0	0	0
77. dzīvokļi	0	0	0	0
78. dzīvokļi	0	0	0	0
79. dzīvokļi	0	0	0	0
80. dzīvokļi	0	0	0	0
81. dzīvokļi	0	0	0	0
82. dzīvokļi	0	0	0	0
83. dzīvokļi	0	0	0	0
84. dzīvokļi	0	0	0	0
85. dzīvokļi	0	0	0	0
86. dzīvokļi	0	0	0	0
87. dzīvokļi	0	0	0	0
88. dzīvokļi	0	0	0	0
89. dzīvokļi	0	0	0	0
90. dzīvokļi	0	0	0	0
91. dzīvokļi	0	0	0	0
92. dzīvokļi	0	0	0	0
93. dzīvokļi	0	0	0	0
94. dzīvokļi	0	0	0	0
95. dzīvokļi	0	0	0	0
96. dzīvokļi	0	0	0	0
97. dzīvokļi	0	0	0	0
98. dzīvokļi	0	0	0	0
99. dzīvokļi	0	0	0	0
100. dzīvokļi	0	0	0	0

Nodaļu MĀJOKĻU APSTĀKĻI sagatavoja *Investīciju un nekustamā īpašuma statistikas daļa*.
 Kontakttelefons informācijai 7366869 Edīte Miezīte.

10. APKĀRTĒJĀ VIDE

Vides stāvokļa novērtējums

Viena no globālajām mūsu planētas problēmām ir siltumnīcefekta gāzu koncentrācijas pieaugums atmosfērā. Arī Latvijā gaiss kļūst siltāks. Samazinājusies gada temperatūru amplitūda, palielinājies nokrišņu daudzums, pēdējos gados iezīmējusies ūdens līmeņa paaugstināšanās tendence Latvijai pieguļošā Baltijas jūras akvatorijā.

Atmosfēras gaisa kvalitāte

Lielākais izmešu daudzums atmosfērā nonāk no katlu mājām, kuras izmet atmosfērā 79% no stacionāro izmešu avotu radīto kopējā kaitīgo vielu daudzuma. Ievērojamu daļu (65-68%) no uzskaitītā kopējā gaisa piesārņojuma dod transports.

Ūdens kvalitāte

Komunālajā ūdens padeves sistēmā 33,5% dzeramā ūdens analīžu paraugu ķīmiskie rādītāji ir atzīti kā standartiem neatbilstoši. 15-20% gadījumu aku ūdens uzskatāms par piesārņotu, vadoties pēc dzelzs (dabīgi paaugstinātas koncentrācijas), amonija, nitrātu un minerālvielu daudzuma; pēc saprofīto baktēriju daudzuma - 6%.

Zemes izmantošana

Latvijas zemes kopplatība ir 6458,9 tūkst. ha. Pēc zemes iedalījuma zemes lietošanas veidos lielāko platību aizņem meži - 2883,7 tūkst. ha jeb 44,6% un lauksaimniecībā izmantojamā zeme - 2508,2 tūkst. ha jeb 38,8%.

Dabas resursi

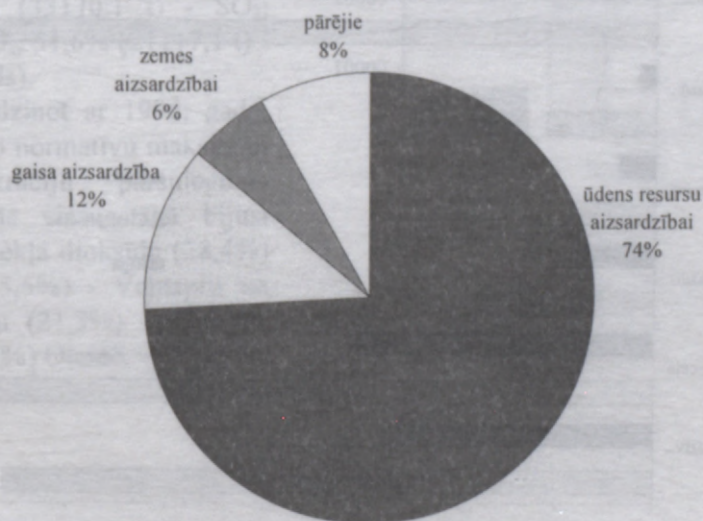
Mežs ir katras zemes viens no galvenajiem nacionālās bagātības elementiem. Pēc Valsts meža dienesta datiem, uz 1998. gada 1. janvāri mežu fonda kopējā platība bija 3123 tūkst. ha. Aizsargājamās teritorijas aizņem 6,8% no Latvijas kopplatības.

Derīgie izrakteņi

Par galvenajām Latvijas zemes dzīļu resursu bagātībām var uzskatīt celtniecības materiālu izejvielas - kaļķakmeni, ģipšakmeni, mālu un smiltis, kā arī kūdras, sapropeli un pazemes ūdeņus.

10.1.attēls

LĪDZEKĻU IZLIETOJUMS VIDES AIZSARDZĪBAI 1997. gadā
(procentos)

Vides stāvokļa novērtējums

Viena no globālajām mūsu planētas problēmām ir gāzu koncentrācijas pieaugums atmosfērā. Zinātniskos pētījumos ir pierādīts, ka siltumnīcefekta gāzu pieaugums atmosfērā ir izraisījis Zemes virsmas un atmosfēras nevēlamu sasilšanu, kas negatīvi ietekmē globālo klimatu. Tas izpaužas kā gaisa vidējās temperatūras paaugstināšanās par 0,3°C - 0,6°C pēdējo 100 gadu laikā, okeāna un jūru līmeņa paaugstināšanās, sauszemes kontūru izmaiņas, sausuma un karstuma periodi, nokrišņu daudzuma palielināšanās, stratosfēras ozona slāņa samazināšanās, dabisko ekosistēmu vājināšanās vai bojāeja u.c. faktori.

Arī Latvijā gaiss kļūst siltāks. Salīdzinot pēdējo simt gadu pirmo un otro pusi, temperatūra pēdējos 50 gados pieaugusi straujāk nekā pirmajos piecdesmit gados. Ja gaisa vidējā temperatūra pirmajos 50 gados kopumā palielinājusies par 0,2°C, tad pēdējā piecdesmitgadē gaisa temperatūra pieaugusi jau aptuveni par pusgrādu, bet Rīgā - tuvu 1°C. Samazinājusies gada temperatūru amplitūda, palielinājies nokrišņu daudzums. Pēdējos gados iezīmējusies ūdens līmeņa paaugstināšanās tendence Latvijai pieguļošā Baltijas jūras akvatorijā.

Svarīgs faktors, kas nosaka dzīvošanas apstākļus, ir dzīves vide. Tās vērtējums variē no tā,

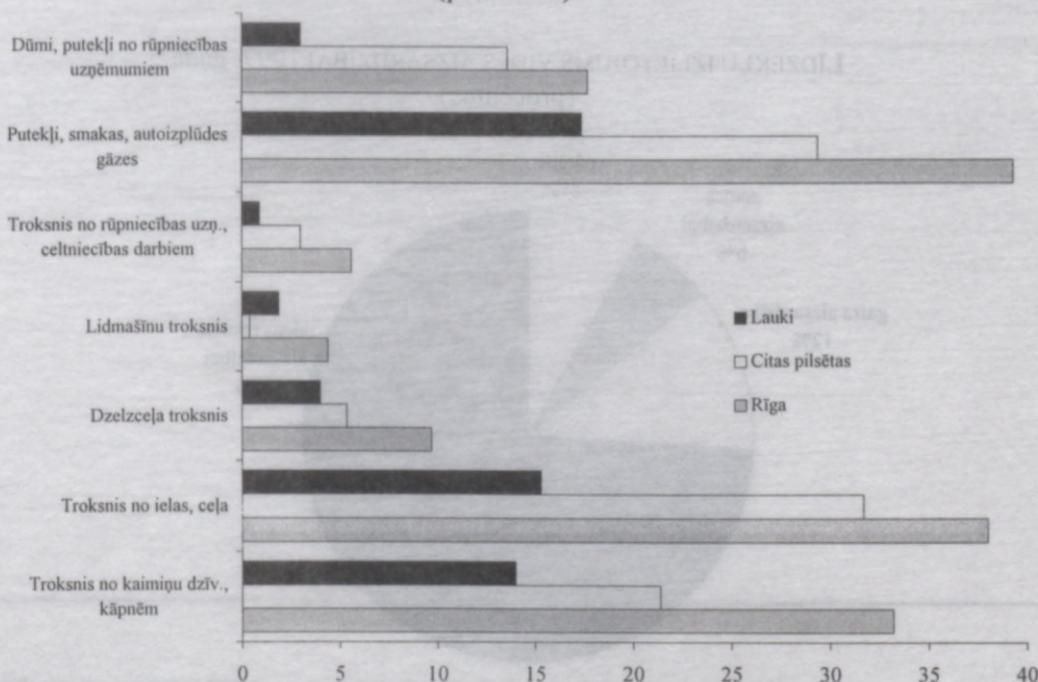
vai ģimene dzīvo laukos vai pilsētā. Iedzīvotājus traucējošo vides faktoru vērtējums sniegts 10.2.attēlā. Kā redzams, galvenie traucējošie faktori pilsētniekiem ir trokšņi no ielas vai ceļa (38% - Rīgā, 32% - pārējās pilsētās), putekļi, smakas un autoizplūdes gāzes (39% - Rīgā un 29% - pārējās pilsētās). Laukos dažādi traucējumi dzīves vietās ir ievērojami mazāki - piemēram, par troksni no ielas/ceļa sūdzas 15% respondentu, troksni no kaimiņu dzīvokļa, kāpnēm, ūdensvada - 14%.

Vides piesārņojums nelabvēlīgi ietekmē iedzīvotāju veselības stāvokli. Deviņdesmito gadu sākumā Latvijā tika pierādīts, ka pastāv sakarība starp akūtu augšējo elpošanas ceļu saslimstībām (sinusītu, faringītu, bronhītu un laringītu), hroniskām elpošanas ceļu slimībām (hronisku bronhītu, emfizīmu un astmu) un gaisa piesārņotību Olainē un Brocēnos.

Salīdzinot ar citām Eiropas zemēm, Latvija var lepoties ar dzīvo organismu daudzveidību visos ekoloģiskajos kompleksos uz sauszemes, jūrā un citās ekosistēmās, starp sugām un ekosistēmām. Runājot par Latvijas dabas vērtībām, jāizceļ mūsu dzīvnieku valsts lielā bagātība.

10.2.attēls

DZĪVES VIDI TRAUCEJOŠI FAKTORI 1994.gadā
(procentos)

Atmosfēras gaisa kvalitāte

Gaisa piesārņotība ir viena no akūtām vides aizsardzības problēmām. Apkārtējā gaisa piesārņojums ar toksiskām vielām, skābēm un eutrofikāciju izraisošām vielām rada veselības problēmas, ēku un mehānismu bojājumus korozijas dēļ, zaudējumus zemkopībā un mežsaimniecībā, degradē ekosistēmas (ezerus, jūras, purvainus apvidus, upes, mežus). Gaisa piesārņotība ir pamatā arī mežu un ezeru postam - skābajam lietum, kuru galvenokārt izraisa sēra dioksīdi - SO₂ un slāpekļa oksīdi - NO_x izmeši no spēkstacijām un transportlīdzekļiem.

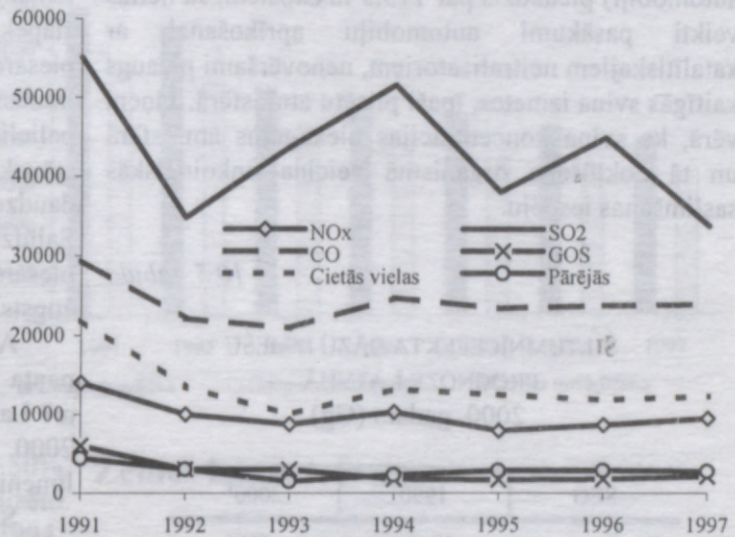
Deviņdesmito gadu sākumā, sašaurinoties rūpniecības ražošanai, piesārņojošo vielu emisija samazinājās (10.3.attēls). No 1992. gada sēra dioksīda izmetes atkal sāka palielināties, kas saistīts ar pāreju no gāzes uz šķidro kurināmo ar augstāku sēra saturu - mazutu (dabāsgāze nesatur sēra savienojumus). Cieto daļiņu daudzuma izmetes atmosfērā palielināšanās 1994. gadā saistīta ar pāreju uz cieto kurināmo, kas sadegot rada vairāk atlikumu.

Lielākais izmešu daudzums atmosfērā nonāk no katlu mājām. Kā liecina 10.4. attēla dati, tikai katlu mājas vien izmet atmosfērā 79,1% (66868,1 t) no stacionāro izmešu avotu radīto kopējā kaitīgo vielu daudzuma, no kuriem 7,8% (5225,4 t) - cietās vielas; 49,6% (33170,1 t) - SO₂; 11,0% (7355,5 t) - NO_x, 31,6% (21117,1 t) - CO (oglekļa monoksīds).

1997. gadā, salīdzinot ar 1996. gadu, konstatēts, ka noteikto normatīvu maksimāli pieļaujamo koncentrāciju pārsnieguma gadījumu atkārtšanās visaugstākā bijusi šādās pilsētās: ar slāpekļa dioksīdu (28,4%) - Rīgā; amonjaku (15,5%) - Ventpilī un 6,4% Jūrmalā; fenolu (21,3%) - Jūrmalā, (11,5%) Rīgā, un (6,1%) Olainē.

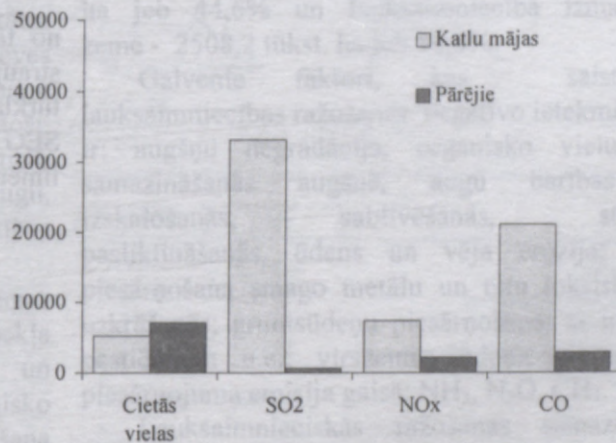
10.3.attēls

KAITĪGO VIELU IZMETE ATMOSFĒRĀ
NO STACIONĀRIEM AVOTIEM
(tonnas)

10.4.attēls

STACIONĀRO AVOTU IZMEŠI 1997. gadā
(tonnas)

Ievērojamu daļu (65-68%) no uzskaitītā kopējā gaisa piesārņojuma dod transports. 1997. gadā, salīdzinot ar 1991. gadu, reģistrētais autotransporta vienību skaits (kravas automobiļi, autobusi, viegie automobiļi) pieaudzis par 115,3 tūkstošiem. Ja netiks veikti pasākumi automobiļu aprīkošanai ar katalītiskajiem neitralizatoriem, nenovēršami pieaugs kaitīgās svina izmetes, īpaši pilsētu atmosfērā. Jāņem vērā, ka svina koncentrācijas pieaugums atmosfērā un tā nokļūšana organismā veicina onkoloģiskās saslimšanas iespēju.

10.5. tabula

SILTUMNĪCEFEKTA GĀZU IZMEŠU
PROGNOZE LATVIJĀ
2000. gadam (Gg)

SEG	1990	2000 ¹
CO ₂	22976	16956
CO ₂ novadne	(-14300)	(-8940)
CH ₄	159	114.15
N ₂ O	2.38	1.43
NO _x	90.13	52.48
CO	363.12	278.23
NMGOS	62.7	39.19

Sakarā ar centralizēto apkures sistēmu izmantošanu un enerģijas avotu dažādību, SO₂ piesārņojuma līmenis nepārsniedz Eiropas piesardzības standartus. Tas var mainīties līdz ar izmaiņām kurināmā avotu kvalitātē. Ozona un slāpekļa dioksīda līmenis pārsniedz Rietumeiropas piesardzības standartus, bet nepārsniedz limitus vai trauksmes normas. Līdz ar satiksmes intensitātes palielināšanos nākotnē tas var sasniegt bīstamu stāvokli. Nav iespējams novērtēt reālo putekļu daudzumu, jo trūkst datu par to rašanās avotiem. Salīdzinot ar stāvokli Rietumeiropas pilsētās un ES piesardzības standartiem, tas varētu būt diezgan augsts.

Atbilstoši Klimata pārmaiņu konvencijas 4. panta 2.(a) apakšparagrāfa prasībām, ko parakstījusi arī Latvija, ir jāstabilizē gāzu izmešu apjomus līdz 2000. gadam, nepārsniedzot 1990. gada to izmetes līmeni (10.5.tabula).

Siltumnīcefekta gāzes ir tās atmosfēras gāzu sastāvdaļas - gan dabiskās, gan antropogēnās, kas absorbē un reemitē infrasarkanā starojumu. Latvijas SEG inventarizācijā ir iekļautas šādas gāzes: CO₂, CH₄, N₂O, NO_x, CO, NMGOS. Izmantojot globālās sasilšanas potenciāla (GSP) koeficientus, aprēķināts, ka kopējais pārrēķināto SEG izmešu daudzums 1990. gadā bija 27632 Gg CO₂ ekvivalentu, no kuriem CO₂ bija 83,1%, CH₄ - 14,1% un N₂O - 2,8%.

Tautsaimniecības pārstrukturēšanās dēļ nevienā no tās nozarēm līdz 2000. gadam nav sagaidāms straujš ražošanas un patēriņa apjoma kāpinājums, turklāt netiks sasniegts arī 1990. gada līmenis, tādēļ SEG izmešu daudzums salīdzinājumā ar 1990. gada līmeni nepieaugs.

¹ 2.variants: atbilst prognozētajiem tautsaimniecības attīstības tempiem ar iekšzemes kopprodukta maksimālo pieaugumu pēc 1996.gada par 6% gadā

Ūdens kvalitāte

10.6. attēls

Daļa no problēmām, kas skar Latvijas ūdens resursus, ir atzītas par Latvijas vides aizsardzības prioritārajām problēmām. Latvijā virszemes un pazemes ūdens resursu krājumi ir pietiekami, lai nodrošinātu iedzīvotājus ar nepieciešamo ūdens daudzumu. Latvija patērē apmēram 1,5% no valsts atjaunojamiem ūdens resursiem.

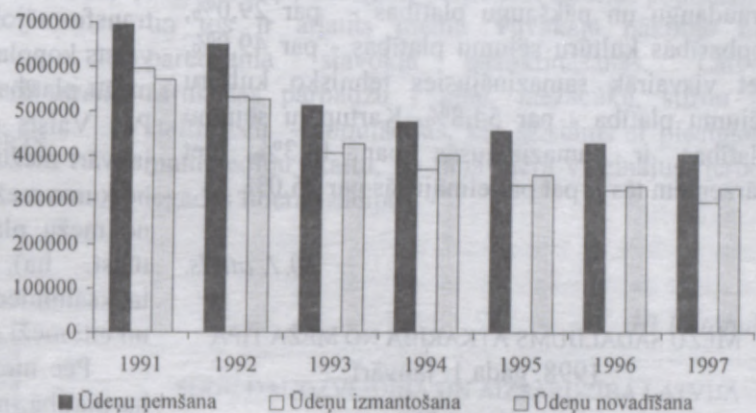
Kopš 1991.gada, sākoties ekonomikas lejupslīdei, ūdens ņemšana, izmantošana un novadīšana ir samazinājusies (10.6.attēls), kas izskaidrojams ar ražošanas apjomu krišanos.

Vidēji 95% Latvijas lielpilsētu un 50% mazpilsētu iedzīvotāju var izmantot centralizēto ūdensapgādi. Pētījumi, kas veikti no 1992. līdz 1994. gadam rāda, ka, salīdzinot ar Eiropas Savienības dzeramā ūdens standartiem, 15-20% gadījumu aku ūdens uzskatāms par piesārņotu, vadoties pēc dzelzs (dabīgi paaugstinātas koncentrācijas), amonija, nitrātu un minerālvielu daudzuma; pēc saprofīto baktēriju daudzuma - 6%. Lielākā daļa piesārņošanas gadījumu ir novēroti mazajās pilsētās un ciemos, mazāk - individuālajās mājāsaimniecībās.

Saskaņā ar dzeramā ūdens kvalitātes monitoringa datiem, komunālajā ūdens padeves sistēmā 33,5% dzeramā ūdens analīžu paraugu ķīmiskie rādītāji ir atzīti kā standartiem neatbilstoši. Pēc bakterioloģiskajiem rādītājiem kā standartiem neatbilstoši ir atzīti 11,3% dzeramā ūdens paraugu. Problēmas rodas ūdens padeves sistēmas nolietotības un dzelzs atdalīšanas iekārtu trūkuma dēļ.

Galvenās dzeramā ūdens kvalitātes problēmas Latvijā bieži ir saistītas ar pārlietu lielo slāpekļa savienojumu koncentrāciju, mineralizācijas un organisko vielu satura pieaugumu. Rīgas bioloģisko notekūdeņu attīrīšanas iekārtu darbības sākšana 1994.gadā pamazām uzlaboja stāvokli pludmalēs ap Jūrmalu un Rīgu, bet Liepājā, Salacgrīvā un Ainažos slikto jūras ūdens kvalitāti nosaka galvenokārt vietējo notekūdeņu attīrīšanas iekārtu neapmierinošais darbs.

ŪDEŅU ŅEMŠANA, PATĒRIŅŠ UN NOVADĪŠANA
1991.-1997.gadā (tūkst.m³)

Zemes izmantošana

Auglīgas un nepiesārņotas augsnes ir sekmīgas zemkopības pamats. Latvijas augsnes ir uzskatāmas par salīdzinoši tīrām, kaut gan intensīva lauksaimniecība pēckara periodā ir ietekmējusi augšņu kvalitāti.

Latvijas zemes kopplatība ir 6458,9 tūkst. ha. 1997. gadā pēc zemes iedalījuma zemes lietošanas veidos lielāko platību aizņēma meži - 2883,7 tūkst. ha jeb 44,6% un lauksaimniecībā izmantojamā zeme - 2508,2 tūkst. ha jeb 38,8%.

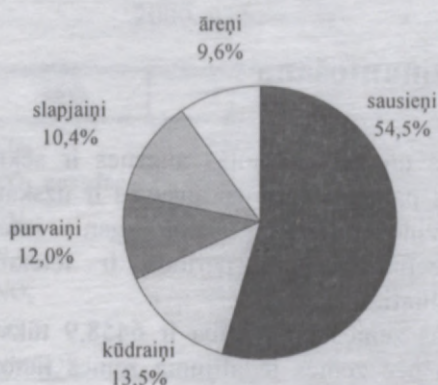
Galvenie faktori, kas saistīti ar lauksaimniecības ražošanas negatīvo ietekmi uz vidi ir: augšņu degradācija, organisko vielu satura samazināšanās augsnē, augu barības vielu izskalošanās, sablīvēšanās, struktūras pasliktināšanās, ūdens un vēja erozija; augšņu piesārņošana smago metālu un citu toksisko vielu uzkrāšanās; gruntsūdeņu piesārņošana: ar nitrātiem, pesticīdiem u.c.; virszemes ūdeņu piesārņošana; piesārņojuma emisija gaisā: NH₃, N₂O, CH₄.

Lauksaimnieciskās ražošanas samazināšanās rezultātā sarukušas sējumu platības, samazinājusies agroķīmisko līdzekļu pielietošana. Palielinās neapstrādāto platību daudzums. Visi šie faktori, kas no ražošanas viedokļa ir nelabvēlīgi, tai pašā laikā no zemes aizsardzības viedokļa var izrādīties viedlīgi.

1997. gadā salīdzinājumā ar 1935. gadu (3579 tūkst. ha) lauksaimniecībā izmantojamā zemes platība ir samazinājusies par 31,8%. Salīdzinājumā ar 1996. gadu par 38,4% ir samazinājusies sējumu kopplatība, no kuras graudaugu un pākšaugu platības - par 29,0%, lopbarības kultūru sējumu platības - par 49,0%, bet visvairāk samazinājusies tehnisko kultūru sējumu platība - par 54,8%. Kartupeļu sējumu platības ir samazinājušās par 13,3%, bet dārzeņiem tās ir pat palielinājušās par 25,0%.

10.7. attēls.

MEŽU SADALĪJUMS ATKARĪBĀ NO MEŽA TIPIA
1998. gada 1. janvārī

Dabas resursi

Mežs ir katras zemes viens no galvenajiem nacionālās bagātības elementiem. Latvijas klimatiskajos apstākļos mežs ir dominējošā ekosistēma, bez cilvēka transformējošās iedarbības tas aizņemtu ap 90% no valsts kopplatības. No 20. gadu sākuma līdz mūsdienām mežu platība ir palielinājusies apmēram par 1 milj. ha. Pēc Valsts meža dienesta datiem, uz 1998. gada 1. janvāri mežu fonda kopējā platība bija 3123 tūkst. ha, no kuras mežu platība - 2884 tūkst. ha. Lielāko daļu no mežu platības veidoja valsts meži - 51,8% (1493 tūkst. ha), privātie meži - 44,2% (1276 tūkst. ha), lauksaimniecības uzņēmumu meži 2,8% (80 tūkst. ha) un citi meži - 1,2% (35 tūkst. ha).

Pēc mežaudžu struktūras skuju koki ir 1700 tūkst. ha platībā, mīkstie lapu koki - 1089 tūkst. ha un cietie lapu koki - 31 tūkst. ha platībā. Kopējā mežaudžu krāja sastādīja 502 milj m³.

Vidējā koksnes krāja ar mizu sadalījumā pēc meža tipa (10.7. attēls) bija: sausieņiem - 200 m³/ha slapjajiem - 140 m³/ha, purvaiņiem - 115 m³/ha, āreņiem - 165 m³/ha, kūdreņiem - 159 m³/ha.

Kopējā mežaudžu krāja 1997. gadā bija 502 milj. m³, no kuras izcirsts - 8,9 milj m³ krājas (10.8. tabula), tai skaitā galvenajā cirtē krāja bija izcirsta 5489,5 tūkst m³ 29135 hektāru platībā, starpcirtē - 1469,4 tūkst m³ 54798 hektāru platībā un citās cirtēs - 359,3 tūkst. m³ 6678 hektāru platībā. Noteicošā loma produktīvu un kvalitatīvu audžu izaudzēšanā piemīt audžu sastāva kopšanas cirtēm.

10.8.tabula

CIRŠU KRĀJAS SADALĪJUMĀ PA ĪPAŠUMA FORMĀM

	Krāja, tūkst. m ³						
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Cirtes kopā	4392,2	4014,6	4757,2	5730,0	6885,7	6763,6	8923,3
Valsts meži	3574,6	3058,7	3796,8	4729,2	5297,7	4482,4	4869,8
Pārējie meži ¹	35,4	75,3	78,1	99,7	255,5	1471,4 ²	3574,3
Lauksaimniecības uzņēmumu meži	782,2	880,6	882,3	901,1	1332,5	809,8 ³	479,2

10.9.tabula

NOKALTUŠO MEŽAUDŽU PLATĪBA SADALĪJUMĀ PA CĒLOŅIEM (ha)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Kaitēkļu postījumi	13	15,6	323,3	876,3	815,6	856,2	438,9
Savvaļas dzīvnieku postījumi	244	262,5	141,9	331,3	225,5	231,3	131,2
Mežu slimības	317	38,4	21,8	10,4	8,4	39,8	64,5
Vējgāzes	62	167,8	610,5	336,9	230,7	209,2	171,4
Ugunsgrēki	35	2004,8	519,6	442,2	345,7	303,9	197,4
Pārliecīgs mitrums	296	352,8	253,3	401,7	278,9	335,5	193,4

¹Ieskaitot privātajos īpašumos

²Īpašnieku mežos

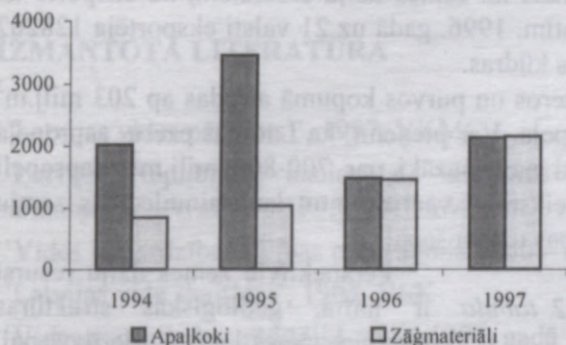
³Lauksaimnieku un lietotāju mežos

Koksnes krājas pieaugums 1996. gadā bija 16,5 milj.m³. Latvijas Ministru kabinets līdz 1999. gadam izciršanas likmi noteicis 8,4 milj.m³ gadā.

1997. gadā koksne un tās izstrādājumi tika eksportēta (10.10. attēls) 288509 tūkst. Ls vērtībā, kas sastāda 29,7% no eksporta kopvērtības.

10.10. attēls

APAĻKOKU UN ZĀGMATERIĀLU EKSPORTS
(tūkst.m³)

Aizsargājamās teritorijas aizņem 6.8% no Latvijas kopplatības. Aizsargājamo dabas teritoriju un objektu sarakstā iekļauti 5 rezervāti, 2 nacionālie parki, 41 kompleksais liegums, 46 botāniskie, 37 purvu, 51 dzērvenāju, 169 ģeomorfoloģiskie un 15 zooloģiskie liegumi, 191 dendroloģiskais parks un stādījums, 11 dabas parki, 6 aizsargājamie ainavu apvidi un 21 dzirnavu dīķis. 1990. gadā izveidots Ziemeļvidzemes reģionālais dabas aizsardzības komplekss.

Viena no Latvijas dabas vērtībām ir dzīvnieku valsts lielā bagātība. Nevienā Eiropas valstī nav tik liela ūdru populācija. Latvijas mežos dzīvo vairāk vilku nekā visā Eiropas ziemeļrietumu daļā kopā. Aptuveni 10% no pasaules stārķu populācijas, vairāk kā 1000 pāri mazo ērgļu un 1500 pāri baltmuguras dzeņu ligzdo Latvijā. No Eiropas mērogā apdraudētajām putnu sugām Latvijā vismaz vienu reizi ligzdojušas 67 sugas, bet no pasaulē apdraudēto sugu saraksta pie mums ligzdo jūras ērglis (8-15 pāri), sarkanā klija (~3 pāri), grieze (līdz 10000 pāriem) un grīšļu ļauķis (10-50 pāri). Aizsargājamas ir visas putnu sugas, kas Latvijā sastopamas ligzdošanas, ceļošanas vai ziemošanas laikā. Latvijā konstatētas 70 zīdītājdzīvnieku sugas, no kurām patstāvīgi uzturas 62 sugas, no tām 24 ir retas un apdraudētas, un tāpēc ieteiktas iekļaut Latvijas Sarkanajā grāmatā.

Par augu un dzīvnieku daudzveidību Latvijā liecina 10.11. tabulas dati.

Vairākām Rietumeiropas valstīs apdraudētām dzīvnieku sugām, kā, piemēram, bebrī, meža caunas, vilki, rubeņi, Latvijā ir pietiekoši stabilas populācijas un tos ir atļauts medīt. Tuvākajā nākotnē nav paredzama stāvokļa pasliktināšanās. Latvijā sarukušas pārnadžu - aļņu, mežacūku, stirnu un staltbriežu - populācijas, kas saistāms ar pieaugošo malumedību skaitu, ko lielā mērā veicinājusi ieroču iegādes liberalizācija.

10.11. tabula

SUGU DAUDZVEIDĪBA UN AIZSARDZĪBA LATVIJĀ
1994.gadā

	Kopējais sugu skaits	Sugu skaits	% no kopējā sugu skaita
		Baltijas Sarkanajā grāmatā	
AUGI			
Ziedaugi	1600	256	16
Paparžaugi	48	19	39.6
Sūnas	485	203	41.9
Ķērpji	500	34	6.8
Aļģes	2680	-	-
Sēnes	3600	38	1.1
DZĪVNIEKI			
Mugurkaulnieki			
Zīdītāji	62	24	38.7
Putni	325	78	24
Rāpuļi	7	3	42.9
Abinieki	13	6	46.2
Zivis	106	-	-
Apalmutnieki	3	-	-
Latvijas Sarkanajā grāmatā			
Bezmugurkaulnieki			
Kukaiņi	20000	9	0.045
Zirnekļi	450	-	-
Ērces	15000	-	-
Vēžveidīgie	250	2	0.8
Tārpi	3000	1	0.3
Moluski	185	1	0.5
Pārējie	200	-	-

Derīgie izrakteņi

Par galvenajām Latvijas zemes dzīļu resursu bagātībām var uzskatīt celtniecības materiālu izejvielas - kaļķakmeni, ģipsakmeni, mālu un smiltis, kā arī kūdru, sapropeli un pazemes ūdeņus.

Latvijas tautsaimniecība ir diezgan labi nodrošināta ar visām vajadzīgajām būvmateriālu ražošanas izejvielām un dabīgiem celtniecības materiāliem (10.12.tabula). Sākoties tautsaimniecības lejupslīdei, derīgo izrakteņu ieguve Latvijā ir samazinājusies. 1996. gada ieguves apjoms bija tikai 11-26% no 1991. gada līmeņa. Vislielākais samazinājums novērojams dolomīta, smilts, grants, kā arī kaļķakmens ieguvē.

Latvijas dabas apstākļi ir labvēlīgi kūdras un sapropeļa veidošanās procesam. Kūdras resursi nepilnīgās purvu izpētes dēļ nav precīzi noteikti, taču to apjoms varētu būt ap 1,7 miljrd.t. No tiem apmēram 1,1 miljrd.t ir dedzināmā kūdra (1981. gada novērtējums). Kopumā Latvijas Kūdras fondā ietvertas apmēram 6 tūkst. kūdras atradnes. Kūdra ir galvenais no zemes dzīļu resursiem, ko eksportē uz ārvalstīm. 1996. gadā uz 21 valsti eksportēja 128267 tonnas kūdras.

Ezeros un purvos kopumā atrodas ap 203 milj.m³ sapropeļa. Var pieņemt, ka Latvijas ezeru sapropeļa resursi nav mazāki par 700-800 milj.m³. Sapropeli ļoti veiksmīgi var izmantot lauksaimniecības zemju auglības uzlabošanai.

Perspektīvie zemes dzīļu resursi ir nafta, ģeoloģiskās struktūras gāzes pazemes krātuvju ierīkošanai, ģeotermālie ūdeņi, magnetīta dzelzsrūdas, rūpnieciskie minerālūdeņi. Latvijas ģeoloģiskās struktūras ļauj ierīkot jaunas pazemes gāzes krātuves ar kopējo prognozēto tilpumu 52,5 miljrd. m³, neveicot speciālus iežu izņemšanas pasākumus. Tas rada priekšnosacījumus transmagistrālo gāzes vadu izbūvei caur Latviju, līdz ar to dodot labumu Latvijas ekonomikai.

Kopumā tikai 25% derīgo izrakteņu ieguves vietu un to apkārtnu tiek apsaimniekotas atbilstoši saimnieciskajām un vides aizsardzības prasībām.

10.12. tabula

BŪVMATERIĀLU IZEJVIELU KRĀJUMI LATVIJĀ 1997.gadā

	Krājumi, (gada beigās)	Tai skaitā	
		izpētītie	novērtētie
Dolomīts, milj. m ³	660,4	182,8	477,6
Māls ķieģeļiem	218,4	84,7	133,7
Māls keramzītam, milj. m ³	19,9	16,9	3,0
Smilts un grants maisījums, milj. m ³	411,7	207,0	204,7
Smilts, milj. m ³	72,3	56,5	15,8
Ģipsis, milj. t	93,7	52,9	40,8
Māls cementam, milj. t	416,4	36,8	379,6
Kaļķakmens cementam, milj. t	476,7	74,2	402,5
Kaļķakmens papīram, cukuram, milj. t	62,4	56,1	6,3
Kaļķakmens kaļķiem, milj. t	10,9	3,1	7,8
Dolomīts kaļķiem, milj. t	79,1	41,6	37,5
Kvarca smilts stiklam, milj. t	7,5	4,9	2,6
Veidņu smilts, milj. t	68,6	52,7	15,9

DATU AVOTI

Dzīves apstākļu apsekojums.
 Centrālās statistikas pārvaldes statistiskie pārskati.
 Valsts meža dienesta informācija.
 Valsts ģeoloģijas dienesta informācija.
 VARAM informācija.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

"Latvijas vides pārskats", 1997, VKMC
 "Latvijas Republikas nacionālais ziņojums Apvienoto Nāciju Vispārējās konvencijas "Par klimata pārmaiņām" ietvaros", 1995, VARAM
 "Vides aizsardzības rīcības programma Vidus- un Austrumeiropai", 1994, OECD un Pasaules Banka
 "Latvijas vide skaitļos", 1997, VSK
 "Vides aizsardzības rādītāji Latvijā 1997. gadā", 1998, VSK
 "Vides aizsardzības politikas plāns Latvijai", 1995
 "Pārskats par Valsts hidrometeoroloģijas pārvaldes 1997. gadā veikto vides piesārņojuma novērtējumu Latvijā", 1998, VHP

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Eitrofikācija - ūdenstilpju bagātināšanās ar tādām augu barības vielām, kas veicina ūdens organismu savairošanos un ūdenstilpju aizaugšanu.

Siltumnīcefekta gāzes - CO₂; CH₄; N₂O; CO, NMGOS

SEG - Siltumnīcefekta gāzes

NMGOS - nemetāna rindas gaistošie organiskie savienojumi

CO₂ - oglekļa oksīds

CH₄ - metāns

N₂O - slāpekļa (I) oksīds

CO - oglekļa monoksīds

SO₂ - sēra dioksīds

NO_x - slāpekļa oksīds

GOS - gaistošie organiskie savienojumi

Kapitālieguldījumi ūdens resursu aizsardzībai un racionālai izmantošanai - kapitālieguldījumi ražošanas un sadzīves notekūdeņu attīrīšanas staciju, ūdens atgriezeniskās izmantošanas sistēmu, balasta un sateču ūdeņu pieņemšanas vai attīrīšanas iekārtu, kā arī naftas produktu un citu bīstamo vai cieto atkritumu pieņemšanas iekārtu būvniecībai.

Kapitālieguldījumi gaisa aizsardzībai ietver kapitālieguldījumus iekārtu celtniecībai, kas aizsargā gaisu no piesārņojošām vielām. Pie vides aizsardzības šie objekti pieskaitāmi, ja tie pēc savas nozīmes nodrošina kaitīgo vielu izmetes kopapjoma samazināšanu atmosfērā.

Kārtējās izmaksas vides aizsardzībai - visu vides aizsardzībai izlietojamo kārtējo izmaksu summa. Tajā nav ieskaitīta darbu un pasākumu vērtība, kas izpildīta uz kapitālieguldījumu un kapitālā remonta rēķina.

Izmaksas vides aizsardzības nozīmes pamatfondu kapitālajam remontam ietver izdevumus gaisa aizsardzības, ūdens resursu racionālas izmantošanas, kā arī citu vides aizsardzībai paredzēto pamatfondu (ierīču un iekārtu) kapitālajam remontam.

Stacionāro gaisa piesārņojuma avotu izmeši - piesārņojošo vielu daudzums pēc instrumentāliem mērījumiem vai nozares apstiprinātām metodikām, ieskaitot piesārņojošās vielas, kuras izplūst gaisā tehnoloģisko iekārtu nehermētiskuma dēļ. Individuālās apkures izmeši netiek ieskaitīti.

Stacionārais avots - nekustīgs piesārņojuma izplatītājs.

Ūdeņu ņemšana - organizētā ūdens ieņemšana no saldūdens avotiem (virszemes un pazemes), lietus un karjeru ūdeņu ņemšana. Personīgo mājāsaimniecību akas nav ietvertas.

Ūdeņu patēriņš - no dažādiem avotiem paņemtā ūdens izmantotais apjoms ražošanas un komunālajām vajadzībām. Šeit netiek ieskaitīts ūdens patēriņš atgriezeniskajās sistēmās, kā arī atkārtota notekūdeņu, kolektoru un drenāžas ūdeņu izmantošana.

Notekūdeņu novadišana virszemes ūdens objektos - ieskaita nosacīti tīro, normatīvi attīrīto, piesārņoto (ražošanas un komunālo) notekūdeņu apjomu, kas tiek novadīts virszemes ūdens objektos.

Normatīvi attīrītie notekūdeņi - attīrītu ražošanas un komunālo noteču apjoms, kuru ievadīšana ūdenskrātuvēs neizsauc novirzes no valstī noteiktajām dabisko ūdens resursu kvalitātes normām.

Paliekošais piesārņojums - ūdens piesārņojuma analīžu dati par visiem notekūdeņiem, t.sk. arī par nosacīti tīriem notekūdeņiem.

Veids	1997.	1998.	1999.
Stacionāro gaisa piesārņojuma avotu izmeši	1234	1345	1456
Stacionārais avots	567	678	789
Ūdeņu ņemšana	890	901	012
Ūdeņu patēriņš	123	234	345
Notekūdeņu novadišana virszemes ūdens objektos	456	567	678
Normatīvi attīrītie notekūdeņi	789	890	901
Paliekošais piesārņojums	012	123	234

Nodaļu **APKĀRTEJĀ VIDE** sagatavoja *Lauksaimniecības un vides statistikas daļa*. Kontakttelefons informācijai 7366978 Pēteris Veģis.

11. TRANSPORTS

Sabiedriskais pasažieru transports

Ekonomiskie pārkārtojumi valstī, kas sākās deviņdesmito gadu sākumā, visai sāpīgi skāruši pasažieru transportu. Kopš 1990.gada pasažieru pārvadājumi sarukuši visos transporta veidos. 1997.gadā pārvadāto pasažieru skaits salīdzinājumā ar 1990.gadu samazinājies 3,3 reizes, bet pasažierapgrozība - 3,5 reizes.

Aviotransporta pakalpojumi

Kopš 1993.gada ik gadus pieaug lidostā "Rīga" apkalpoto pasažieru skaits.

Personīgais autotransports

Pēdējos gados strauji pieaug privāto vieglo automobiļu skaits - vidēji mēnesī reģistrē vairāk nekā četrus tūkstošus vieglo automobiļu. Personīgais autotransports, salīdzinot ar sabiedrisko transportu, ir daudz komfortablāks un mobilāks.

Ceļu satiksmes drošība

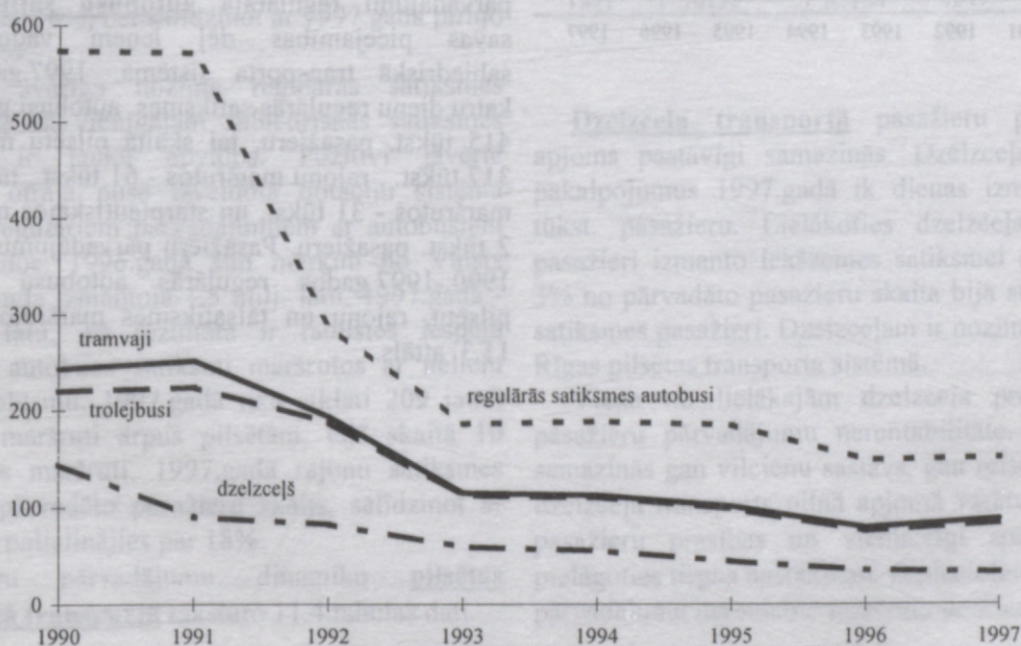
Ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaits uz 100 000 iedzīvotājiem ir viens no lielākajiem Eiropā (21 cilvēks).

Izdevumi transportam mājāsaimniecības budžetā

Izdevumi transportam bija trešais lielākais postenis mājāsaimniecības budžetā un 1997.gadā sasniedza 7,1% no visiem patēriņa izdevumiem.

11.1.attēls

PASAŽIERU PĀRVADĀJUMI
(milj. cilvēku)

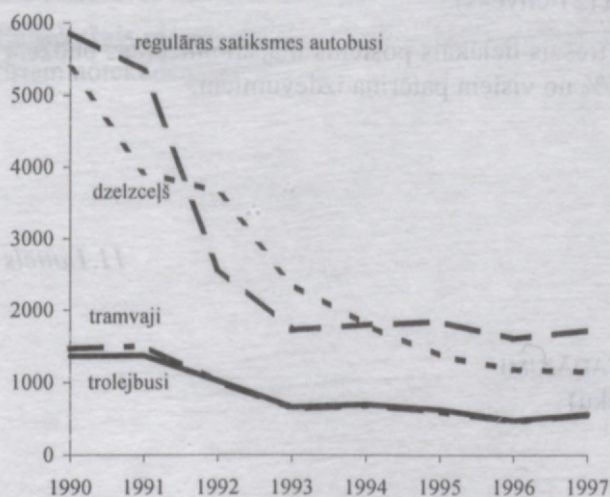

Sabiedriskais pasažieru transports

Katra sabiedrības locekļa tiesības brīvi pārvietoties nodrošina pasažieru transports. Pasažieru pārvadājumi lielā mērā ir atkarīgi no valsts tautsaimniecības stāvokļa un ir uzskatāmi par vienu no tās attīstības līmeņa indikatoriem.

11.2.attēls

PASAŽIERU APGROZĪBA
(milj. pasažierkilometru)

Ekonomiskie pārkārtojumi valstī, kas sākās deviņdesmito gadu sākumā, visai sāpīgi skāruši pasažieru transportu. Kopš 1990.gada pasažieru pārvadājumi sarukuši visos transporta veidos, un 1997.gadā pārvadāto pasažieru skaits salīdzinājumā ar 1990.gadu samazinājies 3,3 reizes, bet pasažierapgrozība - 3,5 reizes.

Pasažieru pārvadājumu dinamiku 1990.-1997.gadā raksturo 11.1. un 11.2. attēli.

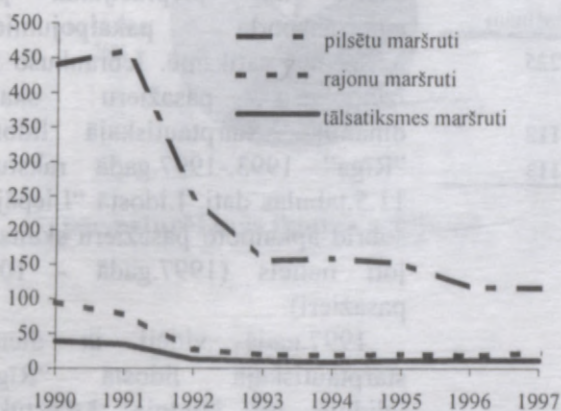
Straujāk nekā vidēji sabiedriskajā transportā samazinājušies pasažieru pārvadājumi dzelzceļa transportā un regulārajā autobusu satiksmē. Ja 1990.gadā dzelzceļa transporta pakalpojumus izmantoja vidēji katrs astotais pasažieris, tad 1997.gadā - katrs vienpadsmitais. Regulārās satiksmes autobusu pasažieru īpatsvars sabiedriskā transporta pasažieru kopskaitā samazinājies no 49% 1990.gadā līdz 42% 1997.gadā.

Pēc pārvadāto pasažieru skaita pašlaik visvairāk izmantotais ir **pilsētu elektriskais transports**. Trolejbusi un tramvaji 1997.gadā pārvadājuši 48% no sabiedriskā transporta pasažieru kopskaita. Šeit gan jāpiebilst, ka pilsētu elektriskā transporta pakalpojumus var izmantot tikai Rīgas, Daugavpils un Liepājas iedzīvotāji un šo pilsētu viesi.

Sākot ar 1997.gadu situācija pasažieru transportā sākusi mazliet uzlaboties. Nostabilizējušies pasažieru pārvadājumi regulārajā **autobusu satiksmē**, kas savas pieejamības dēļ ieņem vadošo lomu sabiedriskā transporta sistēmā. 1997.gadā vidēji katru dienu regulārās satiksmes autobusi pārvadājuši 415 tūkst. pasažieru, tai skaitā pilsētu maršrutos - 317 tūkst., rajonu maršrutos - 61 tūkst., tālsatiksmes maršrutos - 31 tūkst. un starptautiskajos maršrutos - 2 tūkst. pasažieru. Pasažieru pārvadājumu dinamiku 1990.-1997.gados regulārās autobusu satiksmes pilsētu, rajonu un tālsatiksmes maršrutos raksturo 11.3. attēls.

11.3.attēls

PASAŽIERU PĀRVADĀJUMI REGULĀRĀS
SATIKSMES AUTOBUSOS
(milj. cilvēku)

Vairāk nekā divas trešdaļas (71%) no visiem pasažieriem pilsētu maršrutos pārvadāti Rīgā - ik dienas autobusu satiksmi izmantojuši vairāk nekā 200 tūkst. pasažieru. Kopš Rīgā visos autobusu maršrutos strādā biļešu pārdevēji, diezgan būtiski palielinājies pārvadāto pasažieru skaits, jo samazinājies bezbiļetnieku skaits. 1997.gada II pusgadā, salīdzinot ar 1996.gada II pusgadu tas pieaudzis par 16%, bet salīdzinot ar 1997.gada pirmo pusē - par 9%.

Sevišķi svarīga nozīme regulārās satiksmes autobusiem, kā vienīgajam sabiedriskās satiksmes līdzeklim, ir lauku apvidos. Pozitīvi jāvērtē 1996.gada otrajā pusē izveidotā dotāciju sistēma pasažieru regulāriem pārvadājumiem ar autobusiem lauku apvidos. 1996.gadā šim mērķim no Valsts autoceļu fonda izmantoja 1,5 milj. latu, 1997.gadā - 4,5 milj. latu. Tā rezultātā ir radusies iespēja nodrošināt autobusu satiksmi maršrutos ar nelielu pasažieru plūsmu. 1997.gadā tika atklāti 209 jauni dotējamie maršruti ārpus pilsētām, tajā skaitā 10 tālsatiksmes maršruti. 1997.gadā rajonu satiksmes maršrutos pārvadāto pasažieru skaits, salīdzinot ar 1996.gadu, palielinājies par 18%.

Pasažieru pārvadājumu dinamiku pilsētas elektriskajā transportā raksturo 11.4.tabulas dati.

1997.gadā vērojams pasažieru pārvadājumu pieaugums. Salīdzinot ar 1996.gadu, ar tramvajiem un trolejbusiem pārvadāti par 17 milj. jeb par 11% pasažieru vairāk. Līdzīgi kā autobusu transportā, tika atjaunota agrāko gadu prakse un Rīgas tramvajos un trolejbusos parādījās kontrolieri. Pārvadāto pasažieru skaits 1997.gada II pusgadā, salīdzinot ar 1996. gada II pusgadu, palielinājies par 32% un, salīdzinot ar 1997. gada I pusgadu, par 24%. Tas ļauj secināt, ka elektriskā transporta pakalpojumus visai daudz izmantoja arī bezbiļetnieki.

11.4.tabula

PASAŽIERU PĀRVADĀJUMI TRAMVAJOS UN
TROLEJBUSOS (tūkst.)

	Pārvadāti pasažieri			
	Rīgā		Liepājā	Daugavpilī
	ar tramvajiem	ar trolejbusiem	ar tramvajiem	ar tramvajiem
1990	201539	219731	13326	28239
1991	209171	224245	11980	30456
1992	162982	187974	9455	21275
1993	90068	112439	7426	17404
1994	88103	110677	7924	16824
1995	79721	98688	6098	15377
1996	60791	75857	4737	13926
1997	70193	83786	4941	13279

Dzelzceļa transportā pasažieru pārvadājumu apjoms pastāvīgi samazinās. Dzelzceļa transporta pakalpojumus 1997.gadā ik dienas izmantojuši 90 tūkst. pasažieru. Lielākoties dzelzceļa transportu pasažieri izmanto iekšzemes satiksmei (97%); tikai 3% no pārvadāto pasažieru skaita bija starptautiskās satiksmes pasažieri. Dzelzceļam ir nozīmīga vieta arī Rīgas pilsētas transporta sistēmā.

Viena no lielākajām dzelzceļa problēmām ir pasažieru pārvadājumu nerentabilitāte. Līdz ar to samazinās gan vilcienu sastāvs, gan reisu skaits. Lai dzelzceļa transports pilnā apmērā varētu apmierināt pasažieru prasības un vienlaicīgi spētu sekmīgi pielāgoties tirgus apstākļiem, nepieciešama pasažieru pārvadājumu nerentablu maršrutu dotēšana.

11.5.tabula

IEBRAUKUŠI UN IZBRAUKUŠI PASAŽIERI LIDOSTĀ "RĪGA"
(tūkst. cilvēku)

	1993	1994	1995	1996	1997	tai skaitā ar Latvijas aviokompāniju lidmašīnām
Pavisam	310	392	491	497	531	225
Tai skaitā:						
iebraukuši pasažieri	152	195	248	250	265	112
izbraukuši pasažieri	158	197	243	247	266	113

Aviotransporta pakalpojumi

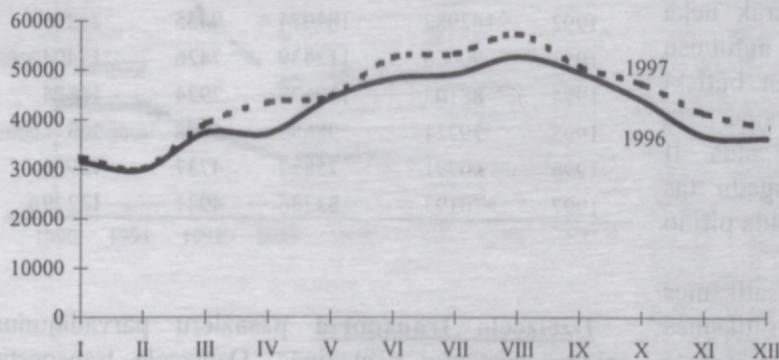
Aviotransporta pakalpojumus Latvijā sniedz Latvijas un ārvalstu aviokompānijas. Aviotransporta dārgo biļešu, kā arī samērā labo autoceļu un dzelzceļa tīkla dēļ šobrīd nav pieprasījuma pēc aviotransporta pakalpojumiem iekšzemes satiksmē. Iebraukušo un izbraukušo pasažieru skaita dinamiku starptautiskajā lidostā "Rīga" 1993.-1997.gadā raksturo 11.5.tabulas dati. Lidostā "Liepāja" šobrīd apkalpoto pasažieru skaits ir ļoti neliels (1997.gadā - 1009 pasažieri).

1997.gadā vidēji ik dienas starptautiskajā lidostā "Rīga" ielidoja un izlidoja 1,5 tūkst. pasažieru, no tiem 58% izmantoja ārvalstu aviokompāniju pakalpojumus, 42% - Latvijas aviokompāniju pakalpojumus.

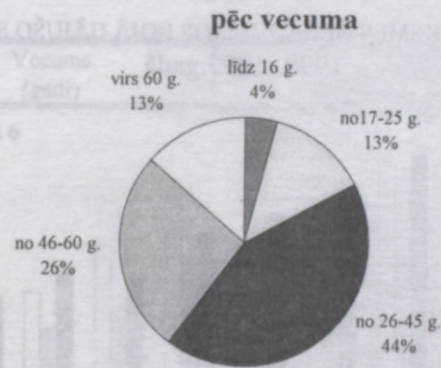
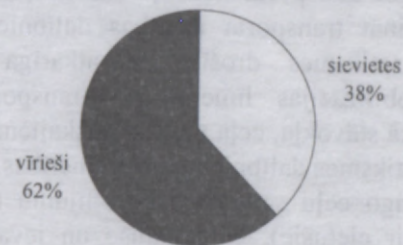
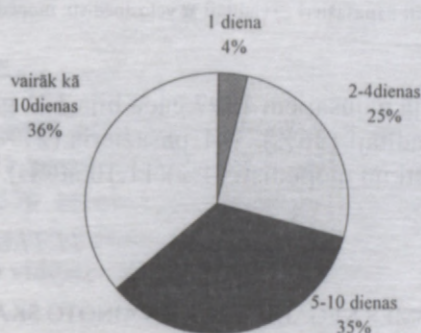
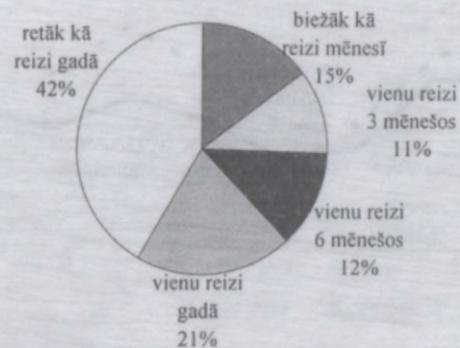
Lidostā "Rīga" apkalpoto pasažieru skaita dinamiku atsevišķos mēnešos raksturo 11.6.attēls. Lai iegūtu pilnīgākus datus par lidostas apkalpoto pasažieru sastāvu, vecumu, lidojumu mērķiem un lidostas dienestu darba novērtējumu, 1997.gada jūlijā un augustā lidosta "Rīga" veica 10348 pasažieru aptauju, kas veidoja 10% no lidostā apkalpoto pasažieru kopskaita šajos mēnešos. Pasažieru sastāvu raksturo 11.7.attēls.

11.6.attēls

IEBRAUKUŠO UN IZBRAUKUŠO PASAŽIERU SKAITS LIDOSTĀ "RĪGA"
(pa mēnešiem)

PASAŽIERU SASTĀVS

pēc dzimuma**pēc uzturēšanās ilguma ceļojumā****pēc ceļojuma biežuma**

No visiem lidostu "Rīga" izmantojušajiem pasažieriem 34% ir bijuši Latvijas iedzīvotāji, pa 1% no Lietuvas un Igaunijas, 4% - no Krievijas un 61% - no pārējām ārvalstīm. Pasažieru sadalījums pēc ceļojuma nolūka rāda, ka pirmajā vietā ir darījuma braucieni - 42%, pēc tam seko tūrisma braucieni - 33%, un privātie braucieni - 26%. Kā pasaules prakse rāda, vasaras mēnešos ir mazāk biznesa pasažieru, bet vairāk tūrisma un privātās vizītēs devušos pasažieru, bet rudens un ziemas mēnešos pieaug biznesa pasažieru īpatsvars; Rīgu var uzskatīt par biznesa pasažieru lidostu.

nav pētījumu par to, cik bieži, kādos braucienos un kādos attālumos iedzīvotāji šos transporta līdzekļus izmanto.

11.8.tabula

VIEGLO AUTOMOBILU SKAITS IEDZĪVOTĀJU
PERSONISKAJĀ ĪPAŠUMĀ
(gada beigās)

	1994	1995	1996	1997
Vieglie automobiļi	229671	305109	349572	395779
uz 1000 iedzīvotājiem	91	122	141	161

Personīgais autotransports

Pēdējos gados strauji pieaudzis privāto vieglo automobiļu skaits, un, spriežot pēc visa, tas varēja ietekmēt pasažieru skaita samazināšanos sabiedriskajā transportā, jo personīgais autotransports ir komfortablāks un mobilāks. Vidēji mēnesī katru gadu no jauna reģistrē vairāk nekā četrus tūkstošus vieglo automobiļu. Diemžēl pašlaik

Jāpiebilst, ka Latvijas iedzīvotāju personīgajā īpašumā 1998.gada sākumā bija arī 1096 autobusi un 5789 mikroautobusi, kā arī 18713 motocikli.

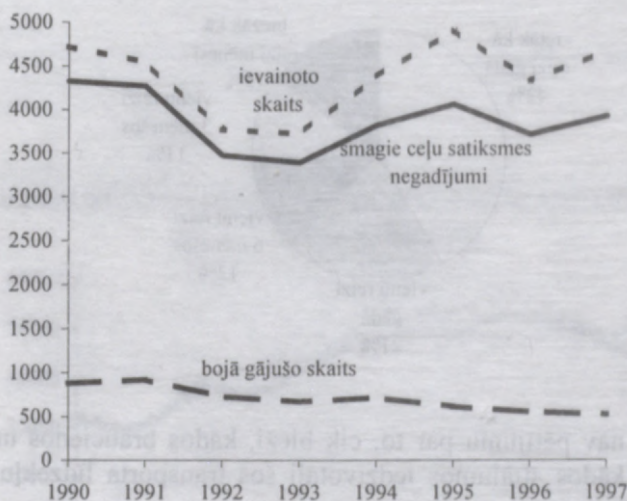
Ceļu satiksmes drošība

Augot transporta līdzekļu skaitam, ļoti svarīgi ir nodrošināt transporta kustības dalībnieku drošību. Ceļu satiksmes drošība ir atkarīga no valsts automobilizācijas līmeņa, no transporta līdzekļu tehniskā stāvokļa, ceļa un klimatiskajiem apstākļiem, ceļu satiksmes dalībnieku disciplinētības.

Smago ceļu satiksmes negadījumu (negadījumi, kuros ir cietušie), bojā gājušo un ievainoto skaita dinamiku raksturo 11.9. attēls¹.

11.9.attēls

SMAGIE CEĻU SATIKSMES NEGADĪJUMI

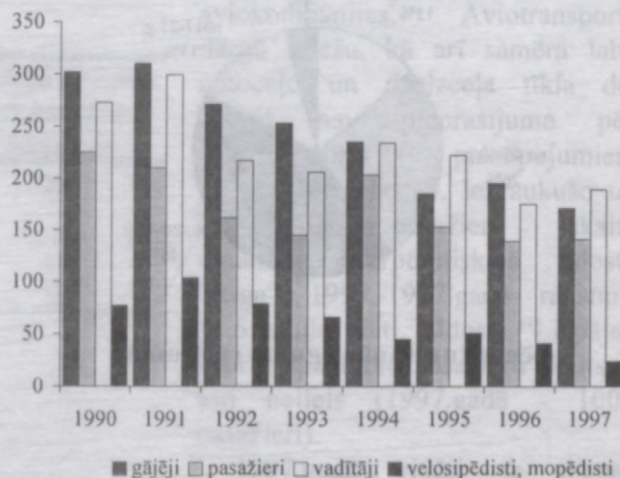
Ceļu satiksmes drošības līmenis Latvijā ir diezgan zems, jo ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaits uz 100 000 iedzīvotājiem ir viens no lielākajiem Eiropā (21 cilvēks). Tas ir apmēram četras reizes lielāks nekā valstīs ar augstu ceļu satiksmes drošību un gandrīz divas reizes pārsniedz Eiropas valstu vidējo rādītāju.

Negadījumu intensitāti 1997.gadā raksturo šādi dati:

- ✓ vidēji ik pēc 2,2 stundām noticis ceļu satiksmes negadījums, kurā ir cietušais;
- ✓ ik pēc 2 stundām viens ceļu satiksmes dalībnieks ievainots;
- ✓ ik pēc 17 stundām viens ceļu satiksmes dalībnieks gājis bojā.

¹ Latvijā par bojā gājušiem ceļu satiksmes negadījumā uzskata tos, kuri miruši negadījuma vietā vai 7 dienu laikā pēc negadījuma, citās valstīs - 30 dienu laikā.

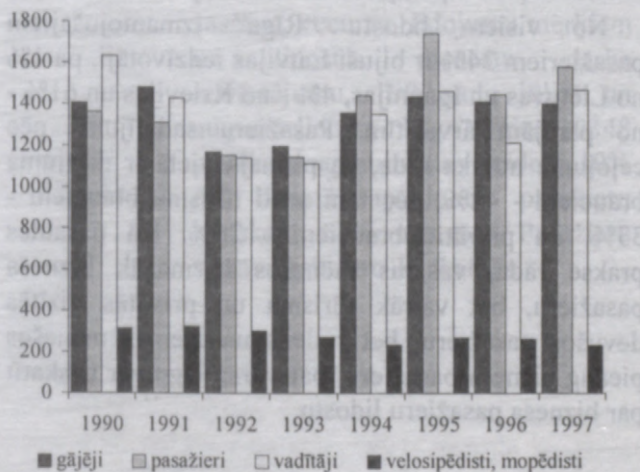
CEĻU SATIKSMES NEGADĪJUMOS BOJĀ GĀJUŠO SKAITS 1990.-1997.gadā

No 525 bojā gājušajiem 1997.gadā bija 171 gājējs (33%), 189 vadītāji (36%), 141 pasažieris (27%) un 24 velosipēdisti un mopēdisti (4%)(11.10.attēls).

11.11.attēls

CEĻU SATIKSMES NEGADĪJUMOS IEVAINOTO SKAITS 1990.-1997.gadā

No 4674 ievainotajiem ceļu satiksmes negadījumos 1997.gadā bija 1579 pasažieri (34%), 1400 gājēji (30%), 1464 vadītāji (31%) un 231 velosipēdisti un mopēdisti (5%) (11.11.attēls).

11.12.tabula

BOJĀ GĀJUŠO UN IEVAINOTO SADALĪJUMS PĒC VECUMA UN DZIMUMA 1997.gadā

Vecums (gadi)	Gājuši bojā		Ievainoti	
	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes
mazāk kā 6	1	3	56	34
6-9	6	2	149	67
10-14	5	4	156	108
15-17	12	2	121	92
18-20	25	12	277	125
21-24	43	14	381	146
25-34	92	22	731	254
35-44	57	14	477	206
45-54	56	17	302	164
55-64	33	9	237	149
vairāk kā 64	46	23	137	171
nezināms	17	10	90	44
kopā	393	132	3114	1560
<i>Pavisam</i>		525		4674

1997.gadā ceļu satiksmes negadījumos gāja bojā 21 bērns vecumā līdz 14 gadiem, ievainojumus guva 570 bērni. Ceļu satiksmes negadījumi aiznes gados samērā jaunu cilvēku dzīvības. 1997.gadā bojā gājušo vidējais vecums bija 39,9 gadi.

Izdevumi transportam mājsaimniecību budžetā

Neraugoties uz pasažieru pārvadājumu apjomu samazināšanos, izdevumiem transportam ir augsta prioritāte mājsaimniecību budžetos. Izdevumi šiem mērķiem bija trešais lielākais rādītājs patēriņa izdevumos - 1997.gadā sasniedza 7,1% no visiem patēriņa izdevumiem. Jāatzīmē, ka 1990.gadā tie veidoja tikai aptuveni 3%. Ik mēnesi ar transportu saistīto izdevumu segšanai, rēķinot uz vienu mājsaimniecības locekli, tiek iztērēti 3,58 lati. Tiesa, šī summa pilsētās bija Ls 3,69, lauku apvidū Ls 3,31.

Vislielākā tā bija republikas pilsētās - Ls 4,12 mēnesī, pie tam Rīgā - Ls 4,81. No šīs summas 37,5% veidoja izdevumi par transporta pakalpojumiem (pilsētās - 43,9%, laukos - 20,8%), bet puse (pilsētās - 47,8%, laukos - 57,0%) - izdevumi par personīgo transporta līdzekļu ekspluatāciju.

Izdevumu transportam pieauguma pamatā ir dinamisks cenu palielinājums transporta pakalpojumiem, kurš apsteidz mājsaimniecību ienākumu pieaugumu. Ja mājsaimniecību rīcībā esošais ienākums 1997.gadā salīdzinājumā ar 1996.gadu pieauga par 7,7%, tad to izdevumi transportam pieauga par 23%.

Pasažieru pārvadājumu apjomu samazināšanos būtiski ietekmējusi cilvēku zemā maksātspēja, pasažieru transporta pakalpojumu tarifu pieaugums. Jāatzīmē, ka pasažieru transporta pakalpojumu tarifi pēdējos gados pieauguši straujāk nekā kopējais patēriņa cenu indekss (11.13.attēls).

11.13.tabula

PATĒRIŅA CENU INDEKSI (procentos pret iepriekšējo gadu)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Patēriņa cenu indeksi	272	1051	209	136	125	118	108
tai skaitā pasažieru transporta pakalpojumi	221	1199	302	136	136	127	115

DATU AVOTI

A/S "Latvijas dzelzceļš" statistiskie pārskati.

Regulārās autobusu satiksmes uzņēmumu pārskati.

Rīgas tramvaju un trolejbusu pārvaldes pārskati.

Pašvaldību uzņēmuma "Liepājas tramvajs" pārskati.

Daugavpils tramvaju uzņēmuma pārskati.

Ceļu satiksmes drošības direkcijas informācija.

Mājsaimniecību budžetu pētījums.

Lidostas "Rīga" valsts statistikas pārskati un lidostas "Rīga" veiktās pasažieru aptaujas dati

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Pasažieru apgrozību aprēķina, pārvadāto pasažieru skaitu reizinot ar braucienu attālumu. Pasažierapgrozības aprēķinam tramvajos un trolejbusos pieņem, ka viena pasažiera vidējais brauciena attālums ir tāds pats kā autobusus pilsētu satiksmē.

Regulārie pasažieru pārvadājumi ir pasažieru pārvadāšana saskaņā ar noteiktiem kustības sarakstiem regulāri pa noteiktu maršrutu par iepriekš noteiktu braukšanas un bagāžas pārvadāšanas maksu.

Nodaļu **TRANSPORTS** sagatavoja *Transporta un sakaru statistikas daļa*. Kontakttelefons informācijai 7366810 Anita Zītare, Vida Lukaševiča.

12. IEDZĪVOTĀJU BRĪVAIS LAIKS

Informācijas avoti

Iedzīvotāju izlasesveida aptaujas par laika izlietojumu 1972. (N¹=4034), 1987. (N=1976) un 1996.gadā (N=2131). 1972. un 1987.gadā aptaujas veicis LZA Ekonomikas institūts [1-5]; 1996. gadā aptauju veikusi Centrālā statistikas pārvalde sadarbībā ar LZA Ekonomikas institūtu [6].

Laika budžets un brīvais laiks

Iedzīvotāju grupu vidējie nedēļas laika budžeti atspoguļo viena cilvēka 168 stundu laika izlietojumu vidēji aptaujāto grupā. Laika budžets ir kvantitatīvi ierobežots lielums un tā pamatsastāvdaļas: rūpes par sevi, kopējā darba slodze laika izteiksmē un brīvais no nepieciešamām darbībām laiks ir savstarpēji saistīti lielumi.

Brīvā laika apjoms un tā izmaiņas

Brīvā laika apjoms 1996. gadā, salīdzinot ar 1987. un pat 1972.gadu ir samazinājies gandrīz visām iedzīvotāju grupām. Ir ne vien pārtrauktas 80-jos gados iezīmējušās pozitīvās tendences brīvā laika palielinājuma virzienā, bet deviņdesmitajos gados ir noticis tā samazinājums, kas neatbilst dzīves kvalitātes uzlabošanās kritērijiem.

Brīvā laika izlietojums un tā tendences

Sabiedriskiem saziņas līdzekļiem 1996.gadā nodarbinātie patērējuši 65% un mācību iestāžu audzēkņi apmēram 42% no nedēļas brīvā laika. Visās iedzīvotāju kategorijās kopš 80-jiem gadiem ir palielinājies TV veltītais laiks. Tā ilgums nodarbināto un mācību iestāžu audzēkņu vidū caurmērā ir 11-14 stundas nedēļā, bet pārējiem – 15-19 stundas nedēļā.

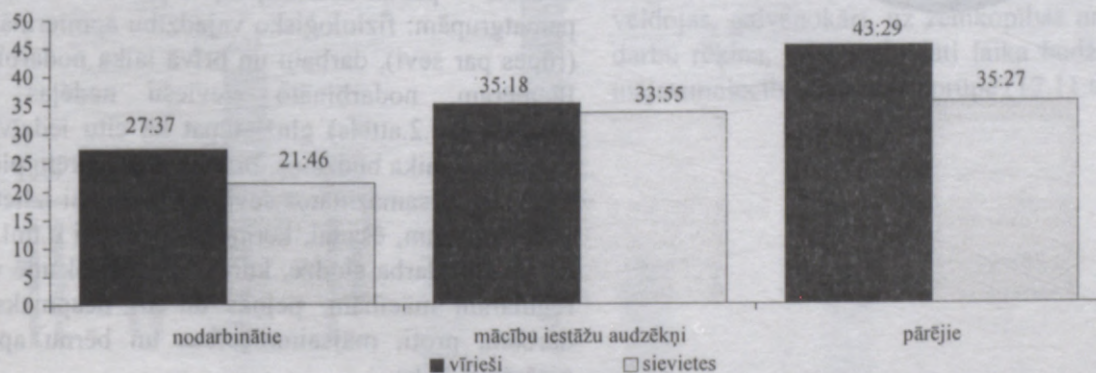
Savukārt samazinājies lasīšanai izmantotais laiks, īpaši skolu jaunatnes vidū. Brīvā laika struktūrā un arī pēc ilguma visās iedzīvotāju grupās, salīdzinājumā ar 80-jiem gadiem ir mazinājies sporta un kustību nodarbībām, savstarpējiem neformāliem kontaktiem, kā arī kultūras iestāžu apmeklējumiem patērētais laiks.

Izglītības ietekme

Iedzīvotāji ar augstāku izglītību pat pie mazāka brīvā laika apjoma brīvo laiku izlietojuši daudzveidīgāk, salīdzinoši vairāk veltot laiku sevis izglītošanai, kultūras iestāžu apmeklējumiem, neformāliem kontaktiem, grāmatu lasīšanai, bet atbilstoši mazāk TV pārraidēm. Tādējādi izglītība labvēlīgi ietekmē brīvā laika izlietojumu.

12.1.attēls

VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU BRĪVAIS LAIKS NEDĒLĀ DALĪJUMĀ PĒC PAMATNODARBOŠANĀS 1996.gadā
(st.:min.)

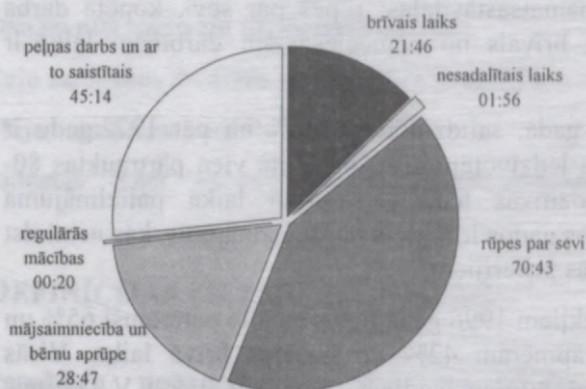

¹Izlasē iekļauto respondentu skaits

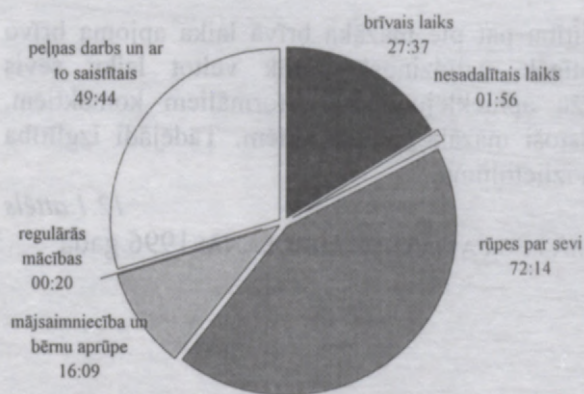
12.2.attēls

LAIKA BUDŽETA PAMATSASTĀVDAĻAS 1996.gadā
(st.: min. nedēļā - vidēji vienam respondentam)

nodarbinātās sievietes

nodarbinātie vīrieši

Informācijas avoti

Iedzīvotāju izlases aptauju par laika izlietojumu, izmantojot arī starptautiskos pētījumos pielietoto "dienasgrāmatas" metodi pirmo reizi visā Latvijā 1972.gadā veica LZA Ekonomikas institūts. Tā pati pētnieku grupa ir veikusi atkārtotu aptauju 1987.gadā. Iegūtie rezultāti publicēti latviešu, krievu un angļu valodā [1 - 6].

Centrālā statistikas pārvalde sadarbībā ar Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūtu un valsts finansētās pētījumu programmas "Pārmaiņas iedzīvotāju dzīvesveidā un rūpēs par savu veselību"¹ ietvaros (vad. Dr.h.ekon. Pārsla Eglīte), kā arī izmantojot PHARES Programmas finansiālo atbalstu, veica iedzīvotāju aptauju par viņu laika izlietojumu 1996.gadā. Pēc Eiropas Kopienas Centrālā statistikas biroja (Eurostat) modificētas "dienasgrāmatas" metodes veiktā aptauja ļauj salīdzināt laika izlietojumu galvenajās iedzīvotāju grupās ar 1987. un 1972.gada aptaujās iegūto informāciju.

Laika budžets un brīvais laiks

Iedzīvotāju laika izlietojuma pētījumos visbiežāk izmantotais rādītājs ir vidējais viena iedzīvotāju grupas pārstāvja laika budžets, t.i. laika izlietojums katram nodarbību veidam noteiktā laika periodā: nedēļā, darb dienā, izejamā dienā u.tml. Brīvā laika analīzei šajā nodaļā izmantoti dažādu iedzīvotāju grupu vidējie *nedēļas laika budžeti*. Katrs no tiem atspoguļo viena cilvēka 168 stundu laika izlietojumu vidēji aptaujāto grupā. Tā kā laika budžets ir ierobežots lielums, jebkurš laika palielinājums kādai nodarbei var notikt tikai uz citu nodarbību rēķina. Tas pats attiecas arī uz laika budžeta pamatsastāvdaļām, proti, nodarbību pamatgrupām: fizioloģisko vajadzību apmierināšanai (rūpes par sevi), darbam un brīvā laika nodarbībām. Piemēram, nodarbināto sieviešu nedēļas laika budžetā (12.2.attēls) gluži tāpat kā citu iedzīvotāju kategoriju laika budžetos, brīvais laiks varētu pieaugt tikai tad, ja samazinātos sevis aprūpēšanai izlietotais laiks (miegam, ēšanai, ķermeņa kopšanai u.tml.) vai arī kopējā darba slodze, kuru laika izteiksmē veido regulārām mācībām, peļņas un arī neapmaksātam darbam, proti, mājsaimniecības un bērnu aprūpei patērētais laiks.

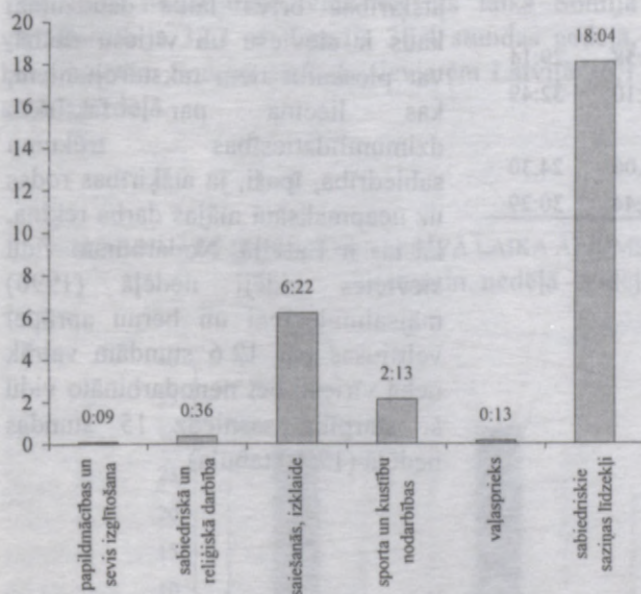
¹ Pētījums ir Programmas "Latvijas iedzīvotāji un tautas veselība" sadaļa [6].

Analizējot brīvo laiku, pārējās budžeta pamatsastāvdaļas interesē tikai kā brīvā laika limitējošie lielumi un tāpēc aplūkoti kopumā. Brīvais laiks atšķirībā no fizioloģiskām vajadzībām un darbam patērētā, ir salīdzinoši brīvs no pienākuma, un tā izlietojumu indivīda izvēle nosaka lielākā pakāpē nekā laika izlietojumu darbam vai arī miegam un sevis aprūpei. Tāpēc brīvo laiku var nosacīti saukt par izvēles vai vaļas laiku. Brīvā laika nozīmību personības dzīvē nosaka izvēles iespējamība un izlietojums pašattīstībai. Protams, brīvā laika konkrētais piepildījums ir atkarīgs no dažādu subjektīvo un objektīvo faktoru kombinācijas, kam pamatā ir indivīdu intereses un ekonomiskie nosacījumi.

Atbilstoši Eurostat piedāvātajai metodikai, brīvā laika pamatsastāvdaļas veido laiks, ko izlieto papildmācībām un sevis izglītošanai, sabiedriskai un reliģiskai darbībai, saietiem un izklaidei, sportam un kustību nodarbībām, vaļaspriekam un sabiedriskiem saziņas līdzekļiem. Brīvais laiks pa tā pamatsastāvdaļām sadalās visai nevienmērīgi, kā to rāda, piemēram, nodarbināto vīriešu vidējais nedēļas brīvā laika (27:37) izlietojums 1996.gadā (12.3.attēls).

12.3.attēls

BRĪVĀ LAIKA PAMATSASTĀVDAĻAS
NODARBINĀTAJIEM VĪRIEŠIEM 1996.gadā
(st.:min. nedēļā - vidēji vienam respondentam)

Sabiedriskajiem saziņas līdzekļiem (lasīšana, TV u.tml.) patērētais laiks ir divtik liels kā pārējais izvēles laiks, t.i. izklaidei, kustību nodarbībām, vaļaspriekam, sabiedriskai darbībai un papildmācībām patērētais laiks kopā ņemot. Arī citu kategoriju iedzīvotāju laika budžetos ir vērojama līdzīga disproporcija brīvā laika izlietojumā, bet tā kā brīvā laika daudzums un izvēles nosacījumi dažādās iedzīvotāju grupās ir atšķirīgi, tad arī atsevišķām brīvā laika nodarbībām veltītā laika patēriņš iedzīvotāju grupās atšķiras.

Brīvā laika apjoms un tā izmaiņas

No iepriekšējiem pētījumiem zināms, ka laika izlietojumu būtiski ietekmē gadalaiks, apdzīvojuma tips dzīvesvietā, nodarbinātība un dzimums. Aptauja veikta 1996.gada pavasarī un vēlā rudenī, tādējādi izlīdzinot sezonas ietekmi un pietuvinot iedzīvotāju laika izlietojumu vidējam gadā.

1996.gadā tāpat kā iepriekšējos gados mazākais brīvā laika daudzums ir nodarbinātajiem: vīriešiem vidēji 27,6 un sievietēm 21,8 stundas nedēļā. Mācību iestāžu audzēkņu vidū jauniešiem ir par 7,7 stundām un jauniešiem par 12,1 stundu brīvā laika vairāk nekā nodarbinātajiem. Bet nenodarbinātajiem (pensionāriem, bezdarbniekiem, māsaimniecēm) vīriešiem ir par 15,9 stundām un sievietēm par 13,6 stundām brīvā laika vairāk nekā nodarbinātajiem (12.4.tabula).

Brīvā laika daudzums 1996.gadā nodarbināto vidū Rīgā, pārējās pilsētās un laukos īpaši neatšķiras (12.5.tabula). Taču nenodarbināto iedzīvotāju brīvā laika apjoms pēc teritorijas atšķiras būtiski. Pilsētniekiem, īpaši rīdziniekiem tā ir vairāk. Rīgā vīriešiem 1996.gadā ir par 13,5 stundām, bet nenodarbinātajām sievietēm par 8 stundām vairāk brīvā laika nekā šajās grupās laukos. Starpība veidojas, galvenokārt, uz zemkopības un lopkopības darbu rēķina, kuri ietilpināti laika budžeta sadaļā – mājsaimniecība un bērnu aprūpe (12.11.tabula).

12.4. tabula

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU NEDĒĻAS BRĪVĀ LAIKA APJOMS DALĪJUMĀ PĒC PAMATNODARBOŠANĀS UN DZIMUMA 1987. un 1996.gadā (st.:min. nedēļā - vidēji vienam respondentam)

Pamatnodarbošanās	Vīrieši		Sievietes	
	1987	1996	1987	1996
Nodarbinātie	30:26	27:37	26:03	21:46
Aptaujāto skaits, N	637	485	736	500
Mācību iestāžu audzēkņi	47:13	35:18	43:47	33:55
Aptaujāto skaits, N	86	147	121	150
Pārējie	48:00	43:29	34:22	35:27
Aptaujāto skaits, N	65	307	220	542

12.5. tabula

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU NEDĒĻAS BRĪVĀ LAIKA APJOMS DALĪJUMĀ PĒC TERITORIJAS, PAMATNODARBOŠANĀS UN DZIMUMA 1972. un 1996.gadā (st.:min. nedēļā - vidēji vienam respondentam)

Pamatnodarbošanās	Vīrieši			Sievietes		
	Rīga	pārējās pilsētas	lauki	Rīga	pārējās pilsētas	lauki
Nodarbinātie:						
1972	36:27	31:35	24:31	24:31	23:51	18:49
1996	26:34	28:29	27:41	22:17	21:41	21:14
Mācību iestāžu audzēkņi:						
1972	42:50	47:43	34:06	37:18	37:58	29:14
1996	31:56	37:12	35:49	34:34	34:10	32:49
Pārējie:						
1972	55:36	53:18	37:36	37:30	32:06	24:30
1996	49:48	46:28	36:16	38:31	36:44	30:29

Sieviešu brīvais laiks 1996.gadā valstī kopumā salīdzinājumā ar vīriešu rīcībā esošo ir mazāks visās grupās pēc pamatnodarbošanās (12.4.tabula). Mazākas atšķirības vērojamas mācību iestāžu audzēkņu vidū – caurmērā 1,4 stundas nedēļā. Nodarbināto vidū sieviešu brīvais laiks ir par 5,8 stundām mazāks nekā vīriešiem, bet starp nenodarbinātajiem starpība ir 8,1 stundas nedēļā, jo vīriešu vidū nav mazu bērnu aprūpētāju, kā tas ir starp sievietēm.

Arī Rīgā, pārējās pilsētās un laukos atbilstošajās grupās 1996.gadā vīriešiem ir vairāk brīvā laika nekā sievietēm (12.5.tabula), izņemot skolniekus Rīgā. Taču starpība abu dzimumu brīvā laika apjomā teritoriāli atšķiras. Vistuvākais vīriešu un sieviešu brīvā laika apjoms nodarbināto vidū ir Rīgā (starpība 4 stundas nedēļā), bet nenodarbināto vidū – laukos, kur vīriešiem ir apmēram 6 stundas vairāk brīvā laika nekā sievietēm.

Brīvā laika apjoms ir viens no personības izveles realizācijas priekšnosacījumiem. Tādējādi atšķirības brīvā laika daudzumā, kāds ir sieviešu un vīriešu rīcībā, var pieskaitīt tiem raksturojumiem, kas liecina par faktiskās dzimumlīdztiesības trūkumu sabiedrībā, īpaši, ja atšķirības rodas uz neapmaksātā mājas darba rēķina, kā tas ir Latvijā. Nodarbināto vidū sievietes vidēji nedēļā (1996) mājaisaimniecībai un bērnu aprūpei veltījušas par 12.6 stundām vairāk nekā vīrieši, bet nenodarbināto vidū šī starpība sasniedz 15 stundas nedēļā (12.10.tabula).

Izmaiņas brīvā laika apjomā. Brīvā laika apjoms caurmērā ir tik liels, kādu sabiedrība savā sociālekonomiskās attīstības posmā var atļauties. 80-to gadu beigās, salīdzinot ar situāciju 70-to gadu pirmajā pusē brīvā laika apjoma pieaugums Latvijā bija vērojams lielākajā daļā iedzīvotāju laika budžetos, īpaši sieviešu. Taču tam pamatā bija vīriešu aktivizēšanās sadzīvē un nevis ekonomiskie nosacījumi. Priekšnoteikumus sieviešu brīvā laika pieaugumam radīja 80-jos gados notikusī mājas darbu pārdalīšana ģimenē, attiecību stereotipu maiņa ģimenēs un to dažādošanās. Turklāt mājas darbu apjoms 80-to gadu otrajā pusē, salīdzinot ar 70-to gadu pirmo pusi, kopumā bija audzis līdz ar dzimstības pieaugumu uz otro un trešo bērnu rēķina. Vīriešu iesaistīšanās mājas darbos un bērnu aprūpē tieši sekmēja kopējās darba slodzes mazināšanos sievietēm un brīvā laika pieaugumu. Tas nenotika mājsaimniecībai tērējamā laika ekonomijas dēļ, jo 1987.gadā, salīdzinot ar 1972.gadu, nebija mazinājies preču un pakalpojumu deficīts, proti nebija attīstījušies ekonomiskie priekšnoteikumi neapmaksātā darba laika samazinājumam.

Neraugoties uz ekonomisko stagnāciju 80-to gadu otrajā pusē, Latvijā bija iezīmējušās pozitīvas brīvā laika apjoma izmaiņas, un to tendences līdzinājās vērojamām citās valstīs, īpaši abu dzimumu brīvā laika apjomu izlīdzināšanās virzienā. Bijām pietuvojušies mūsu tuvākajai ekonomiski attīstītai ziemeļvalstij Somijai, kura ģeogrāfiskā izvietojuma un kultūrvēsturiskās līdzības dēļ ir noderīga par orientieri Latvijai brīvā laika jomā. 1987.gadā nodarbināto vidū brīvais laiks Somijā vīriešiem bija 32,1 un Latvijā 30,4 stundas nedēļā, bet sievietēm Somijā 30,7 un sievietēm Latvijā 26,1 stunda nedēļā.

1996.gadā iegūtie iedzīvotāju laika budžeti liecina par brīvā laika apjoma samazinājumu nodarbināto un mācību iestāžu audzēkņu vidū deviņdesmitajos gados gan salīdzinājumā ar 1987. gadu, gan arī ar septiņdesmito gadu pirmo pusi. Salīdzinājumā ar 1972.gadu brīvā laika apjoms nodarbinātajiem un skolniekiem ir nedaudz palielinājies tikai lauku teritorijās, kur tas 70.-to gadu sākumā bija īpaši mazs (12.6.attēls).

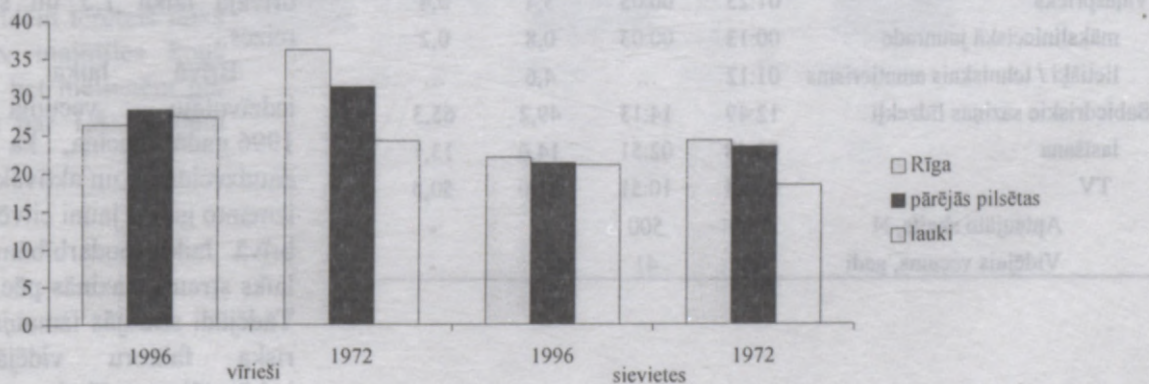
Brīvais laiks 1996. gadā ir pieaudzis nenodarbināto sieviešu laika budžetos, taču šis palielinājums neliecina par noteiktām tendencēm, jo deviņdesmitajos gados nenodarbināto iedzīvotāju kategorija pēc sava sastāva ir būtiski mainījusies. Salīdzinājumā ar plānveida ekonomikas periodu Latvijā un tam raksturīgo pilno nodarbinātību tirgus ekonomikas apstākļos, kad pastāv lielāks vai mazāks bezdarbs, nenodarbināto vidū ir pieaudzis darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars, kas ietekmē nenodarbināto laika izlietojumu, un padara to kopumā nesalīdzināmu ar šai kategorijai raksturīgo 1987. un 1972.gadā.

Iedzīvotāju brīvā laika apjoma samazināšanās 1996.gadā liecina, ka 80.-jos gados iezīmējušās pozitīvās tendences brīvā laika palielinājuma virzienā ir ne vien pārtrauktas, bet deviņdesmitajos gados noticis pretējs pavērsiens, kas neatbilst dzīves kvalitātes uzlabošanai.

Situācijā, kad iedzīvotāju rīcībā ir maz brīvā laika īpaši nozīmīga kļūst pašu cilvēku attieksme un prasme izlietot brīvo laiku atbilstoši savām interesēm.

12.6.attēls

NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU BRĪVĀ LAIKA APJOMS PĒC TERITORIJAS UN DZIMUMA 1972. un 1996.gadā
(st.:min. nedēļā - vidēji vienam respondentam)

Brīvā laika izlietojums un tā tendences

12.7.tabula

NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU BRĪVĀ LAIKA IZLIETOJUMS LATVIJĀ 1987. un 1996.gadā
(st.:min. nedēļā - vidēji vienam respondentam)

Nodarbību grupas	st.:min.		%	
	1987	1996	1987	1996
Vīrieši				
BRĪVAIS LAIKS	30:26	27:37	100	100
Papildmācības un sevis izglītošana	0:10	0:09	0,5	0,5
Sabiedriskā un reliģiskā darbība	0:38	0:36	2,0	2,2
Saicšanās, izklaide	7:12	6:22	23,7	23,0
kultūras iestādēs	0:55	0:07	3,0	0,4
Sporta un kustību nodarbības	4:59	2:13	16,4	8,0
Vaļasprieks	0:45	0:13	2,5	0,8
mākslinieciskā jaunrade	0:15	0:05	0,8	0,3
lietišķi / tehniskais amatierisms	0:30	0:01	1,6	0,1
Sabiedriskie saziņas līdzekļi	16:42	18:04	54,9	65,4
lasīšana	4:26	3:18	14,6	12,0
TV	11:20	14:11	37,2	51,4
Aptaujāto skaits, N	637	485	-	-
Vidējais vecums, gadi	39	40	-	-
Sievietes				
BRĪVAIS LAIKS	26:03	21:46	100	100
Papildmācības un sevis izglītošana	00:15	00:15	1,0	1,2
Sabiedriskā un reliģiskā darbība	00:42	00:28	2,7	2,1
Saicšanās, izklaide	08:52	05:19	34,0	24,4
kultūras iestādēs	01:17	00:11	4,9	0,9
Sporta un kustību nodarbības	02:00	01:26	7,7	6,6
Vaļasprieks	01:25	00:05	5,4	0,4
mākslinieciskā jaunrade	00:13	00:03	0,8	0,2
lietišķi / tehniskais amatierisms	01:12	...	4,6	...
Sabiedriskie saziņas līdzekļi	12:49	14:13	49,2	65,3
lasīšana	03:48	02:51	14,6	13,1
TV	08:04	10:51	31,0	50,5
Aptaujāto skaits, N	736	500	-	-
Vidējais vecums, gadi	39	41	-	-

Kā liecina nodarbināto iedzīvotāju 1996.gada vidējie nedēļas laika budžeti, apmēram 97% brīvā laika tiek patērēti trim nodarbību grupām: sabiedriskiem saziņas līdzekļiem – 65%, neformāliem kontaktiem un izklaidei – 23-24%, sporta un kustību nodarbībām – 7-8% (12.7.tabula).

Salīdzinot ar 1987. gadu nodarbināto iedzīvotāju brīvā laika izlietojums ir kļuvis vienveidīgāks, mazkustīgāks un mazāk piesātināts ar neformāliem kontaktiem. To ir sekmējis TV pārraidēm veltītā laika pieaugums pie salīdzinoši mazāka brīvā laika apjoma. Ja 1987.gadā TV pārraidēm tika patērēta apmēram trešdaļa, tad 1996. gadā – puse no nedēļas brīvā laika. Absolūti TV pārraidēm patērētā laika ilgums ir palielinājies nodarbinātajiem par apmēram 3 stundām nedēļā. Brīvā laika struktūrā ir samazinājies sporta un kustību nodarbībām veltītais laiks, īpaši vīriešiem - divkārt. Pēc ilguma vīrieši apmēram par 3 stundām nedēļā, bet sievietes par pusstundu nedēļā 1996.gadā velta kustību nodarbībām mazāk laika nekā tas tika darīts 1987.gadā. Samazinājies arī neformāliem kontaktiem un izklaidei patērētais laiks, īpaši sievietēm – par 3,6 stundām nedēļā, bet vīriešiem apmēram par 1 stundu. Visstraujāk brīvā laika struktūrā ir mazinājies kultūras iestāžu apmeklējumiem patērētā laika īpatsvars – vīriešu brīvajā laikā 7,5 un sieviešu 5,4 reizes.

Brīvā laika izlietojums iedzīvotāju vecuma grupās 1996.gadā liecina, ka salīdzinoši daudzveidīgāk un aktīvāk brīvo laiku izmanto gados jauni cilvēki. Aktīvām brīvā laika nodarbībām patērētais laiks strauji mazinās pēc 25 gadiem. Tādējādi straujās izmaiņas kļūst par riska faktoru vidējā vecuma iedzīvotāju veselībai.

Mācību iestāžu audzēkņu brīvā laika izlietojums 1996.gadā, protams, ir aktīvāks nekā nodarbinātajiem (12.8.tabula). Sabiedriskie saziņas līdzekļi aizņem caurmērā 42% no jauniešu nedēļas brīvā laika, t.i. apmēram 11-12 stundas nedēļā. Sportam un kustību nodarbībām veltītais laiks atšķiras jauniešiem kā pēc dzimuma, tā arī pēc vecuma. Puišiem 10-15 gadu un 16-19 gadu vecumā kustību nodarbībām patērētais laiks atšķiras apmēram par 1 stundu, bet meitenēm par 1,8 stundām nedēļā, proti, jaunākie kustībām veltī vairāk laika: puiši - 10,6 un meitenes - 7,7 stundas nedēļā.

Diemžēl arī jauniešu brīvā laika izlietojuma tendences nav iepriecinošas. Salīdzinot ar 1987.gadu ir ievērojami mazinājies sportam un kustību nodarbībām veltītais laiks kā puišiem, tā meitenēm abās vecuma grupās: 10-15 gadu vecuma puišiem par 7,5 un meitenēm par nepilnām 3 stundām nedēļā, bet 16-19 gadu vecumā puišiem par nepilnām 3 un meitenēm par 4,5 stundām nedēļā. 90-jos ir samazinājies sabiedriskiem saziņas līdzekļiem patērētais laiks. Taču tas noticis galvenokārt uz lasīšanai veltītā laika rēķina, jo TV pārraidēm tērētais laiks puišiem nav mainījies kopš 1987. gada, bet meitenēm pat ir pieaudzis par 1,5 stundām nedēļā.

MĀCĪBU IESTĀŽU AUDZĒKŅU BRĪVĀ LAIKA IZLIETOJUMS LATVIJĀ
1987. un 1996.gadā
(st.: min. nedēļā - vidēji vienam respondentam)

Nodarbību grupas	Vecums, gadi			
	10-15		16-19	
	1987	1996	1987	1996
Jaunieši				
BRĪVAIS LAIKS	49:00	34:37	44:23	36:56
Papildmācības un sevis izglītošana	00:28	00:35	0:51	01:26
Sabiedriskā un reliģiskā darbība	00:30	00:22	0:17	01:55
Saiešanās, izklaide	10:02	03:52	11:40	08:34
kultūras iestādēs	01:42	00:06	1:52	00:30
Sporta un kustību nodarbības	18:05	10:35	12:24	09:44
Vaļasprieks	01:45	04:46	1:31	01:18
mākslinieciskā jaunrade	00:52	00:43	1:02	00:04
lietišķi / tehniskais amatierisms	00:53	00:03	0:29	00:00
Sabiedriskie saziņas līdzekļi	18:10	14:27	17:40	13:59
lasīšana	04:35	01:47	3:07	01:31
TV	11:57	12:04	10:52	10:59
Aptaujāto skaits, N	56	84	27	49
Jaunietes				
BRĪVAIS LAIKS	43:37	32:40	44:50	37:20
Papildmācības un sevis izglītošana	0:32	0:41	0:38	01:38
Sabiedriskā un reliģiskā darbība	0:29	0:39	0:20	00:20
Saiešanās, izklaide	13:38	4:40	15:41	11:54
kultūras iestādēs	1:46	0:10	1:49	00:30
Sporta un kustību nodarbības	10:20	7:41	10:32	05:52
Vaļasprieks	2:43	4:36	1:31	02:15
mākslinieciskā jaunrade	1:34	1:10	0:40	00:27
lietišķi / tehniskais amatierisms	1:09	0:05	0:55	00:00
Sabiedriskie saziņas līdzekļi	15:55	14:23	16:08	15:21
lasīšana	4:29	2:36	5:11	03:22
TV	9:49	11:16	9:21	10:53
Aptaujāto skaits, N	74	84	45	58

Izglītības ietekme

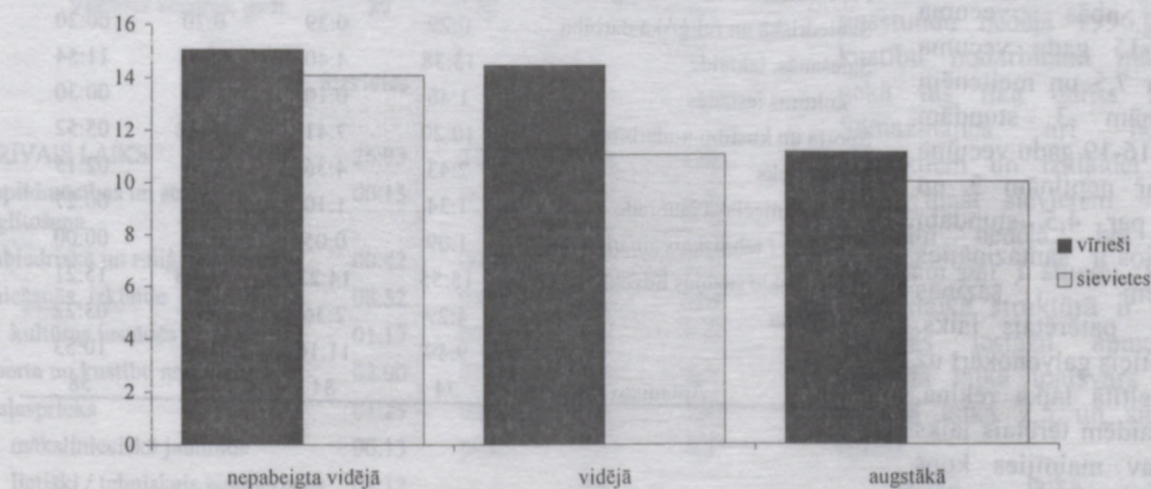
Visās iedzīvotāju grupās pēc pamatnodarbošanās 90-jos gados vērojams brīvā laika samazinājums noticis vienlaikus ar ekonomisko pārmaiņu izraisīto materiālā dzīves līmeņa pazemināšanos. Vienlaicīga abu šo faktoru darbība ir nelabvēlīgi ietekmējusi arī brīvā laika izlietojumu visās iedzīvotāju kategorijās. Par to liecina aktīvām nodarbībām veltītā laika ilguma samazināšanās, salīdzinot ar 80-jiem gadiem, kā arī aktīvo brīvā laika nodarbību īpatsvara samazinājums brīvā laika struktūrā. Brīvais laiks līdz ar vienveidību kļūst neveselīgāks. Situācijas uzlabošanā, proti, brīvā laika aktivizēšanas un dažādošanas virzienā, īpašu nozīmi iegūst cilvēku pašu attieksme un prasme izlietot savu brīvo laiku pašattīstībai dažādās jomās.

Izglītības labvēlīgā ietekme uz brīvā laika izlietojumu ir zināma no iepriekšējiem pētījumiem. Līdzīgi kā 70-jos un 80-jos gados arī 1996.gadā

iedzīvotāji ar augstāku izglītību brīvo laiku izlieto daudzveidīgāk. Turklāt 90-jos gados tas vērojams pat pie mazāka brīvā laika apjoma, nekā grupās ar salīdzinoši zemāku izglītību. Īpaši labvēlīgi brīvā laika izlietojumu ietekmē augstākā izglītība. Kā sievietes, tā vīrieši ar augstāko izglītību vairāk brīvā laika veltī sevis izglītošanai, kultūras iestāžu apmeklējumiem un lasīšanai, bet mazāk TV pārraidēm, kaut arī šajās grupās vidējais vecums ir lielāks nekā grupā ar vidējo izglītību (12.9.attēls). Vīrieši ar augstāko izglītību arī vairāk nododas sabiedriskai darbībai. Tādējādi, akcentējot izglītības procesā brīvā laika nozīmību, kā arī apmācot iedzīvotājus, ir iespējama situācijas uzlabošanās. Šai nolūkā iedzīvotājiem būtu jāapgūst vaļas zinības, kas ļautu pilnveidot savu brīvo laiku arī ierobežotos materiālos apstākļos [6]. Labāku situācijas izpratni dos arī paredzētā Latvijas iedzīvotāju 1996.gada laika budžetu publicēšana.

12.9.attēls

NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU TELEVĪZIJAS PĀRRAIDĒM PATĒRĒTAIS LAIKS
DALĪJUMĀ PĒC IZGLĪTĪBAS UN DZIMUMA 1996.gadā
(st.:min. nedēļā - vidēji vienam respondentam)

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU NEDĒĻAS LAIKA IZLIETOJUMS PA GALVENAJĀM NODARBĪBU GRUPĀM
DALĪJUMĀ PĒC PAMATNODARBOŠANĀS 1987. un 1996.gadā
(st.:min. nedēļā - vidēji vienam respondentam)

Nodarbināto grupa	Vīrieši		Sievietes	
	1987	1996	1987	1996
Nodarbinātie				
Rūpes par sevi	67:07	72:14	67:46	70:43
miegs	54:57	56:37	55:26	56:19
Kopējā darba slodze	70:27	66:13	74:11	74:25
Peļņas darbs	52:20	49:44	44:17	45:14
pamatdarbs	43:18	42:51	37:28	39:36
Regulārās mācības	0:15	0:20	0:13	0:24
Mājas* un bērnu aprūpe	17:52	16:09	29:41	28:47
bērnu aprūpe	2:31	1:17	3:57	3:00
Brīvais laiks	30:26	27:37	26:03	21:46
Nesadalītais laiks	...	1:56	...	1:06
Aptaujāto skaits, N	637	485	736	500
Mācību iestāžu audzēkņi				
Rūpes par sevi	77:59	78:46	77:19	77:38
miegs	65:21	65:38	63:23	63:41
Kopējā darba slodze	42:46	51:15	46:54	54:21
Peļņas darbs	2:19	0:28	3:26	0:15
pamatdarbs	1:37	0:13	2:38	0:03
Regulārās mācības	32:29	43:26	32:14	44:04
Mājas* un bērnu aprūpe	7:58	7:21	11:14	10:02
bērnu aprūpe	0:14	0:10	0:25	0:34
Brīvais laiks	47:13	35:18	43:47	33:55
Nesadalītais laiks	0:02	2:40	...	2:06
Aptaujāto skaits, N	65	307	220	542
Pārējie				
Rūpes par sevi	85:11	81:35	79:20	79:17
miegs	65:08	62:57	62:18	62:12
Kopējā darba slodze	34:49	40:06	54:18	51:53
Peļņas darbs	4:10	4:40	1:47	1:20
pamatdarbs	3:58	2:57	1:26	0:49
Regulārās mācības	...	0:25	...	0:33
Mājas* un bērnu aprūpe	30:08	35:01	52:31	50:00
bērnu aprūpe	1:35	1:14	14:48	4:40
Brīvais laiks	48:00	43:29	34:22	35:27
Nesadalītais laiks	...	2:50	...	1:23
Aptaujāto skaits, N	65	307	220	542

* lietots mājsaimniecības nozīmē

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU NEDĒĻAS LAIKA (168 st.) IZLIETOJUMS PA GALVENAJĀM NODARBĪBU GRUPĀM
DALĪJUMĀ PĒC PAMATNODARBOŠANĀS RĪGĀ, PĀRĒJĀS PILSĒTĀS UN LAUKOS 1996. gadā
(st.:min. nedēļā - vidēji vienam respondentam)

Nodarbību grupa	Vīrieši			Sievietes		
	Rīga	pārējās pilsētas	lauki	Rīga	pārējās pilsētas	lauki
Nodarbinātie						
Rūpes par sevi	72:22	71:58	72:28	71:39	70:20	70:04
miegs	56:40	56:20	56:53	57:13	56:01	55:42
Kopējā darba slodze	66:41	65:08	66:37	72:36	74:38	75:50
Peļņas darbs	52:46	48:37	47:41	45:56	47:02	42:24
pamatdarbs	44:26	41:41	42:28	39:02	41:38	37:56
Regulārās mācības	00:17	00:40	00:00	00:33	00:40	00:00
Mājas* un bērnu aprūpe	13:38	15:51	18:56	26:07	26:56	33:26
bērnu aprūpe	01:48	01:04	00:58	03:26	02:56	02:32
Brīvais laiks	26:34	28:29	27:41	22:17	21:41	21:14
Nesadalītais laiks	02:22	01:44	01:14	01:28	01:21	00:52
Aptaujāto skaits, N	160	170	155	168	176	156
Mācību iestāžu audzēkņi						
Rūpes par sevi	80:29	77:29	79:06	78:02	76:48	78:22
miegs	66:41	63:49	67:17	64:25	62:25	64:36
Kopējā darba slodze	53:07	50:22	50:46	53:50	54:03	55:43
Peļņas darbs	00:24	00:14	00:53	00:15	00:24	00:08
pamatdarbs	00:12	00:00	00:34	00:00	00:09	00:00
Regulārās mācības	45:51	42:54	42:00	43:49	42:33	46:34
Mājas* un bērnu aprūpe	06:52	07:14	07:53	09:46	11:06	09:01
bērnu aprūpe	00:04	00:17	00:06	00:49	00:31	00:18
Brīvais laiks	31:56	37:12	35:49	34:34	34:10	32:49
Nesadalītais laiks	02:28	02:57	02:15	01:34	02:59	01:06
Aptaujāto skaits, N	40	63	44	51	59	40
Pārējie						
Rūpes par sevi	82:52	82:10	80:07	82:47	78:05	76:16
miegs	64:16	63:43	61:18	64:56	61:19	59:47
Kopējā darba slodze	31:43	36:46	49:20	44:43	52:23	59:56
Peļņas darbs	03:16	03:54	04:19	01:29	01:37	00:55
pamatdarbs	01:10	03:46	03:40	00:41	01:13	00:37
Regulārās mācības	00:40	00:06	00:27	00:28	00:29	00:40
Mājas* un bērnu aprūpe	27:47	30:18	44:34	42:46	50:17	58:21
bērnu aprūpe	01:19	00:56	01:27	04:55	05:35	03:27
Brīvais laiks	49:48	46:28	36:16	38:31	36:44	30:29
Nesadalītais laiks	03:37	02:36	02:17	01:59	00:48	01:19
Aptaujāto skaits, N	92	96	119	207	162	173

* lietots mājsaimniecības nozīmē

DATU AVOTI

LZA Ekonomikas institūta 1987. gadā un 1996. gadā (kopā ar Centrālo statistikas pārvaldi) veikto iedzīvotāju aptauju npublicētīc datī par laika izlietojumu 1987. un 1996. gadā

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Баланс времени населения Латвийской ССР. Рига, Зинатне, 1976, 256 с.

Eglīte P., Sviķis A., Zariņa I. Iedzīvotāju laiks: izlietojums, tendences un prognozes. Rīga, Liesma, 1979, 183 lpp.

Niemi I., Eglīte P., Mitrikas A., Patrushev V., Paakoncn H. Time Use in Finland, Latvia, Lithuania and Russia. Helsinki, 1991, P.80

Eglīte P., Zarina I. Changes of Time Use of the Town Population in Latvia. *Social Indicators Research* 30:Kluwer Academic Publishers., 1993, pp.109-119

Динамика баланса времени населения Латвии. Рига, Зинатне, 1993, 277 с.

Eglīte P., Zariņa I.B., Markausa I.M. u.c. Pārmaiņas iedzīvotāju dzīvesveidā un rūpēs par savu veselību. LZP Ekonomikas un Juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 1997. gadā. Rīga, 1998, 127.-132. lpp.

DEFINĪCIJAS UN PASKAIDROJUMI

Nedēļas laika budžets – atspoguļo viena cilvēka 168 stundu laika izlietojumu vidēji aptaujāto grupā

Rūpes par sevi – ietver fizioloģisko vajadzību apmierināšanai: miegam, slimībai gultā, ēšanai, ķermeņa kopšanai patērēto laiku

Kopējā darba slodze – laiks, kas patērēts: peļņas darbam, regulārām mācībām, mājsaimniecības (iesk. dārza un dzīvnieku kopšanu) un bērnu aprūpei

Brīvais laiks – izvēles laiks – patērēts vaļas nodarbībām, kas nav saistītas ar pienākumu

Nesadalītais laiks – respondenta patērētais laiks, kas pierakstīts dienasgrāmatā bez paskaidrojuma, kādām nodarbēm izlietots

Nodaļu IEDZĪVOTĀJU BRĪVAIS LAIKS sagatavoja LZA Ekonomikas institūta Iedzīvotāju izpētes kopa. Kontakttelefons informācijai 7224040 Inna-Bronislava Zariņa.

SOCIĀLIE PROCESI LATVIJĀ

ANALĪTISKAIS APSKATS

Redaktors	Edmunds Vaskis
Atbildīgais par izdevumu	Anita Švarckopfa
Datorsalikums	Dace Deinate
	Baiba Strazdiņa
Parakstīts iespiešanai	20.06.98
Pasūtījuma Nr.	1235
Iespiedloksnes	20
Uzsk. izdevn.l	6,5
Metiens	600
Līgumcena	

Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvalde
Lāčplēša iela 1, Rīga, LV - 1301

Iespiests Centrālās statistikas pārvaldes
Poligrāfijas daļā
Lāčplēša iela 1, Rīga, LV - 1301

Ls. 3.50

OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304023708

L 98-6
148

Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde

Lāčplēša iela 1, Rīga LV-1301, Latvija. Tālrunis 270126, fakss 371 - 7830137
e-mail: csb@csb.lv, <http://www.csb.lv>